
3 1761 08121478 5

Pannonia Books

EGY KÉPVISELŐ

NAPLÓ-JEGYZETEI

340/209

AZ 1865. DECZEMBER 10-KÉN MEGNYILT

ORSZÁGGYÜLÉS

ALATT.

I. 1865. DECZ. 10 — 1866. JAN. 25.

209.

15/543

PEST, 1866.

KIADJA RÁTH MÓR.

RÁTH MÓR
kiadásában megjelentek:

A

KÉRDÉSEK KÉRDÉSE.

IRTA

MOCSÁRY LAJOS.

Ára: 50 kr.

A

NEMZETISÉGI
KÉRDÉS.

Irta

Báró Eötvös József.

Ára: 1 frt. 40 kr.

FIUME
A MAGYAR ORSZÁGGYÜLÉSEN.

Szalay László

által.

Ára: 40 kr.

EGY KÉPVISELŐ

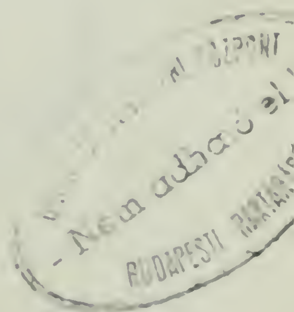
NAPLÓ-JEGYZETEI

AZ 1865. DECZEMBER 10-KÉN

MEGNYILT

ORSZÁGGYÜLÉS

ALATT.

PEST, 1866.

KIADJA RÁTH MÓR.

NÓGRÁD VÁRMEGYEI
MUZEUM

PÁL

LIBRARY
AUG 8 1976
UNIVERSITY OF TORONTO

A képviselő ki e napló-jegyzeteket közrebocsátja, midőn erre magát elhatározta, először is minden félreértés kikerülése végett jónak látja kijelenteni, hogy ő a szoros értelemben vett Deák-párthoz számitja magát. Azzal, hogy a Deák-párthoz tartozik, nem sokat mondott s nem is akar különös világot vetni e lapokra, annál kevésbé saját igénytelen személyiségére. Nem csak azért pedig, mert ez e lapokból magától is eléggé kitünik, hanem azért is, mivel most az egész ország s minden képviselő (programmozó képviselőjelölt még imént) Deák nézetei s politikája hivének vallja magát. Sokakban majdnem bosszankodást idézett elé ezen par-force Deák köpenyével takarózás. Némelyek talán túlzó Deák-cultustól is féltették a nemzetet s képviselőit. Mi nem, Isten mentsen. Hanem láttunk embereket, jobbról és balról, kik még csak az alig múltban is Deák ellen küzdöttek, most egyszerre nagy neve tekintélye alá búni; embereket kik az ő elveit, taktikáját s politikáját soha nem osztották, talán nem is oszthatták, ők tudják! — egyszerre megjuhászodni s nevére esküinni annak, ki ha krisztusi nagy sziv mellett krisztusi merevségével is birna az erélynek, azt mondaná, nem ismerlek titeket.

De korán volna ez elő-tájékozásban már polemizálni. Az iró csak azt akarta eleve kijelenteni, hogy ő nem ezek közé tartozik; ő, mióta eszét tudja, azon szintoly határozott mint eszélyes politikának volt bámulója előbb, azután szük körében s nagyon is korlátolt tehetségéhez képest, osztályosa, mindig feltétlen hive, melynek legérthetőbb körvonalozása e négy betüben, e nagy névben foglaltatik: Deák.

De a mily természetesnek tartotta ezt e lapok irója eleve kimondani, szintoly kötelességének ismeri azt is ünnepélyesen kijelenteni, hogy e röpivekhez nem csak Deáknak s személyének semmi köze nincs, de pártja s környezete egyéneinek sincs; az iró, e jegyzetekre nézve velök semmi solidaritásban nem áll; senki közülök ezeket előbb, mint nyomtatva, nem látta, keletkezésükről nem tud, s az irót mint ilyent nem ismeri; jegyzetei hitelességeért, nézetei értékeért rajta kivül senki nem felelős, azok soha nem a pártnak, hanem csak a párt egy egyes tagjának nézetei gyanánt akarnak vétetni. Lehet, hogy gyakran épen a párt tagjai által sem fognak helyeseltetni. Az mindenesetre az iró gyönge felfogásának lesz tulajdonítandó.

Különben beszéljen e könyv magáért. A ki tüzetes politikai fejtegetéseket keres benne, meg fog csalódni. Az iró csak saját közvetlen benyomásait akarta adni, a mint a képviselő ház s átalában politikai fejleményeink mozgalmas képe magát az ő csöndes lelkének camera-obscurájában önkénytelenül lerajzolta.

Pest, 1866. február 6-kán.

SzEK dupl[illegible]

I.

Deczember 10.

Az országyülés mára van összehiva; de a király, ki holnapután érkezik, csak 14-én fogja azt ünnepélyesen megnyitni. A választások országszerte későn történtek s a képviselők nagy része még csak most gyülekezik. Mindazáltal a mai napnak is van már egy kis története; s pedig nem épen a legérdektelenebbek közül való.

Némely, a legszorosabb Deák-párthoz vagy még inkább Deák-környezethez tartozó egyének, az országgyülés tartamára egy párt-összejöveteli helyről tartották szükségesnek gondoskodni. Kivettek egy alkalmas és elég tágas helyiséget s a leendő klubbot elnevezték Deák-körnek. Nézetem szerint igazok is volt, nem is. Igazok a dolog lényegére nézve. Pártoknak, hol alkotmányos actio van, lenni kell, pártok lesznek nálunk is; ha nem lennének, azon reményről is le kellene mondanunk, hogy ügyeink fejlődni, alakulni fognak, mert csak azon esetben nem volna hazánkban s országgyülésünkön párt, ha a kormány tovább is a jogeljátszás merev tanához ra-

gaszkodnék, melylyel alkudni sem lehetne. Sőt akármit mondjanak innen s túl közöttünk, pártok vannak e perczben is, — bár kissé most visszavonulva, s mintegy lesben. S ha pártok vannak, s ha e pártok nem csak elnevezési árnyéklatok akarnak lenni, hanem meggyőzödéseik mellett küzdeni is akarnak, kivánatos hogy legyen mindeniknek saját klubbja, hol minél jobban szervezkedjenek, azután eszméket cseréljenek társalgásban, szempontokat és magatartásokat állapitsanak meg tanácskozásokban, — sőt szükség esetén jelszót és vezényszót vegyenek a csata előperczeiben. Sőt, mondjuk meg, a klubb toborzási hely is lehet a becsületes és szabados terjeszkedésre. Sok új ember is van köztünk s nem egy régi is, kit tapasztalása és a helyzet fölfogása előbb követett utaitól kisebb nagyobb elhajlásra birhat; első nap nem vállalhat mindenki határozott pártállást s szomoru volna ha a még magát tájékozni teljesen nem tudó meg lenne kötve, hogy teljes elhatározásra vagy jobb belátásra jutva is oda legyen kötve hova a történet először vetette. De ha párttársai körében, szeme előtt van folyvást, bajos és gènant őket elhagynia. Meg kell mondanom, hogy én, mint nem mai csirke már, másithatlanúl megválasztám pártállásomat a jelen országgyülésre is, ugyanazt, melyhez múltam s minden meggyőződéseim kötnek; nem magam érdekében tettem e kis kitérést, hanem csak a Deák-klubb eszméjének igazolására, mely a másik részről is múlhatlanul hasonló klubb felállitását vonta volna maga után. S ez egészen rendén is lett volna.

Miben nem volt hát igazok a Deák-kör tervezőinek s felállitóinak? Abban, mert b e v a l l o t t párt az országban más nem levén, sőt az 1861-iki hatá-

rozat emberei magokat Deák második feliratához, illetőleg Deák pártjához tartozóknak vallván, sokan közülök programmjaikban Deák nézeteit s nevét fennen hirdetvén: mi szükség volt par-force pártot csinálni ott, hol az önként kiszakadni nem akar (legalább még nem) s nevén nevezni egy gyermeket, melyet szülői és bábái még rejtegetnek a keresztviz elől? Igaz, hogy a Deák-klubb tagsága 'egy kis erkölcsi kötelezés lett volna, később is, a viták alkalmával, Deák mellett maradni; de ez csak addig tart, mig a múlhatatlanul bekövetkezendő bekövetkezik, a pártok megalakulnak s nyiltan és bevallva történik meg a két vagy több főcsoportra illetőleg árnyalatokra szétválás.

A 61-iki határozatiak keményen orroltak a Deák-klubb miatt. Az elnökség kérdése már előre megvetette volt ágyát haragjoknak s az erős ágyon hamarább maróvá érik az eczet is. S mivel tudják, hogy a klubb nem egyenesen a Deák munkája, hanem inkább környezeteé, sőt hogy Deák maga sem akar s övéit is mindig inti, hogy tartózkodjanak idő előtt s magok erőltetni a pártalakulásokat, — azzal akarák a klubbot születése előtt megölni, hogy Deákot körülvették, igazán szólva egy kissé megrohanták. Az öreg úr szerény, igénytelen s a mellett jó kedélyü, engedékeny ember. Mondák neki: hogy hiszen ők hozzá tartoznak; első feliratát legalább ellenvetés nélkül elfogadják; tőle csak részletekben, tán csak formai árnyalatokban fognak utóbb is eltérhetni stb. stb. De mondák ismét, hogy a klubb elnevezése pártszinezetes, az specialis Deák-tömbet jelent s hogy végre is lehetnek képviselők kik igy belőle önként ki fognák zárni magokat; mondák, hogy

a kör czime tán kötelez is, nem átalános elvekhez, hanem egy névhez minden részletekben; s ők igy abba be nem léphetnek; de vétessék le czimtáblája, legyen egyszerüen „képviselői kör“ s ők örömmel lépnek be oda, hol Deák az első ember.

Az öreg úr engedett; s akkor mindjárt, pártja vagy tulajdonkép a klubb-szervezők megkérdezése előtt, megigérte nekik hogy úgy lesz. Ez tegnap történt, mikor mára már a „Deák-klubb“ megnyitása ki volt tüzve s hirlapilag is jelentve. Kemény, Eötvös, Lónyai s némelyek haragudtak kissé, de elfojtották magokban. Este Deák magához hivta s meggyőzte őket. Igaza volt. Az erkölcsi súly, melyet az első feliratok egyértelmü megszavazásával fogunk nyerni, mi igy legalább kilátásba van helyezve, roppant előny volna s az megérdemel egy kis áldozatot oly párttól, melynek a hazafiságban s önzetlenségben senki által nem szabad felülmúlatni magát. Deák-kör helyett tehát követi kaszinónk van, s ez nekünk mint pártnak mindenesetre hátrány, vagy legalább egy nevezetes előny feladása. A közügyre nézve igazán károssá csak úgy válhatnék, ha a baloldal, a vele előzékenyen megosztott terünket saját pártczéljaira való toborzásra használná fel, köztünk. Ez tőlök épen nem volna nemes s lovagias eljárás, azért föl sem szabad előre tennünk. S ha még is? — De hagyján. Most az egyetértésért meg kelle hoznunk ez áldozatot; majd, mikor (s ha) az egyetértés úgy sem lesz tartható tovább: könnyü lesz külön válnunk. Csakhogy: egy részök marad-e akkor velünk, vagy egy részünket viszik ők magokkal, kétségessé van már téve . . . . .

Ma azért a helyiség megnyittatott. Deák maga körünkbe jött s mondá hogy ez összejöveteli hely, mely előbb egy vélemény-árnyalat embereinek volt tervezve, mindnyájunké; s hogy ő holnaputánra előleges értekezletre hivandja össze a képviselőket, minden pártszinezet nélkül, a muzeumba, gyüléseink legideiglenesebb helyére. Azután a tagkönyvbe beiratta magát mindenki vegyest. Ott van Ghyczy, Nyáry, a két Tisza, a két Ráday s Jókai s Bónis; ott Zsedényi s Ürményi és mind.

A régi ismerősök találkozása s az újak ismerkedése mindjárt megkezdődött. Itt találkoztam először (mert csak tennap érkezém be) a 48. és 61-diki bajtársak legnagyobb részével. Mennyi változás csak ez utolsó négy év alatt is! Komoran váltunk vala el, s több kevesebb reménytől lelkesülve találkozunk ismét; de vénebbek vagyunk négy nagy évvel. S reményeink daczára, mindnyájunk arczán, barátságos üdvözléseink első szavain látszik, hogy a felelőség súlyát nehezebbnek érezzük ma, mint 61-diki elválásunk napján. Akkor senkinek sem lehetett kétsége, hogy azt tette mit egyedül volt lehetséges tennie; a választás jobb és bal között senkit sem aggasztott. Ma e választás sokak előtt nehezebbnek tetszik. Én ma sem érzem azt nehezebbnek.

II.

Deczember 12.

Deák megtartotta ma az általa egybehítt értekezletet. Két tárgya volt. A kérdés: mikép fogadjuk, bár még meg nem alakult ház, a délután érkező felséget, ki menjünk-e elfogadására? S a korelnökség tisztába hozása. Az elsőre igenlő volt a felelet. Illik, hogy ha még alakulatlan is, de már tényleg együtt levén a nemzet választott képviselői, az érkező fejedelmet Budán a várpalotában elfogadó tömeggel együtt mi is üdvözöljük. Pest város öt követe, köztük Deák is, a pesti indóháznál fogadják.

A korelnökség kérdése egy kedélyes szóváltásnak szolgált alapúl. Azt hiszem, mondá Deák, hogy legöregebb társunk Bernáth Zsigmond, ki már 1808-ban Ung követe volt, mikor képviselő-társaink közül a legtöbb nem is született. Bernáth a kitörő éljent megköszönve, el akará háritni magáról a tisztességet, magánál öregebbnek jelölvén ki a békésgyulai Boczkót. — Lehet, felele az aggastyán, hogy öregebb vagyok; de tán Bernáth barátom csak fiatalitja magát; hadd éljek én is, ezen minden öreggel közös gyöngeség szabadalmával s legyek ezúttal én a fiatalabb; ő mindenesetre tapasztaltabb ilyesekben nálam s igy öregebb. — Éljenek közt ült le, éljenek közt foglalá el az elnöki széket Bernáth is.

Most a hat legifjabbnak kelle kiállni korjegyzőkül; neveket kiáltának, kik a legfiatalabb nemzedéket jobban ismerik; de hosszu vonakodás után is csak

négyen álltak elé. — Csodálom, szólt Deák, hogy mindenki vonakodik a legifjabbakat megillető korjegyzőségtől; részemről, ez volna az egyetlen hivatal melyre vágynám. — Hja, édes öreg ur! az ifjak szeretnék vénitni magokat; s ha vének lesznek: megifjodni ismét. De téged igazán szeretnénk ifjuvá tenni még egyszer, hogy dicső életedet, melyet jobban most sem folytathatnál, újra kezdd!

Szóba jött a holnaputáni megnyitás — Budán. Erről már 61-ben is volt kérdés közöttünk, akkor mondá Deák, hogy ily csekély mozzanatu kérdésért az országgyülés lehetetlenitését veszélyeztetni nem akarván, ha maga maradna is, ő átmenne a megnyitásra; az üléseknek aztán természetesen Pesten kelletvén tartatniok. A baloldal akkor nagyon zokon vette Deák készségét az átmenetelre; s tömegesen vissza is maradt. Akkor nem volt itt a fejedelem, az országgyülés az országbiró által nyittatott meg; most a felség személyesen van itt a megnyitásra. Az egy Madarász József emelt szót Buda ellen, mert a törvény nem Budapestet hanem egyenesen csak Pestet nevezi meg az országgyülés tartása helyéül. De szava nem költött semmi viszhangot. A király személyes jelenléte Budán, illemessé, — a kiegyenlités átalános szükségérzete ildomossá teszi: nem csinálnunk egy merő formakérdésből, merev ellenzéssel, kelleténél fontosb elvkérdést, mely a csupa megnyitás helyiségére nézve szükségtelen s oknélkül káros lehetne.

III.

December 14.

Az országgyülés megnyittatott. A királyi palota disztermében jöttünk össze. S csaknem teljes számmal. Deák és pártja; de a baloldal is teljesen megjelent, csak Madarászt s egykét hasonfelét nem láttam, bár azok is ott lehettek. Ghyczy, Nyáry, Tiszáék, Bónis, Jókai, — még Patay Pista, Domahidy s a hozzájok hasonló minorum gentium vörösek is majd mind ott voltak.

A kápolnában a Veni Sancte folyt. Tizenkettedfélkor visszatért a főpapság. S nehány percz múlva a király, előtte az apostoli kereszttel. A riadó éljen mely fogadta, látszott, jól esett neki. Magyar huszártábornoki egyenruhában volt, föllépdelt a trón három lépcsején, férfiasan körültekintetett, föltette forgós kalpagát s leült és úgy olvasta a trón-beszédet.

Elég alkalmunk lesz e trónbeszédet olvasni s tárgyalni még, a házban. A napló mai lapja csak az egyszeri hallás által támasztott benyomásról szólhat. Egy kis mester-mű az, tele jó hangulatot keltő nyilatkozatokkal, eltakarni az egy vagy két kemény dolgot, mit mégis, — mint a durva kőt a ráaggatott virágfüzérek, — alig takarnak el. Egész programm, minőt trónbeszédben csak a Napoleonok szoktak mondani. S hogy ily terjedelmes és beható nyilatkozat magyarúl még királyi ajakról nem zengett, hogy az egyátalában nem maradt csak a frázisok felületénél: maga méltó jó hatást költeni s a percz és a királyi tény fontosságáról meggyőzni.

Részemről, mig az átalános lelkesülés riadásai után, s megszabadúlva a fejedelmi személyiség s jelenlét önkénytelenül is érzett varázsa alól, sokan elégületlenek valának a trónbeszéd tartalmával, mert az, bár kiindulási alapúl a Sanctio pragmatica-t jelöli, a jogeljátszási elméletet határozottan elveti s az 1848-diki törvényeket alakilag kétségbevonhatlanoknak elismeri, de ép e törvények revisióját s kiváltkép a kormányzat formájára (parliamenti felelős kormány) nézve túlságosan nyomatékozza s a birodalom egységét és a felségi jogokat igen élesen emeli ki, — én mind e mellett, megvallom, meg vagyok elégedve, ha a megelégedésre elég az hogy olyat kapjunk a minél jobbat vagy csak a minőt is nem vártunk.

Vagy ti azt vártátok, hogy a trónbeszéd a 61-diki föliratok egyszerű megadása lesz? — hisz' akkor ministerium által lett volna készitve s kihirdetve. Hogy a fejedelem, első lépéssel közénkbe, sorainkba rugik? Hol van psychologiátok? A tizenhét évi korlátlan uralom után, melybe a császár egészen bele nőtt volt, azt hittétek egyszerre leveti a hüvelyt s mint alkotmányos magyar király lép ki belőle? S a 47-es embereket sem ismeritek? Életöket a demokrat eszmék és parliamenti formák elleni küzdelemben töltötték, eléggé megmutatták mily szívósak tudnak lenni meggyőződéseik mellett, s most az ő tollukból kikerülő trónbeszédben, az általok is szentnek tartott dolgok nyilt elismerése mellett, még egy kisérletet se tegyenek: ha valyon e jó magyar nemzet nem volna-e visszavezethető a 48 előtti állapotra, melynek ők voltak fő hősei?

Minden, mi ez egy ponton kivül a trónbeszédben van, érzelmeinket kielégitheti s arra van számitva hogy kielégitse. A közös ügyeket a pragmatica sanctiótól fogva a 61-diki feliratokig mi is elismertük s azok iránt csak átalános kivánalmak érintetnek. A társországok s nemzetekre nézve maga a fejedelem hivatkozik a 61-diki második föliratra, arra, mely miatt akkor az „intractabilis“ országgyülést eloszlatták. A beszéd „kifejezései“ szivünkhöz szólottak. A hangulat pompás volt. S kezdetnek ez bizony elég. Ha majd válasz-föliratunk igazi jogfolytonosságot követel, ministeriumot, megyét stb. — meglássuk a választ reá.

Mint elveszett országot, ha egy döntő csata vissza nem vivhatja, megyénként, száz csatával kell meghóditanunk: — úgy elveszett alkotmányunkat is lépésről lépésre kellend tán visszaszereznünk. De ne veszitsünk türelmet a fárasztó küzdelemben.

IV.

December 15.

Ma délután 5 órakor, mintegy harminczan a szoros értelemben vett Deák-pártból összejöttünk Gorovénál. A mit már a múlt hóban, az Eötvösnél tartott kis tanácskozmány, és pedig igen elsietve, mert akkor még megválasztott követek sem voltak, tett vala: elnököket jelöltünk. Szentiványi Károly és gróf Andrássy Gyula megválasztása a történtek után valódi pártkötelesség s becsületkérdés lőn. Az utóbbi ellen semmi szó sem volt, a baloldaliak közt

sem; 61-diki alelnökeik önként átadják ez általok is becsült és szeretett férfiúnak, kiben amellett egy kitünő elnök minden tulajdonai megvannak, a tért. Szentiványit azonban ők nem akarják elfogadni s a 61-diki elnöktől Ghyczytől elállani épen nem hajlandók. Ghyczy csakugyan jeles elnök volt, ügyes, erős, gyors felfogásu s tiszta kijelentésü; s legfőbb elnöki érdeme, hogy bár köztudomás szerint határozati, soha még egy mellékes kérdésben sem árulta el elnöki székében pártállását, annál kevésbé mutatott részrehajlást. Ezt az igazságot ki kell neki szolgáltatnunk.

Úgy de, épen a képviselő-választások előtt, programmjában oly erős pártállást foglalt, minél szélsőbbet senki; olyat, melyen Tisza, Nyáry, Jókai mind innen maradnak. A kiegyenlitést valószinűtlennek nevezi; sőt olyannak, mi ha létesülne is, csak oly áron létesülhetne, mi a birodalom egyik felének sem szolgálna előnyére. Különösen igyekezett ezt az anyagi (vám- s kereskedelmi) ügyek s viszonyokra nézve bizonyitani, s bizonyitásai egyet mindenesetre bebizonyitottak, (mellékesen mondva) — azt hogy Ghyczy jobb elnök volt 61-ben, mint államgazda 65-ben.

No már, mikor az egész országban átalános a méltányos kiegyenlités ohaja, országos önállásunk határain belől; mikor a 61-diki határozatisták nagy része, megyéjök hangosan nyilatkozó közvéleményétől sodortatva, csak azon áron juthattak a képviselő házba, hogy magokat Deák hiveinek vallották; midőn (tisztelet a jobb meggyőződéseknek!) némelyek, mint a báránybőrbe öltözött farkas, szelid bégetéseket próbáltak hallatni, mint pl. Domahidy, múltkor

s remélem ezután is a legszélső baliak egyike, most igy kezdi követjelölti programmját: elveim jelenleg feliratiak és konservativek, — risum teneatis! — mikor kétségtelen hogy a Deákpárt nem csak többségben, de tetemes többségben van: — kérdem, nem volna-e tőle hülyeség, a kisebbségből venni elnökét? Tegyük hozzá, hogy fenn mily hatást tenne, ha a ház, a kiegyenlités munkáját azzal kezdené, hogy első válaszúl a béküilékeny hangu trónbeszédre — oly elnököt választana, ki a kiegyenlitést sem valószinűnek, sem a mennyiben lehetséges is, kielégitőnek s kivánatosnak nem tartja? És nem csak pártunk által hiresztelt ellenvetés, mint némelyek insinuálni akarják, hogy a fejedelem maga, Ghyczy megválasztását egyenes kihivásnak fogná tekinteni. Úgy nézné azt, mint merev és reá nézve bántó ragaszkodást azon emberhez, ki neki az 1861-diki két föliratot átnyújtotta.

Részemről megvallom, mikor még otthon a Ghyczy programmját olvastam, mielőtt valakivel csak szóltam vagy azt tudtam volna hogy pártunk itt más elnököt fog jelölni, első gondolatom volt: hogy ő szándékosan akarja magát az elnökségre impossibilissé tenni, különben azokat miket mondott, nem szabad, nem lehet vala mondania. S valóban az elnöki igen diszes állást, egy pártvezéri állással fölcserélni, nem oly ambitio, mely lehetetlennek látszanék s feleslegesnek sem a volt határozati pártnál, mely 61-ben is épen alkalmas vezér hijával volt Teleki László kidölte után, ki soraikból egyedül lett volna igazán hivatva arra. És ha lesznek, mi több mint hihető, későbbi tárgyalásaink folytán pártok: Deákkal szemben egy ellenzék vezére lenni csak-

ugyan oly állás, melyet egy felől egy Apponyi, másfelől egy Ghyczy teljességgel nem kicsinyelhet, mert az az eltérő nézetüek legkitünőbb tehetségeit igényli és részemről csak megtisztelem Ghyczyt azzal hogy őt Nyáry és Tisza Kálmán fölött e szerepre kiválóan legalkalmasbnak hiszem. Sajnálom hogy a föltevés első felében csalódtam; ő azzal, hogy oly pártnyilatkozat után magát még lehető elnöknek vélte s engedte fölállitatni, kettő közül egyet csalhatatlanúl bebizonyitott: vagy azt, hogy a kiegyenlitésre hajlandó nemzet bevallott nagy többségével ellentétben akar állani s igy parliamenti elnöknek nem való, vagy azt hogy kevéssé eszélyes politikus az összeférhetleneket, — quadrata rotundis, — egyeztetni akarni.

Elég, hogy mi röviden megegyeztünk elnökeinkben. A szabályszerinti hat jegyzői hely kettejét, valamint a második alelnökséget is Erdélynek véltük fentartandónak. A kész megállapodást egy a politikai pályán új ember ellenvéleménye, a különben határozottan hozzánk csatlakozott Szász Károlyé, kissé megakasztotta. Ő arra figyelmeztetett, hogy a házszabályok csak mind három elnök s hat jegyző megválasztása után nevezik a házat megalakúltnak; nehogy, ez meg nem történvén, a ház alakúltsága kétségbe vonathassék: jobb volna minden helyet betölteni, mint 61-ben történt, az illetők bizonyosan készek lesznek nyilatkozni, hogy helyeiket az országgyülés kiegészitése után, Erdély s Horvátország képviselői iránti tekintetből, új választás alá bocsátandják. Többen helyeselték a felszólalást, pl. Somsich;

én is, bár nem szóltam;*) s a jelenlevők az ellenvetést elég fontosnak tarták arra, hogy az Deák elébe terjesztessék, ki nem volt jelen.

Eloszlánk.

V.

December 16.

Mintha csak a közép- és baloldalnak, vagy a Deák- és Ghyczy-pártnak eme rész által oly igen sürgetett fúziója, melyre a lapok annyi öröm-harsonát fúttak, azért lett volna csinálva, hogy nem összeolvadva, hanem összekeveredve könnyebben toborzhassanak közülünk. S legelőször mindjárt az elnöki kérdésben. A képviselői kör, melyet oly szives előzékenységgel megosztánk velök, toborzásaik főszinhelye most. A követek által látogatottabb vendéglők, ebédlő- és mulató-termek, megannyi Werbungs-post. Egy újoncz-barátom keservesen panaszlá nekem, hogy tegnap este az Arany Sasban (61-ben is a határozatisták egyik fő gyűlhelye) kemény ostromnak volt kitéve. „Mint a falusi kutyák az idegen útast, úgy vettek körűl, egyik galléromba csipeszkedve, másik lábik-

*) Pedig nem volt szoros igaza. A házszabályok hat jegyzőről szólnak ugyan; de az 1848. 1. törv. cz. 8. §. mig az egy elnököt és két alelnököt megszabja, a jegyzők számát nem határozza meg. Deák, a kérdés elébe terjesztetvén, a 48-diki példára hivatkozott, mikor az egy alelnöki hely szintén fentartatott Erdély számára; s azt mondá, lehet hogy a hat jegyző helyett nyolczat is fogunk választani, tekintettel Horváthországra is. 61-ben, úgy mond, azért nem hagytuk a helyeket üresen, mert bár mondtuk, nem volt reményünk Erdély s a társországok behivására. S azért javaslá hogy ne négy, hanem öt jegyzői hely töltessék be most, mi el is fogadtatott. Az emlitett fiatal követ ellenvetéséről nem lett több szó.

rámnak esve" — mondá. Egyik barátságára, másik „ismeretes szabadelvüségére" apellált; egyik gúnynyal, másik keserűn, harmadik durván végezte; s a kapaczitáczió a falhoz szoritásig kezdett menni. „Majd meglásd, végzé fiatal barátom, téged is meg fognak kisérteni!" — Engem ugyan nem, mert régóta ismernek, hogy én vén és harapós eb vagyok.

De igazán, az ifju társ nem ok nélkül panaszkodott. Tulsóoldali barátink elég lovagiatlanok, a kör helyiségeiben minduntalan arra emlékeztetni minket eljárásukkal: fogadd be a tótot a házadba s kiver belőle. Kivált a nap oly óráiban, mikor nem épen sokan vannak a körben, bizonyos lehetsz, hogy ki van egy-két előőrsük állitva, ki az egyenként jövőket elcsipdesi s szeliden vagy élesen, ad hominem, kapaczitálgatja. Némelyek, a nemesebbek, ezt még elviselhetőleg, mert némi finomsággal s épen nem bántólag teszik. De némelyik, kivált a legszélső balról valók, a mint isten tudnia adta szegénynek, egész a zaklatásig viszi. Arrogantiájuk, melylyel a szabadelvüséget, világosságot, hazafiságot, saját kizárólagos monopóljuk gyanánt tüntetik, valóban boszszantó. Talán kellene egymás meggyőződése és semmi mellékes érdek s czél által nem nyűgözött független állása és jelleme iránt annyi tekintettel lennünk: hogy egymás irányában, kivált a személyes kérdésekben, a kapaczitácziók szelidebb módjainál maradjunk; s a ki nem kapaczitálható, azt ne gyanusitsuk mindjárt gyülöletes föltevésekkel.

VI.

Ugyanaz nap este.

Ők azt mondják: Deák személye iránt feltétlen tisztelettel viseltetnek. Furcsa is volna Deák személyét megtámadni vagy épen gyanusitani. — Ők azt mondják: Deák elvei, melyek a 61-diki feliratokban oly méltó kifejezést nyertek, s kivált a másodikban oly részletesen és erélyesen ki is fejtettek, az övéik is, ők azokat első betűtől az utolsóig aláirják. Sőt a mi több, ők azt mondják: Deákot mindenben vezéröknek ismerik el s tisztelve tekintik mint olyant.

Miért tehát ez éles acharnement az ellen, kit nem csak Deák pártja, de maga Deák is, kijelölt azon képviselőház elnökeül, mely hivatva van Deák elvei szerint s vezetése alatt oldani meg a fenforgó alkotmányviszály nehéz kérdéseit? Miért az elkeseredett kifakadások azon férfiu személyisége ellen, ki több mint három évtized óta, alkotmányos fejlődésünk legkülönbözőbb fázisaiban, változatlanul mindig azon oldalon állt, melyen Deák vezérkedék, de a ki szerintök semmi tulajdonával egy jó elnöknek nem bir. A papir ugyan türelmes, de tán az sem viselné el, ha bántó megjegyzéseiket mind ide irnám . . . . S miért mindenek fölött az a nagyon is észrevehető erős pártszervezkedés, mely magokat tőlünk egészen külön tömbekben összetartsa s közülünk, a hol csak kezök ügyében esik, egy-egy báránykát elragadjon.

Ha egyebet nem, őszinteségöket mindenesetre kétségbe kell vonnom. De talán nem nehéz számitásuk titkába bepillantanunk. Ez előzetes kérdés-

nél, az elnök-választásnál, legszerencsésebben vélnek velünk megmérkőzhetni. Az első csatára választott terrenumnak csak egy hátránya van reájok nézve: — a szélső jobb, maga közül elnököt nem remélhetvén, kétségteleníil egészen hozzánk fog csatlakozni ellenökben. Ezenkivül minden chance kedvezőbb nekik most, mint a következő, érdemleges vitáknál. Ghiczy tagadhatlan s kipróbált alkalmas volta az elnökségre, Szentiványi még kérdéses arravalóságával s tagadhatlan gyöngébbségével szemben; a 61-ki elvekhez való általános ragaszkodás, melyet könnyű a 61-ki személyekhez való ragaszkodásra is átvinni, mit ugyan nem épen kitünő szerencsével kisértettek meg a követválasztásoknál is azon elv szándékos felállitásával, hogy az akkori képviselőt most újra meg kell választani; s végre ezzel összefüggőleg, nem egy Deák-párt; 61-ben is itt volt képviselőnek személyes ragaszkodása Ghyczyhez, kinek elnökségeért az országgyülés ép oly egyhangulag szavazott volt elismerést s a haza köszönetét, a mily egyhangulag Deák Föliratait és Óvását elfogadta volt. Ők tehát igy gondolkoznak: ha pártjuk valamely kérdésben erősnek látszhatik, ebben leginkább; s ha valaha lehet reményük egy csatát nyerni, — most, mikor még a Deák-párt, leginkább maga Deák által visszatartva, röstelkedik a szervezkedésben.

De szoros szervezkedésükkel távolabbra is nézhetnek ők. Tudják jól s magok hirdetik legfeltünőbben, hogy a nagy kérdésekben valódi elvi különbség nincs köztük és közöttünk, különbségünk csak az élesebb vagy szelidebb szinezetben áll. Arra számitanak tehát, hogy ha ismét oly fordulat találna bekövetkezni mint 61-ben, az alkotmány vé-

delmében ők és mi, a bal s a közép, együtt fogunk állani. S ez esetben tömeges összetartásukkal hatni remélnek Deákra, hogy magatartásában az ő szinezetüket vegye fel, magukkal ragadni őt, mig, úgy hiszik, azok közül, kik most Deák mellett, tán hozzá legközelebb állanak, nem egy, az addig szintén szervezendő Apponyi párthoz fogna hajolni. Mi gyakorlati értéke van e számitásnak, a jövő mutatja meg. Annyi bizonyos, hogy nem csak ők czélzatosan hintegetik azon nézetet, de köztünk is nem egy elhitte már, hogy Deák legközelebbi környezetében vannak olyanok, kiket csak Deák személyes jelenléte, hatása s hozzá kötő múltjok tart vissza, hogy rajta sokkal túl ne menjenek. Régi dolog, hogy a baloldal Eötvös és Lónyai, Trefort és Kemény iránt nem viseltetik semmi bizalommal; s a centrumban is nem egy ember ül, ki e bizalmatlanságot legalább a három elsőre nézve osztja. A bal számit erre; számit Deák pártjának heterogén elemeire, s maga elébe legfőbb czélúl egyelőre a szoros összetartást és teljes pártfegyelem létrehozását tüzte ki.

Hogy pártunk velök e tekintetben nem mérközhetik, maga Deák az oka. A mi embereinkben sem hiányzik sem a hajlam, sem az ügyesség ily szervezkedés és pártfegyelem felállitására. Lónyai, Trefort, Gorové stb. épen arra való s arra nagyon is hajlandó emberek. De Deák visszatartja őket. Van még idő rá, szokta mondani sürgetéseikre. Talán mert érzi, hogy mellette az egész ország van, ezek meg érzik, hogy csak mellette s szorosan hozzá sorakozva birják az ország és a ház bizalmát, — innen ezek mohósága, innen Deák nyugalma. A pártra nézve s érdekéből, azt hiszem, középen van az igazság.

Egy van kivált, minek hiányát nagyon is érezzük: kellőleg vezetett párt-organum. Pártunk organuma, a Pesti Napló, a quandoque bonus dormitat Homerus szabadalmával kissé túlságosan szokott élni. Néha neki ébred s kivált Kemény czikkei nemcsak rendkivüli érdeket kölcsönöznek neki, hanem roppant súlyt is. Máskor ismét ellankad, sekélyedik s leánykézre bir. Most, e perczben elevennek kellene lennie mint a tűz s soha sem volt lanyhábban szerkesztve. Mondják, Deák nem akarja, hogy igen élesen kifejezett pártállás tükröződjék benne. — Lehet; de azt hiszem a Kemény lustasága is elég kimagyarázni ez épen nem rendkivüli phenomenont. Tegnap este még is tett valamit, a minek, ha lesz belőle valami, meg fog tán érzeni hatása a lapon s utána a párton is. Hét vagy nyolcz elvbarátot hítt össze magához, tanácskozni arról, mikép lehetne a Naplót tulajdonképi pártorganummá tenni, oly nézetek kifejezőjévé, melyek ne a Keményé vagy Királyié legyenek tovább, hanem mindnyájunké? Valóban ideje volna erre nézve elhatározó lépéseket tenni. A Hon, pártja részéről, élénken van támogatva. A Magyar Világ, Apponyiék organuma, elevenen kezd már is mozgolódni, fészkelődni. S nekünk maig is nem a Napló, hanem a Pester Lloyd legjobb párt-lapunk.

VII.

Deczember 17.

Mind a két fél megszámitotta a fejeket. Igy állunk: nekünk biztos szavazatunk van 130, kétesnek tartunk ezen felűl mintegy 30-at (a szélső jobb nincs számitásba véve). Ghyczyéknek biztos van 90 s a 30 kétest ők is számitják. Igy mi, a legrosszabb esetben is bizonyos többséggel, legjobb esetben nagy többséggel birunk. Alig jött ez tökéletes bizonyosságra, ma reggel már rebesgeték, hogy Ghyczy vissza fog lépni, hogy nyilatkozott volna is már Deák előtt, hogy holnap a lapban is meg fog jelenni nyilatkozata. Annyi igaz, hogy részére az agitatió, mintha ketté vágták volna, megszünt; s ma már senki sem kapaczitál senkit. (Dehogy nem! a csöndesebb bal rettenetesen kapaczitálja a szélső balt, hogy az istenért senki se szavazzon Ghyczyre, ne tegyék csúffá, miután önként visszalépett, stb.)

Délután az Europában volt nagy konferencziánk. Hivatalos volt mindenki, a ki Szentiványit akarja elnöknek. Megtöltöttük a termet. S nagy többségünk egyszerre kézzel fogható lett. Klauzál elnökölt a rövid értekezletben. Deák előterjeszté a két elnököt; s az 1848-ki eljárásra hivatkozva, a második alelnöki hely fönhagyását Erdély számára. Úgy az egyik jegyzőét is. Kijelenté, miszerint neki biztos tudomása van Ghyczy visszaléptéről s hogy az már a holnapután reggeli (holnap nincs lap) lapokban ben lesz. Egyik jegyzőül (előbbi lajstromunkból Királyi Pál, sok elfoglaltsága miatt magát kihagyatni

kérvén) Deák maga Ráday Lászlót ajálta. Ez egy kis szivélyes engedmény a baloldalnak; de tehetjük jó lélekkel, mert az ifju gróf valódi tehetség s egyike lesz jobb jegyzőinknek. Az egy oláh s egy szerb jegyző fölött volt egy kis szóváltás; amazok közül előbb Fáurt ajánlák, most Joannovich Györgygyel cserélték föl nevét; emezeknél az ajált Dimitrievich helyett Manoilovichot hozták szóba, de a többség az első mellett maradt. Igy a névsor megállapitva lévén, szétoszlánk.

VIII.

Deczember 19.

A lapok konstatirozzák Ghyczy visszalépését. S igy az egyetértés teljes volna, legalább e személyi kérdésben, mert ők mondják, hogy személyi kérdésért pártszakadást csinálni nem akarnak, ha pártja némely túlbuzgói, még saját fölkérése daczára is hozzá nem ragaszkodnának. Tartoznak, ezt allegálják, neki ezzel s tartoznak a hazának és a 61-diki országgyülésnek. Ezek, a 61-diki országgyülés jellemét még most sem Deák nevében s fölirataiban, hanem akkori határozati pártjuk túlnyomóságában vélik legtalálóbban kifejezhetőnek. — Szegény emberek! Az, hogy az első feliratot, számbeli erejök mellett keresztül bocsáták: eltörlé az országgyülés homlokáról az ő bélyegöket. Dicsérném engedékenységöket, ha a mit a szavazásnál egy kézzel adtak, a részletes tárgyalásnál, aggatózó maguktartásával minden becsétől meg nem fosztották volna. Igy nem volt egyéb, mint fennen vitatott meggyőződésük visszadöbbenése a fe-

lelőség súlyától, mit az igaz meggyőződés a jobbról, soha sem tehet. A részletes tárgyalásnál gyermekes Rechthaberei volt eljárásuk, mit akkor már Deák lovagiatlannak s a parliamenti illemmel ellenkezőnek bélyegzett. — A második feliratot egyhangulag fogadták el; beolvadtak a Deák-pártba. S magok vindikálják, hogy azon perczczel megszünt a határozati párt; ezt vallották, és pedig nagy ostentatioval, követjelölti programmjaik nagy részében; s sok közülök hogy itt ül, csak e kis perfidiának köszönheti. — Mit akarnak tehát még 61-ki álláspontjukkal, s úgy nevezett jogfolytonosságukkal, melylyel országszerte izgattak: hogy válasszanak újra meg — csak mert 61-ben is itt voltak s mert a választó-kerületek azzal felelhetnek az akkori feloszlatára, ha ismét épen azon egyéneket küldik. Vagy feliratiságuk, illetőleg Deákhoz csatlakozásuk csak addig tartott, mig a választási urnából szerencsésen kijött a nevök? S megválasztva, nem kötelezi már programmjuk —?

IX.

Deczember 20.

Az elnökválasztás megtörtént. Ghyczy 90 szavazatának többsége okosabb volt; engedett kértének s Szentiványira adta szavát, vagy megoszlatta a ház más kitünő tagjaira. De hét üres czédula vettetett az urnába; 27 pedig Ghyczy Kálmán nevével. Ghyczy méltán boszankodhatott. Az országban sok helytt fogják mondani: im a határozat emberei csak 27 vagy 34 szavazattal birnak. Hamar betelt pártunk egy igen kitünő tagjának jóslata, ki csak a minap

mondá egy bizalmas körben, — „én a baloldal kitünőbb tagjaitól nem félek; Ghyczy, Tisza, Nyáry az utolsó pillanatokban mindig fognak elég bonsens-nal s elég lelkiismereti kételylyel birni, hogy a felelőség érzete veszélyes lépéstől visszatartsa. De azon pártnak baja az, hogy a legselejtesebb elemeket is magába szedte, 61-ben is; attól félek, hogy a házból minden szamár hozzájok szegődik, mert ők számtöbbséget keresnek; szamarak pedig, ha egyszer neki vadúlnak, nem oda szoktak rúgni hová hajtsáraik akarják." — S mit jelent egy elnök-választásnál az üres lap? Hallottak harangozni, de nem tudják mire; Fiuméban hazafias tett volt a nessuno-szavazás; nosza itt is alkalmazható! — A ki a képviselőház elnökére üres lappal szavaz: azt akarja-e, hogy a háznak senki se legyen elnöke? nem akar hát constituált házat? S ha egyáltalában nem akar szavazni: miért szavaz hát?

A bal, egyszóval, átesett az első fiaskón. Segithetett volna tán magán, legalább tisztességesebben húzhatta volna ki magát a kellemetlen helyzetből. Nekik első rendben mindenesetre Ghyczy személye volt a fő; de másod rendben a Szentiványi személye ellen is voltak kifogásaik, s már csak azért is, mert az Eötvös-féle, szerintök illetéktelen, tanácskozmány ezt állitotta a 61-diki elnökkel szembe. Ghyczyt már semmi esetre ki nem vihették, a főcsata el volt veszve. De meg kellett volna kisérteniök, a másodikban valami engedményt vagy becsületes békét nyerni magoknak. Összes szavazataikat fölajánlva, javaslatba kell vala hozniok Szentiványi helyett mást, természetesen a Deák-pártból; s talán Szentiványi maga, a jó békességért, kivánni fogta volna pártjától,

hogy tőle elálljon. És a baloldalnak ezt tenni annál inkább kötelessége is lett volna, mert ők terjeszték, hogy Szentiványi az elnökségre képtelen, alkalmatlan, gyönge, s mit én tudom mit. Igy hát ők tudva szavaztak oly elnökre, kit ama nagy helyre méltatlannak hisznek; mi ellenkező nézetben vagyunk, s ha utóbb csalódnánk is, tiszta meggyőződésünket követtük. De ők azt mondják: a többség elnöke, s mi csak örülünk: minél gyöngébbnek bizonyúl be a választás, melyet mi kezdettől fogva elleneztünk! — Ah ah! egy kis párt-maneuvre, káröröm alakjában! Ha mi hasonló párt-maneuvre-rel akartunk volna élni, nem tehetének vala jobbat: mint megválasztani Ghyczyt elnöknek; megfosztottuk volna a baloldalt vezérétől, legerősebb vitatkozójától, s az elnöki székbe lekötöttük volna, hol magát semlegesen tartani lett volna kénytelen.

X.

Este.

A mai napról még van egy pár följegyezni valóm, s a királyi ebéd utáni esti órákat naplómnak szentelem. A sor, a királyi ebédhez hivatni, ma került reám. A teremről, az ebédről nem irok. De itt egy pár sor, mi a nap eseményére vonatkozik. A meghivottak közt volt ma Szentiványi Károly is; s a király, ki már őt, — mint Deákot, Eötvöst, Somsichot is — külön elfogadásban részeltette volt, még mint csak kijelölt elnökünket, most elég húzamosan beszélgetett vele, s szembetünően gratulált és örvendezett nagy többséggel lett megválasztásának. Sőt

annyira nem feledte ezt, hogy egyik fiatalabb társamtól hallám, ki nyolczadik vagy tizedik állt a sorban, hogy a vele folytatott s pár perczig tartó beszélgetésben ismét elé hozta a tárgyat. „Részt vett ön a mai elnökválasztásban?“ kérdé. „Kötelességem szerint“, felelé az egyszerüen. — „Igen szépen ment, — mondta a király — s nagyon örülök, hogy oly jól ütött ki.“ — „Felette örvendünk, viszonzá barátom, hogy bizodalmunk felséged helybenhagyásával is találkozik.“ — „Igen, s remélem a képviselőház ezentúl is úgy tartandja magát, hogy helybenhagyásommal találkozzék.“ — „Azon remény táplál minket is, hogy felséged, magas trónbeszédjében hazánk iránt nyilvánitott igazságos kegyelmét tovább is megtartandja.“ A felség mosolygott s azt felelte egész bonhomie-vel: „Jó, jó; reméljük hogy minden jól üt ki.“ Azzal fejével bicczentett s tovább lépett egygyel. — A békési képviselőhez, ki hozzám közel állott, az alföldi magyar typus egyik szeretetreméltó kinyomatához, a derék Szakál Lajoshoz, az alföldi volt inségről s a leendő alföldi vasútról intézett néhány szót. — Tőlem azt kérdé melyik megyéből való vagyok? Megmondám s tájékozottságát mutatja hogy mindjárt azt felelte reá: „Igy az ön választói legnagyobb része nem magyar.“ — „Nem magyarajku, felelém egész tisztelettel, de hű a közös magyar hazához.“ — „Ez jól is van, viszonzá a felség, a nemzetiségek féltékenységének végének kell lenni.“ Vajha szavait az ország minden széleig visszhangoztathatnám! — Mondanom sem kell, hogy mind ez, az ebéd utáni sorakozás alkalmával történt az elfogadó teremben.

De visszatérek a választásokhoz, melyeknek egy érzékeny epizodját nem szabad elmellőznöm.

A választásban részt csak az előleg igazolt képviselők vehettek, azok t. i. kiknek jegyzőkönyvük rendben s ellenök óvás és kérvény beadva nincs. A kik ellen valami van, legyen bár igazolásuk az illető osztály által ajánlva s az alakulandó ház által valószinüleg elfogadandó, a szavazásban részt nem vehettek. Ezek közé tartozik mintegy hatvanad-magával az öreg Bernáth Zsigmond is, korelnökünk. Ezt tudta mindenki, de az hogy ő, bár nem szavazhat is, az elnöki székről lelépjen, eszünkbe sem jutott. Az ülést ő nyitotta meg. Valami mohó, kapkodó sietség volt az öregen észrevehető. Fölolvastatta az igazolt (s szavazandó) képviselők névsorát osztályonként. Ő maga nem volt köztük. Az egész ház a szavazást sürgette, mely mára kitüzve volt. Ő időközben érkezett csekély fontosságu iratokat kezdett a helyett egyenként bemutatni. A ház türelmetlenkedni kezdett. De ő csak folytatta, mert be akarta szegény végezni teendőjét. Megértettük végre mohósága titkos indokát. „S most már“ — végzé előterjesztéseit — „engedjék meg kedves képviselő-társaim, hogy köszönetemet s bucsúszavaimat röviden kifejezve, e székből leszállhassak.“ Hiába kiáltottuk: maradjon, elnököljön a választásnál, melyben részt nem vehet (hisz' más okból is nem példátlan hogy az elnök nem szavaz). — „Magam olvasom fejemre, úgy mond, a törvény szigorát; s én a ki több mint ötven év óta küzdök a jogbitorlások ellen, bitorolják-e engem meg nem illető jogot? — Soha!“ Nagy és fájdalmas emfázissal beszélt, hangja rezgett a megindulástól, szemében két köny csillogott s válla kö-

rül természetes csigákba göndörülő fehér fürteit tiltólag rázogatta fejével. Lelépett az elnöki székről s előbbi helyére sem ülve, a mellék köz-járások egyikén futott ki, reszkető lábakkal a teremből. Mindenki éljenezte, marasztalta, sokan elébe álltak, átölelték, útját akarták állni. „Nem, kiálta csaknem haragosan, bocsássatok, semmi helyem köztetek!“ — Igazán meginditó volt ez öreg ember fájdalma; nekem legalább szivemet hasogatta. Szavazatjogomat szivesen átengedtem volna neki. (A petitió ellene, saját kezébe ment volt, mint korelnöknek. Mikor annak beadói a lapokból olvasták hogy ő a korelnök, elég hitványak voltak föltenni, hogy ő azt elsikkaszthatná, vagy elég gyöngédtelenek, őt e gyanuval bosszantani; s távirati kérdést intéztek hozzá: megkapta-e azt? Éjfél után verték fel a sürgönynyel az öreget. Ő már a kérvényt rég átadta volt az illető osztálynak. Nyugodtan irta reá a választ: „Richtig erhalten, und seiner Orts abgegeben.“)

Mikor Bernáth eltávozott, Deák gyönyörüen szólt a jelenetről melynek épen tanui valánk. „Részemről, — mondá — semmi akadályt nem látnék abban, hogy B. Zs. társunk, bár szavazat nélkül, mint korelnök vezesse a választást; s őt e fontos cselekvénynél is mindnyájan szivesen látnók az elnöki széken. De azért értem s szivemből méltánylom benne azon gyöngédséget, mely őt helyén maradni tiltotta. Remélem, hogy a ház alakulása után minél hamarább, igazolt képviselőül fogjuk őt sorainkban birhatni.“

A szavazásoknál e szerint az öreg Boczkó elnökölt. Tisztes, egyszerü, de bizony már igen gyönge öreg ember. No de a nevek fölolvastatásához s a

szavazatok beszedéséhez nem is kellett valami nagy ügyesség.

A két elnökre adott szavazatok összeszámitása s az eredmény kihirdetése után beadtuk szavazatainkat az öt jegyzőre is. Jellemző, hogy némelyek épen az utolsó órákban próbáltak szakadásokat csinálni s eltéréseket a megállapodástól. Leginkább Fest Imre mellett izgattak Tóth Vilmos ellenében s ez utóbbinak megválasztatása némileg kétesnek is látszék. Később még s igy kevesebb eredménynyel indúlt meg egy kis izgatás, némelyek részéről Horváth Lajos*) mellett, kit egyszerre a ház „legkitünőbb tollának" kezdtek magasztalni. Ki nem állhatom az ilyen félrerúgásokat. Ott volt a nagy konferenczia; miért nem ajálták jelöltjeiket? A jegyzők iránt elejétől fogva voltak szétágazó vélemények: igy Faur, és Joannovich, — Dimitrievich és Manoilovich, — Királyi és Ráday, — s még más nevekre nézve is. Ideje, módja és alkalma lett volna mindenkinek fölemliteni és előtérbe állitni jelöltjét. S ha nem tette, ha részt vett a közmegállapodásban, mely bizony minden legkisebb pressio nélkül esett meg, — ne próbáljon szakadásokat csinálni a legutolsó perczben.

Az idő azonban eltelt s a jegyzőkre adott szavazások összeszámitása az ülés utánra maradt és az eredmény holnap fog előterjesztetni. A királyi ebéd után azonban az egyik korjegyzőtől hallom, hogy minden a megállapodás szerint ütött ki; Fest sem

*) A dolog annál különösebb, mert mind Fest, mind Horváth szintén Deák pártjához tartoznak, mint Tóth Vilmos. Igy párt-árnyalati értelme sincs az elkésett kisérletnek; mi egyébiránt épen nem az illetőktől származott. — Bizony hátra állunk még, pártfegyelem tekintetében!

ütötte el Tóth Vilmost, bár ez csak épen egy pár szavazattal kapta meg az általános többséget.

XI.

December 21.

Az ülést a korelnök nyitotta meg. A tegnapi jegyzőkönyv, a kis oláh Mihályi Péter ügyes és szabatos tollából általános tetszéssel találkozott s nem egy szomszédom mondá, hogy ha e fiúra előbb kerül a jegyzőség sora, mint a Zichyekre, aligha kétessé nem teszi Joannovichnak, az oláhok részére adott jegyzőséget. No, de várhat még, s Joannovich hihetőleg jobb és mindenesetre gyakorlottabb tollal bir.

Azután Szentiványi Károly egy nem nagyon kitünő beszéddel elfoglalta elnöki székét, gróf Andrássy Gyula pedig egy nagyon kitünő és nagy hatásu szónoklattal köszönte meg alelnökké választatását. Szépen s helyesen mutatta ki a jelen országgyülés valódi feladatát: meggyőzni a trónt és a lajtántúliakat arról, hogy Magyarország érdekei tulajdonkép nem ellenkeznek a birodalom valódi érdekeivel. Igaza van; ha ezt czáfolhatlanúl be tudjuk bizonyitani, megnyertük pörünket; ha nem: hiába hivatkozunk jogainkra.

Az első ülés a megalakúlt házban csak azon

kérdéssel folyt le: megkezdessenek-e mindjárt az igazolási munkálatok, vagy a ház az ünnepek idejére egyszerre elnapolja magát? Az elnapolás mindenesetre szükséges. Az elkésett választások miatt a képviselők legnagyobb része el sem rendelhette házát, ügyeit, úgy szaladt fel, hogy helyén találtassék, s pár heti szünetet minden esetre igényelhetünk magunknak. De az is igaz, hogy ma délután és holnap még egy egy ülést tartva, az osztályok kész munkálataiból azokon, melyek feltétlen igazolást vonnak maguk után, áteshettünk volna; s legalább 20—25 társunkat megmenthetők attól, hogy húsz napig még a verificatio damoklesi kardját érezze feje fölött függni, ha nem is épen veszélyesen, mindenesetre bosszantólag. — A ház azonban mohóbb volt s a rögtöni elnapolást mondta ki.

Az ezt követett rövid zárt-ülés házi ügyekkel foglalkozott. S egymástól a kurta ismeretség után, kurta elválásra búcsúzva, szétoszlánk.

Egy első napi elnöklésből itélni nehéz, tán igazságtalan is. De félek, hogy Szentiványi Károly még sem azon ember ki erősen megülhesse az elnöki szék — néha bizony kemény lovast kivánó — paripáját. Ghyczyvel összevetve, pártállás különbsége s az ebből reá háramlott szükségszerü előny nélkül, mely nekünk amattól elállani feltétlenül parancsolá, — csak mint egyént egyénnel mérve őket egymáshoz, bizony nem állja ki a versenyt. Amazt, 61-diki elnöklete, a legjelesebb elnökök közé helyezi; erős, gyors, feltaláló; beszéde szabatos, világos, szeg fejére ütő. Szentiványi mind e tulajdonokat nélkülözni látszik. Beszéde szabatosságának egy pár szép példáját adta már ma is: „tudtára adódott nekem“ —

mondá, minden szót nehezen hozva létre egymás után. A szélső balról már kapott egy éles rendreútasitást, melyet nem tudott még élesebben visszaútasitani. De reméljük hogy mindez csak az első nap elfogúltsága. Ő különben derék eszes ember; elveihez hű s mindig Deákkal tartott, forradalom előtt, alatt, és után.

De ha Szentiványi gyönge, Ghyczy pedig lehetlenné tette magát: mit kellett volna tennünk? hol vennünk elnököt? Somsich, az mindenesetre kitünő elnök lett volna; de ó-konservativ múltja, bár most határozottan Deákhoz látszik csatlakozni, még sem engedi hogy a szabadelvü párt oly feltétlen bizalommal fordúljon hozzá mint tisztelettel viseltetik ritka elméje s tehetségei iránt; s ellene, félő hogy a Ghyczy-párt közülünk is kaphatott volna annyi szavazatot, a mennyi segitette volna megtenni elnökét. Szentkirályi logikus fő, gyors és beható felfogásu, de szórakozott — s aztán ellene is van valami. Gorové nem épen mindenektől kedvelt személyiség; Klauzál, hihetőleg nem lett volna hajlandó elvállalni az elnökség terhét . . . . Késő, post festa cantare, s reméljük jobb folytatását a gyönge kezdetnek!

XII.

K...... n Deczember 27.

Itthon vagyok s élvezem a szünnapokat. Rövid, de fárasztó volt az első ülésszak. A sok ünnepély, hűhó, szaladgálás, elfogadás, bemutatás volt a legfárasztóbb. Az ismerkedések is sok időt vettek igénybe; ülések előtt s után a követi körben, s szállodák és ebédlő termekben. De kijutott a valódi munkából is. Az elég számos ülések és tanácskozmányok ennek csak kisebb s könnyebb részét tették: az osztályülések a nagyobbat. Azon osztály, melybe engem is tett a sors, mintegy 7—8 ülést tartott s mindig legalább 2—3 óra-hosszant. Mintegy 30-an, mert teljes számmal 35-en alig voltunk egyszer is együtt, egy aránylag kis szobában, melegben, majdnem egymás hátán, összesúfolva, nagy pipafüstben (én nem élek vele!) unalmas vádleveleket és paksamétákra menő többnyire ügyetlen bizonyitványokat végig hallgatni, összevetni, tényeket kihalászni vagy álokoskodásokat érvénytelenségre redukálni, néha vitatkozni az ellenvéleményekkel, — bizony mind nem tartozik a confortable múlatságok közé. Pedig sietnünk kellett vele. Mert akartuk, hogy a ház alakulásaig munkánkat teljesen elvégezhessük s kész eredményt adhassunk az alakúlt ház elébe. És ez eredményt jóformán el is értük.

Osztályom, mely, dicsekedés nélkül szólván, számos jelességet sőt egy pár kitünőséget is számitott tagjai közé, derekasan leörlötte teendőjét. A többi osztályok is nagyobbára. Az eredményt legnagyobb

részt annak lehet köszönni, hogy az osztályok elnökei közt oly kitünőségek vannak mint Ghyczy, Klauzál, Nyáry, Somsich, Eötvös; s az előadók közt oly tehetségek, mint Csengery A., Várady Gábor, Királyi Pál, Hollán, Zichy A., s végre a fiatal Ráday László és Keglevich Béla grófok. Csak e két utóbbi névnél akarok egy perczre megállapodni s hozzájok egy megjegyzést kötni.

A napi sajtóban s a középrend köreiben nem egyszer, s meglehetős élességgel volt ismételve a vád, hogy egyleteink, közintézeteink s átalában, közügyeink élén, azok hátrányára, túlságos tér van a mágnásoknak engedve és pedig nem mindig a személyes érdemért, melynek elismerése mindenkit megillető jutalom, hanem igen gyakran csak a hét vagy kilencz gombért. S van a vádnak némi alapja. Mihelyt egy vállalat életbe lép, egy egylet alakúl, egy közintézet fölállittatik, csaknem bizonyosok lehetünk hogy elnökei- s egyéb vezetőiben, ha nem is épen kizárólag, legtöbbnyire csupa grófi és bárói nevekkel találkozunk. De van e jelenségnek természetes oka is; egy az, hogy Széchenyi előtt oly nemzetietlen aristokratiánkat, midőn utána s általa oly lelkesen látjuk nemzeti ügyeinkhez csatlakozni, szeretjük minél szorosban csatolni minden egyes ügyhöz. A kezdet és kedvezés előzékenysége ez még most; oly formán vagyunk velök, mint a nemzetiségekkel is viszonyaink teljes rendezéseig: szivesen juttatunk nekik számarány fölötti előnyöket, választásainkban. Más meg az, mert tagadhatlan, hogy mágnásaink, neveltetésük, átalános miveltségük, olvasottságuk, világban és külföldön forgottságuk stb. által, társadalmi előnyeikből sok valódi előnyhez is könnyü szerrel s igy nagyobb

mérvben juthatnak; s ez előnyeiket közügyeink, egyesületeink, vállalataink stb. érdekében érvényesiteni magunknak is érdekünkben áll. Csak egy nemű állásra birnak igen ritkán képességgel: olyanra a hol dolgozni kell. Sok jelesség van bennök; de dolgozni, oly értelemben mint a szegény ember szokott, nem tudnak vagy nem szeretnek. Egy Széchenyi, Dessewffy Emil, Eötvös példája, mint ritka kivételek, csak a szabályt erősitik.

Keglevich Béla és Ráday László azon igen is ritka fiatal mágnásaink közé tartoznak, kikben egyéb sok képesség s jeles tulajdon mellett ez is megvan, hogy tudnak dolgozni is, s ha kell nem is röstellik. Előadásuk gyakorlott, ügyes; tolluk, kivált az utóbbié, gyors, kifejező; kedvük fogyhatlan, ki nem fáradó. Úgy dolgoznak mint akár egy szegény tiszteletbeli megyei aljegyzőcske, kire nézve életkérdés annyira megnyernie a közgyülés jó véleményét, hogy a következő tisztújitáskor egy valódi aljegyzőséget ambiálhasson, melyre aztán szintoly szegény, falusi nemes kisasszony imádottját feleségül vehesse!

XIII.

Január 4. 1866.

A szünidő még tart; ráérek most itthon, contemplatió-képen visszaidézni az 1865-diki képviselőház ábrázatát a milyen benyomást az reám tett s számba venni benne egy kissé, régi és új ismeretségeimet.

Meg kell vallani, hogy a Ház első benyomása a szemlélőre, minden inkább mint imposant.*) Hiába jut eszünkbe, hogy e gyülekezet hazánk sorsa fölött csaknem élet-halál-hatalommal dönteni van hivatva a legközelebbi jövőben; hiába nyugszik meg szemünk a nemzet gondviselésszerü férfián Deákon s annyi jeles és tiszteletre méltó egyéniségeken, kiknek agguló arczán, szürkével vegyülő fürteikben nemes múltjok s benne a hazának múltja tükrözik, — a ház összes tekintete nem ébreszt tiszteletet. Az aránylag kis és disztelen iskolaszerű muzeum-teremben sűrü iskolapadok sorakoznak, oly szorosan, hogy alig hagynak magok közt egy fél öl széles fő- és két láb széles két melléksikátort; a pad irótámlája keskeny, alkalmatlan, az ülőhely maga keskeny is, szűk is, minden irányban kényelmetlen, mi az egésznek ismét iskolai zsúfoltság képét adja. Ember ember hátán, majdnem zsugorogva, mi még az egyesektől is elveszi a tekintély kifejezését. A karzatok, márvány oszlopaikkal némi pompát kölcsönöznének a háznak; de azok is szűkebbek, zsúfoltabbak és

*) Tisztelt akademikusok, egy jó szót e fogalomra! —

setétebbek, mint kellene. A hirlaptudósitók számára rögtönzött két kis karzat pedig valódi tyúk-ülő, szűk, ingatag, följárása létraszerű, ha nagy bajjal fölfurakodtál letöréssel fenyegetőző, — a kisszerüség netovábbja. Az elnöki szék és a jegyzői s gyorsirói ülések még a legczélszerübb s megfelelőbb pontjai a teremnek. Szószék nincs, mindenki helyéről beszél, s a padok rosz berendezése miatt többnyire vagy a szóló van háttal a ház nagyobb részének, vagy a ház nagy része a szólónak. — Ez a képviselők legideiglenesb gyülterme, (az új országház is „ideiglenes" lesz). Ez a múzeum úgynevezett „diszterme."

Tegyük hozzá, hogy a nagyon is egyszerű s méltóság nélküli kerethez a benne izgő-mozgó kép is meglehetősen talál. Semmivel sem méltóságosabb annál. Az óra ütött, melyre a gyülés hirdetve volt. A karzatok már telve vannak. A képviselők már tömegesen gyülekeznek, de egyelőre még csak a kerek előcsarnokban, mig a több és több érkező be nem szoritja a régebb jötteket. Végre nagy rész benn is helyet foglalt; némelyik rendes székén, de sokan még a szük menetekben s az elnöki szék előtt és körül csoportoznak, tolonganak, ácsorognak. A kerek előcsarnok, hol a téli ruhákat szoktuk fölaggatni, mindenik saját nevével jelölt szögre, folyvást új s új csoportokat fogad be s rajokat bocsát magából a terembe. Egyes jövevények körül tömbek alakúlnak. Deák nyájasan jő, egy szóval, egy mosolylyal vagy kézfogással üdvözölve mindenkit, magán viselve az igaz nagy ember minden attributumait, az egyen kivül hogy magát nagynak érezni s mutatni nem tudja. Nyáry körül is rendesen van egy kis csoport; a baloldal emberei közűl ő az leginkább

kit a belépő idegen, vagy csak a külsőt néző, vezérnek gondolna. Ghyczy hallgatag, igénytelen alak, ki többnyire csöndesen jő s megy, ritkán hiv félre valakit egy szóra, maga körül csoportot soha sem gyüjt s nem hagy gyülekezni; Tisza Kálmán csaknem szigoru alak, az erdélyi értelemben is, bár a magán életben nyájas, gentleman-like ember, mint politikus rideg s nem bir megnyerő lenni, környezete iránt sem. Nyáry, nem épen kellemes s ragyavert arcza mellett is valódi tekintélyes külsővel bir; tömör testalkata, mozgalmas arcza, mely Mirabeaura s Dantonra egyaránt emlékeztet; apró fényes bogár szemei, melyekben tűz és gúny, ajkai melyeken érzékiség és csúfondárosság egyesülnek; hangja, mely megtámadólag, kicsinylőleg, néha gorombán is pattog, recseg, zsörtölődik és éleskedik .... mind ez sajátságossá, bár épen nem kellemessé, de nem is megvetendővé teszi földléptét. Ha értelmi tulajdonai arányban állanának külső megjelenése sajátságaival: ellenzéki vezér lehetne. De részemről épen azt nem találtam benne, miről barátai s bámulói legjobban dicsérik, az elme rendkivüli élességét s az okoskodás szigoru vaskövetkezetességét. Ő legolvasottabb, legtöbb oldalu miveltséggel biró embereink egyike; a különböző országok politikai állapotait nem röstelte tanulmányozni s a magunkéival, melyeket táblabirói pontossággal ismer, összehasonlitani. Irodalmi jártassága is nagy. Sőt azon években, mikor a magyar politikus tétlenségre volt kárhoztatva, még költői művekkel, műforditásokkal is foglalkozott s tán nem minden szerencse nélkül. Azonban elméje egy különös sajátsággal bir: egyszerre felöleli tárgyát s mint egy forgó gömböt, lelki szemei előtt

megfordúlni képzelve, minden oldalu megjelenésében fölfogja s megitéli; de a gömb középpontját nem látja s a felszín különböző jelenetei egymásba folynak szeme előtt. Egyes részletekről azért páratlan találósággal szól, az egészről szólva ellenkezőket zavar össze. Eleven szellemének másik hátránya épen a következetesség hiánya okoskodásaiban; nem jár nyomon, csapong az ellenkezőkről ellenkezőkre. Megtörténik rajta, hogy ő, a ki kivált megyei eljárásaiban oly szigoruan következetes tud lenni: beszédeiben néha épen ellenkező eredményre jut, mint kezdetben szándékozék, vagy az hogy nagy hatással polemizál tennapi beszéde ellen.

De felejtem hogy nem az egyes szónokok jellemzése hanem az egész benyomás rajza most a teendőm. Csak Nyáryért tettem kivételt; mert én őt szeretem; s szeretem, ellenkező oldalon ülve velem. Ez alatt mindenki elfoglalta helyét. Deák a jobbközép harmadik padja végén, középről; s tőle épen csak a középsikátor által elválasztva, Nyáry; s a belépő őket ily közel látva egymáshoz, önkénytelen összehasonlitást tesz közöttök; a két testes, táblabirói alak jó benyomást tesz reá. Talán Nyáry öntudatlanúl is érzi ezt; bár meg kell vallanunk hogy Deáknak, ész, modor, hatás tekintetében sokkal inkább Ghyczy felel meg, ki a baloldalnak kellő közepe táján ül, mintegy gyúpontba vonva össze annak sugárait, közüle Jókai, Tisza, Podmaniczky: a bal phalanx három legkitünőbb előharczosa, a fiatalabbak közül; Deák körül, mint tábornok körül táborkari segédei, legjobb alvezérei csoportoznak: Eötvös, Kemény, a két Lónyai, Gábor és Menyhért s Bezerédj László előtte; Csengery A., Szentkirályi, An-

drássy Gyula, Klauzál mögötte, ez utóbbi közvetlenül háta mögött. Somsich külön ül s a mi meglepő nem jobbra kissé mint Deák, holy helye illetné, hanem a középúttól balra, közép tájt vagy valamivel hátrábbacska, különben a pad legszélén; közel hozzá s nem történesen tán, Zichy Antal. — Bónis, Bernáth Zsigmond, Ráday G. a bal első padján ülnek mint 61-ben is. Apponyi, Zsedényi a szélső jobbon, Ürményi tőlök kissé Deák felé. Nekik megfelőleg a szélső balon egy kis vörös csoport ugrál, kiabál, békételenkedik, haragoskodik, interpellál, gyanusit, monopolizálja a szeplőtlen hazafiságot, szigoru törvényességet s szabadelvüséget: Csanády Sándor, Madarász József, Kállay Ödön, Böszörményi László, Domahidy, — az ember szinte röstelli hogy Patay Pista nincs közöttük, a ki Nyáry mellett ül, de aligha nem bánja már hogy valakit balabbra eresztett magánál. Végre egy csoportban találjuk az oláhok és szerbek zömét, a jobb leghátulsó padaiban: a roppant szakállu Pap Zsigát, a czifra szűrös Vládot, a sima czivil Stratimirovicsot, Szent Tamás sánczai egykori védőjét, a Mocsonyiakat stb.

Helyet foglaltunk, letelepedtünk. Egy két ember járkál, mászkál még a szük ösvényeken. Kivált Dedinszky, kinek még két hét alatt saját helyét kitanúlni nem birtam; mint némely emberek kik mindig az utczán laknak, vagy mint az egykori rendetlen ház, hova belépve a látogató bocsánatot kért hogy ilyenkor alkalmatlankodik, mikor épen meszelnek s a háznál minden föl van fordulva, mig a házi asszony bizonyossá nem tette, hogy minden a maga helyén van, — úgy Dedinszky Józsi, örökké a ház közepén jár, az ülés s beszédek alatt is, folyvást láb alatt,

folyvást szem előtt, s mindig a legalkalmatlanabb helyen. Pisszegünk neki; „helyre, helyre!"-zünk, hiába! Ő a ház chevalier errantja. Félek, hogy politikai álláspontjáról is ilyesmit lehetne mondani.

Az elnök csenget. A zaj egy perczre csillapúl vagy halljuk-okba oszlik. Halljuk. Az ülés megnyilt. A jegyzőkönyvet felolvassák. Senki sem hallgatja. Nem is sok van még eddigelé mit hallani rajta. A napirend következik. Ez szól, az szól. De ha nem épen Ghyczy vagy Deák, a nagyobb rész azt is alig hallgatja. Közbeszólás, kiáltás minden pillanatban s lassu moraj folyvást. Egy egy erősebb hang, mint Beszéé, Podmaniczkyé vagy Szászé, dominál a lármán; a legtöbbnek hangja légydongás a zivatarban. Magát Deákot, ki rendesen halkan szól, csak ismételt halljuk-ozás után, az iránta való tiszteletből helyre állt teljes csöndben lehet hallani. Más elmondja beszéde felét mielőtt hallanák.

Néha veszekedő, vagy a classisban excedáló gyerekcsoport alakját ölti föl az egész ház. Arcza ilyenkor épen nem tiszteletgerjesztő. A honatyák több méltóságot fejthetnének ki s több tisztelettel lehetnének önmaguk, társaik és állásuk iránt. Gyöngéden, de igen találólag mondá Deák egyik ülésben: „Ha a ház meg volna már alakulva s határozatképes állapotban lennénk, egy inditványt tennék, annak végzéssé emelésére hogy — hallgassuk ki egymást. Ily m a g o s*) testületet nem jól jellemez a gyerekesség. De hihető, hogy a ház megalakúlván,

*) Azon megszólitások s czimzések közt, melyekkel némely társunk a házat megtiszteli, legbosszantóbb a m a g o s épitheton, mely egyenesen a Reichsrath „hohes Haus" czime után van átvéve. —

ha majd a valódi tárgyalások megkezdődnek, ez máskép lesz. Most még igy van s nem akartam eltitkolni sem szépiteni a rám tett benyomást.

XIV.

Január 5.

Az elhelyezkedés rajzában, mint mondám, nem akartam az egyes tagok bővebb jellemzésébe bocsátkozni. Lesz azt hiszem módom még többször s többet irni a ház kiválóbb tagjairól. Most hirtelenében, mert ráérek, még egykét silhouettet vetek ide, többnyire oly nevekkel melyeket nem, vagy csak futólag emlitettem akkor.

A kis Csengery Imre, csaknem átalános egyértelműséggel megválasztott jegyzőnk, a ház egyik legkitűnőbb kapaczitása. 61-ben is föltünt, jeles jegyzői tollával s a felirat mellett tartott beszédével mely a legjobbak egyike volt, s melynek a magyar nők hazafiságát gyöngéden magasztaló gyönyörü passusáért, ha jól emlékezem a kalocsai nőktől, szép elismerő s köszönő levelet is kapott. Igénytelen ember, kiben a szónoki feltünőségből semmi sincs, pedig ritka szépen beszél; szeliden s erőszak nélkül magával ragad. Stylje a Kölcsey-kor és szellem tanulmányára mutat; okoskodásai egyszerüek, nyomon járók, meggyőzők. Talán megyei helyzeténél, talán Tiszáékkal való barátságánál, de bizonyára szintannyira puritán

szigoruságu elveinél fogva is, hajlik a határozatiakhoz. Azok közé számitom őt, s fájdalom ezt nyomatékoznom kell, kik a legrosszabb és a legcsábitóbb esetben sem fognak a tiszta jogfolytonosságtól hajszálnyira eltérni. Egyénisége igénytelen, nyájas, megnyerő; ellenkezőleg testvérével, kit nagyon tudunk tisztelni, mint nagy látkörü tudóst és mint hajthatatlan szilárdságu politikust, de nyájas szeretetre soha nem melegit, olvadhatlan alakjával. — Gorové eszes és méginkább olvasott, tapasztalt, világot járt ember; oly jártas a politikai institutiók, parliamenti és kabineti formák s eljárások körül, mint a külföldi sajtok, pikáns gourmandise-ek és idegen konyhák ismeretében. Mielőtt Szentiványiban a megállapodás történt, sokan őt emlegették az alsó ház lehető elnökeül; s kétségkivül nem tehetségei hiánya miatt történt visszalépés tőle; ő az elnöki székre sok tekintetben alkalmas lett volna; de személyisége nem elég közkedvességü arra, hogy megválasztatására bizton lehetett volna számolni. — Bónis, kit annyi országgyülésről ismerünk már, egyszerü táblabiróias, de erős okoskodásu s határozott gondoskodásu ember; makacsság nélkül még is, mi arczából is meglátszik, melyben a vérmességgel bizonyos jó indulatuság vegyül. Én, némi nyersesége daczára, szeretetreméltónak találom; nincs benne semmi arroganczia s a maliczіának árnyéka sincs. Ő egyik táblabiró-typus; a másik, a szelidebb s érzékenyebb fajta, Klauzál; a régi posoni országgyülések magvas ellenzékének egyszerü, olykor érdes olykor ellágyuló, de mindig benső érzékü vitézei.

Zichy Antal igazán szeretetreméltó separatum votum; a mi ritkaság, mert a közérzülettel magokat

ellentétbe tevő emberek rendesen kiállhatatlanok szoktak lenni. Ő nem arroganeziából, nem összeférhetlenségből, még tán nem is különczködésből tér el a többségtől véleményeiben. Egyszerüen: gondolkodó fő, önálló, — árnyalatokban azért szükségkép különböző másoktól; s — itt kezdődik hibája, — ez árnyalatoknak is elvi jogosúltságot követelő, néha a szükséges pártfegyelem daczára. Ő iró is, s mint ilyen is némi nevezetességre jutott; ámbár úgy van bizonyos tekintetben, mint boldogúlt Császár Ferencz egykor, kit a poéták nagy jogtudósnak s a juristák nagy költőnek tartottak. Zichy is igy hánykódik költészet és politika közt: de mindkettőben sokkal tartalmasabb mint Császár Ferencz, nyugodjék. Zichynek eszméi vannak; határozott érzéke van a formák és pedig inkább a belsők mint a külsők iránt, a mi mindig ér valamit, de a nagy közönség előtt kevesebb becscsel bir. Innen, hogy 61-diki beszéde is valódi értékkel birt, de szónokiatlan alakba volt öntve s még gyöngébben előadva; tartalma élesen ellenkezett az akkori hangulattal s ez növelte, természetesen, rosz hatását. Majd nem pecsovicsnak kiáltották ki. De birta volna kiemelni belőle azt mi akkor is tetszhetett, tudta volna kellőleg drapirozni az egészet, s adta volna szónoki erővel — más lett volna hatása. Drámái az ellene irt lerántó kritikák s a reájok csinált epigrammok daczára sincsenek minden becs nélkül. A politikában meggyőződése őszinteségét azon naivságig viszi, hogy az Idők Tanujába adja czikkeit ha a Pesti Napló föl nem veszi. Pedig e naivság csak a költészetben volna helyén, hol közvetlenséget szülne; de neki, épen ellenkezőleg, költői eszméi többnyire

átgondolt s czélzatteljes politikai eszmék; igy cseréli föl a szerepeket. — A másik költő-politikus: Jókai, egészen más. Ő sokkal valódibb és sokkal nagyobb költő, de tán még rosszabb politikus, mint Zichy. Irodalmunknak nem csekély vesztesége van az ő politizálásában. Az Üstökös maga nemében igazán jeles s Kakas Márton politikai versei fajukban egyetlenek. Még is, a beleszokás kedvelete s talán az anyagi haszon is, mely Móriczczal az Üstököst szerkeszteti: örökbecsü művek alkotásától vonja el őt. S még ez hagyján; neki regényeiben is egyik erősebb oldala a magyar néphumor s az Üstökösben, Kakas Mártonban s a remek Tallérosy Zebulonban erre sok tere van; de tisztán politikai szereplése a Honban olyan, melynek isten, ember, semmi hasznát nem veszi, nem örül. Hogy néha, nagy ritkán, egy csinos czikket ir, az még igen kevés; azt, annyit, dilettansúl is irhatna, ha épen nem tudná hova tegye egy s más gondolatát; de czikkei többnyire felületesek, léhák, politikai éretlenségről vagy kapkodásról tanuskodnak. Lapja, ha a megyék rendezése kérdésében az ország közvéleményével nem találkozik vala, kicsinynyé törpült volna a nagy helyzettel s a Pesti Naplóval szemben, mely bár időről időre szintén igen gyarlón szerkesztődik, de mikor szükség, mindig összeszedi magát s Kemény remek czikkeivel maradandó becsre bir emelkedni. De a Honra térve vissza; a megye-kérdés megmentette. Nem arról szólok: hogy veszt-e vagy nyer előfizetőkben? Magyarországon, no, talán mindenütt, még sokáig nagy többsége lesz a mélyebb belátás nélkül csak úgy a levegőbe politizáló olvasóknak; és a közönség suffrage universel-je nem dönt még

feltétleníil. Csak magam felfogásáról beszéltem; s részemről őszintén sajnálom a Magyar Nábob és Erdély Aranykora, a Fehér Rózsa és a Politikai Divatok meg nem született utódait, melyeket üres és áldatlan vezérczikkel s szerkesztési gondok öltek meg a genius anyaméhében vagy még fogamzásuk előtt. Jókai különben a baloldal egyik legmérsékeltebb embere; azok közé tartozik, kik mihelyt szükség lesz, őszintén fognak Deákhoz csatlakozni, sokkal jobb is lesz, azon helyzetben; vannak igen jó ezredesek, kik nem csak hadvezérek, de dandárparancsnokok sem tudnak lenni. S hogy a legjobb emberek úgy félreismerik valódi hivatásokat sokszor!....

— A poétáknál vagyok; de mellőzöm Eötvöst, Tóth Kálmánt, Szász Károlyt, Hiador-Jámbor Pált.... hogy egy rég elhangzott, valaha is alig ismert, pedig igazán derék és érdemes költőnek szenteljek egy pár sort. A házban, a jobb középp hátulsó padai egyikében ül egy ötvenes, telt piros arczu, szürkés szőrü, nyájas ajku, eleven szemü, középtermetü férfiu. Alföldies szójárása, hanghordozása, purizmusa melylyel a nyelvtani hibát nem birja megjegyzés nélkül hagyni, tréfás szelid beszéde, magyar zamatossága, mindez jó hatást tesz az emberre. Sem 48-ban, sem 61-ben nem volt itt s igy új ismeretségeim közé tartozik; bár dalait sokszor dalolgattam. Ez Szakál Lajos, békésvárosi követ, ama gyönyörü népdal: „Megkövetem a téns nemes vármegyét. . .“ s a nem kevésbbé sikerült genre: „A legátus“ — szerzője. A negyvenes évek elején fedezte volt fel, úgy szólva, Erdélyi János, s adta ki 20—30 dalát egy kis füzetben, melynek czime Czimbalom volt, s mely háztól, czégér nélkül mind elkelt, 1000 pél-

dányban. Azóta is keveset irt s nem reméli hogy egész életében százig fölvihesse dalai számát.... most azon gondolkodik hogy mindet együtt, egy második bővitett kiadásu Czimbalomban bocsássa közre. Segitse isten. Különben ő falusi gazdaságot s városi főjegyzőséget üzött ember; értelmes, kedélyes, kisvidéki notabilitás. Itt szerepet viselni alig fog, de tudom hogy mindig jól fog szavazni. A község-rendezés kérdéséhez tapasztalásból, tüzetesen s nyomosan is hozzászólhat. — Nyers, székelyes formáju, mintha épen Udvarhelyszékről eredt volna, de tartalmas egyéniség Kerkapoly Károly a pápai jogtanár s akademiai tag. Programmbeszéde országszerte nagy figyelmet gerjesztett; nevét már azelőtt jól ismertté tették irodalmi munkái. Azt hiszem ő a vitató szónokok közt számot teend; a közjogi kérdésekhez alaposan s nem mindennapi készültséggel szólhat. Ha hallgatásra nem kárhoztatta magát, mint eddig, a 65/6-diki országgyülés Révész Imréje lehet, bár a jobb oldalon az, mi Révész a balon volt.

Előtte ül az egykori ó-konservativek igazi virága: a finom, eszes, szónoki Somsich; hihetőleg a legjobb szónok a jelen alsó-házban. Minden pártnak valódi nagy nyereség volna; ha közvetitő nézetei s álláspontja őszintén és egészen engednék valamelyik párthoz csatlakozni őt, s bizni benne azt a pártot. Még nem szólt. Nem sietett mint Zsedényi, ki úgy látszik azon néhány közé tartozik, kik nem tudnának alunni, ha valamelyik nap nem szólanának. Ilyen volt 61-ben Halász Bódi, kitől most is csak azon szerencsés körülmény szabadít meg, hogy — verificatió alatt áll s addig röstell (bár teljes joga volna) szólani. Ilyenekül jegyeztem meg,

balról Szaplonczay Józsefet, ki tragikus hangjával s alakjával Barthára emlékeztet; közölünk Bezerédj Lászlót, ki egyébiránt igen rokonszenves egyéniség; s a jobb hátulsó sarkán Pap Zsigmondot és Vládot, kik közül ha egyik szólt, a másik el nem mellőzné hogy ő is ne szóljon. De Somsich, még ha szükség is, csekély tárgyért föl nem szólal. Egy párszor láttam, hogy más nézeten volt mint az előtte szólók s csaknem békételenkedett felettök. Mégsem szólt, csak várta: ha valaki elmondaná helyette a mit ő gondolt. Viszketege nincs mint Zsedényinek; s nagyobbakra tartja fel rendkivüli parlamentáris erejét. —

Szentkirályi Móricz, magos ábrándos alakjával, félre vetett fejével, a végetlenbe tárgytalan bámuló homályos szemeivel, férfiatlan, csengéstelen hangjával, egy holdkóros benyomását teszi reám. Logikus fő, akármi tárgyat vesz föl, a szeg fejére üt; a legkitünőbb polemikus; hires szórakozottsága, mely annyi adomának adott régebb tárgyat, mostanság csak modorának laissez-aller-ján látszik meg, s még is szenvtelen alakja, melyről, ha látom sem tudom képzelni hogy lelkesedésbe jőjön valamin, fagyasztó hatást gyakorol a nézőre, szinte félek tőle. — Annál rokonszenvesebb egyéniség a jó öreg Klauzál, kiben az egykori ministert ugyan senki föl nem fedezné, sőt a posoni országgyülések sentimentális szónokát is alig; bár, ha hangja megcsendül mint az áve ájtatra hivó estharangja, szivünket valami kifejezhetlen elérzékenyülés ábrándja fogja el; még is, régi tulajdonaiból egész teljességben csak táblabiróságát tartotta meg, annak egész jólelküségével s tajtékpipás szeretetre-méltóságával. — Milyen

egészen ellenkező Schlag ember ő excellentiája, a rendjelek s diszruha nélkül, egyszerü fekete attilája s fél magyar pantallonjában is nagy-úri és magos diplomata gróf Apponyi György! Egy íz sincs benne táblabiró; finom, udvari és udvarias; beszéde nagyúri, sajátságosan halk, idegen accent-nal mintha jobban szeretne németül gondolkodni mint magyarúl s gondolatait a félmagyar öltözet is szoritaná. Még is, ki ne tisztelné benne a nagy elmét? Ki ne örülne a fontosságnak, melyet ő az alsó-háznak tulajdonit, midőn magát ide beválasztatta, elhagyva helyét, melyet a főrendek tábláján ál mint vezér foglalhatna el, hogy itt egy kisebbség feje lehessen? — Ne ignoráljátok kérlek e kisebbséget, melynek ily fejek állanak élén: mert nem csak ő maga a kitünő fő azon az oldalon. Bár kétségkivül ő a legkitünőbb. De Apponyi a legzárkózottabb is közöttük; Zsedényi egész fecsegő; a vihogásig eleven s mosolygó; a fogadás, hogy ő fog a házban legelőször s legtöbbet beszélni, eddig még úgy látszik éclatanter meg van nyerve. Ürményi setétebb, sarkastikusabb, ridegebb ember; de sokkal kevesebbet rejt mint Apponyi. Minorum-gentiumaikról, mert pártjok még most kezd alakulni, nem szólok még.

A baloldal nehány szembetünő egyénéről kellene még szólanom; de elég mára, elég mostanra. Még lesz reá idő. Most élvezzük az itthont, a szünnapokat!

Azok, kiket a verifikatio damokleskardja még nem bocsátott ki fenyegető varázsa alól, s kiváltkép azok kiket az illető osztályok véleménye nem verifikált hanem választásuk ellen vizsgálatot vagy épen megsemmisitést inditványoz, ugyan roszul élvezik.

S pedig sok bizony igaztalanul; például a derék Lovassy Ferencz, kit megfoghatlan igaztalansággal, az osztály el akar ejteni, de a ház hihetőleg igazolni fog.

XV.

Pest, Január 10.

Ismét együtt vagyunk s ezúttal már hogy komolyan hozzáfogjunk föladatunkhoz és attól semmi egyéb el ne vonjon. Egyelőre ugyan még csak a kezdet eleje következik, t. i. az igazolások. 48-ban alig volt nehány igazolási kérdés; a tolongás a képviselői „állomás“ megnyerésére még akkor ismeretlen volt Magyarországon. A megyék eleven, mozgalmas és küzdelmes élete erős közvéleményt fejtett ki, mely magát mindenben tudta tájékozni, semmiben se jobban mint a személyes kérdésekben. Az előtt két párt volt Magyarországon, a conservativ- vagy kormány-párt, gúnynevén pecsovics, és az ellenzék vagy liberális párt. Ez utóbbinak kis töredéke, a centralisták az új Pesti Hirlapnál, hirtelen váratlan ülték diadalmukat 48-ban; de velök ülte az egész ellenzék, mely egyszerre parliamentalista lett, miről addig alig álmodott, de ritka szerencsével s ügyességgel tette bele az új keretbe addigi törekvései és czéljai egész összegét. A kormánypárt le volt verve, hallgatott, moczczanni sem mert. Egy párt volt az országban: az ült a kormányon, az igazgatott a megyékben, az foglalt el minden tért, mert e párt az egész nemzet volt. Természetes hogy ily körülmények közt párt-összetűzések a választá-

soknál nem történtek. Addig minden megye két követet küldött. Most egy-egy legkitünőbb egyénisége a főispáni széken ült, a megyei hivatalok az egykori ellenzék kezében, s a nagyobb megyék 6, 8, 10, s több képviselőt is választottak, és minden jelesebb notabilitásnak jutott hely. — Az 1861-diki országgyülés tizenkét évi absolutizmus után következett be, s tényleg még azon absolutizmus alatt; a mi keveset az oktoberi diploma nyújtani igért is, a februári pátens azt is jóformán visszamagyarázta. Az országban egy érzés, egy hangulat uralkodott. Azon különbség is, mely később a felirati és határozati pártok alakulásában nyilvánúlt, előre, a választások alatt még alig volt sejthető; később is, inkább véralkatuk szerint sorakoztak az emberek egyik vagy másik párthoz, a nélkül hogy éles elvi különbséget s valódi pártszinezetet, a legtöbbeknél, határozottan ki lehetett volna mutatni. Ez, a mi később fejlett ki, magyarázza az előzményt. A választások sokkal kevesebb elkeseredéssel folytak, s az összeütközések sokkal kisebb számban és mérvben fordúltak elé, mint az alkotmányos élet tizenkét évi szünetelése s a félig visszatért alkotmányosság heve és a még visszatartottak fölötti boszankodás után várni lehetett volna. Nem emlékezünk már oly részletesen a 61-diki választásokra és verificatiókra, de arra emlékszünk hogy 61-ben a kilencz osztály több mint 260 képviselőt talált egyszerre kifogástalannak, mig 65-ben az ilyenek száma csak 246-ra ment; holott akkor a ház alakúltnak lett kijelentése után jóval több képviselő adta még be megbizó levelét mint most, s azok nagyobb része is a feltétlenül igazoltak összegéhez számitandó.

A 65-diki választások előzményei két lényeges pontban térnek el a 61-dikiektől, és pedig a mostani állapot hátrányára.

Egyik az, hogy az akkori félalkotmányos állapot egy nevezetes előnyben állt a mostani fölött. A megyék a 48-diki törvények szerint helyreállittattak volt. A megyei bizottmányok összehivattak. A megyei tisztikar e bizottmányok által választatott. A megyék kormányzata s házi ügyvitele visszakerült a nemzet kezébe. Az összes értelmiségnek, bár az országos állapotok s különösen a dikasterialis kormányzat felsőbb közegei törvénytelenek voltak, sehol sem jutott eszébe elvonni magát a megyei élet terétől. Mindenütt összejött s irányt adott a közvéleménynek, erkölcsi súlyt az adott iránynak. Nem tagadjuk ez állapot hátrányait sem: a kormánynyal való összeütközés, az éleshangu föliratok a kanczelláriához *), néhol egész az adó nyilt megtagadásaig menő merev magatartás, — mind oly dolgok voltak mik többet ártottak ügyünknek mint használtak s miknek utóhatása a fölirati vitán is meglátszott és sokszor még erősebb kifejezést nyert a feliratiak mint a határozatiak beszédeiben. Kétségkivül e tapasztalás birta reá a mostani kanczellâriát, hogy a megyéket vissza ne állitsa; mondják, hogy a felség személyesen is követelte ezt tőlök. De a megyék vissza

*) Egy fiatal ember, ki akkor az udvari kanczelláriánál szolgált, beszélte nekem a minap, hogy egyikére a legmérgesebb megyei föliratoknak, melyek szerintök „daróczba burkolt kézzel irattak“ — egy fogalmazó szintoly goromba választ irt. A kanczellár az egészet keresztül húzta s illemesb hangut kivánt; a fogalmazó védni akará fogalmazását, a fölirat daróczosságával. — „Igaz, felelt ö excellentiája, de önöknek soha sem szabad feledniök hogy fehér keztyűt viselnek“. —

nem állitása annál hátrányosabban hatott a választásokra. A központi bizottmányok alakultak ugyan, de kevesebb személyből állván s egészen szűk hatáskörre levén szoritva, kevésbé irányozhatták a közvéleményt. Sokhelyt nem csak egyaránt alkotmányos nézetü, de egy és ugyanazon pártszinezethez tartozó emberek léptek föl egymással szembe, mint ellenjelöltek. Sokhelyt a 61-diki képviselő előbbi választókerületét elhagyva, másikba ment át s szintén 61-diki képviselő ellen, talán épen elvtársa ellen lépett a sorompóba. A közvéleménynek némi ingadozása volt érezhető, mely aztán nem is birt elég súlylyal az egyesek fegyelmetlenségeit visszaszoritani.

Egy másik lényeges különbség a 61-diki és 65-diki helyzet közt az, hogy akkor az országgyülés előtt nem voltak pártok, mindenki egyszerüen csak 48-as volt; a mostani választások a 61-diki két pártot, a föliratiakat és határozatiakat készen találták. Hiába hivatkoztak ez utóbbiak is Deákra; hiába azon tényre, hogy a második föliratban az egész országgyülés egyesült; hiába arra is, hogy a föliratí és határozati pártelnevezéseknek ma nincs értelme, mert most senki sem fog határozatot akarni. Hiába, mert mindenki tudta, hogy a pártárnyalatok nézetkülönbségei ma is léteznek, ha más alakban s nevek alatt fogják is érvényesiteni magokat. Sőt tudta mindenki, hogy ha a „minden áron“ kibékülés szándéka, nevén nem nevezett gyermekül fog is szerepelni az 1865-diki országgyülésen, de ott lesz; s mig 61-ben az octoberi férfiak és a 47-es elvek egy-két hive hallgatásra kárhoztatta magát vagy Deákhoz csatlakozott, most ezek külön pártot fognak alkotni s ha kisebbséget is, de némi súlylyal biró kisebbsé-

get igyekeznek szervezni. Igy tehát, ha a szélső bal töredékét a balközéptől meg nem különböztetjük is, már három pártárnyalatra volt biztos kilátás a deczember 10-diki országgyülésen. S természetes, hogy a választásoknál és a választó-kerületekbeni pártalakulásoknál nem csak a személyes képesség és előnyök, hanem a specialis pártállások is nagy mértékben tekintetbe jöttek. Nem hibáztatásúl hozom ezt föl, csak mint tényt konstatálom. Hogy e pártállási kérdés mily fontos és csaknem kényszeritő nyomást gyakorolt néhol, érdekesen illustrálja azon kettős adat, hogy mig pl. Zsedényi a független felelős ministerium mellett nyilatkozott programmjában, a legvérmesebb határozatiak is jónak látták emlékezetbe hozni, hogy a második felirattal ők is Deák pártjába olvadtak. Ez oly helyeken történt, hol a választó-kerület vagy az egész megye tömegesen Deák pártjához tartozott s minden üdvöt csak a nemzet e gondviselésszerü férfiának politikájától várt. Néhol azonban a 61-diki pártárnyalatok fentartották magokat a megyék és a választók közvéleményében; s ilyen helytt az összeütközések azon alakot öltötték és azon elkeseredettséggel folytak, mint a 48 előtti választási harczok a conservativ párt és az ellenzék között.

E két főok járult, mondjuk, a személyes okokhoz s mind ez együtt élénkebbé tette az érdekeltséget a választások iránt és mérgesebbé az összeütközéseket. Nem tartozunk azok közé kik a pártok élénkebb mozgalmaitól, sőt bizonyos határig menő túlkapásaiktól is igen megijednénk. Alkotmányos országban, az alkotmányos élettől elválhatlanoknak tartjuk az ilyes kinövéseket. A „holtak városa“ soha

sem tartozott politikai ideáljaink közé s a holtak csöndes nyugalmát, mig isten élnünk enged, nem irigyeljük. Sokkal jobban fájna, ha nemzetünk hidegen és érdeklődés nélkül menne a választási helyre, s még inkább ha épen nem menne oda, ha mindenkinek vagy a többségnek mindegy volna akárki legyen kormányzója meg képviselője. A lelkesedést az emberi sziv legszentebb tüzének tartjuk, s büszkék vagyunk reá hogy oly nemzet fiai vagyunk, mely ezredéves állami léte után is elég ifju arra, hogy lelkesedni tudjon. A lelkesedés pedig nincs tűz nélkül, a tűznek pedig természeti sajátsága hogy éget is. De ha a törvény határain túlkapások valóságos kicsapongásokká fajulnak, ha a lelkesedés tüze nem ég felé csap, mint oltárláng, hanem a mezőt égeti körülünk, sőt házainkat, életünket, becsületünket talán, ki tudná helyeselni? Akkor vész a neve s oltani kell.

A ki az 1865-diki választások történetét megirandja, nem fogja elfelejteni a mezőkövesdi csatát, a szentgróti ütközetet, és a galantai véres háborút. Az egykori olmos-botok nem egyhelytt ismét előkerültek a fészerből hol pókháló vonta volt be; s nem egyhelytt, az előhaladott kor igényeihez képest aczél- és lőfegyver is járult hozzájok. Ha a választások ellen beadott petitiókból csupán a sebészi látleleteket s halottvizsgálói kémleteket kivennők és egy csomóban kiadnók, aligha nagyobb füzetecske nem lenne belőlök mint ez, mely most a nyájas olvasó kezében van. Történelmi vitézségünk elfajulásairól szomoru jegyzéket lehetne késziteni, de reméljük hogy a késő utókor e kis csatákról kevésbé fog értesülni, mint a nagy harczokról melyeket nem mé-

lyebb elkeseredéssel csakhogy szentebb tárgyú lelkesüléssel vivott nemzetünk.

De nem a verekedésekre szoritkozik csak, a mi a 65-diki választások némelyikében szégyenletes. Még a verekedést a lelkesült ragaszkodás mely indúlatoskodássá könnyen fajúl, s az indúlatoskodás mely nem birja eszközeit öntudatosan választani s határait megmérni, ha nem igazolja is, legalább menti. A kihágások másik neme előttem még szégyenletesebb: a vesztegetés. Mert ezt hidegen s kiszámitással követik el; s elköveti az, ki a törvényhozói s törvényvédői dicső állásra pályáz. A megvesztegetésnek, akárki által követtetik el, nincs mentsége. A választások ellen beadott kérvények egy nagy része vesztegetés elleni panaszokkal van tele. Igaz hogy ezek nagy részét ismét valódi értékére kell még redukálni. Mi a vesztegetés? igen nehéz meghatározni. Közé tartozik-e az egyszerű etetés-itatás? A magyar lakomázó nemzet. A legszentebb, a legszellemibb természetű nemzeti örömünnepet sem tudja megülni lakoma nélkül. A poharak csengése egy kiváló accordja a nemzeti zenének. Az akademia lakomáz, a megyei restauratió lakomáz, a névnapját fentartó hazafi lakomáz. Bor és czigány nélkül egy valamire való nemzeti actus sem mehet végbe. Aztán a néhány mértföldre útazott hazafiak és polgártársak torkát, melyet a lelkesedés lángja szokottnál szárazabbra égetett, szükségkép meg kell enyhiteni. Angliában a zászlókkal való menetszerü megjelenések is tilalmasok. Szeretném látni egy magyar választást zászlók lobogása nélkül. Kelet népe vagyunk, költői s ábrándos hajlamokkal. Szeretjük a hármas szint s rajongunk érette; a bort is szeret-

jük, ha vörös, ha fehér; s az optimista reményektől sem vagyunk idegenek, ha még oly — zöldek is. Aztán a magyar vendégszeretet közmondásos. Falun, délutánonként barátim gyakran meglátogatnak, vagy én őket. Soha sem emlékezem, hogy valamelyikünk felesége elfeledte volna, intést sem várva, a pincze kulcsa után nyúlni; sőt a cseléd is tudja hogy üvegeket és poharakat kell mosni. S politikai barátinkat ne kinálnók meg egy pohár borral, csak mert épen azért jöttek hozzánk hogy képviselőjökül jelöléssel tiszteljenek meg? ez minden józan észszel ellenkeznék. Részemről, vitatásom minden humoros szinezete mellett, egész komolysággal mondom mindezeket. Csakhogy az ő bizodalmuk előzze meg a mi gazdai szivességünket mely annak félúton elébe megy s ne ez zaklassa ki őket csöndes nyúgalmukból melyben eszökbe sem jutott volna becses személyünk. Mindenek felett utálom pedig a pénzzel való kedvkeresést, történjék bár közvetlenül vagy közvetőleg, a választandó vagy megbizottjai által s egyenes vesztegetés vagy dicsélyesebb módok alakjában, pl. mint költség- vagy fáradság-térités. Én is voltam követjelölt s most megválasztott képviselő vagyok. Én is megkináltam egy pohár borral választóimat s deczember elején egy pár akóval kevesebbet találtak pinczémben a finánczok, mint november elején ott hagytak, és a baromfiak közt egy kis halálozás bizony történt. De mikor tiz, húsz és harmincz ezer forintba került képviselői megbizó levelekről hallok, magam tudom legjobban hogy ott nem mehetett minden rendén. Egyik választás elleni kérvény mellékletei tiszteletreméltó őszinteséggel vagy sordid czinizmussal constatálják hogy hivatalos közegek, falusi

birák, jegyzők és esküdtek, fejenként tiz tiz forint douceur-öket fogadtak el, nagy vonakodással persze, de mégis elfogadták, a jelölt ágensétől, a mit aztán birák uraimék con amore meg is ittak; ez nem a komolyabb esetek közé tartozik, annyira nevetséges hogy valaki önmagáról állítson ki ily hiteles bizonyitványt. Váczon, azt mondják húsz ezer forintba került a központi öszves értelmiség daczára a jelölt keresztülvitele; Abonyban hasonló körülmények közt tizenkét ezerbe; Érsekújváron, azt állítják harminczezerbe. A három példa mutatja hogy ilyesmik nem csak egyik párt részére követtettek el; a három megválasztott három párthoz tartozik. Különben igaz-e mindez vagy csak gyanusitó vád, az igazolások, illetőleg tán vizsgálatok fogják kimutatni. De nem zörög a haraszt ha szél nem fújja.

Harmadik neme a választási rendetlenségnek az elkövetett törvénysértések. Ezek különböző fokozatuak lehetnek. A törvény világos rendelete ellen s a törvényben határozottan ki nem fejezett de annak szellemében fekvő irány ellen. A 61-diki országgyülés, kimutathatólag párt-szempontokból, adott egy pár rosz példát a törvénysértések igazolására. Csodálnám ha ez a mostani választásoknál meg nem termette volna rosz következéseit s az elhintett rosz mag buján nem burjánoznék fel a most előttünk álló igazolásoknál. A párt, mely azért hogy 5—10 szavazót magának ma megmentsen vagy biztositson, törvénytelen eljárásokat szentesit, a pillanatért feláldozza a jövőt s úgy tesz mintha maga sem biztatná magát hogy még egy következő választásig megél. Az „aprés moi le deluge“ szivtelen elvét roszúl alkalmazza. Egy következő átalános választásnál talán

az ő fejére olvasandja egy ellenpárt a maga által nyújtott előzetes eseteket.

XVI.

Január 11.

Nézetem szerint a képviselő-háznak elútasithatlan kötelessége szigorúan járni el az igazolások körül. A képviselői állás a legnagyobb szentségek egyike. Mint az államok rendőri törvényei a képviselő személyét sérthetlennek mondják s a törvény védelme alá helyezik, úgy állása az ő részéről viszont azon sérthetlenséget követeli, hogy mikor benne van azt semmivel meg ne gyalázza s mikor reá vágyik azt csak becsületes eszközökkel vélje elérni szabadosnak. Oly állás mely egyedül és kizárólag bizalmon alapúl, még pedig feltétlen s személyes bizalmon mely még útasitásokban sem kereshet biztositékokat, — pénzen, boron, teljesithetlen igéreteken meg nem vásárolható. Ezt a vesztegetések ellen.

S szeretnél-e polgári vér árán, vagy magad is vérző orral lépni be a törvényhozás szent templomába? Nem irtóznál-e a jog komoly tábláira vetni kezedet, ha az vértől csepeg még, nem a jog védelmében, hanem annak egyedárus bitorlására folytatott harczban kiontott vértől. Bizalom küld a képviselő-házba? S lehet ott bizalom, a hol erőszak van?

A vesztegetés nehezen bebizonyitható dolog. Ritka lesz oly bárgyu hogy azt feltünő nyilvánossággal, még ritkább hogy épen személyesen gyakorolja. Azért alig lehet oly eset, melyben föladott

vesztegetési vád alapján valamely választást egyszerüen meg lehessen semmisitni. A verekedések természetöknél fogva köztudomásuak s eltagadhatlanok; minden választó látja, sok hátán s fején is érzi hogy volt verekedés, a hirlapok a ház összeülése előtt már egész csataképeket adnak a megtörtént összecsapásokról. De még nehezebb mint a vesztegetést kipuhatolni: melyik fél kezdte a verekedést? melyik vitte azt annyira hogy az az egész választást lehetetlenné tegye vagy legalább annak eredményét viciálja? Verekedéseknél is azért igen ovatosnak kell lenni a megsemmisitéssel; különben a kisebbségnek igen könnyü módot adnánk kezére, hogy a rá nézve kedvezőtlenül forduló választást annak folyama alatt lehetetlenitse vagy előre megsemmisitse ha végbe mehetne is. Csak ott, hol a választás valóban meghiusúlt s bevégezte előtt félbeszakadt vagy csak a csatatéren maradt egyik párt által hajtatott erőszakosan végbe, van helye a feltétlen megsemmisitésnek. A vesztegetés és verekedés legtöbb esetei, beadott s több vagy kevesebb hitelességgel biró okiratok által teljesen világosságra alig hozathatnak és a hely szinén végbe viendő minden oldalu vizsgálatot igényelnek.

Egyszerűbb a kérdés s többnyire a házban is megoldható a világos törvénysértések eseteiben. A ki törvényhozó s a jelenesetben épen a sokkép megtámadott törvény védője akar lenni, hogyan juthatna ez állásra törvényszegés által? Ez oly világos hogy bővebben indokolni nem kell. A hol világos törvénysértés van: a választás nézetem szerint egyszerűen megsemmisitendő. De, mondják a papok, a betű megöl; megöl a törvény betűje is. A törvény hibás lehet. Átalános a meggyőződés,

hogy a hirtelenében s csak egy választási actusra készűlt 1848. V. t. cz. felette hiányos sőt elvek tekintetében is sok kivánni valót hagy hátra. Szakaszokat mutatnak ki melyeket meg kell, meg fogunk változtatni. Egyes szabályzatokat, melyek az egésznek szellemével, a legszabadabb és kényszerités nélkűlibb választás czélzatával összeférhetlenek. Megengedem. De mi a következés ebből? Az, hogy mihelyt időnk lesz reá, a törvényt revideálni kell s meg kell a mi benne rosz változtatni; de bizonyára nem az, hogy az ezen törvény mellett és alatt létrejött választásokat ne ennek normativájához szabjuk. A törvény, mig a maga módján eltörölve nincs, szent mindig; s legszentebb nekünk most azon egyetlen törvényczikk mely visszakövetelt 48-diki törvényeink közűl csaknem egyedűl nyerte vissza érvényét. Revisiót! sürgetik feljülről. Restitutiót! feleljük alúlról. S a hol a restitutió megvan, keresztűl mennénk-e magunk, és pedig nem a törvényes módokon, a törvény korlátain? Föl se tenném, ha a 61-diki országgyűlés egy két példát már nem adott volna reá, s ha köztudomásu nem volna, hogy azon példák nyomán s azokban bizva, inkább vagy kevésbé analog esetek, a mostani választásoknál már nagyobb számmal fordúltak elé.

Caveant consules ne quid respublica detrimenti capiat.

Zsedényi már az első országos ülésben tett olyforma inditványt hogy az igazolásokra nézve némi átalános elvek, melyek részint az életbe lépett szokásokban, részint a képviselő ház által előzetes eseteknél hozott határozatokban gyökerezhetnének, állapittassanak meg s adassanak mintegy útasitásul az osztályoknak az általok végzendő igazolási előmunkálatokra nézve. Ez inditvány Deák Ferencz azon megjegyzésére, hogy a ház, megalakulása előtt semmi érvényes határozatot nem hozhat, egyszerűen elvettetett. S az osztályok végezték teendőiket.

Tennap zárt ülés tartatott. Eötvös egy oda czélzó inditványnyal lépett föl hogy az igazolások fölötti nyilvános viták lehetőleg röviditessenek. A czél igen helyes; közohajtás, nem csak azért hogy mielőbb valódi teendőinkhez fogjunk, a mi fő, — hanem mellékesen azért is, mert az igazolási viták, személyi kérdésekkel válhatlan kapcsolatban levén, a legkellemetlenebb természetűek, keserűekké s bántókká könnyen fajulhatnak; ily szükséges roszon az ember szeretne minél előbb túl lenni. Eötvös inditványának elvi kiinduló pontját azért mindenki pártolta. Kevésbé, sőt épen nem volt szerencsés a módban melyet e czélra ajánlott. Azt mondá: minden egyes esetben az osztály fog valamely eljárást ajánlani a háznak, igazolást vagy megsemmisitést vagy vizsgálatot; minden egyes esetben azért azok közűl kik az osztály véleményét nem osztják kettő és nem több szólhasson csak az ellen, és viszont kettő védhesse az osztály javaslatát; képzelhetlenűl impracticus javaslat! Hátha az osztály véleménye egyhangulag elfogadtatik? Hátha az osztály véleménye ellen felszólaló első szónok oly tisztába hozza

az ügyet hogy az ő ellenvéleménye fogadtatik egyhangulag el? Hátha, ellenkezőleg, a mellett vagy ellen szóló két-két szónok oly kevéssé meríti ki a tárgyat hogy épen szükséges a további tárgyalás az alapos itélethozásra; s talán csak épen a harmadik, vagy hetedik szónok találná el a szeg fejét? — És ha Eötvös inditványa elfogadtatik: ki határozza meg ki legyen a két két jogosúlt szónok, kiken kivűl senki meg ne hallgattassék? a történet, hogy ki tudott eléggé sietni, a maga beiratásával? vagy az illető, kinek bőréről van a kérdés? vagy a párt? de hisz épen el akarjuk kerülni hogy az igazolási kérdések pártkérdésekké ne fajuljanak; vagy végre minden egyes esetre nézve az illetőnek igazolását akarók együtt, s az ellenkezőt akarók ismét együtt, válaszszák meg szónokaikat? s alakúljon minden egyes igazolásra nézve két párt *ad hoc*? Oh bölcs elmélet, be szürke vagy!

A vita jó soká tartott. Ezt is mint rendesen Deák felszólalása vágta ketté. Azt hiszem, mondá, nem lehet czélunk kötelező határozatokat hozni, mire a zárt ülés föl sincs jogositva. Elég, hogy azon ohajtásban a ház minden tagja megegyezik: tőle telhetőleg röviditeni az igazolási tárgyalásokat.

Meglátjuk rövid időn mennyi súlya lesz ez erkölcsi köteleztetésnek, mennyi ereje a beszédviszketegek ellenében? Azt hiszem a dolog épen anynyira függ az egyesek discretiójától, kiket ha szólási jogukhoz ragaszkodnak, attól a legelcsépeltebb tárgyban sem lehetne megfosztani; mint a ház testületi tekintélyétől, mely hangosan követelheti a szavazást mihelyt itélethozásra eléggé kimeritettnek érzi a tárgyat, — sőt az elnök tapintatától is, ki

akkor inditványozhatja a szavazás általi eldöntést mikor arra a dolgot épen megérve látja; s másfelől a főtárgytól netalán elcsapongó vitatásokat is ügyesen és erélyesen féken tarthatja s medrökbe szorithatja.

A vita közben egy elv merült még fel, melyhez sokat lehetne szólani. Eötvös arra is figyelmeztetett hogy az igazolást pártkérdéssé tenni soha és semmi esetben nem szabad, mert azok nem politikai hanem jogi kérdések s a ház bennök mint törvényszék itél. Ellenében Zsedényi azt mondá, mint esküdt-szék, nem szorosan a törvénybetű, hanem a körűlmények számbavétele mellett saját lelkiismerete szerint. Hogy az igazolások nem politikai, nem párt-kérdések, azt senki sem tagadta, csak majd az eljárási gyakorlatok ne tagadják. De a szigoruan törvényes s az esküdtszéki eljárás mindenike mellett lehetne plaidirozni. Én, mint tennap is irtam, a szigoruan törvényes eljárás mellett vagyok, Eötvössel s a ház többségével. Mert nálunk nincs esküdtszéki eljárás fölállitva s mert a törvény meghatározásait feltétlenűl tiszteletben tartom s akarom tartatni. Más kérdés: nem volna czélszerűbb: épen a képviselői igazolásokra nézve esküdtszéki eljárást állapitani meg? Egy háromszázötven tagból álló törvényszék! egy királyi tábla, melynél háromszázötven biró hallgatja végig, vizsgálja meg az okadatokat s itél paragrafok szerint belőlök! Lehet-e ennél valami nehézkesebbet, a végrehajtásra alkalmatlanabbat, sőt végeredményében igazságtalanabbat képzelni?

XVII.

Január 14.

Nem szándékszom az igazolási viták minden részleteit nyomon kisérni naplómmal. Áldatlan dolgok, melyekről ha semmi nyom sem maradna fenn, volna a legjobb. De a ház naplója és jegyzőkönyvei úgy is megőrzik a viták minden szavát s a döntvényekben nyilatkozó eredményeit. Időről időre én is feljegyzek egyet s mást, a mi jobban megkapja figyelmemet. Az igazolás első napján (Január 11.) meglátszott a megelőző eszmecsere jótékony hatása. A viták rövidek voltak s nem csaptak túl sem az idő sem a szenvedély kellő határain. Egy egész osztályon, az elsőn, illetőleg öt igazolási eseten mentünk át. A kilenczedik osztály előadójának, a fiatal Rádaynak nem kis érdeme van e gyors eredményben. Minden ügyet oly világosan terjesztett elő, oly kimeritőleg tárgyalt s oly szabatosan állitott össze az osztály jegyzőkönyvében, hogy az itélethozást rendkivül megkönyitette. A ház mindaz öt esetet az osztály véleménye szerint döntötte el.

Legérdekesb eset volt az öt közül a Hrabovszkyféle kúnfélegyházi választás. Egy helytartósági tanácsos, kit egy tiszta kúnváros választ képviselőül, mindenesetre ritka nevezetesség; a kiskúnok, s épen a félegyháziak, nem hiresek arról hogy a kormányközegek iránt valami nagy lelkesedéssel viseltetnének. De tudni kell, hogy, történetesen épen ez a helytartósági tanácsos, nem régen tör-

vényes vizsgálatot teljesitett oly pörben melyet a félegyházi köznép a tisztviselők ellen, az alj-nép az értelmiség ellen, a birtoktalan osztály a birtokos ellen folytatott; s ő állitólag a köznép pártjára állt s az urak ellen annak részére hozatott kedvező döntvény; tudni kell, hogy a birtokosok közt, jászkún törvények szerint váltsági forintok arányában felosztandó pusztához a birtoktalan nép is jogot formálván, eziránt állitólag biztatásokat s támogatást nyert — e miatt a birtokos osztály által panasz emeltetvén, felülvizsgálatra más egyén küldetett. Mindezt tudni kell s a rejtély nagyrészt meg van oldva. Mint átalában az életben, úgy kivált a mostani kormányzatban sajátságos ellentétek vannak. A törvényes szabadság megszorittatik, s a szabadosság legszélsőbb kinövései, egész a communismusig, a bellum nihil habentium contra aliquid habentes-ig, legyeztetnek, bizonyos oldalról. A félegyházi példa nem áll egyedül a tagositások és birtok-elkülönzések történetében.

Hrabovszky esetére nézve az osztály, vizsgálatot ajánlott. A népnek igéretekkel ámitása nem volt az okiratokban kellőleg bebizonyitva. Voltak a kik a választás egyenes megsemmisitését kivánták. Ez az érintett okból igaztalan is lett volt, de épen nem is vezetett volna czélhoz. Hrabovszky ismét megválasztatott volna s ezúttal már minden újabb igéretek, biztatások és ámitások nélkül. Ha a félegyházi nép csakugyan volt ámitva, mit részemről a vizsgálat előtt nem tudok eldönteni, föl kell világositani s az egyedül a vizsgálat és a vizsgáló által történhetik meg. Ha a nép, a bornál veszélyesb részegitő szer: communistikus ábrándok által van iz-

gatva, időt kell adni mig kialuszsza mámorát s addig enyhitő szereket alkalmazni reá, mi ismét csak egy reá nézve is megnyugtató, a képviselő-ház igazság utáni törekvéséről őt is teljesen meggyőző vizsgálat eredménye lehet.

Az igazolások második napján több érdekes eset költötte fel a ház figyelmét. A kis Perényi Zsigmondnak az volt a baja, hogy törvényes korát tagadták, de keresztlevelét be nem tudván mutatni, ő maga fiatalsága daczára is okosabb volt mintsem azt produkálja. Volt más baj is, egy kis rendetlenség a választásnál. A vizsgálat elrendeltetett.

Mocsáry Lajos, a derék publicista, ha a választásánál közbe jött szavazási rendetlenségek s már előbb történt nagyszerű verekedések miatt nem igazoltatik: a ház mindenesetre egy jeles tagját veszti el, a nélkül hogy a „fiat justitia aut pereat mundus“ elvét igazán teljesithette volna. Mocsáry választó kerülete egyike volt azoknak, hol a főpapi befolyás, egy clericalis jelölt mellett, a legnagyobb mérvű korteskedések elkövetése által maga idézte elő a zavarokat s kisebbségben maradva csak annál jobban dühöngött az a ki épen a bűnös volt. Az irományok azonban meggyőzték az osztályt, meg a házat, a Mocsáry választása ellen beadott panaszok alaptalanságáról s egy jó óráig tartó vita után Mocsáry igazoltatott.

Érdekes eset a b. Baldácsy-é. Az általa elkövetett nagy mérvű vesztegetés valóban országos botrány volt; a lapok hivatalosan erősitett tudósitásokat közöltek felőle, melyeket Baldácsy nem czáfolt meg, s a személyes vesztegetés piszkos vádját ezzel mintegy magán engedte száradni. Közhir, la-

pokban és szájon forgott, hogy 30—40 ezer forintot költött el megválasztására. — Egy furcsa szavát hallottam, merő ondit-ből, melyet itt mellékesen följegyzek. Bizonyos egyház javára a lelkész jótékony adományokat gyüjtött többi közt a fővárosban is. Baldácsyt is fölkereste; ki jótékony czélokra s nevezetesen egyháziakra bőkezűen szokott adakozni; most egy csekélyebb összeget, gondolom tiz forintot adott, mit az illető szépen megköszönt s azzal indúlt. A báró utána lépett, s vállára tevén kezét, nyájasan mondá: „tudja, kedves tiszteletes úr, nem ennyit szoktam én ily szent czélokra adni hanem száz forintot s többet is; de mostanában valami igen sokamba került.“ — Az a valami a köbölkúti követválasztás volt.

Egy kis vihart támasztott a Pap Simon mármarosi román követ választási ügye. Ennek ellenjelöltje Mihályi Gábor volt, 1861-ben azon kerület képviselője, most pedig helytartósági tanácsos. Mindkét jelölt román levén, nemzetiségi kérdés nem forgott fenn csak politikai és személyes. Mihályi, kinek a főispán sógora, pártoltatott a hivatalos közegek által, tán kelletén túl is, mire nézve a vizsgálat szintén szükséges lett. Most a házban szóba jövén az ügy, Szaplonczai, mármarosi követ maga is, s Pap Simon egyik fő párthive sőt a vádlók szerint fő kortese, — jónak látta az ügyről, személyes tudomása, de egyszersmind érdekeltsége szerint hosszu előadást tartani, mely Mihályit nem kevéssé sértő részleteket is foglalt magában. Mihályinak fia, a már emlitett kis korjegyző, nem hallgathatta el egészen a Szaplonczay által atyjára vetett vádakat s az összes irományok felolvasását kivánta. Igaza

volt; de abban nem, sem neki sem Szaplonczaynak, hogy oly ügyekben hol személyesen és igen közelről vannak érdekelve, fölszólalnak. A házban mindenki botránkozással vette ezt, s valóban ellenkezik is a parliamenti illem minden fogalmaival. Ha saját ügyünk, vagy olyané kihez legközelebb állunk, tárgyaltatik, nem hogy bele szólnunk illenék, de a teremből is ki kell mennünk; ez erkölcsi szükségesség.

XVIII.

Január 16.

A királynét születésnapja alkalmából a két ház részéről üdvözlött küldöttség még 8-kán fogadtatott volt Ő-Felségeik által. A császárné megújitotta a felséges férje által minap tett igéretet, hogy legrövidebb idő alatt ő is meglátogatja, a császárral együtt hazánkat, fővárosunkat. Kétségkivűl minden sziv lelkesűlt öröm várakozásával dobog elébe. A magyar nemzet és nyelv iránti magos rokonszenve, melynek annyi tettleges jelét adta, egészen megnyerte számára e nemzet szivét is. Ha jő, mindnyájunknak örömmel látott s kegyelettel tisztelt vendége leend.

S megvallom még is, hogy a királyné már e napokban lejőjön, mint rebesgetik, magunk érdekéből még sem ohajthatom. Nem, egyedűl azon szempontból, mert akkor az elfogadási s egyéb ünnepélyek szükségkép ismét előtérbe lépnek s nem engednek már egyszer, hogy úgy mondjam neki feküнni a dolognak; holott ha egyszer bele kezde-

nénk, rendeznők — egy barátom szavajárásaként — a teendőket, ha mintegy belemelegűlnénk a munkába: a félbeszakitás világért sem lenne oly zsibbasztó, mint igy a belekezdeni nem tudás.

Attól azonban, mit némelyek mondogatnak, legkevesebbé sem félek, hogy az udvar jelenléte a képviselő-ház tanácskozásaira bárminemü nyomást gyakorolhatna. A magyar udvarias, lovagias nép s midőn királya s királynéja személyét maga körében tiszteli, fájdalom hogy mindig csak vendégekül tisztelheti, bizonyosan senki sem fog a trón iránt tartozó hódolat kötelességéről nyilatkozataiban is megfeledkezni, oly uralkodó irányában ki a nemzettel szemben legközelebbről a pragmatica sanctio törvényes terére lépett s oly fejedelmi asszony irányában ki rokonszenvet érez szivében nemzetünk küzdelmei iránt s ki tőlünk is rokonszenvet vár és érdemel. Mind igaz; de a fejedelem iránti tisztelet, egy nemzet képviselőjében a törvény és jog határain túl perczig sem mehet. A történelem bizonyitja, hogy az udvar nem egyszer gyakorolt veszélyes nyomást a magyar országgyülésekre. Igen: megnyerték az országnagyokat, a zászlós urakat, — s azok mindenhatók voltak; a főpapság tagjait s azok roppant súlylyal birtak. S még is soha magyar országgyülés, a nemzet törvényes állását el nem árulta, jogaiból lényeges engedményeket nem tett; a legnevezetesb példák, a királyválasztási jog eltörlése, s a leányágnak is trónkövetkezése történetei mutatják, hogy a nemzet nagyjai még olyankor is, mikor a legnagyobb engedményeket tették, éber szemmel őrködtek a nemzet jogi állása fölött. De a mennyiben létezett is e veszély, a rendi alkotmánynyal az

is megszünt. A képviselő házat nem egyes befolyásos és hatalmas egyének akarata s sugallatai vezérlik többé, hanem az összes nép közszelleme, melynek e ház valódi kinyomata; az egyes képviselőnek nyomatéka pedig teljesen független, vagyoni és hivatali súlyától; a legegyszerűbb, legszegényebb és legkisebb, ha erkölcsi s értelmi súlylyal bir, föléri s túlhaladja az ország zászlósának befolyását. Hajdan, ha egy Batthyányt, Illésházyt, Károlyit, Nádasdyt, — ha egy esztergomi vagy egri püspököt megnyert az udvar, félországot nyert velök. Ma egy gazdag ember támogatását nyeri, de kit az ország megszünt támogatni mihelyt elhagyta hazája ügyét. Azt hiszem, magának Deáknak befolyása is, mely ma határtalan a hazában és a képviselő-házban, csak addig ily nyomatékos mig hű magához s hazája ügyéhez s csak azért ily föltétlen, mert erkölcsileg lehetlennek tartjuk, hogy ő valaha hűtlen lehetne azokhoz. Hagyná el csak hazája ügyét, tenne csak egy kétértelmü lépést, — mit ő természetesen soha nem fog tenni, — a bizalom hamar elfordulna tőle is. „Addig éljen, mig a honnak él“ — Vörösmarty szép szava örökké szivünkben zeng, midőn nagyjainkat éltetjük. Nekem úgy látszik, a képviselő ház ábrázata, bár szelid és békülékeny, épen nem olyan hogy tőle, nem mondom árulást, de avagy csak könnyelmü gyöngeséget is várhatnánk. Nem hiszem, hogy oly inditvány mely a nemzet sarkalatos jogaiból lényeges engedményeket czélozna, nem mondom többséget nyerne, de még csak nyilatkozni is merne a házban; oly erős a közérzület, melylyel minden jog-föladás ellenkeznék. Midőn a jogeljátszás apostolai leszorúltak a kormány-

ról s tanuk elvettetett, nem fogjuk tán a jogföladást magunk gyakorolni. Én a legbékülékenyebbek közé számittatom a tulajdonképi Deák pártban; de azért szivemben legkisebb hajlamot sem érzek: törvényes állásunkból föladni valamit s a negyvennyolczadiki törvényekből, a felelős ministeriumból, vagy alkotmányunk régi védbástyájából a municipiumból, lealkudni hagyni valamit. S ha én igy érzek: miért, mi jogon tartanám társaimat, legalább azok igen-igen nagy többségét rosszabbnak magamnál!

A napokban egyik ülés előtt, fölmennem még igen kora levén, az új országház teremét tekintettem meg. Csaknem egészen készen van már s csupán az aprólékos belrendezési munkálatok vannak még hátra; ámbár biz' azokkal elég baj van s február vége előtt aligha bemehetünk. A terem egyébiránt nagyszerü; valódi ellentéte a mostaninak. A karzatok tágasak, diszesek; a berendezés czélszerü. A padok, melyeken ülni fogunk, amfiteatrális emelkedéssel rendezvék; az ülések magok kényelmesek, csinosak; az irótámla hasonlóan. A bal és jobb oldal félkörösen hajolnak egymáshoz s az elnök két keze felől a szélső bal és szélső jobb képezik a végpontokat. Előtte, az elnöki széknél alacsonyabb szószék. Szeretném ha szabály volna hogy mindenkinek a tribüne-ről kell múlhatlanúl beszélnie, sok oknélküli beszédtől meg lennénk kimélve; helyén mindenki könnyen föláll s ha ügyetlenséget mond lehúzza magát. Ha ki kellene állnia a középre, sok embert üdvös félelem szállana meg, mielőtt beszédre határozná magát.

A bal férfiai már többnyire helyeket foglaltak s névjegyeikkel jelölték meg választott üléseiket.

Somsich, ki épen ott volt s velem együtt szemlélte a házat, mondá, hogy Deák nem akarja hogy az övéi egyenként foglaljanak helyeket, inkább ohajtaná hogy egyszerre s együtt rendezzék s gruppirozzák magokat. Mind a mellett az ő (Deák) helye is ki volt már jelölve, a jobb czentrumban egy szélső hely az első padsorban. Somsich az ettől épen jobbra eső osztályban foglalt el, szemem láttára egy helyet magának. „Én egy kis árnyalattal tovább megyek Deáknál, a kormány felé, mely, — miért tagadjam? — némi kedvezéssel s bizalommal is tekint reám; helyem tehát egy lépéssel errébb van mint Deáké." — Ezt mondá nekem Somsich. — Magam, épen Deák mögött, de jóval hátrább, jelöltem helyemet. Ha azonban áll, hogy rendezkedésünk együttes lesz s közmegegyezés folytán jövend létre, hihető hogy érdemesb valaki fogja elfoglalni, az egész ház áttekintetésére szintúgy mint a beszélésre kiválólag alkalmas helyet. Hadd is! az én fődolgom úgy is a hallgatás; valamint eddig is a ház néma tagjai közé tartoztam.

XIX.

Január 19.

Az igazolások harmadik napját legnagyobb részben a Pap Simon ügyének folytatása, az arra vonatkozó iratok fölolvasása és megvitatása, s a szintén nem kis érdeltséget költött nagyszalontai választás, Lovassy Ferencz ügye foglalta el.

Lovassy választása, nézetem szerint egészen tiszta volt. Ha az megsemmisittetik, mint az osztály első véleménye volt, a biharmegyei választások mind megsemmisitendők lettek volna, pedig azok ellen még csak panasz sem emeltetett. Lovassy ellen az volt a főpanasz, hogy a választók össze irt lajstroma, a reclamatiók végett csak három napig volt a központi bizottmányban kitéve s magokat jogosultnak tartó de az összeirásba föl nem vett választóknak nem adatott elég idő jogosultságuk bebizonyitására. A törvény a reclamatiók idejét nem szabja meg, egyszerűen annyit mond hogy az összeirásoknak több nap kell kitéve lenni. Azonban Lovassy ellenfele Beöthy Ákos volt (Ödön fia) ki az összes biharmegyei értelmiség daczára tolakodott fel jelöltül s egy kormány-hivatalnok által támogattatott. Úgy el tudta járni az útját, hogy itt is igen sok pártolója volt. Bartal György, ki osztálya tárgyalásaira az igazolásokban, talán egyszer sem jelent meg, a Lovassy ügyének előfordultakor bejött s minden ereje megfeszitésével kivitte, hogy Lovassy választását az osztály, szembeszökő igaztalansággal, megsemmisittetni javalja. A karácsonyi szünnapok

alatt azonban Lovassy pártja is rendbe szedte magát s ellenkérvénye oly nyomos adatokkal volt felszerelve, és oly meggyőző igazsággal összeállitva, hogy az osztály (Bartal dialektikájának nyomása alól már ekkor fölszabadulva) előbbi véleményétől eltérőleg igazolást ajánlott. A házban mind az által még egyszer megkisértetett elejtése, vagy legalább a vizsgálat elrendelése választása ellen. S pedig, a mi előttem különösebb: Klauzál által ki vizsgálatot, és Szentkirályi által, ki legalább vizsgálatot kivánt; pártolta őket, a mi még különösebb, Madarász. A ház igen nagy többsége azonban Lovassyt, hosszabb vita nélkül, igazolta.

A negyedik nap két ügy költött nagyobb érdekeltséget: Kende Kanuté, kire nézve, a szélső bal minden igazolási erőlködése daczára a ház többsége vizsgálatot rendelt; és Czebriáné, ki az országos köztudomás szerint a köztiszteletben álló Kubinyi Ferenczet roppant korteskedés által buktatta meg. Czebrián megválasztatása országszerte rosz hangulatot ébresztett. Kubinyi Ferencz a magyar közélet régibb és tiszteltebb bajnokai közé tartozik. Nógrádmegyét előbb több országgyülésen, 1848-ban és 61-ben pedig a nógrád-megyei losonczi kerületet képviselte, és pedig dicsőséggel képviselte; a haza ügyéhez jó és balszerencsében hű volt, a hazáért súlyosan szenvedett; a közélet és tudomány terén nagy érdemeket szerzett. S egyszerre előáll egy ember, kinek politikai múltja legalább is kétes, — s megbuktatja, és pedig a beadott kérvény szerint épen nem tisztességes eszközökkel, az ősz hazafit. A vizsgálat egyébiránt ki fogja deriteni a választás körülményeit s törvényes vagy törvénytelen voltát. —

mert, nem mondám még, a ház vizsgálatot rendelt ez ügyben.

Az ötödik nap hosszu vitára adott alkalmat az országszerte ismeretes Wodiáner ügy. Ott is roppant nagy mértékű vesztegetésről szólt a közhir. Az osztály azonban a vesztegetéseket kellőleg bebizonyitva nem találván igazolást véleményezett. Egy másik, fő-fontosságu körülményre pedig, mely világos törvényszegést foglal magában, nem fektetett kellő súlyt. Ott ugyanis ez történt. A szavazás addig folytattatott, mig Wodiáner nevére annyi szavazat volt bejegyezve, mennyi az összes összeirt szavazók átalános többségét tette; akkor pedig, épen a Wodiáner bizalmi férfiainak kivánatára félbe hagyatott s az átalános többséget biró, megválasztott követnek proklamáltaték. Kilenczszáz érsekújvári választó további szavazást sürgetett. Pedig a már szavazottak, és az összes összeirottak közt nem is volt kilenczszáznyi különbség; s a Wodiáner jegyzőkönyve azt mondja hogy érsekújváriak részéről beadatott már annyi szavazat a hány beirva volt. Látni való hogy mindez nem történhetett máskép, hanem úgy, ha a szavazásra jogosúlatlanok is megjelentek, vagy bár jogosúltak de kétszer szavaztak. Abban pedig a törvény világos, hogy a szavazást mindaddig félbeszakitás nélkül folytatni kell, mig csak egy szavazni kivánó is jelentkezik. B. Simonyi Lajos és Szász Károly mindjárt a vita elején elmondák mindezt s a választás megsemmisitését kivánták. Beszédeik után, melyek a kérdést egészen kimeritették, mindjárt szavazásra lehetett volna bocsátni a dolgot. A másfél óránál tovább tartott s majdnem elkeseredett vita után is csak az lett az eredmény. A választás meg-

semmisittetett. Valaki azon élczet csinálta rá: Wodiánert a ház jótékonyságra kényszeritette újabb „nemtudomhány“ ezer forint erejéig. Mert nem valódi jótékonyság-e ily szűk időben s télviz idején, annyi sok szegény választót ételitallal ellátni? — A bécsi lapok azonban nem kis lármát ütöttek a dolog miatt. A képviselő-házat politikai s egyéb ellenszenvektől vezettetés vádjával illették. Nem volt igazok. A törvény oly világos e pontban, hogy azt megtörni, félremagyarázni teljes lehetetlen. Fölhozatott a törvény szelleme is, annak holt betűje ellen. De hisz a törvény szellemét mi fejezi ki, ha nem egyes czikkei, egyenként s összesen? és a törvény szelleméből való magyarázatnak csak oly esetben van helye, mire a törvény szakaszai világos meghatározást s szabályt nem tartalmaznak.

A hatodik nap legfontosabb tárgya az aradi összes választások ellen beadott együttes megsemmisitési kérvény volt. Áradban ez történt: mint más vegyes nemzetiségű megyékben is, barátságos compromissum jött létre a magyarok és oláhok közt, mely szerint a megyében választandó hat képviselő közül három magyar, három oláh legyen. Talán a személyekre nézve is megegyeztek. Azonban egy befolyásos magyar úrnak, ki bizonyos okból erősen neheztelt, eszébe jutott az egész egyezést felbontani s az oláhoknak fentartott helyeken is más jelölteket léptetni föl. Ez még nem elég. A központi bizottmányt is barátságos megegyezés szerint akarván megalakitni, rábizták az oláhokra hogy magok részéről a kiket akarnak nevezzenek; s mikor igy a bizottmány egybeült, a magyarok az oláhok ellen mindenféle kifogásokat tettek. Az ingerültség nőttön

nőtt. A választókerületekben, talán egyen kivül mindenütt ellenjelöltek léptek föl a megállapitottak ellen; a központi bizottság magyar tagjai pedig nagy eclat-val kikeltek székeikből s visszavonúltak. Mindez, a legmérgesebb nemzetiségi viszály szinét viselte magán. A bizottságból kilépett magyar tagok most az ez alapon létrejött választásokat, valamennyit megsemmisittetni kérték. A képviselő-ház azonban, őt megillető elfogulatlansággal és higgadtsággal itélt e kényes ügyben s a kérvényt elvetette; az egyes választások ellen külön fenforgó panaszokat azonban egyenként vette vizsgálat alá s csakugyan mindet igazolta. Fábián Gábor, a beadott kérvényt támogatni akarván, azzal fenyegetett, hogy Aradmegyében csak egy szikra kell, hogy a nemzetiségi gyűlölködés lőpor-aknája föllobbanjon s újra 48-at érjünk. Remélem ez túlzás. De az istenért ha úgy van, ép azért nem kell, nem szabad, magunknak, magának a képviselő-háznak vetni oda azt a veszélyes szikrát. Mert talán csak nem úgy értette a tisztelt képviselő, hogy ha igazat nem adunk nekik, a magyarok úgy megharagusznak, hogy mind kiirtják az oláhokat —?

Érdekes s némi tekintetben a Wodiáner féle esettel analog volt még az ugyanez ülésben tárgyalt Markovics-féle eset. Az első szavazás általános többségre nem vezetvén, a törvény által a két legtöbb szavazatot nyert egyén közt teendőnek parancsolt új szavazás úgy hajtatott végre, hogy csak azok szavaztattak meg újra kik előbb nem ama kettőre szavaztak volt; s amazoknak előbbi szavazatszámához az újak hozzá adattak; a helyett hogy egészen új szavazás rendeltetett volna. Ez nevetséges eljárás

s hiába akarta a ház egy pár tekintélyes tagja (pl. Bezerédj László is) védelmezni. A ház elfogadta az osztály véleményét s Markovics Antal választását megsemmisitette.

XX.

Január 21.

A baloldal nem szünik meg szervezkedési munkáját élénken folytatni. Mióta az elnökválasztásnál kisebbségök constatálva lőn s jelöltjük azért a csata előtt önként visszalépett, nem remélhetik hogy mint 61-ben, kivált az első felirati vita alkalmával, saját bélyegöket üthessék az egész képviselő-ház arczára. De kisebbségök azért távolról sem oly csekély arányban áll a többséghez, hogy a ház egész szellemére gyakorolható nevezetes befolyásról épenséggel le kellene mondaniok.

Tudják ők jól s bizony mi is tudjuk, hogy a Deák neve által összetartott párt belsőleg nem oly compact mint külsőleg lenni látszik. Sok heterogén elem van benne. Deák maga egy tiszta gyémánt, melyen semmi erő nem tehet egy karczolást, nem hagyhat egy foltot. Az ő hazafisága, önzetlensége, jellemtisztasága épen annyira felűl áll minden kételyen, mennyire esze, bölcsesége, mély belátása túlhaladja minden élő kortársáét. De hányan vannak a sajátképi Deák-pártban is, kiknek hűségében, szilárdságában szintannyira megbizhatnánk? hányan kiknek múltjokban egy megingás árnya, egy hazafiatlan tett vagy szó foltja nem állana a figyelmes szemlélő előtt? Exempla sunt odiosa. S neveket nem em-

litek. De mi is tudjuk azt hogy mihelyt az első fölirat, mely a jogfolytonosságot követelendi, ministeriumot és municipiumot kivánand visszaállittatni, mihelyt e fölirat, melyben talán a szélső jobbon és a szélső balon kivül (amazok erős követeléseiért, ezek szelid hangjáért nem) mindnyájan meg fogunk egyezni s Deák és Ghyczy, Kemény és Jókay, Szentkirályi és Nyáry, Klauzál és Tisza együtt fognak állani mellette, mihelyt mondom e felirat visszahozandja válaszát s legyen az jó vagy rosz, a közös ügyek s azok tárgyalási módja iránt kellend a háznak javaslatokat tenni, — nem csak a bal és közép közt lesz nagyobb a távolság mint ma, — hanem magából a Deák-pártból is ki fognak válni azon elemek, melyek most még beleolvadva vannak, de már is kifelé törekszenek. A szélső jobbra talán senki sem fog menni belőlök, ámbár az emberekből, ha valami érdek kecsegtet, sok minden kitelik. A szélső balra annál bizonyosabban nem. De hogy a mérsékelt jobb, mely revisiót, sok közös ügyet s azoknak közös tárgyalását akarja, a ministeri kormányformát azonban, legalább úgy a hogy, meg kivánja tartani s vele municipiumot egyesiteni, hogy e most még csak kis töredék a házban tetemesen fog belőlünk rekrutázni, az előttem bizonyos. Már is emlegetnek néhány nevet, a kit eddig is megnyertek. Többi közt Hunfalvy Pált is.

E kinézésekkel szemben a mérsékelt bal igen eszélyesen cselekszik midőn magát nagy erélylyel szervezi. Az erős czentrum, a „nehéz kérdés“ megérkeztekor kétségkivül gyengülni fog. Soraiban ha nem is határozott pártszakadás, mindenesetre nevezetes nézet-árnyalatok lesznek. Egyes kérdésekben most

egynehány, majd másik nehány fog a párt többségétől elválni s külön szavazni. Eötvösnek meg vannak saját eszméi sok tárgy felől; meg Lónyainak s a másiknak, harmadiknak is. Ily körülmények közt egy erős kisebbség uralkodhatik a tulajdonképi többségen, csak tökéletesen legyen fegyelmezve és soha se rúgjon félre. A baloldal ezt jól belátja s számit a Deák-párt szervezetlenségére, a fővezér türelmes engedékeny voltára, az alvezérek gyöngeségére vagy tán nem egészen megbizhatóságukra s a közemberek fegyelmetlenségére. Sőt számit arra is, hogy ha vannak közöttünk olyanok, kik a jobb oldal felé gravitálnak, de olyanok sem hiányzanak kik a mérsékelt baloldal felé hajolnak. S nem példátlan dolog, hogy egy párt kisebbségből többséggé váljék a tárgyalások folyama alatt s mintegy szemeink láttára.

Mindez egyébiránt a jelen esetben leginkább a jövő fejleményektől függ. Legyenek a kormány válaszai kedvezők, igazolják az események Deák előrelátását: ő feltétlenül megtartja a tért s a mérsékelt balnak nem marad fön egyéb, mint hozzá feltétlenül csatlakozni. De legyenek a kormány elhatározásai ellenünk, tekintse követeléseinket teljesithetleneknek, kezdjen velünk nyomasztó alkudozásokat, mutasson valamit, adjon keveset, tartson vissza legtöbbet, akkor a jövendő méhében van: két eset közül melyik következzék be. Vagy Deák pártja tömegesen s szilárdúl megmarad vezére mellett, s a törvény és jogfolytonosság alapján; ekkor a mérsékelt bal szerepe másodrendű lesz az erős közép mellett. Vagy, a mitől méltán tarthatunk, Deáktól azok kik szivökben most is a jobb felé hajolnak s csak Deák személyes tekintete tartja vissza, megtö-

rik a varázst, s az országosan ohajtott sőt szükségelt kiegyenlités dicsélyes ürügye alatt nyiltan fognak csatlakozni azon párthoz mely a „jobb ma egy veréb“ proverbial elve szerint féljogfolytonossággal is megelégszik, az octoberi diplomában is megbecsülhetlen nyereményt lát, a parliamentalis kormány halvány árnyékát is mohón öleli s egy jog-fictióval kész — talán tudtán kivül — szaporitani annyi áldatlan s végre is buborékká vált jog-fictiók sorát. Ha ez bekövetkezik, akkor fontos, akkor áldásos lehet a mérsékelt bal szerepe. Csak ne engedjék akkor magokat a Deák-párt megfogyatkozásán hazafiatlan örömre ragadtatni; csak ne feledjék el akkor hogy a párt-győzelem egyedül akkor nemes ha a szó legteljesb értelmében a haza győzelme. Akkor fogadják vezérökül Deákot s alkossanak ők egy új Deák-pártot melynek valódi zömét ők képezendik. Többségben is gyöngék lennének Deák nélkül; Deákkal s minden esélyek közt vele maradó igaz hiveivel, uralkodhatnak a helyzeten, habár a helyzet egyideig nyomasztólag látszanék is uralkodni rajtunk, hazánkon, törvényeinken.

Mi hiszszük hogy ők akkor ezt fogják tenni. Bizunk hazafiságukban, bizunk eszélyükben is. A szélső bal, úgy látszik, napról napra jobban elkülönzi magát tőlök s ez szerencse reájok, szerencse a közügyre nézve. A fékezhetlen elemek mindig nyügei egy pártnak. De e körülmény minket sem old fel a kötelesség alól, hogy a tulajdonképi Deák-pártot, mig ideje van lehetőleg erősitsük. Ha nem akarjuk üdvünket a másik oldal magatartásától feltételezni, melytől bár jót várunk, de a roszabbra is készen kell lennünk: — ne-

künk is szervezkednünk kell. A legjobb esetben is nagy előnyünkre fog válni, ha a mérsékelt párt nem bomladozó pártot talál bennünk a veszély pillanatában.

XXI.

Január 22.

E meggyőződésektől egészen át voltam hatva, midőn tennap azon részletes konferencziák egyikébe mentem, melyek e napokban részint tartattak, részint tartatnak, még minden egyéb dolgok fölötti tanácskozások mellőzésével, egyedül a párt szorosabb szervezkedése czéljából. Deák azt kivánta, hogy egyelőre nagyobb, azaz teljes pártkonferenczia ne tartassék. Hanem pártunk, mely jelenleg mintegy kétszáz tagot számlál, négy vagy öt tömbre oszolva, negyven vagy ötvenként jőjön össze s vegye számba egyéneit és szervezze magát. Miután kör-helyiségünket mindenkivel megosztottuk, külön összejöveteli helyiségeket kelle választanunk. Természetes tehát hogy a választásnak a párt oly tagjaira kellett esni, kik részint társadalmi helyzetöknél fogva legtöbbünkkel vannak érintkezésben, részint különböző városrészekben vannak, egyikök vagy másikok mindenkinek keze ügyében eshetik, s a mellett negyven-ötven ember elfogadására alkalmas helyiséggel is birnak. Ilyenekül mutatkoztak Csáky László gróf, Gorové, Lónyai Menyhért, Bezerédj László, Szentkirályi Mór s előlegesen mindenikünk beosztatott és meghivatott ezek valamelyikéhez, fönhagyatván tetszésére, ha magát másik csoportba akarja áthelyeztetni. Az egész szervezkedés nagyon kevésből ment véghez. Kijelöltünk 15—18 embert, ki Deákkal folytonos

összeköttetésben legyen s a párt nagy tömegét a vezérrel közvetitse. Ezek Deákkal megvitassanak minden előfordulandó kérdést, s azokról a párt egyes cohorsait értesitsék. Legfontosabb kérdésekben az egész pártot összegyüjtsék. A kisebb összejövetelekben netalán fölmerülendő aggályokat, ellenvetéseket megnyugtassák, eloszlassák, az eltérő nézeteket öszszesiteni igyekezzenek. Az egyes, 40—50-es cohorsok ismét négy-öt tizedre oszlanak föl, egy-egy tizedes vezénylete alatt, különösen a házban való ülésre tekintettel, hogy a konferencziákra való összehivás, szükség esetében például szavazásoknál a vezényszó kiosztása stb. könnyebbitve legyen. Van kétségkivül ez utóbbi intézkedésben valami gyermekes s sokunk rázta reá a fejét. Most még valóban nevetségesnek látszik, s megvallom örülök hogy ily „káplári“ szerepet nem kelle vállalnom. De ha felesleges, nem is ártalmas; s lehet alkalom mikor szükségessé válik.

Egyidejüleg a két közép e szervezkedési működéseivel, a két szárny sem maradt tétlenül. Különös véletlene a „Les extrêmes se touchent“-nak, hogy a szélső jobb a Nádorutczában, s a szélső bal a Nádorvendéglőben tartja összejöveteleit, s mi mind kettőt Nádorhuszároknak nevezhetjük, tréfásan. Amazok Apponyi György grófnál, emezek Csanády Sándornál; amazok 25—30 főt számlálnak, ezek is. De amazok fejjel és lábbal birnak; mert tagadhatlan hogy nehány nagy súlyu név van közöttük: Apponyi, Bartal, Zsedényi, Ürményi, (hivták Somsichot is, de nem jelent meg) a többi pedig csaknem ismeretlen közlegény, engedelmes a vezényszónak. Emezek fej és láb nélküli test; fej nélkül, mert nincs közöttük egyetlen egy valódi kapaczitás;

legkitünőbb embereik: Kállay Ödön (kit ők nagy portentumnak tartanak), Böszörményi László, Csanády Sándor, Madarász József; s láb nélkül, mert egyikök sem akar közlegény lenni, mindenik vezéri szerepről álmadozik, melyre csakugyan egyik sincs sem sokkal kevésbé sem sokkal inkább hivatva mint a másik.

Pár nap múlva mind négy párt nagyobb értekezletén túl leszünk. Mi ma este tartjuk az Europában teljes párt-konferencziánkat, melyben Deák is jelen lesz. Apponyinál holnap lesz követendő magatartásukra nézve döntő tanácskozmány; s holnap talán már a mérsékelt balé is.

XXII.

Január 24.

Az igazolások naponként folynak. A képviselőház bizony nem henyél sőt valódi erőfeszitéssel dolgozik, csakhogy mielőbb átessék a kellemetlen előmunkán. Elsietésről mindazáltal szintoly kevéssé lehet vádolni. Csaknem minden igazolási eset tüzetes vita tárgya. Nem mondom hogy nincs e nagy attentio-ban a pártmérkőzésnek is némi része; különösen a bal részéről, valódi fegyvergyakorlatok, az evolutiók ügyessége s a szigoru pártfegyelem tekintetéből. A jobb oldal is lehetőleg érvényesiti csekély kisebbségét; s ha döntő csatát nem nyerhet is, eléri néha hadvezérek azon tüntető force-át: hogy ügyes felállitás s széles front által sokkal nagyobbnak mutassák erejöket mint valóban. Csak mi nem tudunk összetartani s bizonyos többségünk daczára nem egy vereséget szenvedünk. Részint szervezetlenségünk s a pártfegyelem nagyobb hiánya miatt. Részint s főleg, mert csak mi tartottuk magunkat igazán és őszintén

a közegyezéssel kimondott elvhez, hogy az igazolásokból nem kell, nem szabad pártkérdést csinálni. S mig mi egy igazolandónál sem néztük: miénk volna-e szavazata vagy nem, hanem objective, mint biróhoz illik, jártunk el s mindenikünk saját meggyőződése szerint szavazott pártunk emberei mellett vagy ellen s a másik párt emberei mellett vagy ellen, — a magoké mellett vagy mienk ellen összetartó bal által egy párszor szerencsésen megverettünk. Nem irigylem tőlök az egy-két szavazatot mit igy nyertek, s nem sajnálom az egy-kettőt mit mi igy elvesztettünk. Nem csak a jó magok kelnek ki, hanem a roszak is. S a 61-diki eljárások nehány bűne már is megadta a maga tiz-magját; a maiak talán még jobban fognak fizetni.

Mindenki tudja hogy választási törvényünk tökélytelen; igazolási szabályzatunk épen silány. S sokan, abba bizva, hogy hiszen mindezt mihamarabb meg kell változtatni, szabadon mentek neki a törvénynek s törték meg nem egy pontját. Alig van a választási törvénynek egy pontja, mely a 65-iki választásoknál (némileg kényszerűségből is) és a 66-diki verificatióknál (de itt már a ház szabad akaratából) kisebb vagy nagyobb vereséget ne szenvedett volna. Jó. De ki biztosit hogy nem fogunk még egy választást ugyanazon törvénynyel érni meg? S mi maradt akkorra sértetlenűl e törvényből?

61-ben egy vagy két választás, mely a törvény ellenére (mert akárhogy facsarjuk a választási törvény 32 §-át, abból azt kierőszakolni lehetetlen) titkos szavazással*) ment végbe, igazoltatván: igazolni kellett

*) Nem akarom a nyilvános vagy titkos szavazás előnyösb voltának elvi kérdését feszegetni. A titkos szavazás mellett két-

most Csiky Sándort, ki ellen Egerben a papi párt a korteskedés leghatártalanabb mértékét alkalmazta, s ki, hogy a nyomás elkerültessék, titkos szavazással, s hogy csalás ne történhessék, golyók helyett szőlőkarókkal választatott meg.

61-ben, a törvény világos czélja ellenére, mely a választási tényt egynek és oszthatlannak kivánja, igazoltatott egy képviselő, ki két helyen folyt szavazással választatott meg; de nem volt ellene panasz beadva. Most Zsoldos Imre úgyanily választás után igazoltatott. Hertelendy György hasonló választása pedig (s épen az említett 61-ben igazolt képviselő, most ellenjelölt pártjának kérvénye folytán!!) megsemmisittetett. Zsoldost, a baloldalit, megmentette a baloldal összetartása; Hertelendyt, a miénket, elejtette a mi szakadozottságunk s törvényhez ragaszkodásunk.

Wodianert a minap nagymérvű vesztegetések után, bár nem csak azon alapon, megsemmisitettük; Baldácsi ellen, vesztegetésért, vizsgálatot rendeltünk; Siklósi ellen, szintén vesztegetésért, hasonlót. Mind három, vagy hozzánk vagy a jobbhoz fogott volna tartozni. B. Podmaniczky Armint, kiről szintén

ségkivül szól egy nagy érv, a nyomás nélküli szabad-választás valószinűbbségének és a vesztegetések lehető meghiusitásának érve. De szól ám, épen nálunk, a nyilvános szavazás mellett is egy nagy érv. Választó egyéneink legnagyobb része teljesen önálló elhatározásra aligha képes; a democratia legnagyobb pártolói sem fogják azt erősiteni. S a közérzületnek, mely a valódi jelesekkel erősen tud ragaszkodni, van ám üdvös pressiója is. Sok ember szégyenlene roszúl szavazni nyilvánosan, mig titkos szavazattal rosz szenvedélyeit érvényesitheti. Hagyjátok meg, egy kissé még e népnek az emelkedett közérzület tartalékát; s ne nyúljatok egyszerre a legjobb után, akkor, mikor még a kevésbé jó jobb a legjobbnál.

közhir, hogy „mostanság neki is sokba került valami“ ellenszó nélkül igazolták.

Nincs időm hogy az igazolási vitákat nyomról nyomra kisérjem. S végre is részletezésök sem volna érdekesebb, mint az épen most tett, egyébiránt csak például fölhozott három kis összeállitás, melyek talán némi világot vetnek a ház s a pártok magatartására. Az eddigiekből, a személy s a mellette felhozott érvek érdekességeért csak még egyet emlitek meg: Gróf Széchenyi Béla esetét.

Széchenyi Béla választásánál tetemes verekedés történt s az osztály vizsgálatot inditványozott. Tolnay Károly (egy derék, jellemes ember, egyébiránt 61-ben is föliratos) igazolást inditványozott. Rendén van; s a valóban gyönge ügyhöz képes elég ügyesen is fejtegette hogy az eset kevésbé terhelő Széchenyi Béla pártjára nézve, mint inkább az ellenpártra, s hogy a közbejött de lecsillapúlt verekedés a szavazás bevégzését s a többség érvényesitését nem tette lehetetlenné. De az már nincs rendén, hogy Széchenyi Béla igazolására a legerősebb érvet Széchenyi István halhatatlan érdemeiben kereste. S ülne, nem a még igen kevés érdemet szerzett fiu, ülne bár a nagy gróf maga egy törvénytelen választás által megnyert helyen: nem volna-e kötelességünk ellene mondani? De ő nem ülne ott; sőt ha fiát törvénytelenűl látná belépni akarni a törvény szent csarnokába: nem lenne gyöngébb az első Brutusnál.

A dolog szavazás által döntetett el. A többség igazolta Széchenyi Bélát. Ő felállt akkor s ép azon okból mert atyja érdemei hozattak fel érvűl mellette, melyekre neki nem szabad támaszkodnia ily módon,

maga kért vizsgálatot. Nemes nyilatkozat volt; csakhogy elkésett. A ház, hozott határozatát meg nem másithatta, semmi tekintetért. Ha a szavazás előtt mondja ezt, s nem kér, hanem követel vizsgálatot, még nemesebb lett volna.

XXIII.

Január 25.

Pártunk 22-dikén este tartotta meg nagy konferencziáját az Europa teremében. Jelen volt Deák is s beléptekor, nagy egyszerűségében, szives éljeneink üdvözlék. E nemzetnek gondviselésszerű szerencséje, hogy döntő pillanataiban mindig van egy férfia, kiben az összes nemzet mintegy kinyomja magát, ki felé azért úgy fordúl minden sziv, önkénytelen, ösztönszerű erővel mint a napraforgó napja felé, mint az ájtatos lelkek a dics-fénykörrel, égi sugárzattal körülfolyt fejek felé. Mikor nemzetünk, e század első negyedében vett annyi csapástól zsibbadtan feküdt, egy villanyütés érte, a villany végetlen folyóságának természete szerint minden tagot áthatva, megrázva. E villanyütést úgy hivták: Széchenyi István. Midőn 1848-ban, imént még álomnak tetszett legmagosb vágyaink elérése után, az első örömmámorból fölverve, vészharangot hallánk mely azt hirdette hogy mindenünk mi legszentebb, megtámadtatott s a koczkán van, egy zászló emelkedett magasra, melyet bár hiuság szellője s vész fuvalma lobogtatott fenn, de az egyetlen pont volt, mely annyira kimagaslék hogy mindenek rálássanak. — S most, e nem kevésbé nehéz megpróbáltatás napjaiban, isten ismét adott nekünk egy „szive sze-

rint való férfiut. A nemzet, mely nagy háborúsága napjaiban, nem iszapját kavarja föl mint a mocsár, hanem gyöngyeit veti föl mint a tenger, nem vész el soha. Deák Ferencz megfogja menteni a hazát s a történelem mely Sándort Nagynak és a kortársak véleménye mely Cicerót a haza atyjának nevezte, de Washington igazibb nagyságát is felfogni s érezni birta, egy második nevet fog tenni az északamerikai szabadság hősének neve mellé.

De talán nincs is épen helyén, itt, ez ünnepélyes hangulat; egy pártértekezlet alkalmából! De bocsássa meg nekem akárki e büszkeséget, hogy a férfiút kit az egész haza kérkedve nevez magáénak, első rendben a miénknek szeretem tartani.

S most visszatérek az európai értekezlethez.

Az elnökséget egyszer mindenkorra Klauzálnak deferáltuk, Deák legrégibb s leghííbb társának. Az értekezlet egész folyama a lapokból már eléggé ismeretes. Először is számbavettük magunkat. Talán egy kis fogás volt benne, hogy a jelenlevőket felirtuk. Egy kis szelid kényszer. 181-en voltunk jelen. Ezek, neveik bediktálásával magokat a Deákpárthoz vallották. Bánó József, egyike a 61-beli határozatisták közül a közvélemény nyomása alatt jelölti programmjokban magokat Deák zászlója alá vallottaknak, de ki úgy látszik komolyabban veszi tett nyilatkozatát mint némelyek, bejelenté hogy előtte való este bizonyos társaságban volt, hol 20 baloldali tag volt jelen, kik mind azt nyilvániták hogy Deákhoz kivánnak csatlakozni s csak az tartóztatta hogy már ez értekezletben meg nem jelentek, mert arra felszólitva nem voltak. Deák felelete az volt, hogy körünk nem zárt kör s mindenkit ki

hozzánk őszintén csatlakozik, örömmel fogadunk. Hasonlót egy másik képviselő társunk névszerint jelentett Ghyczy Kálmánról.

Deák azután a küszöbön lévő felirati tárgyalások tekintetéből 30-tagu fölirati választmány kinevezését hozta inditványba. S fölolvasá azok névsorát kiket ajánl. Tizenkilencz Deákpárti mellett kilencz baloldali (de egy sem a szélső balról) s két jobb oldali, (Apponyi és Bartal) volt névsorában. Ama kilenczet a baloldal vezér férfiaival barátságos egyesség útján állapitotta meg. Névsorát elfogadtuk; egy vagy két név ellen ama kilenczből, volt egy kis csöndes zúgás, de jobban tiszteltük Deákot, mindenek felett jobban értettük: mi az a barátságos compromissum, mintsem csak egy név ellen is felszólaltunk volna. Sőt attól fogva pártunk becsületbeli kötelességévé tettük, hogy a Deák névsorából egyetlen egy név se bukjék meg a szavazáskor, legyen az közép, jobb vagy baloldali.

Deák azután, a fölirati bizottmánynyal egy idejüleg, vagy kevéssel azután választandó kilencz nagyobb bizottság választását inditványozta, melyekbe, a mennyire lehet az egész ház beoszsza magát, mindenki azon munkakört választván meg magának, melyre legtöbb kedvet s képességet érez magában. E bizottságok közt legfontosabb lesz ez idő szerint kétségkivül a közös ügyek mi-jét és miként-jét tárgyaló s arra javaslatot készitő bizottság. Ennek jut, meglássuk, alkotmány-viszályunkban a kiegyenlitő szerep, nagyobb mértékben még, mint magának az első föliratnak.

Egészen lépést tartott velünk a mérsékelt baloldal is. Múlt szombaton ők is négy csoportban

tartottak értekezletet s mindenütt elhatározák fölhagyni minden ellenzékkel Deák ellen; alapúl ragaszkodni a 61-diki feliratokhoz s elfogadni Deák ama programmszerü nyilatkozatát: „megtenni a kiegyenlitést érdekében mindent mit az ország függetlensége s a nemzeti becsület megenged.“ Ők is jelöltek magok közül egyéneket, kik Deákkal érintkezve, közvetitőkül legyenek közte s köztük.

Tennap este a mi Europánk példája szerint ők a Tigrisben jöttek össze, nem épen kilenczvenen. Az elvet itt is föntartották. De első alkalmazását ugyan szerencsétlenül választották meg. Deák névsorával szembe ők egy más névsort állitottak. A méltányos kölcsönösséget úgy látszik nem abban találják, hogy ha mi tömegesen szavazunk a közülök való kilencz tagra, ők ugyanazt tegyék a mi tizenkilenczünk irányában; pedig a Deák névsora nemcsak az erősebb párt szives engedménye a kisebbségek iránt, mire pedig kötelezve sem volna a többség, hanem hű kifejezése a pártok számarányának a házban. Ők úgy értik a kölcsönösséget, hogy ha mi szavazunk közülök kilenczre, ők is szavaznak közülünk kilenczre, — és pedig a Deák névsorából általok, tetszésök szerint kiválasztott kilenczre;*) igy 18 tagban volna csak köz megegyezés; a többi 12-t ők részint magok közül, részint a Deák névsorából egészen kifelejtett legszélső balról állitották ki s köztük találjuk Böszörményit, Kállayt, Sárközyt. Ellenben egészen kihagy-

*) Holott Deák, az ö kilenczöket nem csak maga fejétől, hanem Ghyczyék meghallgatásával s ajánlatukra vette föl névsorába.

ták a jobb oldalt, Apponyit és Bartalt kitörülvén Deák listájáról.

Ehez, azt hiszem, nem szükség kommentárt irni. Az európai és tigrisi értekezletek közt eső napon Apponyinál is volt jobboldali értekezlet. Közel ötvenen voltak meghiva, de csak huszonhárman jelentek meg. A félénkebbeknek úgy látszik nem jött még el az idő, bátran szint vallani a jobb felé. De köztünk homlokukra van már irva a jegy s ismerjük őket, legyenek bár neves vagy névtelen tagjai a pártnak.

Apponyiék értekezletéből még eddig elé kevés szivárgott ki. Ők úgy látszik arra határozták magokat, hogy várnak még a határozó lépéssel. Vagy a fölirati bizottságban, vagy a fölirat nyilvános tárgyalásakor fogják kimondani — — végső gondolataikat? — azokat hihetőleg még akkor sem, de mindenesetre kiindulási pontjaikat. Egyébiránt ők is csináltak, úgy hallik szavazati névsort. Ők is kihagyták belőle az egész baloldalt, a Deák kilencz nevét is; s helyökbe egy pár Deákpártit, többnyire pedig magok közülieket raktak; nem gyakorlati siker kinézésével, bizonyosan. Hanem erőkisérletül. Az általok betett nevek közül Zsedényit, Ürményit, báró Orczy Bélát, gróf Zichy Nándort, Hunfalvy Pált s Wládot hallom emlittetni.

Igy megyünk szembe a szavazással, mely vagy 27-én vagy 29-én leend s mely most már a pártok tökéletes összemérkőzésévé és igy mindenesetre érdekes látványnyá igérkezik kinőni magát.

Nyomatott Bécsben, Holzhausen Adolfnál.

RÁTH MÓR
kiadásában megjelentek:

PARLAMENTI
FELELŐS KORMÁNY
ÉS MEGYEI RENDSZER.
IRTA
TISZA KÁLMÁN.
Ára 80 kr.

ORSZÁGGYÜLÉSI ZSEBKÖNYV.
1. Házszabályok. II. Pátensek. III. Országgyülési okmányok.
IV. Alaptörvények.
Ára fűzve 2 frt. 40 kr. Kötve 2 frt. 80 kr.

Az
ANGOL PARLAMENT
ÉS
ELJÁRÁSA.
IRTA
MAY ERSKINE TAMÁS.
AZ ANGOL ALSÓHÁZ SEGÉDJEGYZŐJE.
ÁTDOLGOZTA
BARSI JÓSEF.
2ik JUTÁNYOS KIADÁS.

7593

RÁTH MÓR
kiadásában megjelent:

A
PESTI MAGYAR
NEMZET-GYÜLÉS
1848-ban.

KÖZLI PAP DÉNES.
5 FÜZET.

Minden füzet ára 1 frt. 30 kr.

A Pesti Napló ezen müre vonatkozó czikkének kivonata:

Oly érdekes munkának 1-ső füzete jelent meg, mely valószinüleg egyike leend a legkeresettebbeknek, s aligha lesz oly magyar családi könyvtár, melyből hiányozzék, melynek egyik fődiszét ne képezze. E közérdekü mü czime: „A pesti nemzetgyülés 1848-ban.“ — Tartalmazza az okiratokat, s az ezen évi — Pesten gyülésezett — magyar nemzeti gyülésben elmondott beszédeket, melyek nagy részben példányul szolgáló müremekei a politikai szónoklatnak, s látni engedik azon titkos rugókat, melyek mozgatták a nemzetünk sorsára döntő hatást gyakorolt eseményeket. — Korszerü e munka kiadása, mert a benne közzé tett szónoklatok csak egyes — kivételesen megőrizhetett, ritka helyen s többnyire itt is csonkán, töredékesen található 1848-ik évi politikai lapokban olvashatók. Közlője Pap Dénes is két lap-példányból közölheti csak; — azon számokban volt beszédeket, mely számok az egyik példányból hiányzanak, a másik lappéldány számaiból iktatván be. Azon érdekes, s Clió által a történelem érczlapján örökitett korszaknak politikai szereplői részint meghaltak, részint számüzetésben várnak azon áldott pillanatra, mikor az uralkodó és nemzet szivének a törvényes téren összedobbanása feltárja előttök is a visszatérhetés utvonalát, részint jelenleg is a politikai szereplők között láthatók, mint a közjónak buzgó előharczosai, a várva várt jobb jövőnek szellemi előkészitői. — Mi a kik az akkori eszmék harczában, részint a physicai küzdelem terén öntudatosan vettünk részt, kik — mint az ügynek napszámosai éltük át azon nevezetes korszakot, még most is lelki örömmel s okulva olvasuk át a politikai vezérférfiaknak remek beszédeit, mennyivel nagyobb érdekkel fogja hát olvasni az ujabb nemzedék, melynek egyesei azóta nőttek férfiakká, kikre nézve e beszédek az ujság ingerével birnak, s kikre nézve a politikai tanulmánynak gazdag erü forrásai leendenek azok. Az egész mü 5 füzetből álló két kötetben fog megjelenni.

Bécsben, nyomatott Holzhausen Adolfnál.

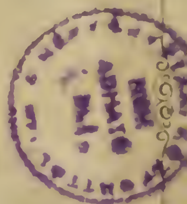
3644

EGY KÉPVISELŐ

NAPLÓ-JEGYZETEI

AZ 1865. DECZEMBER 10-KÉN MEGNYILT

ORSZÁGGYÜLÉS

ALATT.

II. 1866. JAN. 28 — MÁRT. 3.

PEST, 1866.
KIADJA RÁTH MÓR.

SzEK duplum

3644

Leltári szám:
Leltároztatott:
192 .... hó ...... n.

XXIV.

Január 28.

Az előjáték függönye legördült. A válaszfelirati bizottság meg van választva. Az országgyülés azon stadiumba lépett, melyben már komoly cselekvénye indúl meg. Kezdődik a dráma (vagy tragődia készül?) első felvonása.

A harminczas bizottságra tegnap adtunk be szavazatainkat. Délután össze is számitották s este már tudva volt a névsor. A Deák névsora az, egyetlen név-változás nélkül. Mindnyájunk becsülete követelte ez eredményt; s még is bizony csak jó szerencse hogy el lőn érve. Mindössze 276 szavazat adatott be. Különös hogy még ily fontos szavazáskor is ennyi a különbség a ház összes tagjai és a tényleg szavazók között. Indolenczia ez? hanyagság, feledékenység? pártfegyelem hiánya? vagy épen egy neme a nessuno-szavazatnak? Akármelyik, nagy hiba — mert kötelesség-mulasztás, ott hol az káros vagy legalább bosszantó eredményt idézhet elő. Tegyük fel, hogy a névsor utolsó nevei közől csak egykettő is elesett volna a nem szavazók miatt; s például Csáky Lászlót, Fest Imrét, Kandó Kálmánt, Jókai Mórt, — a négy legkevesb szavazatút, — más négy

ellenjelölt ütötte volna el. A végeredmény természetesen mindegy, mert a felirat úgy is egy agy müve lesz igazában; de még is nem bosszantó volna-e ha a pártnak, mely több mint kétszáz fejre számitja magát, jelöltjei elesnek s Deák gonddal öszveállitott névsora megcsonkúl.

A Deák-párt jelöltjei közül talán senki ellen nem volt oly határozott izgatás, mint Kemény Zsigmond ellen, kire a Pesti Napló utóbbi magatartásáért a megyék visszaállitása kérdésében nagyon haragudtak. Ez az oka, hogy ő annyival (80—100-zal) kapott kevesebb szavazatot, mint a névsor első kilencz, Deák-párti neve. A Kemény ellen baloldalról folyt izgatás ellenhatása volt aztán mit szintoly igen sajnálok, a Jókai ellenében gyakorolt repressália, úgy hogy Jókai lett a névsor utolsó neve, 112-vel kevesebb szavazattal, mint az első név (Deák). Mondtam már egy előbbi alkalommal hogy az ilynemű félrerugásoknak nem vagyok barátja s nem tudom hogy azok a kik teszik, hogy tudnák megbocsátni magoknak ha czéljok sikerülni találna, úgy vaktában .....

A szavazás egyébiránt kimutatta a négy párt vagy ha tetszik árnyalat számviszonyait. S a számok most már ellenmondhatlanúl győztek meg arról a mit azelőtt is meglehetős bizonyossággal tudtunk. A baloldal külön jelöltjei mind a kilenczen 80—92 szavazatot kaptak; mutatja hogy a bal ennyi szavazattal rendelkezik feltétlenül s egyszersmind, hogy fegyelmezettebben mert compactabban szavaz mint mi. Nem megvetendő tanulság nekünk. Apponyiék különjelöltjei 16—34 szavazattal jelennek meg a szavazási lajstrom elhallgatott részében. Mig a szélős

bal-töredék neveit 18—22 szavazattal találjuk csak benne. A legnagyobb számokat, vagy azok megközelitőit véve cinosurául, a szélső jobbot 30 a szélső balt pedig 20 főre tehetjük. Ez úgy látszik fogyóban van, amaz még nevekedőben. Vigyázat!

A felirati javaslat, mindenki tudja, rég készen van már Deák asztalfiókjában. Sőt nem csalódom ha legalább itt e türelmes lapokon kifejezem azon sejtelmemet hogy ő azt saját legbizalmasb párthivein kivül a balközép vezéregyéniségeivel is közölte. S még kevésbé csalódom, ha mondom, hogy abban Ghyczy, Tisza, Nyáry egészen megnyúgodtak. Az országgyülés kezdete óta nagy közeledés történt köztök s Deák közt. Szükség-e mondani hogy ők közeledtek s nem Deák? Ha ők, a baloldal egykori történelmi emlékü elnevezése szerint a hegy, megtörtént az a csoda, hogy nem Mahomed ment a hegyhez, hanem a hegy ment Mahomedhez. Bocsánat e jámbor szójátékért. S mivel a harminczas bizottságban az igy egyesült két közép huszonnyolcz, a jobb két névvel van képviselve, a szélső bal pedig egygyel sincs*), sőt ama huszonnyolcz között is tizenkilencz feltétlenül Deák hive, legkisebb árnya sem bánthat az aggálynak az iránt, hogy a felirati javaslat, a mint a ház asztalára kerülend, az utolsó betűig tisztán Deák műve leend; s mivel ez arányok

*) Némelyek a 30-as bizottság két tagját, Csernovics Pétert és Várady Gábort a szélső balhoz számitják. Részemről máskép vagyok értesülve s meggyőződve. Várady Gábor gyakran megfordul közöttük a Nádorban; de inkább csak azért vesz részt összejöveteleikben hogy őket csititsa s mérsékelje, mire csakugyan szükségök is van, s oly — előttök is minden kifogáson és gyanun felülálló embertől mint Várady tán be is veszik a jó szót. Csernovics kevésbé foglalkozik tüzetesen a politikával mint hogy oly határozott helyet foglalna közöttük.

nagyjában a ház arányai is, hogy az minden lényeges változtatás nélkül s talán vita nélkül is el fog fogadtatni. Az, hogy a felirat Deák műve, megnyugtatja az aggódókat: hogy az nem csak jogi védirata leend törvényeink s azok jogfolytonosságának hanem politikai mesterműve is a higgadtságnak és béküllékeny szellemnek; az pedig hogy azt Ghycziék is elfogadják és aláirják: meggyőzheti ama kételkedésre oly igen hajlandó urakat: hogy jogföladás, vagy épen hazaárulás bizony nem lesz benne. Nekünk, mind a két garánczia Deák személyében egyesül s nem is keresünk mást.

A szavazás eredménye, ma Vasárnap levén, holnap fog a házban fölolvastatni. S akkor a bizottság haladék nélkül megalakúl és munkálkodásához kezd, melynek feladata ezúttal nem az hogy jót alkosson, hanem csak az hogy a jót el ne rontsa.

XXV.

Január 31.

Mióta az igazolások folytáról utolsó följegyzéseimet tettem, nehány eset ismét figyelemre méltó vitát költött, melyekről a ház jelen szünetelése alatt megemlékezni nem lesz felesleges.

Január 22-kén kezdődött már s az irományok felolvasása miatt csak 23-kán fejeztetett be, a Pap János választási ügyének tárgyalása, ki Veszprémmegye Somlyóvásárhelyi kerületében, Békássy Lajos ellenében verekedéssel s nagy rendetlenséggel válasz-

tatott meg, de választását az osztály nem megsemmisíttetni csak is megvizsgáltatni véleményezte. Az ügy hosszu és rendkivül élénk vitát költött. Ok az irományokban s a választás egész lefolyásában is bőven elég volt reá; de talán egy eset sem volt, melyben a párt- és személyes-viszonyok annyi rejtettebb rúgója szerepelt volna mint imebben. Pap János ismét a papi párt jelöltje volt; megválasztatásának egyik főeszköze egy plebános, ki egyik szomszédkerületből megválasztott képviselőül a házban is ül; Békássy a szabadelvű vagy épen baloldali párt jelöltje vala. A házban azért mindenek előtt számithatott az összes baloldal támogatására s hogy az győztes ellenfele választásának egyenes megsemmisitését fogja sürgetni. A mellett vérségi összeköttetésben levén a jobb oldal egyik igen kitünő tagjával, annak s számos elvbarátainak támogatására is számithatott. Mig más felől egy sajátságos álcza mögé vonúlt szempont, látszólag Pap János mellett, mert csak is vizsgálatot sürgetve lépett szembe a megsemmisitési törekvéssel. E választásnál tudniillik csakugyan rettenetes dolgok történtek, melyek a papi pártot s ama bizonyos képviselőt, állitólag nagyon terhelték s ha kiderülnek, igen kompromittálni fogták volna. A megsemmisités mindezekre fátyolt boritana. A vizsgálat, mely szintén vezethet megsemmisitésre, fölleplezné mindezt. Olyan lenne mint a halálos itélet végrehajtása előtt a megbélyegzés. Hihetőleg ez inditotta a legszélső bal néhány tagját, hogy egyelőre csak vizsgálatot sürgessenek: különösen Boboryt is, ki épen e kimondott czéllal szólt a vizsgálat mellett: hogy, mind mondá „egyik sorsosa és képviselőtársa“ részvéte (vagy ártatlansága, tevé

hozzá villámháritóul) világosan kiderüljön; mi miatt közte s ama „sorsos"-a közt hirlapi éles polemia is folyt. Mind e különböző indokok összeműködése s ellenhatása azon eredményt szülé hogy a ház, felállással a többség kivehető nem levén, titkos szavazással megsemmisitést itélt. Mondják, hogy Békássy megválasztása, kinek részén a valódi többség és a jobb eszközök voltak, bizonyosnak tekinthető.

A január 24-ki ülést egészen a kapuvári (Sopron megye) kerület választási ügye, Lukynich Mihályé, foglalta el. A baloldal, példás összetartásánál fogva, ismét diadalt vivott ki. Lukynich a szélső balhoz tartozik. Ez azonban nem tartóztatta őt attól, hogy még igazolva nem levén, meg ne jelenjék a minapi nagy konferencziánkban az Europában s magát a Deák-párthoz be ne irassa, a többség támogatását biztositni ohajtván magának. Ellenjelöltje Ürményi Miksa volt (József fia) kire a jobb szél számithatott volna. A közép igy pártérdek nélkül járhatott volna el még azon esetben is, ha megszokta volna pártkérdést csinálni az igazolási kérdésekből; mert reá nézve a két jelölt egyike sem számitott. A bal azonban, a mérsékelt balt is ide értve annál erősebben küzdött Lukynich mellett; s mert ügye oly desperátus volt hogy igazolásra alig lehetett kinézés, legalább vizsgálat mellett plaidirozott (a mit az osztály is ajánlt) a jobb és némely centrumiak által vitatott megsemmisités ellenében. A vitát a jobb két szónoka kezdte meg, Keglevich István gróf és Orczy Béla báró. Amaz túl-fesztelen, vagy is inkább feszengő test- és tag-tartásával, sajátságos leppegő előadásával s hatástalan szónoklatával, melyek ezúttal egy hosszu és kevés élü okoskodás ke-

retéül szolgáltak, nem hódithatta meg az előre megállapodott ellenkező nézeteket. A második szőrszálhasogató megkülönböztetésekben iparkodott üdvöt találni nézeteinek, melyek azonban sokkal kevesebb alapossággal s ügyességgel voltak kivive, mint a szerintök megsemmisitendő választás valóban is igen gyönge ügye engedte volna. Mind a két szónoklat többet használt Lukynichnak mint ártott s igy mindkettő máshová lőtt mint czélzott. Ellenökben Tisza Kálmán erős dialektikájával védelmezte, nem a választást, mit csakugyan nem lehetett védelmezni, hanem a vizsgálatot, melyben a baloldal az egyetlen még fönmaradt mentő deszkát vélte odanyújthatni a szegény sülyedezőnek. Senki az 1861-diki országgyülés tényeit jobban eszében nem tartotta s előzetes esetekül ügyesebben fölhasználni nem tudja mint Tisza Kálmán. Polemikus tartalmu beszéde a polemia czélját most is egészen elérte. A kérdés másik oldalát forditotta az előtérbe, s bár abban sem volt több igazság mint lett volna a másik oldalnak is hasonló éles szemügyre vételében, mire azonban a két megelőző szónok nem volt elég ügyes, ő e sikerült fordulattal határozottan eldöntötte a csatát. Nem csak mert a jobb nagy kisebbségben van a házban, a tartott beszédek után akármely gyülekezetnek is csak úgy lehetett volna itélni mint a ház itélt. Eötvös beszéde, melylyel a megsemmisitésre szavazott, Ghyczy vizsgálatot kivánó beszéde által ellensúlyozva lőn, s a győzelem nem ez utóbbi szónoké hanem a Tisza Kálmáné maradt. A ház vizsgálatot rendelt.

A január 25-ki ülés, miután egy csomó-képviselőt kifogás nélkül igazolt, Décsey László válasz-

tására keritette a sort, ki a partium egyik választó kerületéből, hol a népesség s választók túlnyomó része oláh, sajátos módon választatott vala meg. Az oláhok jelöltje Buda Sándor oláh volt, ki azonban oláh létére velünk küzdött 48-ban, azután sok évig súlyos fogságot szenvedett s magyar érzületéről és elvhűségéről volt mindig ismeretes. A megye (Közép-Szolnok) négy választó kerületében csak egyedül őt léptették fel az oláhok, s a más három kerületet a nagy kisebbségben levő magyaroknak szabadon hagyták fel. Azt kellene gondolni, hogy ily arány s ily jelölt ellenében a magyarokat a méltányosság és rokonszenv egy szót sem engedendi szólni. Ők azonban fogják, s a választás helyére gyülekezett oláh pártot előbb lassanként vissza és hátra szoritva, utóbb nehány lovassal keményen megtámadva erőszakkal elűzik, miközben egy halott s nehány sebesült marad, számos sebesült azonban a többi futókkal megmenekszik. A megtisztitott (!) tér urai kikiáltják Décsey Lászlót. Eszély, méltányosság, igazság, törvény minden ellene szól ily választásnak. S diséretére legyen mondva a képviselő-háznak, nem is emelkedett egyetlen szó is az igazolás mellett. Egy két oláh tagja a háznak egyenes megsemmisitésre szavazott s valóban látszott is elég alap reá; bár az egyik oldalról való bizonyitás, a választási jegyzőkönyv rendesnek tüntetvén föl a választást, igazolja a vizsgálat elrendelését. De nem esett jól nekem, hogy a baloldal, melynek Décsey épen legtúlsó szélén ülne, mindent elkövetett hogy a vizsgálatra csak minden áron baloldali egyén küldessék ki, indikálván ezzel, hogy igazolásra akarnak hatni a vizsgálattal. Előbb Várady Gábort kiáltották; de a vita még azután

fejlődvén ki, ez talán feledékenységbe ment; ekkor b. Simonyi Lajost ajánlta Jókai; ő azonban a harmadnapi ülésben jelenté hogy nem beszélvén az oláh nyelvet, a küldetést nem fogadhatja el. Most ismét Várady Gábort sürgette a baloldal, míg a jobb középről Túry Samut kivántuk, ki épen ez ügyben szólalt először fel a házban s megnyerő alakja, szabatos előadása, higgadt és hazafias nézetei által egyszerre méltó figyelmet ébresztett. A két név felállássali szavazásra tüzetett ki, a fegyelmetlen közép azonban, mint szokott, nem figyelve a szavazásokra, nagy rész Várady mellett állott fel. Furcsa hogy Várady jelen volt, s hallgatással fogadta kiküldetését; és csak más napon jutott eszébe, hogy ő sógorságban van Décseyvel s visszalépett. A baloldal most Popovicsot kezdette sürgetni, de az elnök figyelmeztetvén hogy múltkor már Túry és Várady közt oszlott vala meg a nézet, a ház ezúttal nem engedett harmadszor is tréfálni magával s Túryt küldötte ki. Meg vagyok győzödve, hogy senkit sem küldhetett volna, a ki igazságosabban s ügyesebben járjon el.

Január 30-kán az egy Babarczy esete volt mi a ház figyelmét igénybe vehette. Mindenki ismeri Babarczy múltját, a forradalom előtti kormány párt e nem tehetségtelen, de annyi méltó resensust gerjesztett harczosáét, ki a negyvenes években oly makacsúl küzdött az ellenzék férfiai s elvei ellen, azok egyike levén kikre a „plus royaliste que le roi“ legkeményebb értelmében rájok illett, ki Klauzált, az ellenzék s a nemzeti ügy legtisztább keblü emberei egyikét nyers erővel megbuktatta Csongrádban. — 48-ban persze nesze sem volt; de 49-ben már ott volt ama bizonyos szereplők között. Azután kormányhivatalnok

és báró lett; 61-ben nem lépett ki „tisztes“ homályából s 65-ben eljött, hogy Deák köpenyege alatt megválasztatván, a csirázó kormánypárt egyik tagja legyen. Választása ellen valóban okadatolt petitio adatott be, melynek alapján a legjobb lelkiismerettel meg lehetett, meg kellett volna semmisitni választását. S igazán nem értem a magyar nagylelküség s túllovagias kimélet azon nemét, melyet a ház ily politikai múltú egyén irányában gyakorolni jónak látott, megelégedvén a puszta vizsgálattal. Kellőleg volt okadatolva a kérvényben, hogy több mint száz, az összeirásban benfoglalt s tehát a választási jogtól el nem zárható egyén attól még is tényleg elzáratott; s részemről soha sem vizsgálnám tovább: valyon miért? mert nem lehet ok és körülmény mely ezt igazolhassa. Még kevésbé értem hogy emberek mint Dedinszky, egyenesen igazolást kivánhassanak. Ezúttal azonban az osztály által inditványozott vizsgálatot, a megsemmisités ellen csak is Csengery Imre jeles szónoklata fogadtatta el, ki azt nem csak az osztály által vizsgálat tárgyául kitűzött (s imént érintettem) körülményre, hanem a választás minden oldalára s nevezetesen az általa nagy erélylyel hangsúlyozott hivatalnoki beavatkozásra is ki kivánta terjesztetni. A dolog ez oldala sokak előtt kivánatossá tette a vizsgálatot, talán mert az sok botrányt is derithet föl, mire a megsemmités egyszerüen fátyolt vet vala. A vizsgálat elrendeltetett.

XXVI.

Február 1.

Január 29-kén délután érkeztek meg a Felségek. Ő Felsége, a király, ezúttal nem maga jött. Érkeztét kétszeres örömünneppé avatta a császárné jelenléte. A bájos és nemes fejedelemnőt nem csak a kiváncsiság áradó tolongása, nem csak az ajkak öröm riadalma, de a szó legteljesebb értelmében a szivek meleg dobbanása is üdvözlé. Az uralkodás és a szépség kettős koronája fénylik fején. A birodalom és a báj trónján ül. De nekünk szászszorosan drága ő mert tudjuk hogy nemzetünk iránt a legmelegebb rokonszenvvel viseltetik. A német fejedelmi hölgy, a férje birodalmát képező nemzetek között egyiknek sem adott elsőbb helyet szivében mint a magyarnak. Pár év óta megkülönböztető érdekeltségre gyúladt nyelvünk, a kelet e hő nyelve iránt; nőben csaknem páratlan kitartással, német nőben csaknem hihetetlen szenvedélylyel s felnőtt egyénben csaknem képzelhetlen könnyüséggel tette sajátjává kevesebb mint három év alatt azon nyelvet, melyet egész tökélylyel a nyúgoti nemzetek egyetlen egy tagja sem beszél talán, melyet egészen magáévá tenni a legalaposabb tudós sem tudta még soha ha nem az anyatejjel szítta, s melyet kétségkivül ő Felsége sem beszélend soha úgy mint egy debreczeni vagy kolosvári leány; de jobban és mindenek fölött szebben már is mint idegen ajakról talán valaha is hallók zengeni; kiejtése csekélyded hibáiban is bájosan és édesen. Egy szép asszony ajkáról mindig különös édes csen-

gése van a szónak; s százszorta édesebb, ha tudjuk hogy ez asszony legközelebb van annak szivéhez, kinek kezébe milliók sorsa van letéve.

A császárné látásának benyomása alatt irom e sorokat. Ma fogadta el a két ház küldöttségét, az ismeretes trónteremben, a trónszék mellett állva, a császár-királyné. Kik jelenvoltunk, sokáig nem fogunk kibontakozni a hatás édes szövevényéből. De nem férfiatlan megadásra puhitott minket személyes hatása, hanem büszke s áldozatkész ragaszkodásra ösztönzött azon nemzet és haza ügyéhez melyért ily védangyal imádkozik az egek urához. Mig csak láttuk: elbájolt; mikor hallottuk: elragadott. Mikor imádkozva állt előttünk, hitünk angyalainak legfényesbikét véltük szemlélni benne. Hallgassa meg imáját a magosságban lakozó.

Ide ejtsem-e az egyetlen keserü cseppet, mely a felséges asszony fogadásába esett közöttünk? A napló, még a jegyzőkönyvnél is hivebb visszatükrözése tartozik lenni a történteknek.

Az nap, mikor a felségek megérkeztek (Jan. 29-kén) az Europában egy urak bálja volt rendezve. A császárné kisérete ohajtott volna részt venni abban, hihetőleg a magyar főrangu körök megismerése végett. S az udvarmesteri hivatal által ez ohajtás szép módjával tudtúl adatott az illetőknek. Hinné-e valaki: hogy teljesitése megtagadott? A tisztelt honfiak nem akartak az udvari személyzettel érintkezni, s a tisztelt honleányok nem akartak katonatiszttel tánczolni. Minden más körülmények közt tisztelnők érzületöket. S tudjuk, hogy vannak, kiknek mély sebek és setét emlékek lehetlenné is teszik máskép érzeni. De valyon, midőn a királyné mindnyájunk,

az ország vendége, e vendégi jog nem terjed-e ki tőle természetesen elmaradhatlan kiséretére is? Magunk híttuk meg; riadó lelkesültséggel fogadtuk; s első nap egy fúlánkot nyújtunk a koszorúban! S valyon a bál és estély-terem kellő hely-é a politikai érzületek nyilatkozásának? egy pohár viz miatt nem rendült-e meg már egy ország? a haza javáért nem kellene-é elnyomni a túlkényes érzelmeket? vagy nem kellene-é elvonúlni inkább a fájó sebekkel mint sem tüntetni velök?

Különben a császárné okosabb volt mint e politikus urak s elnyomta neheztelését; sőt szivteljesebb mint ez érzékeny hölgyek s nem maga sérelmén indúlt meg mikor a dolgot megtudá, hanem a nekünk csak jót kivánó, tőlünk minden balmagyarázatot elforditani ohajtó sziv naivságával kiáltott fel, kis kezét tördelve: „Mein Gott, was werden die Herren Erzherzoge dazu sagen?“

XXVII.

Február 4.

A hirlapi élet és eszmecsere, melynek lanyhaságáról még minap oly méltán panaszkodám, az utóbbi időben fölötte élénkült. A mint a pártok élesebben körvonalozzák magokat, organumaik is azon mód élénkülnek. A jó példával Apponyiék közlönye, a Magyar Világ ment elől. Ez nehányszor oly keményen megtámadta a Hont és a ti-

griseket (a mint gyülhelyökről a balközépet nevezik) hogy magam forma embernek egészen el megy a kedve megtámadásuktól. Valóban, ha mi veszekedünk velök, az csak a közelrokonok vagy akár házaspárok czivódása, élességgel néha de gyűlölet nélkül; egy kis gombostű-szúrkálás, mely kardra soha sem kerül. S pártunk egy tagja, D. Zs. betűk alatt jól mondta (csakhogy nem értem miért a Magyar Világban mondta?) hogy egymáshoz oly közel álló felek, miért versengünk?

Versengünk pedig, s ha nincs is egészen szigorúan véve kellő miértje, van jó következése: eszméink tisztázása s álláspontjaink kellő precczirozása, mi mindig fölér egy kis jó indulatu lágymeleg békességgel. A Pesti Napló is megcsipte egy párszor a Hont s pártját; többi közt a harminczas bizottmány szavazó czédulái közül követett eljárásukért, egy elevenen irt kis czikkecskében, melynek szerzője neve még nem szivárgott ki a szerkesztőségből. No'szen kapott rajta Sürgöny, Hirnök, Magyar Világ; s ennyiben a kis czikk ugyan máshova vágott mint czélzott vala. A jobb oldal lapjai nagy mohón kapták a nekik kedvezőnek látszó szólalkozást a Napló és Hon közt; s kivált a M. Világ úgy kezdte idézni, mintha csak egy gyékényen árulna a Naplóval. Hátrább az agarakkal, jó uram! mondja neki a Napló mai czikke, melyet X. X. ugyan csak keményen megteremtett. Ezt majd a Hon fogja nagy megelégedéssel registrálni s a M. Világ fog erősen prüszkölni tőle.

A múltkor meg a történt, hogy a Magyar Világ, Horváth Mihály eltiltott könyvéből, a M. nemzet függetlenségi harczának Történetéből idézett, az

összefüggésből kiszakitva egy fejtegetést, melyből maga malmára hajtotta a vizet, a múlhatlanúl szükséges kiegyezkedés sürgetésével. Pártunk egy tekintélyes tagja s kitünő polémikusa elmésen felelt a Naplóban. Kérjük, mondá, a M. Világ szerkesztőségét legyen szives a könyvet, melyhez kétségkivül csak magos pártfogás kedvezéséből juthatott, velünk is közölni, — mit reméljük hogy idézete az egész összefüggésében máskép fog hangzani, vagy legroszszabb esetben is fogunk találhatni a könyvben mi is valamit, mi a Magyar Világ fejére olvashassunk. Az ötlet megtette hatását s azt hiszem nem fognak Horváth Mihályból idézni többet ellenünk.

E kis polemiák bármily csekélyszerüek legyenek is az előttünk álló országos vitához képest, kellemesek és hasznosan tisztitják előtte a levegőt. A Napló és Hon néha ugyan kissé érdes nyájassággal czirógatják egymást, mint az összeszokott tigris és oroszlány, kurrogva s egymást kerülgetve olykor, mint Schiller Keztyűjében, de végre is békésen telepedve le egymás mellé. Igy tesznek, e pillanatban pártjaik is; és a két közép egyesülése sohasem látszott oly teljesnek mint épen most, az első felirat szülemlésekor. Egészen más természetű a Napló és Magyar Világ vitája. Az utóbbi követi a párt minapi eljárását melynek organuma: dörgölődzni Deákhoz és pártjához, jelszavaikat pergetni nyelvén, — simán s karikázva sikúlni el tőle a formákban és épen a lényeges kérdésekben állani vele szemközt folyvást azt erősitve hogy hiszen ez — csak az eszközökben való eltérés! Ohó, de valyon nem czél-e az nektek, mit oly nyájason puszta eszköznek mondotok: a status quo a revisio előtt? status quo még

évekig, — kormányon maradás, usque ad graecas Calendas! Ki nem ismeri az ó-konservativek magát soha meg nem tagadott politikáját: a kormányon maradni minden áron, kezében tartani a befolyást s mesterséges többségekkel vagy ha kell szelid erőszakkal is uralkodni? A következő napok, azt lesem, fényt vetnek e kérdésre; levetették-e régi bőrüket? s ha le is, változtak-e valamit belső természetükben?

Tudja isten, én szelid arczulatuk daczára sem tudom azt hinni.

XXVIII.

Február 5.

A felirati (harminczas) bizottság a legmélyebb s legférfiasabb titoktartással folytatja munkálkodását.*) Miután egymásnak titoktartást fogadtak az ott folyó vitákra nézve s ezt mi is tudjuk, nem szabad — ha legbizalmasb emberünk van is közöttük — kérdezősködni is felőle. Tudjuk azt is, hogy a titoktartás tulajdonkép nem érettünk van, hanem a hirlapokért, hogy azokba ne szivárogjon ki idő előtt semmi

*) Fájdalom hogy e dicséretet utólagosan, egy oldalra legalább, meg kell szükitenem. Mi, képviselők, s a mi pártlapjaink igaz hogy nem tudtunk meg semmit a föliratról idő előtt; de a kormány értesitve volt mindenről s jóval hamarább előtte feküdt az egész szöveg, mintsem a nyilvánosságnak átadatott volna. A bécsi lapokba is szivárgott át egy s más belőle. És azon órában, mikor itt felolvastatott s a pesti lapok csak másnap közölhették, a bécsi lapoknál már egész terjedelmében (német forditásban) ki volt szedve. Hogy és kik által történhetett ez? —

olyas, mi talán ferde vagy csak inkorrekt tudósitásoknál fogva balmagyarázatokra adhatna alkalmat. „Természetes“, mondá pártunk s a harminczas bizottság egyik előkelő tagja — „hogy e titoktartást fogadtuk s megálljuk; hisz a nyúlpecsenyét is ki szeretné ha mikor nyúzzák hoznák az asztalra?“

A bizottságból ennél fogva nem is tudunk egyebet, mint azt hogy megalakúlt; elnökeül Andrássy Gyulát választotta, mint a ki ház-elnök is; előadójául pedig Csengery Antalt, „e legjelesebb interpretatorát a Deák-féle eszméknek.“ Üléseit a bizottság az akademia palotájában tartja, az úgynevezett képes teremben; az ügy-rend abból áll, hogy Deák javaslatot terjesztett elé, mely 30 példányban lithografirozva, mindenik tag kezében van s először végig olvastatott, azután pontonként vétetik tárgyalás alá. Ennyi a mi ez újabb titkostanács dolgaiból. melyhez képest a velenczei Tizek valóságos fecsegő kofák voltak, nem titok — mert csak érdektelen külsőségek, s a dolog lényegéből: milyen lesz a felirat s mint viselik irányában magokat a kisebbségek. semmit sem árul el.

E hallgatás persze nem kötelezi az illető pártok azon tagjait kik a bizottságon kivül vannak. S ki volna elsőbb, ki illető pártbelijei magatartásáról valamit fecsegjen (már igazat-e vagy nem igazat? az más kérdés) mint Szepes-Szombathely érdemes képviselője Zsedényi Eduárd? — Ő azt állitja s mindenkinek a ki hallani akarja széltében elmondja a követi kaszinóban, „minden héten hatszor s minden este hétszer“ — hogy Apponyiéknak igen is, érdemleges kifogásaik vannak a felirati javaslat ellen, egészben és részleteiben, — de a harminczas bizott-

ságban azokkal hallgatni fognak; tudják ők jól hogy a bizottságban úgy mint a házban kisebbségben vannak; s ha ott, ketten huszonnyolcz ellen szólanak, annak sem eredménye nem lesz, egy alineát sem birván azért megváltoztatni, sem még csak erkölcsi hatása sem, kormányra,. országra, — mert ott nincs gyorsiró s a szó onnan ki nem jöhet; ha ellenben a házban, a nyilvános tárgyaláskor mondják el nézeteiket, bár a gyakorlati eredmény szintoly csekély reményével, de legalább kifejtették álláspontjukból eredő tanaikat az ország előtt s alkalmat adnak a kormánynak, meggyőződni hogy bizonyos párt részéről élénk támogatásra számithat a házban, sőt egy-két szavazás e pártnak talán növekedőben levő arányait is kimutatandja.

Im igy beszél Apponyi gróf és Bartal czélzatairól elvtársuk Zsedényi s valóban ez eljárási tervben van eszély és valószinűség. Bár különösnek tartom, hogy a bizottságban általok is elfogadandott javaslatot a házban megtámadják; e szembeszökő következetlenségen azonban segithetnek igen könnyen: csak ki kell jelenteniök a bizottságban, hogy ők ellene fognak szólni a nyilvános tárgyalásnál, most azonban nem találják czélravezetőnek bővebben kifejteni nézeteiket. Hiszem hogy ezt teendik; s okosan tesznek ha igy.

A mi Zsedényinek szabad, szabad nekem is. S ha be nem nézhettem az akademia képes teremébe, — a követi körben s a másik kaszinóban s az Angol királyné ebédlő asztalainál napról napra látom, hogy Deákék és Tiszáék közt soha sem volt oly entente cordiale mint e napokban. A Ghyczy mindig egyforma szép és mély arczán csak egy nyájasabb

kifejezés alig észrevehető árnya ömlik szét, mint a teljes verőfény szelidebb lehellete a sima jégen. Tisza komor arcza derültebb s Nyáry-é csaknem ragyog, eleven szemeiből nem a harag hanem a jó kedv szikrái szökellnek; nem a sötét egri bor haragos tüze, a pezsgő sziporkázó gyöngyözése. Deák maga mikor haragos is szivélyes szokott lenni, most egészen az; s még Csengeryn is látszik egy kis melegedés. Azt mondja: a balközép igen jó, bizhatunk bennök, inkább mint valaha, s inkább mint némelyikben saját embereink közül. Nem a harminczas bizottságról hanem átalában szólva. Kemény pedig csak mosolyog s kapkod a kezével, magyarázva: „tudod . . . .“ — „tudja maga . . . .“ s nagy nehezen birja magát kifejezni.

Egyszóval, úgy látszik, a harminczas bizottságban teljes az egyetértés s ha csak Apponyiék mást nem gondolnak és elé nem rúgtatnak „módositvány“-aikkal: minden a legteljesebb szélcsendben fog átmenni. De ha szólnak is, a közép-bal felől semmi legkisebb megtámadástól sem kell tartanunk, mi a házat ha bár egyenetlen de mindenesetre nagy két részre osztaná; mert ha a szélső bal, mely a harminczas bizottságban képviselve sincs, tesz is ellenindítványt, azzal ép oly kisebbségben marad, mint a szélső jobb a magáéval.

XXIX.

Február 8.

A fölirati javaslat kész s ma a házban fölolvastatott. Midőn Andrássy Gyula gróf jelenté, hogy a bizottság eladója Csengery fogja azt felolvasni, féltem hogy gyönge hangjával annak erejéből sok el fog veszni. Félelmem alaptalan volt. Soha jobb felolvasást nem hallottam. Ide is talált hogy Csengery a Deák eszméinek legkitünőbb interpretatora. Egyébiránt a figyelmes csöndben melylyel a fölolvasást kisértük, a légydöngés is meghallatszott volna. Csak egy-egy helyen szakitotta félbe a fölolvasást a ház kitörő helyeslése; nem annak jeléül mintha egyéb részletei átalános helyesléssel nem találkoztak volna. A hallgatás és figyelem helyeslése öntudatosan kisérte az egészet, a hangos helyeslés csak önkénytelen tört ki néhol, de nem szolgált nagyobb dicséretére sem a föliratnak sem a háznak mint amaz.

Fölösleges volna a felirati javaslatról hosszasabban szólanom. Mind az a mi Deák tollából kikerül: magasztos a legmagosb elmék előtt, átlátszó világosságu a legegyszerűebbeknek; bevehetlen vár az ellenfélnek s tökéletes egyarányu plastikai alkotás a szigoru műizlés szemeiben. Olyan mint a szellős csarnok, mely tömör oszlopokon nyugszik, miken nincs semmi czifrázat, minden csak az erőre és arányra van számitva. Még inkább olyan mint az egyiptomi lobor, széles talapon, tekervény nélkül, könnyen megmászható lépcsőzettel, csúcsáról egy országot lehet belátni s belsejében királyok kincsét, évszázadok emlékeit rejti.

Ritka adománya az elmének és jellemnek együtt; egyenként is páratlan vivmányokat volna nyerni képes, ily egyesülésben győzhetlen. Az államok története, legszerényebben szólva is, nem sok ily alakot képes fölmutatni. Anglia nagy ministerei, a két Pitt, a két Fox, Burke, a Walpole-ok, a Cecilek, a Pelhamok, — s ha még annyian volnának is, egy vagy más oldalon mögötte maradnak, s alig előzik meg valamelyiken. Egy erényök lehet, a mi sokszor bűnök is egyszersmind: hogy dicsvágyóbbak voltak mint ő, s a tett nagyobb erélyét fejtvén ki nagyobb dolgokat vittek ki néha; de bontsátok le hüvelyöket, nézzétek őket pl. egy Macaulay beható, sziv-kutató tekintetével: mily ferdék olykor indokaik, mily következetlenek eszközeik s mint áll néha egész nagyságuk gyöngeségeik nagyságában. Az első Pittet, mikor az ellenzék padain a kontinensi háboru ellen dörög s mint minister a kontinensi háboru nagyszerü folytatása által lesz a nemzet óriásává, mikor előbb a legnagyobb whig-szövetséget alkotja s aztán a király barátaival szövetkezik a whigek ellen; Burket, a nemes és feltörekvő ifjut s a kiállhatatlan öreget; Fox Károlyt a szabadság és erkölcs apostolát s a zilált életű kártyást; — ki merné őket az elme és a sziv törvényszéke előtt egy padra ültetni Deákkal? A franczia forradalom nagy agitátorait, a hitöket vérrel pecsétlő girondeiakat, a rettenetes oroszlányfejü Mirabeaut, az ádáz Dantont, — ha kezeikről lemossuk is a vért, melyben koruk s a múlt s az udvar bűnösebb volt mint ők: mennyi erkölcsi folt undokitja s tévedéseik nem voltak-e még nagyobbak, mint elveik erősek? Thiers, Guizot, Lamartine, oly tiszták-e indokaikban, oly feddhetlenek-e politikájokban, oly következete-

sek-e eljárásaikban, hogy kételkedés nélkül állithatnók őket Deák erkölcsi s államférfiú magosságára?

Egyébiránt Deákról is a történet fog itélni. Távolból jobban ki lehet venni: a nagy hegyek közül melyik a legmagosabb. S ő nem fog azzal kisebb lenni ha egyik vagy másik, a világtörténet nagyjai közül magosabb maradna is mint ő. Azok földrészek sorsáról rendelkeztek tán; a száraz és a tenger függött szavoktól, hadseregeivel s hajórajaival; ő nem versenyzett velök, befolyásban, súlyban, s hogy a félvilág ügyét akarná intézni. A római polgár, kit az eke mellől hittak, megmenteni a hazát; a falusi Hampden, ki nem azért emelte föl szavát mert hatalomra vágyott, csak mert belső ösztöne mondá hogy a hazának szüksége von ő rá, kinek semmire sincs szüksége; Északamerika szabadságának kivivója s megalapitója, ki harmadszor nem akará elfogadni az elnökséget, mert bevégezte már munkáját s inkább kereste a nyúgalmat mint a hatalmat, — ezek a kikkel Deákot párhúzamba kell tenni s melyik az közűlök a kivel nem lehetne?

De térjünk vissza legutóbbi művére: a felirati javaslatra. Elég annyit mondani róla, hogy az 1861-diki két földirathoz teljesen méltó ez is. Nem irodalmi művek ezek s Deák nem iró a szó megszokott értelmében. Egy darab magyar nemzeti történet e művek mindenike; s ha valamely irott műre illett valaha, ezekre bizonyosan leginkább: hogy inkább tett mint irat. S pedig ha csak úgy tekintjük is őket mint iratokat, a politikai és jogi irodalom legmagosb követeléseinek mértékével mérve, Deákot a legnagyobb magyar irók közé kell számitanunk. Mily világosság az eszmékben, mily plasticitás a

kidolgozásban és rendezésben, mily tiszta irály, mily erő magában a nyelvben! Észrevételei Lustkandl-re egy rettenetes szétszúzó polemia s egyszersmind világos és tudós értekezés. 61-diki első felirata formai tekintetben a legtökélyesb mind a három között. Ott nem kelle pontról pontra felelni, czáfolni; nem egy elébe adott államirat, hanem saját gondolkodása fonalát követhette. Az magában kerek egész, minden előzmény nélkül melyet az olvasónak szem előtt kellene tartani hogy tökéletesen méltányolhassa a reá adott választ. Második felirata túlfelől egy oly előnynyel bir, mely páratlanná teszi azt a maga nemében. A magyar közjog és törvények szellemét soha senki oly kimeritőleg, annyi meggyőző erővel s oly magos szónoki hatálylyal ki nem fejezte. Egy nemzet szive teljességéből szólt s nem Bernáth Zsigmond mondta róla a legnagyobb dicséretet, midőn elragadtatva s elérzékenyülve „angyali tollal irott"-nak mondá, hanem Tisza Kálmán midőn azt mondta róla, hogy „e feliratban erős meggyőződésemet, legszentebb elveimet, egészen lelkemnek titkos sejtelméig kifejezve találom"; és az akkori kormány, mikor arra csak az országgyülés eloszlatásával tudott felelni. A nemzet is, egészen lelke titkos sejtelméig mindent kifejezve látott abban. Nagy elméknek ritka kiváltsága, kifejezni tudni a mit mások szinte öntudatlanúl éreznek s homályosan sejtenek; és kifejezni azt oly egyszerüséggel és közvetlenséggel hogy mindenki azt higyje miszerint épen maga szólott.

Ismétlem: a mostani felirat méltó a két előbbihez.

A helyzet más, máskép kelle szólani. Jogaink s követeléseink ugyanazok; ugyan azt kelle mon-

dani. E két megkivántatóságnak Deák javaslata bámulatosan tesz eleget. A „fortiter in re, svaviter in modo“ kivánalmát még senki sem teljesitette igy. Nyáry Pál szépen és találóan jegyzé meg róla hogy gyöngéd de nem gyönge. 1861-ben a kormány a jogeljátszás elméletének terén állott. Nekünk e tért ostromolni kelle; s a tizenkét év óta erőditett positiót csak nagy mérvü lövegekkel lehete ostromolni. A merev tagadás mely ellenünkben állott, mely látszatot sem vala hajlandó nyújtani: az akkori feliratok s kivált a második kemény hangját tette szükségessé. Nem a pillanatnyi győzelem reményével küzdénk, erősiteni kelle saját positiónkat; s ez mély árkolást és tömör mellvédeket kivánt. Ma mindez máskép van. A fejedelem, mint a húsvéti czikk előre megmondá, személyesen jő védett helyünkre; ő mondja, nem mi, hogy előbbi merev állásából kilép. Nem tagad többé; előbbi magunktartásában megmaradni annyi volna mint őt visszataszitani. Ő közénk jő, s mi úgy fogadjuk mint nemzetnek királyát fogadnia kell. Ő megtagadja előbbi álláspontját s nekünk ezt örömmel és hálával kell üdvözölnünk. Ő bizalommal nyújtja kezét s nekünk ezt fokozott bizalommal kell viszonoznunk. Innen a felirat szelid, gyöngéd, csaknem meleg hangja. — A dolog más oldala: a mi álláspontunk ma is az, mint 61-ben volt; mert a dolog természete szerint nem is lehet más. Akkor is azt mondtuk: a jog terén állunk, most is ugyanazt mondjuk. Akkor is azt mondtuk: a negyvennyolczadiki törvények nem egyéb mint ősi alkotmányunk eleven, életerős, magából sarjadt megújulása, most sem mondhatnuk mást. Akkor is azt mondtuk: ha van a régi tör-

zsön tán buja, káros hajtás, készek vagyunk azt lemetszeni, de szükség hogy előbb éljen, zöldelljen a törzs, most is csak ezt mondjuk. Kép nélkül szólva, akkor is azt mondtuk: csak élő törvényt lehet tovább fejteni, módositani, eltörölni, s csak élő törvényhozó hatalomnak, vissza kell tehát állitani törvényeinket, rendbe hozni törvényhozásunk mind két alkotó elemét, törvényes országot kivánnunk és törvényes, megkoronázott királyt; s bizony, ma sem mondhatunk ennél egyebet. Innen a felirat nemes, férfias, erőteljes tartalma.

S mégis az nem csak jogi mű, mintha szűk látkörü, tormába esett féreg-féle betü-imádással, vagy gyerekesen makacs Rechthaberei-jal mondaná: fiat justitia aut pereat mundus. Soha nem mondott a magyar törvényhozás nagyobb horderejű s egy felé méltányosabb, más felé önérzetesebb szót, mint e felirat 47. 48. és 54. alineái: hol az átmeneti korszak nehézségeinek tekintetbe vételével, a parliamenti kormánynak a szigoruan szabályszerű eljárásokon túl is, lehető elnézés sőt támogatás van igérve; s az, az utóbb idézett pontban, a helyreállitandó megyék rendezésére is kiterjesztve. A jelen felirat tulajdonkép csak e pontokban különbözik lényegileg a 61-dikiektől, megy túl rajtok. Ezt a ministerium kineveztetésének lehetősége tette szükségessé; e nélkül sem a fejedelemnek nem volna kedve visszaállitani a felelős kormányt, sem a lehető ministereknek azt elvállalni.

A ház felolvasott javaslatot kinyomatni rendelte s fölvételét mához egy hétre tüzte ki. Lesz időnk eszméket cserélni fölötte s megérteni és registrálni az ellenkező nézeteket, — mert hogy azokban sem lesz hiány: meg vagyok győződve.

XXX.

Február 10.

Most hogy a fölirati javaslat kezeinkben van már: foszladozik a kényszerü titok fátyola a harminczas bizottság kebelében történtekről. Egy fő mozzanatot hallottam csak, mit föl kell jegyeznem.

Zsedényinek nem volt igaza, Apponyi nem bocsátotta szó nélkül keresztül a javaslatot a bizottságban sem. Egy nagyszerü módositványnyal állott elé, mely az octoberi diplomát, mint valami nagy és örvendetes vivmányt s plane jogfolytonossági lépést üdvözölte volna. De kifejezései oly kétértelmüek, egész czélzata oly burkolt volt, hogy alája minden értelem befért volna, s egy későbbi leiratnak igen megkönnyitette vala a beleköthetést és saját szavainknak fejünkre olvasását. A bizottság valamelyik tagja, talán Kemény, ellene beszélvén, világosabb formulázásra provokálta a grófot. Ez nem tért ki s kételyt fön nem hagyó módon fejtette ki nézeteit s a maga és pártja politikájának irányát.

Fölemelkedett arra Deák s egyikét tartá azon beszédeknek, — nem jól kezdtem, tartott egy, még tőle is egyetlen, páratlan beszédet, minő az útjában levő akadályokat föltarthatlanúl elsodró lavina. Csak úgy omlottak belőle, ár modjára, az érvek melyek mindenike egy czáfolhatlan axioma, nála soha nem tapasztalt szenvedélyesség souverain erejével. Minden periodus végén azt hivék hallgatói, hogy a tárgy ki van meritve s az ellenfél el van morzsolva; de tiz s ismét tiz új periodus gördűlt elő a beszéd rohamán, melyek mindenike új világot terjesztett körül

s új tőrt döfött a szegény módositvány szivébe. „Apponyi, — mondják — csaknem reszketve ült székén s bámulatos rugékonysága elhagyni látszott őt. — Félek, mondá később, visszanyerve contenance-át, hogy gyönyörü csikóimnak, miket a koronázásra dressiroztattam, nem vehetem már hasznukat.“ — Valjon, ily nézetek uralkodása mellett a koronázás elodázásáról szólt-e, minden kép nélkül, vagy csikóin csak saját eszméit s politikája alkatrészeit értette-e, nem tudom megmondani. Annyi bizonyos, hogy pártjának másik tagja, az egyetlen ki rajta kivül a bizottságban ült, Bartal is elvesztette kedvét s bátorságát, Deák kemény föllépése után még támogatni Apponyi módositványát, ki azt hallgatva vette vissza.

„A magyar törvényhozás történetének legszebb lapja üresen áll“, mondá a jelenlevők egyike ki ez episodot elbeszélte, — „nem volt gyors iró, ki Deák beszédét följegyezze, melyet fájdalom csak huszonkilenczen hallottunk, holott annyi milliónak kellett volna hallani. Deák a szó legszorosabb értelmében magát múlta feljül s mind azon szónokokat és mind azok legjelesebb szónoklatait kiket valaha hallottunk. Nem adnám sokért, ha még egyszer, a nyilt házban ily módon ismételnék Apponyiék a támadást s Deákot kényszeritenék hogy megint oly szent haraggal lépjen föl ellenök; ámbár kérdés, neki is sikerülhet-e másodszor, ugyanaz?“ S ezt oly ember mondá, ki Kossuthot, Széchenyit, Dessewffy Aurélt s mind azokat számtalanszor hallá, kik a magyar politikai szónoklat most már letünt aranykorában egymás mellett s egymással szemben küzdöttek, az ország szine előtt, részint a posonyi

országgyülésen, részint ama kisebb de nem kevésbé élénk küzdtéren, Pestmegye közgyülésein.

Jókai pedig, pompás bon-mot-jai egyik legsikerültebbikét mondá: „Apponyiék addig kerülgették a tigriseket, mig az oroszlányra bukkantak.“

XXXI.

Február 12.

A felirati javaslat tárgyalása 15-kére levén kitűzve, e közbe eső napok folytonos érintkezések, értekeződések s eszmecserék közt folynak le. Sok embernek sokféleképp alkotott agyveleje van s nem lephet meg, hogy még ily remekmű iránt is, melynek maga nemében való jelességét mindenki elismeri, oly ellenkező nézetek nyilvánúlnak. S ily fontos tárgyban, mint egy első válaszfölirat, mely az ország és az országgyülés sorsa fölött dönt vagy dönthet, — a legellenkezőbb, sőt a legabsurdabb nézeteket is meg kell hallgatni.

A felirat körül sorakozott két nagy párt, a tulajdonképi Deák-, és a Ghyczy-Tiszapárt, a mostan egyesült közép hangulata: a teljes helyeslés, elkezdve a belenyugvás érzetétől föl az elragadtatáséig, minden hangfokozaton. S mondhatom, figyelmesen szemlélve az embereket, hogy e hangfokozatok épen nem az előbbi párt-tömbözések szerint vannak megosztva. Vannak az előbbi balközépen, kik a legmagosb elragadtatással szólnak a fölirati javaslatról, pl. hogy

mást ne említsek Nyáry, — és vannak a legszorosabb Deák-pártban kik csak belenyúgodtak, s némi részben elég kölletleníil is, mert veszélyeztetve látják általa a mindenek fölött ohajtott kibékülést, s csak Deák tekintélye, személyisége, s viszonyuk hozzá, tartóztatja vissza, hogy ellene ne szóljanak. Mert van abban sok igazság, hogy a valódi, a bizonyos esetekbeni Deák-párt épen annyi tagot számlál a bal- mint a jobb közepén. „Igy nem lesz kibékülés!“ mondá nekem sohajtva, a Deák-párt és környezet egyik igen előkelő tagja; „a mi nemzeti politikánkat nem acceptálják Bécsben, nem értik a nagy világban. S végre is, mikor az egész világ új politikai irányokat tör magának, elhagyva azon ösvényeket melyeket a középkortól kezdve a múlt század végeig követett, ragaszkodhatunk-e csak mi az ősi hagyományokhoz?“ — „De hiszen, felelém neki, nincs alkotmány mely a politikai eszméket jobban föl birta volna venni magába mint a mienk; mely kézzel foghatóbban bizonyitotta volna, s épen a 48-diki törvényekkel, hogy fejlődés-képes és lépést tart az eszmék haladásával; hogy nem ragaszkodik, tormába esett féregként, elavúlt formáihoz; alkotmányos szellemet pedig nem látom át kivel cserélhetnénk? Mi nem annyira egyes törvényeinket, mindenek fölött nem a régieket követeljük vissza, hanem jogfolytonosságunkat, hogy a mit 48-ban ki nem fejthettünk s be nem végezhettünk, kifejtsük s bevégezzük, s a miben azóta is elmaradtunk utólérhessük. Mi azon állapotba kivánjuk helyeztetni magunkat, hogy ismét törvényeket hozhassuk; s merevségünk ez elvi követelésben, nem leend csökönyösség törvényeink czél-, és idő-szerűsitése körül.“

Legnagyobb érdeklődéssel várjuk a jobb oldal föllépését. Első tervük, magoktartására nézve, legalább a mint Zsedényi beszélgette, kétségen kivül eszélyes volt, hogy a minapi vereségtől, bár zárt falak közt történt is, megkimélhessék magokat. Ha most megelégesznek vele s abban hagyják a támadást, ingyen szenvedték azt is. Az ország előtt nem fejtették ki nézeteiket, a kormánynak nem tettek semmi szolgálatot. Valószinű azért, hogy ha visszahökkennek is a fölirati javaslat oly érdemleges megtámadásától, mint a minőt első izben megkisérlettek, hallgató beleegyezéssel még sem fogják azt keresztül bocsátani. Mondják, első gondolatuk volt, egészen új fölirati javaslattal lépni föl a házban. Joguk van hozzá s meg kell vallani hogy ennek volna is értelme. Kisebbségben maradnának, természetesen, de kisebbségben maradnak a netaláni egyes módositványokkal is. S egyes kiszakitott részeket ellenkezőkkel csak helyettesitni akarni is, az egésznek megtartása mellett, valóban logikai lehetetlenségnek fogna feltűnni. De ha, mi hihető és természetes, csak az is a czéljok hogy nézeteiket világosan kifejezhessék, ezt is egy új javaslattal következetesben, összefüggőbben s annál fogva teljesebben tehetnék, mint az egyes alineákhoz beadandó, de a Deák szövegébe teljességgel be nem illeszthető, módositványokkal. S még is, úgy hallik, eltértek első gondolatuktól és arra határozták magukat, hogy az átalános vitánál elmondanak ugyan némely eltérő nézeteket, de a részletes vita alapjáúl ők is elfogják Deák javaslatát; főtámadásukat pedig épen a részletes vitára tartják fenn. Ezt, épen az érintettem okból, megvallom, nem értem. Azt igen, hogy egyátaljá-

ban készülnek egy erős csatát adni, csak hogy azt az átalános vitánál kellene, s akkor visszavonúlniok. Csatát adnak, mert meg akarják mutatni a világnak, hogy mig 61-ben az egész országgyülés ellenzék volt, s a ki szivében nem is, jobbnak látta hallgatni vagy Deákhoz csatlakozni, most a kormány 30—40. és ha az erdélyi szászok s oláhok bejőnek, tán 60—70 szavazattal rendelkezhetik; mihez közel van aztán az a gondolat, hogy egy újabb választás elrendelése. vagy épen még három-négy súlyos év nyomása e mostani kisebbség számát megkétszerezheti, tán háromszorozhatja. Qui vivra, verra.

Kevesebbé tudok világot látni a szélső bal készülődéseibe. Oh, nekik súlyos kifogásaik vannak a feliratí javaslat ellen. Azt nem is mondják, hogy miért egyátalában felirat s mért nem határozat, mert hiszen rég kijelentette azt Domahidy, hogy „elveim jelenleg feliratiak . . . .“. Még azt is elszivelik valahogy, hogy a felirat hangja oly gyöngéd, oly tisztelet- és hódolat-teljes; ha már fölirat, hadd legyen ilyen. De az már sehogy sem tetszik, hogy sok, a mi a 61-diki feliratokban megvolt, ebben nincs meg; sok a mi azokban részletesen volt kifejtve, itt csak érintve van; sok a mi azokban keményen volt hangsúlyozva, itt szelidebben hangzik. Mintha a 65-diki országgyülésnek nem volna egyéb teendője, mint szórúl szóra ismételni a mit a 61-diki mondott. Miért nincs a 36. 37. 38. alineákban Horvátországról s a 39-ben Erdélyről határozottan kimondva, hogy mind az a mi ott történt s folyvást történik, az á-tól a v-ig törvénytelen és semmis; sőt a 40-ben miért van mondva, hogy ezen országok meghivásával közös országgyülésünkre már „el van háritva egy

súlyos akadály, mely 1861-ben leginkább gátolta törvényhozási működésünket“ —? Miért nincs ismét keményen hangsúlyozva a 41-pontban, hogy „azon honfitársaink kik politikai vádak miatt lettek elitélve“ — törvénytelenül és törvénytelen itélőszékek által itéltettek; s miért nem ismétel e pont mindent mi 61-ben e szomorú tárgyról mondva volt? stb. stb.

De mind ez mellékes és aránylag csekélység. „Hallatlan — úgy mond egy szélső baloldali barátom, — hogy kormánynak mely még nem is létezik s mely tehát nem is kérhetett indemnity-t, előre felajánltassék az! Hisz ily rendkivűli eszközzel csak a fenyegető veszedelem bekövetkezett perczében, csak a bizalmat teljesen biró kormány irányában, csak annak sürgető kérésére s csak erős meg- és kikötésekkel lehet, szabad élni“. Igaz; nem is akarunk, nem is fogunk máskép. Feliratunk nem ad semmi indemnityt; legkevésbé azon kormánynak melyhez jelenleg szólhatnánk, ha feliratunk átalában kormányhoz s nem közvetlenűl a fejedelemhez szólana, ki mellett most nem áll felelős kormány. Feliratunk csak kijelenti, hogy ismerjük a nehézségeket, melyek tizenhétéves absolutismus által teremtett állapotokat egy varázs-ütéssel nem engednek tökéletesen törvényes kerékvágásba átzökkenteni; s épen mert minden lépéséről felelős kormányt akarunk, nem fogunk tőle bűvészi mutatványokat követelni, melyekben úgy is kevesebb szokott lenni az ördögség mint a szemfényvesztés. Az országgyülés igy szól e föliratban, legyen felelős kormány, n e k e m felelős; s időt akarok engedni neki, hogy rendbe hozhassa köz- és magánjogi, pénz- és közlekedés-ügyi, — és minden, de minden megzilált állapotainkat. Időt adok neki mig

rendezi magát, osztályait; megyéket, törvényszékeket; egyenes- és közvetett adózást; katona-állitási rendszert; — mind ez máról holnapra nem fog megtörténhetni. Biztositni akarom tehát kormányomat, hogy kineveztetése után harmadnapra nem fog interpelláltatni, talán épen általatok: hogy miért van még financz az országban? miért szedik még a tavaly kivetett, de általunk meg nem szavazott adókat?... ez átmeneti időre, mely alatt csak nem lehet az ország hivatalnok, adó és katona nélkül, de melynek tartamát én (az országgyülés) fogom megszabni, melyből való kibontakozást lépcsőről lépcsőre figyelemmel fogom kisérni s ha kell irányozni, — ez átmeneti időre, előre kimondom, nem a szigoru törvényességet fogom követelni kormányomtól, csak azt hogy komolyan, ernyedetlenűl és teljes erélylyel törekedjék a törvényes állapot helyreállitásán s ne múljék el tőle egyetlen „dies sine linea“, melyen valamely lépést nem tett a nyűgeinkből való kibontakozás felé. — Hiszitek-e hogy ily biztositás nélkül az országgyülés részéről, a fejedelemnek kedve legyen egy ministerialis experimentumhoz? s hogy akadjon valaki, a ki ministerséget vállaljon, ha az áll előtte hogy talán holnap már mint törvénytelen eszközökkel kormányzó fog felelőségre vonatni? Hiszitek? én nem hiszem.

S valjon koczkáztat-e valamit ennek kimondásával a felirat? Parliamentalis kormánynak igéri ez elnézést, e támogatást. Maga fogja megszabni, idő-, és jog-határait. A parliament együtt ül. A kormány közte, vele mindennapi érintkezésben. — Azt mondjátok: ez a fölirat leggyöngébb pontja, itt már engedett. Én azt hiszem, ez a fölirat legerősebb

pontja; az mely legnagyobb önérzetről, erejének legbiztosb öntudatáról tesz tanubizonyságot. A kocsis, — bocsánat e trivialis hasonlatért — ha erősen tartja kezében a gyeplőt, bátran kibonthatja az ostort.

De vessünk egy futó pillantást a két szélső oldal magatartására s czéljaira politikai, czélszerüségi szempontból. A szélső jobb szándékaitól távolabb vagyunk mint a szélső balétól; de azokat értjük s magok szempontjából helyeseljük eszközeik választását. Azt nem értjük mit akar elérni a szélső bal, ha csakugyan ostromra kél a fölirat ellen. Mind kettő bizonyos kisebbség tudatában s igy a gyakorlati és rögtöni siker reménye nélkül küzd. De a jobb: jó vért akar szerezni a kormánynak s kormánypártot szervezni, a kiegyenlités könnyitése végett, melynek akkor ők tartanák kezökben módozatait. Ez mind világos és logikus dolog. De a szélső bal, a mellett hogy a házban és a hazában világos kisebbségét tudja, semmi czélt sem is ér el föllépésével. Rosz vért okoz fenn s alant, nehézségeket gördit, élessé, keserüvé teszi a küzdelmet, — s mindezzel gátolja vagy elodázza a kiegyenlitést, mely pedig, törvényes alapokon — értetik, — oly átalános óhajtása a nemzetnek, hogy az elől szemet húnyni azoknak lehet legkevésbé, kik minden pillanatban a közvéleményre szeretnek hivatkozni.

Tény az, hogy a fölirati javaslat ellen mindkét oldalról sok a kifogás. S ha kiadnók; azt egy két tagu bizottságnak, mely méltóságos Jobboldaly és tekintetes Szélsőbali urakból állana, hogy mindenik törülje ki belőle a mi neki nem tetszik, — aligha úgy nem járna szegény felirat, mint az egyszeri szürkülő ga-

vallér, kinek két szeretője volt, egy ősz és egy fiatal, — amaz mindig kiszedegette fekete hajszálait, emez a fejéreket, hogy magukhoz hasonlóbbá tegyék. mig végre — kopasz lett.

Végre még egy oldalról várhatunk megtámadásokat az adresse ellen: a nemzetiségektől. Ezek, vagy legalább némelyikök, az első feliratban már preczíroztatni kivánnák nemzeti igényeiket, s azon jogengedményeket melyeket a magyar nemzet nekik adni hajlandó. Ki érteti meg velök, hogy e felirat nem arra való, s benne legfölebb átalánosan érintetthetik a tárgy minden elvi fejtegetés nélkül. Az oláhok többsége, konferencziáikban, már csakugyan e nézet felé hajlott s talán megállják hogy ellent ne szóljanak, ha Vlád és Pap Zsiga be tudnák kötni az — egymás száját. De a szerbek részéről bizton várhatjuk a támadást. S bizonyosan Dobrzánszky sem fog az ő ruthén igényeivel hátramaradni. El lehetünk egy keserü parliamenti csatára készülve; mert ez emberek nem is tudnak másképp mint elkeseredetten szólani, — mi pedig oly csodálatosan, mondhatnám nevetségesen gyöngédek s gyöngék vagyunk irányukban; hogy minden adott alkalommal jobban kedvezünk nekik mint önnön-feleinknek; nekik, — kiknek? a testvér nemzetiségeknek? azok érdekei valódi képviselőinek? jó volna ha úgy volna: — nem! hanem az oláh, szerb, ruthén stb. — büreokratáknak! mert e nagy igényü emberek többnyire bürokraták és a nemzeti egyenjoguság czime alatt azon arányokat számitgatják, melyek a különböző nyelvü hivatalnokokra esnek az illető kanczelláriákban s tartományi kormányszékekben!

XXXII.

Február 13.

E „képviselői“ naplójegyzetekben kevés dolgom van a méltóságos főrendekkel. E magos urakhoz csak keztyüs kézzel lehet közeledni én pedig szeretem a tiszta ugyan de szabad kezet. Eddigi jegyzeteimet nem mertem azért hozzájokig kiterjeszteni, s ma is, csak a teljesség múlhatlanná tevén, jegyzem föl a tényt:

a felső ház külön feliratot készit.

E határozat, miért tagadnám, midőn először kibukkant a nem-lét ködéből, átalános megdöbbenést, a bosszankodás megdöbbenését okozta. A mikor a nemzetnek egy értelmüleg, egy szivvel s szájjal kellene jogfolytonosságát visszakövetelni: e méltóságos testület külön-húz!

A felső ház házszabályai 58. czikke ugyan azt mondja: „mindenik ház külön készit (s nem csak készithet) válaszfeliratot“. Formailag tehát teljes igazuk van. De hol volt e rendszabály 61-ben? Akkor lett volna ok külön feliratra. Az alsó ház többsége megnyirbálta, kiforgatta magából Deák első feliratát. A felső ház mondhatta volna: én visszaállitom annak eredeti szövegét s külön feliratomúl fogadom; én tiszteletteljes hódolattal akarok szólni a fejedelemhez. Nem mondta. S most mikor a felirati javaslat, melyet el nem fogadás vagy megnyirbálás legkisebb veszélye sem fenyeget, előttünk áll, mikor annak hangja modora a legloyalisabb, — most azt

mondják: ők külön feliratot akarnak, a 61-diki példa s a nemzet közkívánata daczára. A fölirat modora ellen nem lehet kifogásuk, kétségkivűl annak lényege ellen van. Ezt megjegyezzük magunknak.

Oh, e méltóságos főrendi tábla! hiszen mi nem is tudnánk tiszteletlenűl szólni róla! Oly régi intézmény! úgy túlélte magát! mint némely családban megvan még a szüle-nagyapa, a ki iránt aztán mindenki oly gyöngéd beczéztetéssel viseltetik; oly szépen megkorhadt belül, mint némely százados fa, az ősi kertben, világért ki nem vágnák, sőt némi cultus tárgyává teszik, hisz nagy idők, nagy áldozatok emléke, — s úgy is kidől már magától is maholnap.

Valóban a Felső Ház, jelen szerkezetében soká már fönn nem állhat. Ha kell kétkamarai rendszernek lenni, egymáshoz illőbbnek kell lenni a két kamarának. Nem lehet hogy egyedűl a születés és a főpapi méltóság legyen a felső-házi tagság kizárólagos jogczime. S nem lehet hogy minden csipcsup mágnás, csak mert neve előtt b, g vagy h van, már született törvényhozó legyen. A felső-háznak is képviselni kell valamit, tagjainak becses személyén kivül. Most mi képviseljük egyenként a mágnásokat, azon választókerületek szerint melyekben laknak s melyekben ők is befolytak választatásunkra. S ők e befolyáson és képviseltetésen kivül egyenként törvényhozók. Vegyünk egy konkrét esetet. Az alsó-ház megszavazza, vagy nem szavazza meg a budgetet. Az ország összes adózó ereje, összes földbirtoka és pénzértéke szavazta vagy nem szavazta azt meg e tényben. S most a felső-házban egy pár száz mágnás saját szakállára mondhatna el-

lenkezőket? Vagy az alsó-házban keresztül megy egy törvényjavaslat; a felső-ház visszaveti. Mely érdekek képviselete vetette azt vissza? — egy pár száz, fejenként szavazó, csak önmagát képviselő egyén. Még egy. A képviseleti rendszerrel a megyék mint megyék testületi képviselete megszünt; a képviselők egyes választó kerületek által választatnak, s az egész országot képviselik; a főispánok hivatalnokok inkább mint méltóságok egy részök legalább) s a megyét sehogy sem képviselik. Épen mint a főpapság, egészen más okból, nem az egyház egyetemét.

Ily anomal helyzetben látta jónak a Felső tábla, külön útakat verni magának, a nemzettől a trónhoz.

No de mind ez nem tartozik reám, képviselő napló-jegyzeteit iróra. Látok azért magam dolga után.

XXXIII.

Ugyanazon nap.

Párt-értekezleteink melyek e napokban tartattak s tartatnak, legfőkép azon kérdéssel foglalkoznak: minő legyen a párt magatartása a fölirati vita alatt. A túlsúlyra vergődött nézet, mely állitólag Deák határozott kivánsága is volna, az: hogy a hallgatást tűzzük ezúttal törvényül magunk elébe. Apponyiék mondják el a magok nézeteit; mondja el a szélső bal is; tartsanak egymásnak egyensúlyt; végül mind két oldalra czáfolja meg az érveket vagy

ellenvetéseket Deák; s azzal bocsássuk szavazatra a dolgot.

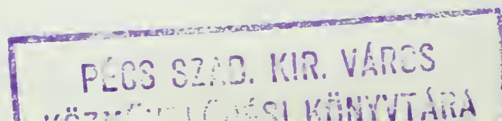
Van azonban egy két ember, a kiket hallgatásra birni még Deák tekintélyével sem lehet. No, ezeknek is kell egy kis kedvezmény: s megengedik hogy két-három részünkről való fő-matador a vita közben is felszólalhasson. Eötvös minden esetre szólani akar; szükségesnek érzi hogy szóljon; s haragszik hogy a hallgatásból pártfegyelmi kérdést csinálnak. Lónyai sem hagyja magát; s int ugyan mindenkit hogy senki ne merészeljen szólni, mert „az öreg úr nem akarja“ — de ő azért kivétel. Tegnap épen nála voltam értekezleten hol ez a kérdés hosszas s olykor élesülő vitát támasztott. A megállapodás végre is az lett, hogy a vita menete, az ellenfelek magatartása fogja határozni a mienket is, s igy mint a varjak azt határoztuk hogy később fogunk határozni. Meg sem emlitettem volna, mint már jó ideje nem teszem az ilyen soi-disant „konferencziákat“ — ha egy megjegyzést nem akarnék épen tenni reájok.

Mondám, állitólag Deák kivánsága volt hogy hallgassunk. Ezek a mi úgy nevezett pártértekezleteink nagyon hasonlitanak a kapitányi rapportokhoz. Mint egyik tojás a másikhoz. Összejövünk, — s a házi gazda kiadja az ordre-t, mondván hogy azt egyenesen a generálistól vette. Eszmecseréről, a fennforgó országos kérdések vitatásáról, a legczélszerűbb magatartásnak közakarattal megállapitásáról szó sincs. A tizennyolcz embernek ki Deákkal érintkezik folyvást, nesze sincs. A „misera plebs contribuens“ semmit sem tud rólok, mert nem méltatják arra hogy valamiről felvilágositsák, vagy valamire csak kapaczitálni is igyekezzenek.

Azt hiszem mindenki tudja mi az a pártfegyelem s mily fontos és szükséges dolog az bizonyos fellépéseknél s bizonyos határokig. De azt is tudja mindenki hogy bár végetlen sok köztünk a különbség: tehetségre, politikai gyakorlottságra, szónoki képzettségre, társadalmi állás- és befolyásra, — egyben mindnyájan egyenlők vagyunk: férfiak, kiket egy választó kerület bizalma küldött ide, hogy az ország legfontosabb érdekei fölött tanácskozzunk s ne mint gépies szavazók hajtassunk tömegesen ide vagy oda. Soha nem volt országgyülés melynek nagyobb szüksége lett volna minden valamire való erőt igénybe vennie; és soha sem volt országgyülés, melynek fejei annyira ignorálták, megvetették volna a saját pártjukat alkotó nagy többséget.

Ha Deáktól vehetne a párt egyenes útasitásokat és fölvilágositásokat; mindenki megnyúgodnék benne. De kétszáz ember Deákkal nem közlekedhetik — sőt egyesek is nehezen. Én gyakran voltam Deáknál s őt mindig körülvéve találtam legalább 8—10 embertől, többnyire ugyanazoktól. Fő-embereink pedig igen gyakran saját nézeteiket adják Deák kivánságai gyanánt. Az is tény, hogy épen e fők némelyikében van a pártnak legkevesebb bizodalma. Még azt a tizennyolcz egyént, ki közvetitőül szolgálna Deák és a párt közt, sem a párt jelölte vagy választotta azok közűl kikben legtöbb bizodalmat helyez. Azok névsora is készen octroyáltatott a pártra.

Ezeket én mind látom s tudom, legfölebb a fejemet csóválom, mosolyogva, reá. De az, mi bennem egyszerű észrevétel s tudomás alakját ölti fel, sokakban neheztelést okoz s nagy visszatetszést szül. Nem

PÉCS SZAB. KIR. VÁROS

egytől hallám panaszkép, hogy nem csak mellőztetik az úgynevezett vezérek által, de gyakran repudiáltatik is. Nem egytől, hogy pártunk szerkezete annyira oligarchicus, hogy készebb visszavonúlni minden úgynevezett értekezlettől, mint egyszerűen kompareálni a napi parancs átvétele végett. Némelyik visszavonúl az összejövetelektől s ez még nem baj; de némelyik el fogja magát szakasztani a párttól s ez már baj lesz.

Röstelkedve irtam le mind ezeket. De akarom, hogy a ki e lapokat olvassa, tiszta fogalommal birjon dolgaink menetéről s egy pillantást vethessen, az aprólékosságokig, az országgyülési pártok szerkezetébe. E memoire-ok valaha egy szerény adalékot fognak szolgáltatni az 1865-diki országgyülés (külső és) belső történetéhez. S nem akarnék, öntudatosan legalább, hamis felfogás szolgálatában állani.

Különben mind ez nem oly igen nagy veszedelem. Az országgyülési padok föl nem tünő, ki nem váló soraiban sok észtehetség, jellemerő és politikai képesség ül; a hatás visszahatást szül; s a rokon elemek előbb utóbb meg fogják találni egymást. Szorosan a Deák-párt körén belől fog, ha idő és szükség lesz reá, alakulni egy tömb, mely módot lelend: közvetlenűl vagy bizodalma választottai által érintkezni Deákkal s érvényesíteni tudandja önálló gondolkodása, szabad vitatkozás által magában kifejtett nézetei súlyát.

XXXIV.

Február 15.

A trónbeszéd és a felirati javaslat a mai ülésben újra fölolvastatván, megkezdődött az átalános vita a válasz-felirat felett.

A karzatok már jóval 10 óra előtt zsúfoltra teltek. Az ország első delnőit szemléltük egyik páholyban. Gróf Batthyány Lajos özvegyének nemes bánatos vonásai, Sennyei báróné és Odescalchi herczegné bájos üde arczai, az erény, szépség s honszerelem számos képviselőnői között (a nők is képviselik az ország szivét) koszorúvá fonódtak a hazafi bölcseség és lelkesedés küzdelmei számára. A másik oldalon a kormány és a felső-ház sok kitünő tagja foglalt helyet. Az irói karzatok leszakadással fenyegették a journalistika kakas-ülői képviselőit s az országos képviselőknek alattok eső padjait. A karzatok minden osztálya tömve volt. Sőt a lépcsők s bejáratok is, jelentve mintegy hogy a nemzet azon része is, mely a képviselő házon kivül esik, s „Kárpátoktól Adriáig“ terül el, feszülten várja a tanácskozások folyamát s majdan eredményét.

Mindenki tudta, hogy Bartal György fog szólani s a jobb oldal nevében nyitandja meg a vitát; az első champion, ki a küzdtérre kiáll, a többségben levő ellenféltől különböző szineket viselve láncsáján, paizsán; tiszteletre méltó bátorságu viador, tömött harcz-sorokkal szemben is „rendületlenűl“. Apponyi gróf, a jobb oldal igazi feje, esze, e bátor csatárnak engedte át az első támadás dicsőségét, ve-

szélyét; hogy ha ez elesik, a még kétesebbé válandó harczot ő annál nagyobb veszély dicsőségével folytathassa.

Bartal György a 61-ki országgyülésen, az első feliráti vitánál egyikét tartotta a „legfényesebb“ beszédeknek. Nagy hévvel és erővel beszélt a felirat mellett; oly érvekkel melyeket a határozati párt legélénkebben tapsolt meg s melyekről az utána következő szónok elég elmésen s nem minden igazság nélkül mondá, hogy azokból a „határozatra szavazás következtetését várhatta volna mindenki“. Bartal akkori beszéde sok tanulmányról, széles olvasottságról, lángoló hazafiságról s erős jogérzetről tanuskodott. S ma, a kormány padjain (mert bár parliamenti értelemben nem azok, bizvást igy nevezhetjük a jobb oldalt) mindenki kétszeres kiváncsisággal várhatta e kitünő elméjü férfiu plaidirozását azon irány és nézetek ellenében, melyeknek 1861-ben ő volt egyik legbátrabb s legjelesebb előharczosa.

Bartal György, két rövid félbeszakitással, három óra hosszant beszélt. Három óráig beszélni, úgy hogy az ember folyvást mondjon valamit, magában is erős feladat, a legnagyobb szónokra nézve is. S ha nem épen példátlan, de nem is épen gyakori eset a parliamentek történetében. Ily hosszú beszéd legtöbbször arra való, mit Talleyrand az emberi beszéd átalános feladatának vallott. Egyszerü, leplezni nem szándékolt meggyőződéseket nem szükség oly hosszan fejtegetni. Más mikor adatok roppant halmazát, valamely nagy ügy fölötti tanulmányok összes eredményeit kell kitárni s az ismeretleneket bevezetni egy előttök járatlan tartomány

minden részleteibe. Burke, Warren Hastings pörében, négy ülést betöltő, s tán tizenkét órára terjedt beszédet mondott. Beszéde azonban egész könyv volt, a legkimeritőbbek egyike, Kelet India angol szervezésének történetéről s akkori állapotairól. Bartal György beszéde csak egy beszéd volt, melyben saját „érzelmeit" s nézeteit igyekezett majd világosakká majd burkoltakká tenni hallgatói előtt. Beszéde hosszusága tehát, bár folyékonyságáról, készségéről s (mellékesen) emlékező tehetségéről eminens calculust érdemelt ki, első hibája volt. Ily hosszú beszéden lehetetlen ki nem fáradni a figyelemnek, még akkor is, ha a beszéd világos, egyszerű, sententiosus volna is.

Bartal beszédében azon épen e tulajdonokat kerestük volna hiában. Nagy szerencsétlenség volna politikai szónoklatunkra nézve, ha az e beszéd modorának átalánossá tételére tereltetnék. Szónoki styl tekintetében valódi monstrum az. Öles periodusok, melyek incisumokkal leroskadásig vannak túlterhelve. S a nyelvtan és syntaxis minden közkeletü szabályai ellenére, a főmondatba beékelt almondatok, melyek teljes körmondatok magok is, néha az alany és annak jelzője közé vannak beszúrva. Nem idézek magából a beszédből példát, mert egy lapot foglalna el naplójegyzeteimből, csak világossá akarom tenni e syntaxisi szörny-modort. Ha valaki azt akarná mondani: „okos ember" s az okos és az ember közé tenne egy ily mondatot: „mert nem lehet-e méltán okosnak nevezni a ki igy meg igy stb", — s ezt öt perczig fejtegetvén, utána vetné a rég elfeledett jelzőhez tartozó alanyt, az ember szót: valjon mit mondaná rá a nyelv

józan esze? S aztán az ily rendszerrel alkotott körmondatokban mily puffadozó dagály, mily exoticus szóvirágok, mily csaknem szétpattanó s a hallgató figyelmét szétpattantó bombastok! Nem állhatom meg hogy csak egyet legalább ne idézzek: „hogy a mil„liókra menő s ezért sem ki nem irtható, sem oly „könnyen — mint ezt az ethnologiának némely „úszályhordó alchymistái insinuálgatni me„részlék*) — nem diluálható magyar elemet „depauperisálni, országos létéről megfosztani, sőt „hazájának további mozaikszerű feldarabolásá„val**) a végletekig keseriteni lehet ugyan, de „soha sem a nélkül***) hogy a szineskedő ármányt, „a vakmerő dölyföt mindenkor sújtani, de öröklött „átok gyanánt a népekre átszállani szokott retri„butio folytán a birodalom többi alkatrészei és kü„lönösen a beteg financziák anyagi romlásunkat, a „társadalom legfőbb, és ép azért solidaris érdekei a „kabátos vagy sanculottes (sic!) proletariátus mé„telyének könnyelműen vétkes terjesztését, s az euró„pai béke megrendülése esetében a birodaloméval „oly szoros kapcsolatban levő dynastikus érdekek „(no persze!) e nemzet páratlan loyalitásának pa„ralysisében a vérmesb hazafiak és tömegek el„keseredés fokozta végelszántságában rejlő, és e kor„mány actióját épen a krisisek idején fátumszerűen „lenyűgöző veszélyeket súlyosan meg ne érezzék „és hogy viszont nekünk magyaroknak csak is e

*) Brr! Bombastus Paracelsus!

**) A mozaik-szerüség nem a feldarabolásban, hanem épen a darabok összerakásában áll.

***) Halljuk! s hallgassuk lélekzet vétel nélkül a 15 sorral alább fekvő meg ne érezzék szókig!!!

„destructiv szerep elvállalása, a külső bonyodalmak „meddő, mert révpartunkat soha sem verdeső hul- „lámzásának s a drága hon zilált állapotának kinos „szemlélése, vagy az Austriával való méltányos ki- „egyezés megkisérlése között lehet választanunk.“ — Jaj! adjatok egy zsebkendőt, hadd törüljem meg homlokomat! egy kis szagos eczetet, különben el- ájulok!

S valyon mire való e folytonos kaczérkodás az idegen kifejezésekkel? Legalább egy nyomtatott iv- reterjedő kis-cellarius-szótárt szerkeszthetnénk azon angol, franczia, latin és görög szavakból és szóla- mokból, melyek a három ives beszédben elszórva vannak, mint a strucz különben is nehéz emésztetü eledelében a kavicsok, vasszegek s nemtudom miféle raritások, hogy azt más becsületes gyomornak még emészthetlenebbé tegyék. Mert bizony, ez igy tar- tott álló három óráig, a mint e kis mutatványból látni méltóztatik.

De mind ez, Bartal György szónoklatának csak külső ruházatára vonatkozik. S vestis non facit mo- nachum. Tarkabarka harlequin-ruha alatt nem lük- tethetnek-e nagy érzelmek? s bohócz-sapka vagy tollas indián-föveg nem fedezhet-e nagy eszméktől forrongó agyvelőt? Nem állitjuk hogy Bartal György semmit sem mondott; még azt sem mondjuk hogy három óráig tartó beszédében csak egyes passusok is lennének melyek merő ürességet födöznének nagyra duzzadó frázisaikkal. Az „Auflaufban“ is van, ha más nincs, tej, tojás s egy kis zsemlyedara; de az egész tálat betöltő puffadozásához képest elég kevés. Bartal beszéde mindenütt, közbevetett eszmék árjá- ban fúladoz; de a lényeges tartalom benne, akkora

terjedelemhez vajmi kevés. A beszéd lényegét nem csak egyszerüen elmondani, kellőleg ki is lehetett volna fejteni három negyed óra alatt s igy az igénybe vett idő három-negyed része merő pazarlás volt; oly pazarlás, minőt a képzeletből táplálkozó költői műnek sem vagyunk hajlandók megengedni, ha magához vonzás s lebilincselés helyett „isszonyodom s futok"-féle **meginditó** hatást nem akar előidézni. De a mi e szörny-beszédet tulajdonkép tartalmatlanná tette, nem ez. Hanem az ellenkezők vegyitésének azon csodálatos módja, mely önmaga gondoskodott róla, hogy a mit egyik pillanatban nyújtott, a másikban visszavegye, a mit most megengedett mindjárt devalválja, s a mit balra irányzott, jobbra forditsa azonnal. Jogfolytonossági előzményekből jogfeladási következményeket vonni ki, törvényes alapra opportunitási spanyolfalat állitani, tetsző tételeket bocsátani előre, fedezetül a nem tetszőknek s készen tartani ismét egy tetszőt, hogy beboronálja az előidézett rosz benyomást, — ez azon maneuvre, melyet nagyobb tökélyig vive soha sem láttunk szónoktól. Csakhogy ily eljárás mellett hol marad a szó-árból fennmaradó valódi tartalom? hol az egyszerű és tiszta meggyőződés elvi ereje? hol a végtanuság, melyet drámában, predikáczióban s politikai szónoklatban egyaránt csak a következetesen egy nyomon haladó fejtegetések s bizonyitások fonalán lehet elérni és nyújtani? Szivesen felajánlom a parit, akárkinek, akár magának a tisztelt szónoknak, hogy három óráig tartó szónoklatából, per excerpta, két beszédet készitek, mindeniket másfél-másfél óráig tartót, — egyet melyet a jobb oldal, másikat melyet a többség valamely tagja, s egyenként bizonyára

nagyobb hatással mindenesetre pedig határozottabb végeredményü benyomással fogna elmondhatni, mint ő mindkettőt, amalgamizálva elmondotta.

Tartózkodva nyúlok azon távolabbi következetlenség vádjához, melylyel Bartal György 61-diki beszédét olvashatnám csaknem pontról pontra fejére; ámbár ilyesmire ő maga adott 61-ben, a ház kitörő tapsai között példát, mikor, ha jól emlékszem, Rechberg gróf egy nyilatkozatát forditotta a Rechberg gróf politikája ellen. De nem felejtettem el, mily „ünnepélyesen (saját szavait idézem) ellene mondott „ama tétel (az opportunitási) kiinduló pontjának: „mert a czélszerüség tekintete a közélet me-„zején szintoly kevéssé adhat csak tisztességes „ürügyet is fejedelmi esküik által szentesitett ál-„lamtörvények megsemmisitésére, mint a privátélet-„ben a magánosok közötti szerződések avagy az egy-„szerü becsületszónak megszegésére.“ S élénken emlékszem mily határozott meggyőződés hangján mondá hogy nemzetünk „nem rajongásból, nem politikai „divateszmék utáni hajhászásból ragaszkodik az „1848-ban kivivott önálló és független magyar par-„lamentáris kormányhoz“; és hogy a nemzet „vagyona „és vére fölötti kizárólagos rendelkezésben ta-„lálja az országlás lényegét, és szilárdúl el van tö-„kélve inkább a bizonytalan sors bármely eshetősé-„geinek kitenni saját jövőjét, hogysem ősi alkotmá-„nyának ez életereit önmaga szülőgyilkos kezekkel „kettévágja.“ Mondom, tartózkodva nyúltam e fegyverhez. Politikai pályán a következetlenség, fájdalom épen nem ritka dolog. Egyik parlamenttől a másikig sok, és tegyük hozzá, sok kitünő egyéniség szint változtatott már. Az ily sors fordúlatokba bele

kell, ha sohajtva is, adnunk magunkat. Nagyobb hiba, egy és ugyanazon beszédben a prisma minden szineit egymásután villogtatni a bámuló néző szemeibe. A szónoklat czélja hogy hasson, meggyőzzön. S az a szónak eltévesztette czélját, elvesztette fáradságát, idejét, eljátszotta hatását, ki minden pillanatban ellenkező hatásokat idéz elő. Oly beszéd, mely erős meggyőződésektől áthatott hallgatóságnál folytonos visszatetszést szül, lehet jeles, nagyszerű s végre egy higgadtabb pillanatban az elfogulatlan vizsgálatra nézve meggyőző is. De oly beszéd, mely ugyanazon gyülekezetnek, ugyanazon órában most élénk helyeslésével majd szintoly élénk ellenmondásával találkozik mindegyre, minden lehet csak meggyőző igazi politikai beszéd nem. S ilyen volt Bartal beszéde. Vagy azt kell föltennünk hogy a képviselőház egy perczig sincs tisztában magával, vagy azt hogy a szónok vegyit „quadrata rotundis." Harmadik lehetőség itt nincs.

Egy másik szintoly súlyos hibája Bartal szónoklatának, mint politikai szónoklatnak, az volt, hogy semmi gyakorlati „ergo"-ja nem lett. Legnagyobb része annak a mit elmondott nem idején és helyén volt mondva. Nem tartozott a napi rendhez. Részint nem egyátalában a jelen felirathoz, mert a közös ügyek mijét és mikéntjét fejtegette tovább egy óránál. Részint, ha a felirathoz is, de a részletes vitához. Ő elfogadta, azt mondá s szavára kell hinnünk, a feliratot, elvileg, a részletes vita alapjáúl; nem is adott be ellenjavaslatot. Szükség volt-e hát az elvileg elfogadott dolgozat alapeszméi és elvei ellen három óra hosszant beszélni s végre azzal ülni le, mint egy második Luther Márton, „hogy nem te-

hetett másként.“ Dehogy nem! sőt szónoki, politikusi, és állam- illetőleg kormányférfiú reputátiója érdekében másként kellett volna tennie. Egy szónokról, a ki oly hosszasan s oly elmefárasztólag veszi igénybe egy parliament figyelmét, a legkevesebb a mit követelhetünk hogy gyakorlati következtetéseket húzzon ki fejtegetéseiből s állitsa azokat — lefejtve rólok végre tarka hüvelyöket — keresetlen természetes tisztaságukban előnkbe. Ő ezt múlasztotta el. Hosszasan beszélt s mi sok egyéb közt mit beszédjében nem értettünk*) főleg azt nem értettük, hogy tulajdonkép miért beszélt. S oly szónoklat, mely ezt nem teszi világossá, csakugyan hiában való verdesése a levegőnek. Mert a mellett hogy mi jól tudjuk s érezzük hogy nem egy a parliamentnek felelős kormány közegével állunk szemben, ő is jó eleve kijelentette, hogy nyilatkozatai nem a kormány intentióit fogják fölleplezni akarni. Inkább gondolhatjuk hogy pártja nevében beszélt; bár azt egy szóval sem emlitette. De e pártnak megállapitott programmjának kell lenni; s e programmra nem vetett épen semmi világot Bartal György beszéde. Fennmarad az egyéni nyilatkozat súlya. Bartal György egyéni nyilatkozatnak akarta vétetni beszé-

*) Későbbi jegyzet. Ő Felsége a császárné folyvást figyelemmel olvassa lapjainkat s az országgyülési beszédeket. Ismeretes leereszkedő nyájasságával s igénytelenségével valami kellemest akart mondani, egyik udvari estélyen Bartalnak, s egyszersmind szerényen vallani hogy nyelvünk még nincs teljesen birtokában. „Olvastam az ön beszédét“ — mondá Ő Felsége, — „Áh, mosolygott a kis Bartal — mily rendkivüli kegy“ — „— de megvallom, nem igen értettem.“ Ez, mondhatnók, még épen nem bizonysága hogy a Felséges asszony ne értené egészen jól a magyar nyelvet.

dét. De adott-e egyébre, mint a vita körén kivül eső közös ügyekre nézve, határozott nézeteket, követendő magatartás részleteit? Épen nem. S igy „oleum et operam — e tekintetből is — perdidit.“

Hosszasabban múlattam Bartal György szónoklatának birálatánál. Pedig talán inkább egész szónoki egyéniségét kellett volna festenem. Azt is megkisértem egy pár ide vetett vonással.

Bartal kis ember, arányos termettel, mozdúlataiban keresetlen csinnal, magosan hátravetett fejtartással, csaknem a szinészi tökélyig mozgékony arczizmokkal, kifejezésteljes tekintettel, bátor szemmel s szabályos vonásokkal. Hangja csengő, elég terjedelmes hanglétrát magába foglaló, s nagy modulatióra teljesen hatalmában álló. Nyelve folyékony, gyors, de szabályzott: pergő ha akarja, nyomatékosan hangsúlyozott*) ha kell. Szóbősége, ha rögtönöz, nagy és gazdag; emlékező tehetsége, ha betanúlt beszédet kell felmondani, páratlan, csodás, természetfölötti.

Mennyi előny egy szónokban. S meg kell mondanunk, hogy Bartal e természeti talentomok egyikét sem heverteti; felhasználja mindet, s ha van benne hiba, az: hogy túlságosan használja föl. Alakja csinja, tartása büszkesége, feje emelkedettsége a dacz és gőg alakját ölti néha, mely nem csak az ostromot várja be bátran, sért is néha. Arcza bámulatos mozgékonysága a megnyerő mosolytól az öntetsző hangtalan nevetésig, s ha szava ellenző zajt költött,

*) Ámbár rendesen hibásan hangsúlyoz. A határozó raggal összekötött igében nem a ragra, hanem az ige első szótagára veti a hangsúlyt: meg**mond**tam, **meg**mondtam helyett; kivált a pathetikus helyeken.

a metsző vigyorgásig megy. Nyelve folyékonyságát s ritka szóbőségét arra használja fel hogy e véget nem érő és összevissza csavart periodusok egész özönét zúditsa, gőzfürdőbeli alul- felül- oldalt- egyszerre rohanó zuhany módjára, szerencsétlen hallgatói nyakába, mig szemök-szájok tele van s szinte fúldokolnak. De leginkább visszaél emlékező tehetségével, melyet — mint túlmakacs lovag a tajtékzásig sarkantyuzott paripát — a lehetetlenig, a hajmeresztő bravourig zaklat. Hogy lehetne különben ily beszédet betűről betűre, commáról commára betanúlni s úgy felmondani hogy egy és helyett se mondjon s-t, vétségből! Rám azt a hatást tette memoriája, mint ezelőtt harmincz esztendővel az a diákpajtásom, ki talpa alá tette s egy szóhiba nélkül egy szuszra elmondotta a félévi studiumot!

Valóban, ennyi előnynyel igazi szónok lehetne az ember. De Bartal csak egy ritka beszélő, ki virtuózitásig vitte a beszédbeli készséget. Talán sok benne a tanulmány vagy routine s kevés a valódi elme; sok a tűz, végetlenül kevés az igazi sziv. S nagy elme s nagy sziv nélkül, a legnagyobb természeti előnyökkel sem lehet nagy szónok senki. És mi ennyi tűzzel alig egyeztethető, a közérzület nem csak heves, hanem néha czinikus megsértése, s az ezáltal fölzúditott vihar ellenében fagylaló megvetéssel nyilatkozó kicsinylés. Egy, a mi szivünket s annak legszentebb érzelmét mélyen sértette, élénk emlékemben maradt: alkotmányos életünk birtokát egy nyáréji álomban birt fellegvárnak nevezé, oly szenvtelen hidegséggel, mintha e nyáréji álom nyolczszáz év helyett csak egy pillanat mámora lett volna, s mintha annak elvesztése után

csak ki kellene dörgölni szemünket s azt mondani: eh, álom volt! felejtsük el!

De talán Bartal mai beszéde is csak álom volt, egy rosz, egy nyomasztó álom; mely azonban a fölébredés után az ő keblét fogja legsúlyosabban nyomni. Az volt, álom volt, felejtsük el!

XXXV.

Február 16.

„Barátom, ha igy folytatod, s minden szónokról egy félivet irsz, röpiratod a fölirati vita végeig mázsás pingvinné nehézkesedik el.“ Igy szólt hozzám barátom, kinek mutatványúl felolvasám tennapi jegyzeteimet.

„Ne félj! nyugtattam meg őt s vele az olvasót is, nem mindennap pap sajtja! nem mindig jő puskavégre oly nemes vad! Rövid leszek ezentúl!“ S kivált ma igazán rövid lehetek.

Mert mit mondjak sokat Madarászról? S miért mondjak sokat Eötvös-ről? A véletlen egymás mellé helyezte őket a beszélők sorában, pedig bizony isten nincs bennök egyéb érintkezési pont, mint hogy mind a kettőt Józsefnek keresztelték. De isten őrizzen hogy csak keressem is köztük az érintkezési pontokat.

A szélső bal vezérférfia, hozzá s álláspontjához mérve elég mérsékelt beszéddel nyitotta meg a részökről való csatározást. Tartózkodólag szólt a felirat neki nem tetsző részeiről, elfogadta a részletes

vita alapjáúl s megelégedett azzal hogy saját álláspontját konstatálja, mely szerint ő közös ügyeket nem ismer. Madarász egyébiránt nem rosz népszónok; otthon, megyéjében, rendesen sikerülnek rögtönzött beszédei; van benne valami nyers erély, s minden szavából a meggyőződés látszik. Nem puffogtató Besze, hanem egyszerűen csak egy keveset tanúlt, kevesett gondolkozott falusi politikus, ki mindig a lehető legszűkebb látkör közepére áll s azt eléri és megmarkolja kezével. Ma azonban úgy látszik készült s ez ártott szónoklatának; elvesztette eredetiségét, hogy úgymondjam nyerseségét, egyetlen valamire való tulajdonát s egy hadonászva előadott, nagy szavakkal keveset mondó csinált beszéddé vált. Egy pár helyt mintha Bartal körmönfont s contort irályát akarta volna megkisérteni; de megjárta vele, nem birt annak volubilitásával s belezavarodott. Oly labyrintból mint az, csak oly emlékezet Ariadne-fonalával lehet menekülni mint a Bartalé.

Eötvös ma ismét remekelt. Megint ő maga volt egészen. Igénytelen előadásával, mely helyen helyen csaknem a megakadással fenyeget, de azért soha sem akad meg, a majd könnyen odavetett, majd nehezen elő-vont részletek mozaik darabjaiból ismét azon beszédek egyikét rakta össze szemünk láttára, melyek örökre tartó becsök mellett a pillanati jó benyomás előnyével is birnak. Kedvencz tárgyát, a nagy-német kérdést ma pihenni hagyta, vagy csak alig érintette; de annál melegebben szólott a mi belső német kérdésünkről, a lajtán-túliak alkotmányos állapotairól. Beszéde ott szintoly jó hatást teend mind itt; s tetszeni fog nekik, hogy nekünk oly nagyon tet-

szett, hogy a rokonszenv mely irántok nyilatkozott nem egy szónoké volt, hanem az egész házé, kit azon egy felvillanyozott.

Eötvös régi hőse már az alkotmányos küzdelmeknek. Tévedt, maga is vallja, sokszor; de soha a meggyőződés áthatottsága és a sziv melege nélkül nem emelte föl szavát. A sziv, melyből a Búcsu kiforrott, a haza iránti szerelem mély elégiáját minden tettével zengette. A lélek, mely a Vár és Kunyhó bús történetének hangot adott, demokratikus irányát soha sem tagadta meg. Tévedései is, jelesen a nemzetiségi kérdésben, e nemes irány túlzásaiból erednek: nagyobb benne az ember mint a patrióta; szabadelvűbb mint politikus. Kik a Reichsrath eszméjének első kimondását reá viszik vissza s ebből intentióira vonnak balkövetkeztést, nem csak csalódnak, de nagy igazságtalanságot is követnek el. Ő csupa sziv, s ez hibája és erénye egyszersmind. Egyszer futott; de csak mint a megsebzett őz, hogy a rengetegben vérezzék el s nem tudva hogy midőn sebeit nyalja fájdalmában, akaratlanúl is meggyógyitja azokat. Ma ismét nagy elégtételt adott azoknak kik benne nemcsak soha sem kételkedtek, de őt igaztalan megtámadások ellen mindig védelmezték. Mikor beszédét a felirat feltétlen elfogadásának egyszerű nyilatkozatával kezdette, önkénytelen tört ki a taps, s pedig csak keresetlenűl mondta mit a nagy többség érezett s a két szélső oldal megelőző csatározásaira mindenki úgy akart s tudott volna mondani.

Utána Zsedényi szólott. A posonyi konservativek e merész csatárját mindenki ismeri. Ma azt hiszem nagyon blamirozta magát. Nem mintha sokkal jobban nem beszélt volna, mint a jelen ország-

gyülés eddigi apró-puska-tüzei közt bármikor, de mert tovább ment, mint Bartal beszéde után itélve kellett volna, maga a párt szempontjából is. Telivér 47-es konservativ volt, a 48-as köpenyeg egy-pár fityegő darabját aggatva tíl-túl magára. A szakadozott dominó alól kilátszottak a valódi termet körrajzai. Ha az utána következő szónokok is oly messze maradnak mögötte, mint a megelőző — úgy furcsán fogja kivenni magát kása-kapitányi előremerészkedése. Különben neki a merészség mindig kiváló tulajdona volt. Akkor sem hagyta el, mikor követjelölti programmjában a 48-diki elveket oly határzottan proklamálta. Egész alakja, szónoki jelleme — a merészség. Ő semmitől sem fél, az egytől talán: nehogy a többséghez tartozzék. Tetszik magának az ellenzésben; tetszik a paradoxonok felállitásában, tetszik az azok által felköltött nemtetszés vihara közepetti gúnyoros nyugalomban. Talán senki sem veti meg annyira a közhangulatot s nem engedi magát oly kevéssé kihozatni általa sodrából. Tiszteletre méltó tulajdon abban ki nagy igazságokért küzd, hogy szikla legyen a töredékeny hullámok csapkodásai közt; de épen nem nagyszerű egy olyantól, ki kicsinyes sophismák apró kövecseit rakosgatja a folyam elébe, melyeken az hömpölyögve s könnyedén veti át magát. Különben Zsedényi ügyes dialektikus s a feltaláló könnyüséget nem lehet megtagadni elméjétől. Csinos riposte volt a mit ma is Pataynak adott. Midőn Zsedényi mondá, hogy a 48-ki törvények tettleges visszaállitását a kormány lehetlennek állitja: „Próbálja meg!“ vágott közbe Patay, a ház hangos nevetésétől s tapsaitól kisérve. Zsedényi megvárva mig a taps lecsillapúl,

sem attól sem a közbeszólástól legkisebbé is meg nem zavarva megbecsűlhetlen kedélyes humorral felelé: „Hiszen megkinálta Patay tagtársunk a kormányt a múlt országgyülésen is a próbával, de nem fogadta el.“ Persze hogy meg, csakhogy nem Patay tagtársunk hanem az egész országgyülés s most is az kinálja meg ismét; úgy látszik sikertelenül.

Zsedényi után Ghyczy Kálmánt szólitotta a ház jegyzője s lőn nagy csend. Ghyczy magos, kissé hajlott alakja emelkedett föl. Halvány, szenvtelen, egyébiránt megnyerő arcza, mint egy szelid sphinx áll előtted, melytől nem félsz ha rejtélyeit meg nem birnád is fejteni, de melytől ne várd hogy szive belsejét föltárja előtted. Ajkán, mely vastagabb mintsem finom metszetü lehessen, néha a gúny egy mosolya röppen el, szemeiből melyek rendesen bágyadt kifejezésüek, egy erős villám lövell ki olykor; de e mosolyban s e villámban nincs a mi melegitsen, nincs a mi gyújtson. Beszéde, hangja, előadása oly folyékony, tiszta, szabatos, mint senkié a házban; nem lapidár rövidség, de még kevésbé üres áradozás; a csöndesen hömpölygő folyam, mely nem vet nagy hullámokat, de mély mindenütt s egyforma erővel halad előre. A gyorsirók áldják, mert tolluk alá senki sem adja tökélyesebben elkészűlve a beszédet, melyre pedig szó szerint soha sem készűl el; de halk, egyszerű, hibátlan előadása, szabatos mondatai, magát soha sem ismétlő s fonalát egy perczre is el nem vesztő stylje semmi kivánni valót sem hagy fönn a hir e szárnyas kezű merkúrjainak.

Mai beszéde egyébiránt sokáig egyik fénypontja maradand a magyar parliamenti ékesen szólásnak, s a felirati vita előttünk álló részében aligha fogja,

Deákon kivül valaki elhomályositani. Érvei ma kitünően erősek, szólamai helyenként elragadók s dialektikája feltétlenül diadalmas volt. Egy pár deductiója a legszebbek közzé tartozott mit valaha hallottunk. Legkivált, az melyben a ministeri kormányzat haladéktalan helyreállitását a tárgyalások további folyamára s kivánt sikerére nézve mellőzhetlennek bizonyitotta be. Távolról kezdte; de oly világossággal, hogy czélja hová okoskodását irányozza, sőt annak egész menete, az első perczekben már teljesen világos volt s a hallgató öntudatosan követhette bizonyitása fonalát és meglepetés nélkül gyönyörködve bámúlhatta annak mesteri keresztül vitelét. Ritka szónoki adomány, nem közönséges gondolatokat oly egyszerüvé tenni hogy mindenki azt mondja: hisz ez világos, tenyéren fekvő, közönséges; többet ér mint az ellenkező: közhelyeket, felcziczomázás által, ritkaság csalfa szinében tüntetni föl. S Ghyczy ma e megbecsülhetlen tulajdonnal igézett meg mindnyájunkat. S még egy mással. A legerősebb dolgokat oly szelid szinezettel, a keserűségnek oly minden érdessége nélkül adta elé, hogy az még a felirat gyöngéd hangja után is meglepett.

Beszédéből csak egy passust ohajtottam volna hogy kihagyjon. Ő ki a kormány irányában, határozott föllépését is oly szenvedélytelen hangba tudá önteni s okoskodásai nemesen egyszerű folyamát sehol kitörésekkel meg nem szakitotta: a hirlapirodalom egy részét oly keserüséggel rótta meg, mintha az okozott volna legtöbb kárt a nemzetnek, múlasztásai —, vagy lenne talán legroszabb ellensége, bűnei által. A napi sajtó egy részéről szólt, melyet szerinte némely pesti körök kizárólagosan vezéreltek;

s mely a jelenlegi kormány iránt fennhangon feltétlen bizalmat, ragaszkodást, hirdetett. Tudjuk, mely része a napi sajtónak, mely ez erős megrovásban részesült. S valyon érdemelte-e azt? Valyon nem az egész nemzet fordúlt-e előlegező bizalommal a kormány felé, csak hogy megkönnyitse annak a törvényes kiegyenlités útját s hogy ismét ne a nemzeten múljék, ha az nem létesül. S valyon, ha a kormány e bizalomnak nem fog megfelelni, ki lesz a hibás: a nemzet-e mely bizott, a napi sajtó azon része-e mely e bizalomnak kifejezést adott? S valyon e bizalommal koczkáztattunk-e valamit? roszszabbá tettük-e helyzetünket? bizalmunk által engedtük-e magunkat jogfeladásra ragadtatni? mely esetekben az indokolatlan bizalom igen is bűn volna. De mind ez nem történt. A napi sajtó azon része, melyet Ghyczy érdeklett, egyéb bűnt talán nem is tett, mint azt hogy a komáromi képviselőjelölt beszédében kifejtett nézeteket nem osztotta. De valyon nincs-e különbség azok s Ghyczy mai beszéde között is? Vagy ha az eltérést pontról pontra ki nem mutathatnók is, nem egészen más-e annak és ennek benyomása a hallgatóra?

De ne folytassuk tovább. Ama néhány szó, mit részünkről nem helyeselhettünk, a remek beszéd érdemét, bár nem emelte is, nem is csonkitotta. S a viharos tetszéshez, mely kisérte, mi is egész lelkesedéssel hoztuk meg a magunk csekély contingensét.

Ghyczy után, látni való volt, alig lehet aháznak türelme vagy kedve valakit, kivált az ellenkező oldalról kihallgatni. Zaj kelt s hangosan követeltük a szavazást. A jegyző gróf Apponyi Györgyöt nevezte meg, mint kin a szólás sora van.

Nehéz dolog oly férfiúról mint Apponyi gróf, merő hozzávetéssel kicsinylő föltevést mondani. De inkább megtisztelni mint kicsinyleni vélem őt azzal, hogy beszéde holnapra halasztását annak tulajdonitom, mert a Ghyczy beszédének varázshatalma alatt mintegy elbűvölten álló ház előtt elég finom és eszélyes volt föl nem szólalni ugyanazon órában. Oly ember ki helyzetét felfogja s annak nehézségei előtt, még rendkivüli tehetségei erő-érzetében is túlbizakodás nélkül áll meg, megérdemli hogy helyeslő itéletünket leplezetlenül kimondjuk reá.

A ház azonban nem akarta félbebeszakitani a tárgyalást, sőt Apponyi visszalépvén, — egy mesterfogással be is rekeszthetni vélte azt ma. A szónokok egyenként „elállottak.“ Köztök Lónyai, Várady, Somsich; Keglevich Béla egy erős, de a jobb oldal magatartása ellenében teljesen indokolt vágással, mely metszett, épen igazságának éle által.

Babarczy következett — s ő nem állott el. Kétségkivül hogy Apponyinak megmentse a szót holnapra; mert valóban a mit mondott: semmi egyéb szolgálatot nem tett a jobb oldalnak. Beszéde kezdetén mindjárt felzúdult ellene a vihar, — midőn a tizenhét évi súlyos szenvedés emlékeit vonszolta ki a mély csontházból, melybe temetve voltak. Ő! Báró Babarczy! — De hagyjuk pihenni a setét múlt hulláit s ne kövessük Ivánka Imrét, ki szó nélkül nem hagyhatá az ildomtalan vonatkozásokat, melyekre pedig minden felszólalásnál jobb felelet volt a ház tompa zúgása . . . . . .

Babarczy után Nyáry szólt röviden, metsző gúnynyal indokolva, hogy lemond a szóról. Mintha előre sejtettem volna, hogy Nyáry szónoki egyéni-

ségét nem lesz alkalmam eléggé ecsetelni a felirati vita alatt, hogy első silhouetteimben kivételesen bővebben szólottam róla. Akkori szavaimban volt tán egy kis gúny; de nem saját modorában festettem-e őt, mint a festészi iskolák tanitványai szokták a mestert, csupa kedveskedésből? Ő mindig oly fesztelen, pongyola, otthonias; s ha mindig hálókabátban jár, tehetünk-e róla, hogy hálókabátban a nagy ember sem látszik nagynak?

Azonban még egy áldozat kellett, mert a ház a vita folytatását sürgette s Apponyi grófnak holnapra még is csak fön kelle tartani a szó jogát. Szegény Hunfalvy Pál lett az újabb áldozat; a jobb oldal ez új acquisitiója ki annyit beszélt a kilencz és a három sybillinus könyvről, mig maga is egészen oda égett velök. Szegény tudós! nem neked való a politika! maradj te finn és csuvasz, cseremisz és vogul tanulmányaid között; ne égesd meg te könyveidet, mert mi marad akkor neked?

De az idő már csakugyan eljárt. Az óra három negyed háromra. A türelmetlen ház, mely Hunfalvy beszéde első felébe hangosan zúgott, társalgott, békétlenkedett, lassanként csöndesül — mert oszlik s két harmada már odahagyta a tanácskozás termét. Apponyi grófot megmentette a két vitéz önáldozat. Az elnök feloszlatja az ülést s elmegyünk ebédelni, Ghyczy beszédének hatásával még lelkünkben, melyet onnan sem az új báró, sem a régi akademikus nem birt kitörülni.

XXXVI.

Február 17.

A gyülés közepén kezdem. Mert bár egy pár jeles szónoklatot hallottunk ma, a nap eseménye mégis Deák közbeszólása a gyülés folyamában. Deák, ez ülésszakban eddigelé nem csak legtöbbet mondott hanem leggyakrabban is szólott. Az igazolási kérdésekből egészen kivonta magát, jelen sem volt egyszer is; azon kivül minden kis és nagy kérdést ő döntött el. Némelyek a „minima non curat praetor“-t akarták alkalmazni gyakori felszólalása ellenében. De nem gondolták meg, hogy az ő szava mindannyiszor jót tett vagy haszontalan szót kimélt meg. Hiába, ő minden dologban oly orákulumi bölcseséggel s tekintélylyel szól, hogy azontúl vagy az ellen minden feleslegessé válik. — Ma ismét szükség volt szólnia. A ház már a második szónoknál türelmetlenné lett s a szavazást sürgette. Tennap már sokan álltak el a szótól. Előleges értekezleteinkben azt mondák főbb embereink: maga Deák kivánja hallgatásunkat. Hajlandóbb lennék föltenni hogy ők nem szóltak igazat, mint hogy Deák kivánjon ma mást mint tegnap. De jöhetett valami közbe ma, mi még tegnap nem volt. Pl. hogy a felség, ki tárgyalásainkat nagy figyelemmel kiséri nyilvánitotta volna, hogy ohajtja azok folytatását s ismerni akarja az embereket. „Ha önök, mondta volna, alkotmányos életet sürgetnek, tudnom kell nézeteiket, minden árnyalataiban s ismernem egyéniségeiket.“ Ez egy; azonkivül, mit Deák ki is mondott: „az elfojtott szó sokszor több keserűséget okoz, mint az őszintén kimondott szó.“ Elég, hogy Deák, a ház nagy helyeslése kö-

zött, kivánta a vita szabad folytatását s az folyt és folyni fog még nehány napig.

Az ülés első szónoka Lónyay Menyhért volt. A rideg számok embere, melyekkel 61-ben diadalmas csatát vivott az absolutizmus tizenkét évig követett financz-rendszere ellenében. Mi anyagi érdekeink egyik kiváló őrének tartjuk őt, ki sok tanulmányt forditott azokra. De valljuk meg, Lónyai egyszerűen az összeadás és sokszorozás embere, tiszta számitó ész, termékeny és eredeti gondolatok nélkül. A jó gazdasszony eszményképe: megtartani tudó a megszerzettet, nem oly képes szerezni, új segélyforrások nyitásával. Szónoki tehetségét, hibáznám ha mai beszéde után itélném meg. Húsz esztendeje hallgatom őt, de soha sem hallottam ily bágyadtan, erő és hatás nélkül beszélni. Sőt nem csalódom, ha azt mondom hogy beszéde végén benne maradt s azt be sem fejezhette, csak ketté vágta. Azonban ő valódi szónok soha sem; rendesen jól beszél, de nem szónok. Valami betegesség van előadásában, valami ekegés-bekegés, a mi rosz hatást tesz a hallgatóra. Hangja sem olyan, hogy vele szónoki hatást lehetne előidézni. Néha polemizál, mint ma is próbálta Ghyczy ellen, de az legkevésbé sikerül neki; arra gyorsan szökellő ész s eleven kifejezés kellene, — a mi benne épen hiányzik. Inkább helyén van a bizottsági asztaloknál s a számoló tollal kezében, mint a szószék és a dialektika arénáján.

Szegény Faragó Ferenczről szóljak-e? Mi a buffetben hallgattuk s az egyenként megszökő boldog halandóktól értettük meg, hogy most az olasz politikát, most meg a cochinchinai kérdést fejtegeti; most Gallicziáért akar egy passust betétetni a föliratba,

most a suezi átmetszetnek igér nagy politikai jövendőt. Csapongó léghajózási kisérletét, majd kedvező majd ellenkező szelek fújdogálták: a hallgatóság vidám nevetései s türelmetlen moraja.

Három szónok osztozott a mai nap oroszlány részén: Gróf Apponyi, Szentkirályi Mór és Somsich Pál. E három név maga egy darab, — s bizonyára jó darab történet! S Páris legyen, a ki tudni fogja melyiknek nyújtsa, csak mint szónoknak, az elsőség arany almáját. Apponyi, e finom, de nem túlfinom, eszélyes diplomatikus, s a mellett erélyes és valódi szónok, ki soha nem engedi magát elragadtatni hogy igen sokat mondjon és soha nem retten vissza attól a mit kimondott, kit ha nem helyeslünk is, tisztelettel és gyönyörrel hallgatunk és örülünk nyúgodt biztosságának még ha ellenünk hozza is fegyvereit; e ministeri férfiu, az angol lordok házának nemes fajából, nem a mi viharos és türelmetlen hallgatóságunkhoz való, de azon is uralkodni képes; e telivér aristokrata, ez antipodese demokratikus eszméink s törekvéseinknek, de sokkal felvilágosúltabb mintsem merev ellenzésben fitogatná mily távol áll tőlünk; modora és alakja keresetlen, vele született csinjával, arcza kitünő élével, kedélye hideg és mély nyúgalmával, előadása folyékonyságával, nemes fenköltségével, idegenszerű vagy nagyúrias hanglejtése mellett is tőrőlmetszett magyarságával melylyel sok alföldi táblabirót, sőt professionatus irót is megszégyenithet; minden előnyeivel a személyiségnek, külső és belső jelességnek; nem nyereség a pártnak melyhez tartozik mert az nem birja követni s felhasználni rendkivüli erejét, egyszóval nem méltó reá, veszteség nekünk kik őt soha sem fogjuk egész lelkéből birhatni;

az országgyülés megnyitása előtt ministerelnök lehetett volna, — most, a kisebbség vezére, impossibilis.

Szentkirályi Mór, ez a mi nagy polemikusunk, kinek kezében a szónoklat leghatalmasabb fegyvere, a gúny, nem a szeges ostor melylyel vérig ver a nélkül hogy ölne, sem a zúzó pőröly melylyel öl a nélkül hogy vágna, hanem a borotva-élesre köszörűlt pallos melylyel finomúl de halálosan sújt a nélkül hogy macerálná áldozatát; mi a legnagyobb elmék egyikét tiszteljük benne, kikkel csak pártunk s parliamentünk bir, s ma is kétessé tette Ghyczynek az eddigi vitatkozások koszoruját; helyenként mély fejtegető volt mint amaz, gúnya metsző, mint azé nem; de egész beszéde, egyes remekül kivitt helyei daczára is töredékesebb, rhapsodistikusabb, mint Ghyczyé; az előleges revisio ellen czáfolhatlanúl szólt, a 48-diki törvények drága voltának előterjesztésében költői melegségig hevűlt, bevégzését erélyesen forditotta Bartal zárszavai ellen — s csak a szónoklat egészi kerekdedsége hiányzott, hogy a diadal övé legyen Ghyczy fölött is.

Mit mondjak Somsichról? Minden íze szónok. A ház legelegánsabb orátora; túl Apponyin is. A klasszikai tanúltság, mely annyiakat pedánssá tett, őt csak annál élvezhetőbbé tette; ő pezsgős pohárból itta Horácz szeszét, Taczitus léljét. A római rostrum szónokát, ha csöndesen fejteget, ha lelkesedve lángol, ha feltarthatlan röpűl, mindig csak igy tudjuk képzelni magunknak. Ma nem mondott sokat; feleslegesnek tartá sokat mondani, de a mit mondott jól s szépen mondotta. Ha Ghyczy elleni, kevésbé sikerült oldalmozdúlata elmarad: kis beszéde egy művészi remek, mely azért hogy csak aquarell nem ke-

vésbé tartozik chef-d'oeuvre-jei közé egy correggiói kéznek. Somsich alakja megnyerő, arczéle módnélkül finom, szája s orra szép és nemes metszetü, még csonka keze is, a mint vele szónoklata közben ágál, elveszti a csonkaság bájtalanságát. Finom termete s gondolkodó nagy kaponyája a gyöngédség és erő vegyületét fejezik ki. Hangja nem annyira érczes mint rokonszenves s beszédje, melyben az elragadó elemet csak ritkán és módjával használja, vonzó mindig. A türelmetlen, petulans, bosszankodó és bosszantó ház (magunk vagyunk), mely az „eláll-eláll“ kiáltást épen nem szokta cum grano salis használni, iránta feltünően gyöngéd volt; alig akarta engedni hogy elhallgasson, s hangosan követelte: beszéljen még tovább. Ez sem utolsó szónoki diadal.

De az istenek nem akarták hogy e három magvas és izes szónoklatot zavartalanúl élvezhessük. Mely gyönyör volna tökéletes s mely fénynek ne volna meg árnyéka? A Szentkirályi és Somsich beszédei közét ugyan kellemetlen disharmonia töltötte be. S a mi több, a rosz, mint rendesen, itt is párosával sőt most hármasával is jött.

Ragályi Ferdinand erélyes, érdes, de rövid szónoklatán s Vállyi János betanulatlan s hallhatatlan (nem halhatatlan) makogásán átugrom. Széchenyi Béla beszél, a nagy gróf fia. Meggondolatlan nyilatkozatai erős visszatetszést szülnek; még erősebbet modora, mely a tapasztaltakat tanitani, a bölcseket leczkézni s a jog szent harczának nemes küzdőit gúnyolni akarja. Egy sohajjal, mely ősi nagyságon s letarolt reményeken mereng, vetünk fátyolt reá; de az ifjú grófnak sokat kell tennie, mig ezt a csor-

bát kiköszörüli, mit még olyantól sem könnyen feledménk, ki sokat tett már.

Böszörményi László szenvedélyes felszólását is jobb szerettük volna ha máskor jő s nem ad alkalmat Somsichnak, hogy a 61-diki beszédét megelőzött kellemetlen benyomásra emlékezzék. Böszörményi túlheves föllépését azonban, mint sok dolgot mi magában nem igazolható, igazolta a siker; mert Bartal kénytelen volt takarodót fúni s kijelenté hogy ő a forradalom emlékét „bepiszkolni“ nem akarta, sőt kegyelettel tiszteli az önvédelem e sajnos de szükséges harczát. Ez is valami.

Zichy Nándor gróf hatástalanúl elhangzott beszédét csak azért registrálom a kellemetlen benyomások harmadikául, mert a jobb oldal ez újdon szónoka, köztudomás szerint csak kevéssel ez előtt a bal párt-érdekeit mozditotta elé, tollal, tettel; s azt ki imént még czimeitől, rangjától fosztatott meg szabadelvűsége miatt, nem esik jól ott látnunk.

Még Vay Béla báró tartja maiden-speechét, beszélve „nevelő anyáinkról“ a megyékről, s az elvetemült fiúhoz hasonlitván magunkat, ha megfeledkeznénk a tápláló emlőkről. Akarjátok tudni mi a maiden-speech, mely a később nagy szónokká leendőket is többnyire lámpalázba ejti? Ez az; s nem a legroszabbak egyike. És igaztalanok volnánk ha élesebben birálnók. Különben is késő az idő; éhesek vagyunk; fél háromra.

———

XXXVII.

Február 19.

Deák felhúzta a zsilip rekeszét s most szabadon ömlik az ár. Vegyest hoz, persze, kristálytiszta hullámot s iszappal kevert mosadékot. A mai ülésnek is megvoltak diadalmas viadorai s elhanyatlott áldozatai.

Áldozat! pardon, ez nem akart szójáték lenni. Pedig lehetett volna. A jobb oldal merészebb mint szerencsés gyalog-csatárja, gróf Keglevich István az áldozat szóról disserál. Olvasta-e Czuczor és Fogarassy Nagy Szótárját, nem tudom; de ugyancsak bele ment az etymologiába. De addig beszélt, a ház hangos nem tetszése s nevetés-moraja közt, azon fontos kérdésről, „mit jelent e szó: áldozat“ — mi közben fölfedezte azon eddig ismeretlen történeti igazságot hogy az Arany Bulla ellentállási záradéka alig egy-pár évig volt érvényben (ily készültséggel jőnek némely született törvényhozók a választott törvényhozók testületébe!) — mig egy gyorstollu ismerősőm e kis epigrammot járatta kézről kézre s padról padra:

Áldozatokról szól; mi az áldozat? azt magyarázza.
Inkább hogy ki? Ne kérdd! áldozat önmaga lett.

Bosszankodásunkat az ügyetlen beszéd fölött szerencsére mindjárt elfelejtette a következő szónok — Tisza Kálmán. Oly jól esett ma e higgadt, majdnem rideg szónokot hallani, a mint gyönge és ércztelen hangjával minden lelken uralkodott. Tisza Kálmán szónoklatában sokszor van valami, a mi elszoritó hatást gyakorol keblünkre. Ő kevésbé me-

legszik és lelkesül, mint inkább elkeseredik; a szenvedély inkább fanyar erélyben mint hév lángban szokott nyilatkozni nála. Ma azonban helyenként oly meleg és lelkesült volt, mint csak igen ritkán. Szive, mely rendesen a bezárult virág, kinyitotta kelyhét mint alkony felé. De a keserű csöppek ma is benne voltak, s talán inkább mint bármikor. Oly erős polemiát soha sem hallottunk tőle mint ma. Egyenként vette bonczkés alá a jobb oldal eddigi szónokainak nyilatkozatait, éles, beható elmével s parirozhatlan dialektikával „részekre osztotta őket“ (a szarvasi bölcs, Simon István szavaival élve) „mint a francziák a levegőt.“ Valóban nem sok porczikájokat hagyta épen Bartalnak, Zsedényinek, Széchenyi Bélának s végre még a közvetlenül előtte szólott Keglevics Istvánt is, egy villám-gyorsan megkanyaritott fleuret-vel keresztül szúrta. Tisza Kálmán szónoki tehetségének ez valódi köre; apróbb beszédeinek is, miket az igazolási vagy egyéb szólalkozások alkalmával tart: a polemia volt legerősebb oldala. Nem hiú feleselés az nála; csakhogy eszméit, elveit, a vitatkozási alakban tudja legszerencsésebben és legtöbb erővel kifejezni. Meglehet, hogy az, egész szellemi alkatában s tehetségei természetében gyökerezik. Nagy szónokok voltak, kik épen nem tudtak vitatkozni, csak saját eszméik menetét birták követni és soha sem birták át tenni magokat ellenfeleik érvei- és észjárásának idegen ösvényeire. Ilyen volt például az idősebb Pitt. S nagy szónokok voltak ismét, kik ellenkezőleg csak is a vitában jeleskedtek és még elméleteiket is polemia pánczélingébe öltöztették. Ez utóbbi nembe tartozik köztünk Szentkirályi és Tisza Kálmán s nem lehet tagadni hogy a

szónoklat e nemének is nem kevés előnye van. A jóbarátok legszivesebben hallgatják és az ellenségek legjobban félnek tőle. Azt hiszem Tisza Kálmán ma mindkettőt ritka teljes mértékben elérte. A ház többsége szünni nem akaró s egészen megérdemelt tapsokkal kisérte előadását s azok még szivélyesebben újúltak meg, midőn Deák is fölkelt helyéből hogy a fiatal pályatárssal kezet szoritson, ki szerényen sietett elébe, hogy félúton találkozzanak. Képviselő házunk ilyenkor egészen patriarchalis, családias szinezetet ölt; mindenki föláll, csoportozik, a párt tagjai s a barátok a szónok üdvözlésére sietnek, kézszoritások váltatnak s nem egy gyöngébb szemben köny csillog.

Még tán zajosabban kitörő, pedig távolról se annyira megérdemelt tetszés kisérte a mai ülés egy másik fiatal szónokának Szász Károlynak beszédét. Czélja, úgy látszik, egy erős és tüzes megtámadás volt Széchenyi Béla ellen; mert beszéde átalános része, a feliratról rövid volt s bár irodalmi nyelv csinjával és szónoki lelkesüléssel, de nem sokat mondó; s azzal mindjárt átment a polemiára Széchenyi Béla ellen, ki tegnap előtt, többi közt azon szerencsétlen szót is találta elejteni, hogy szellemileg mennyire hátramaradtunk. Szász Károly az irodalom rövid apotheosisa után, az akademia-palotára s több ilyesekre emlékeztetett s midőn a fiatal grófnak apja emlékét tartotta ellenében, házat és karzatokat taps reszkettetet meg. Nézetünk szerint Szász Károly kitörése nem volt eléggé indokolva. S Sz. B. több feltalálással könnyen megfelelhetett volna neki. Hisz az irodalom maga panaszkodik folyvást szellemi hátramaradtságunkról; maga a felirat is emliti azt. Még kevésbé igazolható túlheves modora, mely igen

nagy tűz volt ily kicsi szikra után, legkevésbé pedig: éles czélzása a gróf oroszlánvadászataira,*) külföldi útazásaira stb. — No, de ez is maiden-speech volt; kegyelem neki. A közönség riadó tetszéssel fogadta — a kritikának sem szabad túlszigorúnak lenni.

Tisza Kálmán és Szász Károly között Ürményi József beszélt. Soha sem roszabbúl s hatástalanabbúl mint ma, soha nem annyi sophismával s oly képtelen ellenmondásokkal mint ma. Bizony bajos dolog mikor önmagában ellenmondó ügyet kell védelmezni. Azt mondá róla valaki: eltörte a jogfolytonosság elvének tűhegyét. Meglehet; oly finomságokat nem birok észrevenni gyarló szememmel; de nekem úgy tetszik, egész beszéde alatt hajszálakat hasogatott; pedig hasogatott hajszálból soha sem lesz hajó kötél mely roncsolt gályánkat révbe vonszolja. Egyébiránt e szónoklati modor épen illik Ürményi József egész személyiségéhez. E szikár, hajlott alak, mély redőktől barázdált fakó arcz, éles szúrós vonások, magos domboru homlok, — egy kitűnő casuistát sejtetnek, ki a tizenhatodik században talán inquisitor vagy advocatus diaboli lett volna, ott az eretnekek itt a szentek ellen egyenlő szigorral prókátoroskodandó. Hogy élesen, de gonoszúl distingváló ész, azt neki meg kell adni; beszédeit rendesen igen nehéz s igen könnyü megczáfolni. Nehéz, mert oly kézzel meg nem fogható subtilis megkülönböztetéseken s elválasztásokon lovagol, hogy az ember azt sem tudja hol férjen hozzá ha tüzetesen akarja czáfolni; könnyü, mert csak a vak nem látja, mint

---

*) Ha ugyan ez nem csak költői kép volt, mely esetlegesen épen talált. —

bicczentenek okoskodásai. Ő érzi is ezt; szándékosan burkolja érveit föltevések ködébe s néha, mint ma is, maga is elég őszinte bevallani hogy egy kis casuisticával él. Rekedt ércztelen hangja szintoly kevéssé teszi kellemes szónokká, mint beszédeinek fifikus tartalma.

Ürményi különben sok oldalu ember. A gyalugyár és alagut részvényesei alapos bizonyitványokat adhatnának financziéri működéséről; a nemzeti szinház pedig műértelméről s tevékenységéről. Tavaly nagyon emlegették hogy a nemzeti múzeum igazgatójáúl fogna kineveztetni. A Pesti Hirnökön kivül az egész lapirodalom örömújjongással fogadta e hirt. Azonban, közsajnálkozásra, nem valósúlt. Legközelebbről a tiszaszabályozási munkálatok főfelügyelőjévé nevezte ki a kormány, még pedig nem csak elvileg, mint ő akarná a jogfolytonosságot, hanem kézzel foghatólag, nehány ezer forintyi fizetéssel. Most már bátran mondhatja hogy a nagy Széchenyi István nyomdokaiba lépett. Azt hiszem méltán büszke is reá; s oly fontossággal és magos kicsinyléssel tekintget a buffet-ben, s szánólag mosolyog azokra kik az ő tűhegy tördeléseit meg nem látni elég vakand-szeműek. Részünkről sajnáljuk is, szégyelljük is hogy ezek közé tartozunk. — de nem tehetünk róla.

Pszt! Wlád Alajos beszél — s azt hallom, de nem birom elhinni, hogy nem Pap Zsigmond van közvetlenül után fölirva. Wlád nem absolutista, nem czentralista, nem dualista, — Wlád foederalista. Mennyire megörűl Belcredi gróf, ha ezt meghallja. Wlád egyike a végetlenül kevés intelligens románoknak (saját vallomása!). Mennyire büszkék lesznek

román testvéreink e nyilatkozatra. Wlád azon még véghetlenebbűl kevés intelligens emberek közé tartozik, kik a kibékülést minden áron akarják; de a rázúdúlt ellenzajtól megijedve, kijelenti hogy e szó minden áron, nem azt teszi hogy minden áron, jelesen nem az alkotmány árán, mert ő alkotmányos érzelmű ember. No azt látjuk. Például őszintén kijelenti, csupa alkotmányos érzelemből, hogy ő jónak látná, tisztelt ház, ha a restitutio kérésénél csak a megyékre szoritkoznánk. S még tovább menve, alkotmányos érzelme hevében, megdicséri a kormányt, hogy a provisorius hivatalnokok iránti atyai gondoskodásból, — mert mi lenne belőlök, szegényekből? — nem restituálta a megyéket. Wlád tetőtől talpig alkotmányos ember.

Dobrzánszky már nem annyira. Ő siet kijelenteni hogy a ministeri és egyéb felelősségeknek nem barátja. De hisz ezt tudtuk. Azt azonban nem tudtuk, hogy Dobrzánszky valóban jól beszél. Értelmes, eléggé magyaros s meglehetősen folyékony előadása van. A mit pedig beszél, mindig becsületére válhatik egy kisvárosi prókátornak, kinek ótestamentoma a korpus júris, új testamentoma a tripartitum s conciliumi végzései a Reichsgesetzblattok, a törvények közé számitva még az Országbirói értekezlet munkálatát is. De az már szivünkre hatott, mert nem a paragrafusokból volt idézve, hogy ő, ha felelős ministerium alatt minoritásban maradna, készebb volna Amerikába kibújdosni mint a majoritás zsarnokságát türni. Azt már sajnálnók, de reméljük nem teszi meg, csak fenyeget vele.

Szegény Dettrich Zsigmond! Mit ér az embernek jól érezni, helyesen gondolkozni, okosan beszélni,

ha balsorsa a délutáni órákban vetette ki az ő szakmáját, egy türelmetlen házban. Még egy egy pillanatra képesek vagyunk felrázni a szúnyadozó figyelmet; egy egy helyeslő bólintást, tán még egy kis mosolyát a tetszésnek is kicsikarjuk tőle; de rögtön mindjárt elalszik ismét s a „Szavazzunk“ — és „Eláll“ gonosz manói tombolnak fölötte.

Még kegyetlenebbűl kinozzák ez ingerkedő manók Kudlik Istvánt, ki negyvenöt ivnyi beszédét elkészitve nagy elszántsággal áll föl, miután a kéziratot előbb Kaucz Gyula tudós barátunk gondjaira bizta (ki épen mögötte ül). Szerencse, hogy az egyetemi polgárok inkább járnak a kávéházakba mint az országgyülésre, különben meglátnák: hogy súg egy professor. De nincs sugó a ki Kudlikon segithessen. Lám mily szépen esdekel, hogy csak hallgassák ki, nem lesz hosszu, bizony isten nem lesz; kész a negyven öt ivből huszonötöt elhagyni, csak húszat hallgassanak meg; sőt abból is elhagy tizet, csak tizet hallgassanak végig; vagy bár ötöt; csak aztán a hirlapok közöljék az egészet; hisz ő úgy is nem maga múlatságára, sem a tisztelt ház épületére (szép tőle hogy bevallja) hanem csak küldői előtt maga igazolására beszél; mily keservesen panaszolja hogy a nagy zajban már jóformán maga sem tudja mit beszél .... Mind hiába. Fáy Guszti folyvást kiáltja: Eláll, eláll ... most kiáltja nyolczezerkétszáznegyvenhetedszer. A ház fel áll, a szónok elkeseredik, összecsapja irását s leül. És a „nemzetilét paradicsomkertje“ egy „illatos virággal“ ismét szegényebb!

Rettenetes zsarnokság ez az „Eláll“ és „Szavazunk!“ türelmetlensége. Veszélyes fegyver is. Ma

többségben vagytok s nem akarjátok kihallgatni a ki mellett szeszélyetek nem ad be pártoló szót; holnap kisebbségben lehettek s a lynch-eljárás rögtön nyakatokra hurkolódik. Igaz, hogy a háznak joga van tetszést vagy nem tetszést nyilvánitani. De nincs-e joga az egyesnek: meghallgattatást követelni? S mindenek fölött nem kell-e a többségnek a kisebbség iránt, a hatalmas egésznek a gyönge egyes iránt nemes lelkűnek és türelmesnek lenni? És végre egyezik-e a képviselő ház méltóságával, e néha csaknem a gyermeki pajzánságig menő öntetszelgés a minél zajosabb lehurrogatásban, a minél variáltabb „Eláll — eláll“ kiáltásokban?

Mocsáry Lajos azonban megmutatta, hogy a szellem uralkodik az elemeken. A mi Dettrich józan elméjének, a mi Kudlik esdeklő kéréseinek nem sikerült, sikerült, a Mocsáry szellemdús és eszmedús előadásának, — egy negyedórai csendet varázsolni elő. A már minden oldalról megvitatott tárgyban tudott még újat találni s az újat mindig meghallgatják az emberek. Mocsáry sokat olvasott, útazott, észlelt, gondolkodott. Nem urwüchsig geniális fő talán, de tanulmány és gond magos fokra emelte tehetségét. Előadása nemes, egyszerű; sem elragadó sem untató; van benne, mint alakjában is, valami merev, de az nem taszit vissza, inkább érdeket költ. Irodalmi műveit, röpiratait, mindenki ismeri. Behatóan foglalkozott a társadalmi s a nemzetiségi kérdéssel. Most a „kérdések kérdésével“ — a közös ügyekkel foglalkozik legújabb kis röpiratában, s a Reichsrath eszméjét nemzetiségünk megőrzése szempontjából támadja meg. Széles látkörü ember, s látkörét folyvást szélesiti, szintoly arányban, mint be-

széd- s irási előadása még folyvást emelkedőben van. Előtte szép jövő s tágas hatáskör áll, minden valószinűség szerint.

XXXVIII.

Február 20.

Egy ugrással ma két nagy lépést tettünk. Bevégeztük a felirati javaslat átalános tárgyalását s jót haladtunk a részletes tárgyalásban is.

Az átalános vita ez utolsó napjára még egy kitünő beszéd maradt fenn, a legkitünőbbek egyike: egy sorban a Ghyczy és Szentkirályi, Apponyi és Tisza, Somsich és Eötvösével.

Andrássy Gyula gróf, a ház alelnöke van első szónokúl fölszólitva. Minden szem felé fordúl. Szokottnál bágyadtabb, midőn fölemelkedik; tegnap beteg volt, de ma szólnia kellett. E ruganyos alak, mely az olympi játékok arénáján díjakat nyert volna, a nyúgoti czivilizáczio jelen századában bizonyos sajátságos laissez-aller-t öltött fel, mintha szándékosan hanyagolná el magát. Barna hajának tömött és buja őserdejével, melyhez hasonló fekete bajusz és szintoly tömött szakál társul, a kis halvány csaknem ivorszerü arcznak ében-keretet alkotni, vállban kissé hajlott termetével, gondatlanúl mozgó karjaival, hanyag járásával, blazirtnak gondolnád. De apró szemeiből egy perczig sem szúnyadó lélek eleven szikrái sziporkáznak, homlokán a gondolat és lelkesedés Szent-Elma tüze ki-kigyul; s ha beszélni kezd: majd tanulmányainak mélyen járó, kincshordó

hajóit bocsátja el, majd kifogyhatlan elméssége vidáman sustorgó röppentyűit eregeti magosra. Ha komolyan értekezik, s valamely nagy kérdést vesz beható elemzés alá, egyszerre nyújt széles látkörü áttekintéseket s ölel föl combinatióiba minden tényezőt, ritkábban mondva egészen új eszméket, mint újat azok összeállitása s a magos szempontu szétszéttekintések által; ha élczel, s néha egész angol nyerseséggel is, egyaránt bámulod találékonyságát s előadása igénytelen természetességét, mintha bocsánatot kérne hogy megnevettetett, hiszen nem akarta ő bántani a kit martalékúl adott a nevetségnek.

Andrássy Gyula, ha ir, a legelegánsabb, világosabb, behatóbb irók egyike; nyelvében több erély mint tömörség, irályában ugyanannyi fény mint tartalom van. Ha magány-körben beszél, hanyagúl vetve magát hátra egy támlányban, szájában égő szivarral, a kitünő szónok mindazon tulajdonai melyeket emliték ragyognak benne. Hallgatni öröm és tanulság s még a ki ellen vitatkozik is, gyönyörrel szívja magába szavait. De csodálatos: mihelyt a parliamentben föláll, e magos irói és szónoki képesség elveszti jobb részét, fénye, zománcza oda. Csak a magv, a tartalom marad birtokában s az előterjesztés minden előnyei eltünnek. Nehézkesen, olykor megakadva s magát ismételni vagy kijavitni kényszerülve, olykor fejtegetései előre meggondolt fonalából kiesve s annak legjavát egészen is elejtve, aztán mintha mindig első beszédét tartaná, biztosság nélkül s habozva, — ime, így szokott föllépni e kitünő tehetség a parliament nyilvános küzdterén. Ma betegsége s bágyadtsága is hozzájárult. És beszédét inkább olvasnunk kell, mint hallanunk tőle,

hogy annak jelességét méltányolni tudjuk. S még is annyi benne így is a jelesség, tartalma oly kitünő, a tanulmányok melyeken nyugszik oly behatók, a látkör melyre széttekint oly széles, a nyelv melyen szól, olykori bizonytalankodása mellett is többnyire oly erélyes és festői, hogy az előadás emlitett hiányai daczára is élvezettel hallgatjuk s midőn végűl maga fejezi ki sajnálatát hogy eszméit elég tisztán előterjeszteni nem tudta, szivesen és egész lelkünkből ellenmondunk neki.

Andrássy Gyula egyénisége azok közé tartozik, melyek tiszteletet, vonzalmat, irigységet s szeretetet egyszerre ébresztenek. A természettől legdúsabban adományozottak egyike. Tapasztalás, világot látás, olvasottság s tanulmányok gyarapiták a dús természeti adományokat. A szenvedés iskolája sem hiányzott nevelő eszközei közül.

Született elnök. Tapintatos a vezetésben, finomelméü a megkülönböztetésben s a kérdések hasogatásában, gyöngéd a rendre-útasitásban, erélyes ha kell. Mint csaknem gyermek, még a forradalom előtt elnökölt nehányszor (tán atyja helyetteseül?) egy-pár tiszaszabályozási gyülésben; s elnöki rátermettsége már akkor kitünt. Azt hiszem parlamenti üléseink sokkal méltóságosabbak, rendesebbek volnának, nem adnának annyi helyreigazitásra és soha sem nevetségre alkalmatlan, ha jó de gyönge öregünk helyett Andrássyra esett volna első választásunk. Nem kisebbitem Szentiványi érdemeit; egész élete a haza szolgálatában telt le s hűsége soha sem tagadta meg magát. De a sors épen e tehetséget tagadta meg tőle: az elnökét. Hányszor már, mikor neki kellett volna rendre útasítni, kezében a ház-

szabályokkal: útasittatott rendre ő, ugyanazokkal. Hányszor a kérdést helytelenül állitotta föl vagy hasogatta kétfelé; hányszor tévedt azok sorozatában; hányszor, világos szabályok ellenére is. Az enunciáczió nyelvtani s egyéb gyarlóságáról nem is szólok. De egyről még kell szólanom: a zajról, mely fejünkre nő, az „eláll-eláll" kiáltásokról, melyek a ház és többség hatalmi jogán sokkal túlmennek, melyek a kisebbség s az egyes iránt tartozó kiméletet végkép eltiprással fenyegetik már, — s melyeken, ha a ház illemérzete nem segít, segíteni egyedűl az elnök volna hivatva. Szólitaná föl csak erélyesen, a csöndre, a vélemények kihallgatására a zajongó házat; k ö v e t e l n e csöndet; fenyegetne az ülés felfüggesztésével; s teljesítené csak egyszer-kétszer e fenyegetését: — Magyarország képviselete nem engedné megesni magán harmadszor is e szégyent. „Én is a házi rendhez, vagy is inkább, — bocsássanak meg — rendetlenséghez kivánok szólani", mondta egyszer Deák s — csönd lett. Pedig a házban az elnök csengettyűjének kellene a legnagyobb, az ellenmondhatlan hatalomnak lenni.

A mai nap szónokai közül emlitést érdemel még Kerkapolyi Károly. Előre kifejezett jó véleményünket nagy részben igazolta. Ámbár meg kell vallani, hogy túlságos szóbősége inkább tanári fejtegetésekre, mint parlamenti szónoklatra képesiti. Jogi és történeti ismeretei terjedelmesek és alaposak, de azok alkalmazásában s kifejezésében néha oly elvont és nehézkes modorral jár el, mely gyakorlatiasságuknak fölöttébb árt, fárasztván a hallgatót s végkép is kifárasztván azt a ki gyöngébb eledelhez szokott. Ha sikerülend leszállnia a professori tan-

székből s a parlamenti vitatkozás egyszerü talajára lépnie: több lesz hatása, a nélkül hogy belértékéből valamit föl kellene áldoznia.

Szerbjeink egyik jobbika, Milutinovich Svetozár is szólott ma. Eléggé birja a magyar nyelvet s bár testestől lelkestől szerb, nemzeti érzelmei egészen beférnek a magyar alkotmányosság keretébe. Beszédét sokszoros helyeslés szakitotta meg, s egyszerü férfias alakja, nyúgodt, biztos előadása, alkotmányos érzülete az egy kissé idegen hangejtés öltönyében, igen jó hatást tettek a házban.

Szaplonczay Jósef beszédében nincs más figyelemre méltó mint mély dörgedelmes hangja, melyet a tragikai múzsa fölkent papjai irigyelhetnének tőle. Néha haragosan zúdul, néha mély keservvel sir e hang; mint az orgona mély öble. Mi kár, hogy e szép természeti adományhoz, egy bár értelmes és tiszta fő s kebel, de semmi kitünőbb tehetség nem járult.

Patay Pista beszéde alatt jöttem rá, mit soha sem tudtam az előtt tökéletesen megfogni: mi tulajdonképen az a homéri kaczaj? Ő megtanitotta rá a ház legkomolyabb férfiait is. Nem valamely elmés vagy élczes előadás által; hanem egész lénye, beszéde, modora primitiv naivságaival. Ő kettős minőségében szól: mint képviselő és mint volt honvéd. Ő pártolja a feliratot, de szeretné ha erősebb volna, hogy prüszköljön tőle a német. Ő tanult a bibliából is, meg is mondta hogy mit, de csak annyit vettünk ki belőle hogy bizony nem logikát. Sőt tanult diákul is, de a sponte viribus unitist sehogy se tudja elmondani s végre is nagy erőlködéssel elprüszszenti. S mindezt oly paradicsomi ártatlansá-

gával azon tiszteletre méltó meggyőződésnek, hogy a házban nála jobb és erősebb hazafi nincs, s oly recsegő-brekegő-krekegő hangon, melyhez csak a báró Miskéé kell, hogy a falak is megrepedjenek ne csak a fülhártyák, s oly pödrött bajuszszal, frizirozott szürke hajjal, nadrág elejébe dugott piros keszkenővel s oly zavarhatlan bonhomiával és emberevő hidegvérüséggel, a mi mind páratlan a maga nemében. Kár volna a magyar typus ezen válfajának is kipusztúlni, e se látó se halló politikai nézletnek, e huszáros tempónak,. e jó borizű hangnak, — s azért kivánjuk, hogy Patay István bátyánkat az úr isten addig éltesse míg e hazának jobb hajnalát teljes fényében ragyogva meg nem látja! —

Jámbor Pál, Párisban tanúlt könnyedséggel szökdelt ágról ágra, hol előre hol vissza szaladva testileg is, s hol egy hol más eszmét vagy szónokot tárgyalva, czáfolva, egymás után. Beszédének azonban, mint maga kijelenté, csak nehány töredékét mondhatta el a vita ily késő stadiumában. Érdekes egyéniség, rokonszenves arcz, szép lélek, sok sziv. Keresni látszik a sajátságost, a különczöt, az ellentétest. S ez többet árt mint használ irásainak is, beszédének is. Longfellownak egy verse van, melyben a művész hiába törve magát hogy a madonnát festeni birja — s végre elnyomván az álom, magában megálmodja a keresett képet s fölébredve holt szént ragad s egyszerre lefösti. „A mi legközelebb van, az legjobb“ — mondja a költő s igaza van. Nem a váratlanban, nem a messze-fekvőben, nem a természetlen mérvűben van a szép, a nagy, a költői. De ez észrevétel inkább illeti Hiadort mint Jámbor Pált s legkevésbé épen mai beszédét. Ámbár ma

használt költői képe a fehér árnyról, politikai beszédben üres, értelmetlen, s magában véve is épen a fönebbi hibáztatás alá esik, — oly kevéssé való, hogy igazán költői sem lehet.

Domahidy megbocsát ha nem szólok róla. Nem hallottam beszédéből egyebet, csakhogy az opportunitás vontcsővü ütegeit bodzafa puskáknak nevezé, a miben kétségkivül nagy igaza volt. Közülünk legalább e hires üteg egy legényt sem vett le a lábáról.

A ház már igazán végkép ki volt fáradva. Még Fáy Guszti is elfáradt a sok eláll-elâll kiáltásban; s kénytelenek voltunk mindnyájan átvenni szerepét. Átvettük; s az egész ház szavazzunk-ra szavazott. Bezerédj László bölcs tanácsára (ki annyira szivére vett egy régibb megjegyzésemet hogy most igen ritkán szól, mit őszintén sajnálok) mindenki elállott szavától s Deákon volt az utolsó szó joga.

Ő ki mindig egyszerű, soha sem volt egyszerűbb mint ma. Nem bocsátkozott a jobb oldaliak czáfolásába, mert a miket a felirat ellen felhoztak, részint nem az átalános vita, részint egyátalában a felirat körébe sem tartoznak. De szükségesnek látta kettőt kijelenteni. S ez egyszerü kijelentések a legfontosabbak közé tartoznak, miket jelen országgyülésünk s annak szelleme és törekvései megértésére mondani lehet. Egyik azon kijelentés, hogy a felirat nem párt-compromissum műve. Ezt azon gyakran hallott gyanusitás ellenébe kelle kimondani, hogy Deák eltért husvéti czikkétől, alkura lépett a baloldallal s kedvökért sokat bele tett a feliratba, mit különben kihagyott volna. Soha gyanusitás egy államférfiú politikai jelleme ellen tetszetősb szinbe nem öltözött; de soha ily igénytelen egyszerűséggel

s még is döntő súlylyal vissza nem útasittatott. A másik mit Deák kijelenteni szükségesnek vélt: előre kimondja az itéletet a kormányra, ha az feliratunkban a kiegyenlités valóságos akadályát látná, s ki előre a választ ily felfogásra. Deák ez egy szóval kinyitott egy ajtót, melyen a kormánynak be kell jőnie, s bezárt egy ajtót melyen nekünk nem szabad kimennünk. Nagy emberek kevés szóval egész történetet csinálnak.

Deák e kettős kijelentése után megkezdődött a felirati javaslat részletes tárgyalása. S a szélső balról jött módositványok daczára a tizennégy első pont minden változtatás nélkül el volt fogadva. Úgy látszik a szélső bal, miután sikerült őket az átalános tárgyalásnál mérsékletre birni, most akarja kiadni mérgét. Mint 61-ben, mikor az átalános vita után csak csekély többséggel elfogadott feliratot a részletes tárgyalásnál egészen kivetkőztették magából, úgy hogy bizony saját szerzője sem ismert rá. Most azonban e törekvés, úgy látszik, egészen sikertelen marad. A balközép legjobb erői, Ghyczy, Tisza, Podmaniczky, Újfalussy küzdenek a szélső bal erőlködései ellen. S László Imre, Böszörményi László, Csanády Sándor, Madarász József módositványai, illetőleg ellenvetései, egyenkint czáfoltatnak meg s vettetnek el. A ház roppant többsége ragaszkodik a felirathoz, úgy a mint van.

XXXIX.

Február 22.

Tegnap s ma a Bartal és Apponyi féle módositvány volt a nap eseménye, a feliratí javaslat 31. és 32. kikezdéseihez.

Tegyük föl hogy a ház e modósitványokat elfogadta volna: mi lett volna feliratunkból? egy államirat, mely teljesen egyöntetü egészéből kiszakit egy darabot s helyébe egy a többivel homlok egyenest ellenkező, más alapelvü, más politikáju, más hangu passust állit. Egy magával ellenkező, egy magából kirivó, egy következetlenségben excelláló mű, mely igen hasonlitott volna e tekintetben a Bartal György beszédeihez, de semmi parliament jól meggondolt államirataihoz nem. És semmin sem csodálkozom inkább, mint hogy Apponyi gróf e módositványt magáévá tehette. Külön felirati javaslatot adni be, ezt értem. De elfogadni Deák javaslatát egészében, s egyik főfontosságu részletet a többivel kiáltó ellenmondásba helyezni akarni: bocsássanak meg, ezt nem értem.

Bartal György ugyanazon nézeteket ismétlé ma ismét, melyeket annyi bőbeszédűséggel fejtegetett vala minap. Beszéde nem volt ma épen oly körmön font, annyi frázissal terhelt, Bartal ma ismét inkább önmaga volt mint a gondolatait elburkolni törekvő kormányhivatalnok; mind azáltal ma is eléggé fárasztó volt s eléggé bővelkedő ellenmondásokban. Világért sem akarnánk az általunk kiválóan tisztelt személyiséghez igen közel lépni — de úgy tetszik, mintha mostanában Bartal Györgyről is állana, hogy

„nem egy ember, hanem két ember“ — s mint az egyenlő erejü birkózókkal szokott történni hogy hol egyik hol másik kerül felyül — úgy benne is. Sajnos összeütközése a kötelességeknek! sajnos küzdelme a jó szándékoknak és jobb meggyőződéseknek!

Apponyin, ma mintha valami lehangoltság lett volna észrevehető. Mintha elhagyta volna rugékonysága, mely annyi — s sokkal nehezebb küzdelmek között sem hagyta volt el! Ma, ily fontos tárgyban kifejtendő hadműködésének egy gyöngébb tért választott, egy másod jelentőségü pontot a főerőddel szemben: a teljes restitutio kérdésében a 61-diki megyék zavargásainak érvével vélt küzdeni; s tán győzni is? alig hiszem hogy e remény csak egy pillanatig is táplálhatta volna. De oly embernek mint Apponyi György csak egy kis ellenmondás zaja kell, egy kis erősebb megtámadás, hogy rugalmát azonnal visszanyerje. Mi más ő ekkor, mint bajtársa Bartal! emez önbizottan vigyorg a nemtetszés ellen s hiuságát helyzi benne, Apponyi erélylyel de férfias nyugalommal útasitja vissza a megtámadást s állja meg positióját. Bartal kihivólag ajánl „indemnity-billt“ a háznak, hogy itéljen felőle a mint akar; Apponyi, az élénk ellenmondás ellenében egyszerűen ismétli, hangsúlyozza, ha kell kimagyarázza tételeit. Bartal szünetlenűl saját személyével bajlódik, magát törekszik igazolni, magát teszi a vita központjává, majd mint meggyőződése martyrját, majd mint elvbarátai vezéregyéniségét mutatva be; Apponyi, kétségtelenül sokkal nagyobb súlyu egyéniségét soha bele nem vegyiti a játékba, személyi kérdésekkel soha nem kaczérkodik.

A jobb oldal ez alkalommal felszólalt kisebb jelentőségű egyéniségeiről kevés mondani valóm van. B. Ambrózi Lajos csinosan mondá fel betanúlt beszédét; gr. Széchenyi Imre egy diplomata finomságával s hidegségével beszélt; báró Miske Imre élesen rikácsoló hangjával s még vékonyabb tartalmu beszédével semmi jó hatást nem tehetett. Részünkről egy pár, az átalános vitából fennmaradt beszéd, az alkalomhoz idomitva lelt most kivánatos rést az elmondhatásra; Tóth Lőrinczé és Vadnay Lajosé, pártunk két jeles tagjáé, de kik — alig tudnék számot adni miért — nem igen tudják lebilincselni a ház figyelmét, mindig alapos, de többnyire kevéssé élénk s néha hosszadalmas előadásaikkal. Pedig jó, folyékony és értelmes beszélő mindkettő s azon — ha nem is lángelmű de mindenesetre tanulságos szónokok közé tartozók, kik nem gyújtanak ugyan hirtelen fényt, sötét vidékek rögtöni bevilágitására, de lassanként világot és pedig tiszta világot terjesztenek; Várady Gáboré, ki nagy, olykor túlságos szóbőségével s ritkán melegülő fagyos előadásával messze hátra marad saját érzelmei és lelkesültsége mögött; és végre Jókai Móré, kiről külön kell, habár röviden szólanom.

Valaki tréfásan azt jegyezte meg, könnyü Jókainak oly jól szónokolni, hiszen a felesége tanitja be neki. Nem tanitja, azt hiszem, de hogy feleségétől tanúlja, abban lehet valami. Talán senki sincs a házban, a ki oly jól szónokolna mint Jókai, legkevésbé azok a pap-képviselők kik a predikálásban gyakorolják magokat és semmit sem értenek a politikai szónoklathoz; legfölebb az egy Somsich állja ki Jókaival e tekintetben a versenyt. Hibátlan sza-

valásához, plastikus előadási tökélyéhez járul Jókainak komoly kedélyességében oly szeretetre méltó egyénisége. Kifejeztem már fölebb, hogy jobb szeretném Jókait állandóan a képzelet országában látni, e rideg s neki nem való politikai tarlókon bukdácsolás helyett; s ámbár ma számokra igyekezett fektetni szónoklata súlyát,*) megmaradok véleményem mellett. Nem tagadom azonban, hogy ő itt is kedves jelenség. Csakhogy a jónak ellensége a jobb. Szépen beszélt s akárki gyöngyörrel hallgathatta. De nem olvassuk-e még nagyobb gyönyörrel?

Mai beszéde valóban fénypontjai közé tartozik az egész felirati vitának. S ha Deák beszéde nem következik reá, ő volna ma a nap hőse. A szép virágos és kalászos mező emlékét, hol csöndesen pihentünk az árnyban, szeretnők megőrizni. De a hatalmas ár, mint a hollandi sikokra rábocsátott tenger, mindent elsöpört elboritott, s csak az az egy emlék maradt meg lelkünkben.

Valóban, Deák beszéde minden mást elfelejtetett. Az átalános vita jelesnél jelesb szónokaira nem emlékszünk többé. A részletes tárgyalás aprólékosságai eltüntek elménkből. Bartal és Apponyi, merész s büszke oszlopok, talapzataikról le vannak

---

*) Számai kétségkivül igen nagy érdeküek voltak s általok igen sok megczáfolhatlan igazság is volt kifejezve. De nem mindenben állják ki az elfogulatlan vizsgálatot, mert itt ott van egy kis fallacia bennök. Összehasonlította pl. a katonaság és a tisztek létszámát nemzetiség szerint; s kitünt mily kevés aránylag a magyar tiszt. De miért? a szándékos mellőzés okán kivül azért is, mert a mivelt magyar fiúk nem lépnek katonai pályára s ha csak lehet távol tartják magokat még a lehetségtől is, hogy tisztekké neveztethessenek ki. — Miért? az ismét más kérdés, persze.

döntve s homlokuk a koszorúval, alapjuk a fölirással, a porba fordúlt. A győző átment s minden elenyészett előtte.

Deák logikája, hazafiassága és szenvedélye teljes erejében lépett ma föl. S beszéde a magyar szónoklat nagy példányai közt fog maradni. Azon beszédek közé tartozik, mikor a szónok egészen azonositotta magát tárgyával, mikor a megtámadás nézetei ellen, maga elleni megtámadásnak tetszik neki, mert nem egyes, inkább vagy kevésbé összefüggő nézetei, hanem egész meggyőződése, politikája, életműködése van megtámadva. Én vagy te védelmezzük a feliratot, mert egyezik meggyőződésünkkel, Deák úgy védi azt mint kölykét az oroszlán s mint életét a hős; azért nem hagy megtámadóin egy ép izmot, mig teljessé nem lesz rajtok diadala, lehetlenné egy újabb megtámadás, mig izzé-porrá törve nincsenek.

S valóban azzá lettek ma, Apponyi és Bartal. Opportunitási politikájoknak, melyet ők oly eszélyesnek véltek, tarthatlanságát mutatta ki Deák. A magok választotta téren verte meg őket, midőn politikájokat a legnagyobb mértékben eszélytelennek bizonyitotta be. Egy fölhozott példája különösen leverte Apponyit, ki hogy jobban hallhassa nagy ellenfelét, kikelt szokott helyéből s a középre jövén itt Somsich mellett telepedett le és könyökét térdére támasztva, feszült figyelemmel hallgatott. Egyszer Deák az úgy nevezett opportunitási számitásokról kezd beszélni s felhozza a 47—48-ki, az utolsó posoni országgyülés vitáit az administratori rendszer kérdésében, melyeket a párisi események egyszerre ketté vágtak. A mint Deák az administratori

szót kimondotta, egyszerre, mintha sodrony lett volna mindenki fülén s mindnyáját egy pillanatban rántották volna meg: minden fej Apponyi felé fordúlt, ki égve, lesütött fejjel, némán ült a czentrumban. Mikor azt mondá Deák, hogy feliratunkban elmentünk már az engedékenység azon határvonaláig melyen túl a hazaárulás kezdődik, szava mint villám-csapás sújtott ellenfeleinkre, de ki tagadhatná hogy mint a villámcsapás tisztitotta is a légkörnyet? Ha minap a jobbról jött gyanusitás ellen kelle födöznie magát annak kijelentésével hogy nem csinált alkut elveiből, a bal megnyerése végett s nem ő közeledett hozzájok, hanem amazok ő hozzá, — úgy ma egy ellenkező gyanúnak vagy félelemnek kelle szarvát törni: annak, hogy Deák és pártja nem fognak e feliratnál megállapodni hanem róla mint első lépcsőről lejebb fognak még szállani.

Az egész ház lelkesedéssel fogadta e nyilatkozatot; csak azok hallgattak, kiket ez által oly erős váddal illetett. De valóban mit mondjunk? Végetlenig terjed-e a nézetek árnyalatainak s a véleménykülönbségnek jogosúltsága? Terjed-e annyira, hogy például egy törvényhozó testben a törvényhozási jog alapelveit büntetlenűl meg lehessen támadni? terjed-e annyira hogy egyszerűen megtagadtathassanak az alkotmány alapelvei, az opportunitás, a czélszerűség ürügye alatt? Minden tudományban az elmélet, minden kérdésben a gyakorlat terén, vannak bizonyos elvek, melyek nem képezik vita tárgyait többé s melyeket a ki még is megtámad, legyen készen hogy kinevettetik ha bárgyu jóhiszemmel, s hogy erősen visszaveretik ha öntudatos kiszámitással intézte támadását. Itt ilyesmi történt s bármily erős

szavakat mondott is Deák, teljesen igazolva van: mert igazolnia kelle magát s pártját azon sértő föltevés ellen, hogy az alkotmány alapelvei ellen intézett megtámadást felelet nélkül hagyhatná, vagy épen: hogy valaha maga is azokhoz hajolhatna.

„Miképen szenvedték vereségöket a vitéz németek? — Felelet: Igen nehezen, a miért is a következő esztendőben ismét beütöttek az országba, de még keményebben megverettek.“ Egy kis iskolai magyar historia e kérdésére és feleletére emlékeztetett 30-as bizottsági barátom, kitől Apponyiék ottani vereségét hallottam volt s ki előtt azon hitemet nyilvánitám, hogy többé nem teszik ki magokat hasonlónak. Kitették s most meghajolva emelik vállaikon a kemény vereség súlyát.

E vereség azonban nem csak személyeiké, melyekkel Deák inkább gyöngéden bánt, hanem a rendszeré mely mellett küzdenek s pártjoké. Az opportunitás embereinek egymás után következett nemzedékeit egyaránt pellengérre állitotta, s a jelenlegi opportunitás nézeteivel semmivel sem bánt kimélőbben mint az előbbiekkel. Lehetetlenné tette őket, a szó parliamenti értelmében. Az országgyülés kezdetén egy Apponyi-Majláth ministerium lehetséges sőt igen jól fogadott lehetett volna. Deák mai beszéde után nem csak kisebbség, hanem egy megvert kisebbség emberei. Hogy Deák nem a ministeri tárcza után küzdő államférfiak közé tartozik mindenki tudja. Pártja főbbjei (bele értve Ghyczyéket) sem óhajtják a tárczákat; ismeri mindenki az átmeneti helyzet azon nehézségeit, melyekről a feliratban is emlités van, s szivesen engedi a kormányt a jelen helyzet embereinek. És jött volna egy Majláth

vagy Apponyi, mint felelős ministerelnök a megnyiló országgyülés elébe; tette volna a 48-diki törvényes biztositékok visszaszerezhetését komoly törekvésévé; bizonyitotta volna be, hogy a magyar király oly sokkép megingatott tekintélyét s a magyar nemzet oly súlyos helyzetét ismét előbbi nagyságukra emelni oly szent igyekezete, melytől semmi vissza nem tántoritja; minden rétegeiben feldúlt állapotaink törvényes kerékvágásba vissza helyezése művében ne hagyott volna egy napot is az elszánt jóakarat tanusága nélkül, egy napot is, hogy azon a czél felé ne közeledett volna: — s fogadom, a többség bizalmára, támogatására számithatott volna, ha bár nem vétették is, mint kell s mint rendesen szokott, a parliament többségéből. De ma? Deák beszéde után, lehetetlenné vált oly felelős kormány, mely e szétmorzsolt kisebbség soraiból vétessék. Mert mondjanak bármit, ők megmutatták: hogy saját helyzetökért, saját kormányrendszerük- s kormányállásukért küzdenek.

Ez magyarázza meg Deák oly nagy mint méltó fölindulását ellenök. Félév óta, mióta a kormányon vannak, folyvást úgy mutatják: mintha nemes önfeláldozással küzdenének hogy oda vihessék a dolgokat hol a fonalat Deák intéző kezeibe adhassák. Ime népszerüségük titka; ime a bizalom oka, melylyel őket Deák pártja, az egész ország, környezte. A feliratí vita szellőztette az álarczot s a vonások melyek alóla kitüntek sokkal lohasztták az előzékeny bizalmat. Feliratunk mikép leendő fogadtatása megteendi a többit.

A mai nap hozta meg az első fecskéket — Erdélyből: Károly-Fehérvár képviselőit, kiknek egyike,

Kemény Gábor a fiatal nemzedék egyik legkitünőbb kapaczitása, alapos tanulmányairól ismeretes. Zajos éljenzéssel fogadtattak, mely nem épen csak nekik, hanem az egész erdélyi képviseletnek szólott; az első nyomatékos lépésnek Szent István koronájának integritása felé.

XL.

Február 24.

A felirati vita be van fejezve. A felirat egy két aprólékos módositással elfogadtatott.

A részletes viták utolsó szakában egy aggasztó jelenség szült kedvetlen benyomást. A külön nemzetiségek némely képviselőinek erőszakos törekvése, a felirati vitába minden áron beoltani a nemzetiségi kérdést. Stratimirovich György volt az első, ki már 21-dikén, a Bartal-féle módositvány előtt, inditványozott ide czélzó két módositványt s mindeniket, alig hallható lassu hangon felolvasott *), terjedelmesb beszéddel indokolta. Hasonlót tett Miletich, egy szerb nemzeti lap szerkesztője, egyébiránt jeles és tudós iró. Hodossiu és Borlea oláhok, annyira mentek hogy az uniót, a 48-diki törvényeket érvénytelenek-nek nyilvánitották, de annál érvényesebbeknek az

---

*) Szabály hogy a házban beszédet olvasni nem szabad. De törvény hogy más mint magyar nyelven nem lehet beszélni. Azoknak hát kik ez utóbbi feltételt irás nélkül teljesitni nem képesek, inkább elnézzük, látatlanná teszszük, az előbbi szabály megsértését. Igy tettünk Stratimirovichon kivül Miletichcsel is. Első gondolatuk, hir szerint az volt hogy szerbül beszéljenek; de szerencsére ebből még jókor megjöttek.

1863-diki szebeni „Landtag“ végzéseit. Nem hagyattak czáfolat nélkül részünkről. Sőt a külön nemzetiségek részéről is kellőleg vissza utasittatott az egész manoeuvre, Manoilovics, Stefanidesz, Jendrassik, legkivált pedig a derék és igen jeles szónok Joannovich, jegyzőnk, által. Mint egy közeledő vihar előmoraja, hangzottak ama szavak, oly oldalról egyébiránt honnan készen lehettünk reá. S hiába ismételtetett mindenik egyes fölszólalásra, hogy a nemzetiségi kérdés külön, tüzetesen fog tárgyaltatni, azért csak mindenik jött a maga szavazó cserepével.

Egy másik, ellenkező irányu, kisded csatározás volt a szélső bal némely kisebb jelentőségü tagjainak, a 48—51. kikezdések ellen intézett, de elkésve benyújtott módosítványa. Szegények, a sors sem akará hogy a 48. és 49. ellen szólhassanak! —

De érdekesebb jelenet volt mindkettőnél, Bartalék vitéz visszavonulása. Bartal, annyiszor s oly pretensióval hánytorgatott politikai bátorsága daczára — visszavette módosítványát; azon ürügy alatt persze, hogy fölvilágositást s megnyugtatást nyert Deáktól; de visszavette egy hosszu és a megérdemelt vádakra meg nem érdemelt vádakkal felelni törekvő beszéddel. Apponyi is vissza a maga pótlékát, egyszerüen s igénytelenül. Valóban, Bartal még eddig a hányszor felszólalt mindig vesztett; minden harczból egy fejjel kisebben jő vissza; s mint a mesebeli vörös király alól, minden ételfogásnál egy párna kiugrik alóla.

Miután a felirat részletes tárgyalása tegnap bevégződött, ma még annak utolsó fölolvasása s jelen alakjában elfogadása következett. Nem tudom kit okoljak azon kis boszuságért, mely e közben a ház

legszélső balszögletét érte. Madarász szavazást követelt, miután ő s vele többen, módositványaik elvettetvén, a felirást el nem fogadhatják. Az elnök figyelmeztette hogy szavazásnak nincs helye; de ők csak sürgették. A szavazás fölállással történvén, a roppant többség fölállt. Az elnök most ellenpróbát kért s erre csak heten álltak fel. Most már Kállay haragudott, az ellenpróbát demonstratiónak nevezvén, melyre nem volt szükség. Patay nem bánja, ő bátran kimondja hogy nem fogadja el a feliratot. S a nagy háboru, kis eredménynyel lecsillapúl.

Még a felirat átnyújtására sorshuzás útján választunk harminczhat tagot s azzal eloszlunk.

Hajónk ki van lökve a tengerre. Kedvező szelek, vegyétek szárnyatokra s vigyétek az erős révbe! Ah! a horgony erős, az evező szilárd, a kormányos bölcs . . . s a mi hajónk még is aligha fog óhajtott révbe érni.

Ki tudja még is?

XLI.

Február 26.

A felső ház is mikorra mi, épen elkészült feliratával, s így a kettőt egyszerre lehet átnyújtani a felségnek.

Tartózkodom e felsőházi felirat birálatától. Csak azon megjegyzésre szoritkozom, hogy az lényegileg egyezvén a mienkkel, sőt nem levén egyéb mint Deák művének gyöngébb, halványabb árnyéka — önként kérdezzük: ezért volt-e szükség külön válni az alsó-háztól ez első, fontos lépésben?

De kétségtelen:

hogy a felső ház, midőn elhatározá a külön feliratot, s elhatározá azt akkor midőn Deák javaslatát már olvasták, azok kik a felső-ház többségét sugalmazhatják, vagy mást akart mondani feliratában, mint ime mondott, vagy legalább nyitva akará hagyni magának az útat hogy mást mondhasson mint az alsó-ház; kétségtelen továbbá:

hogy az alsó házi jobb oldal magatartása is, madártávlatból tekintve most, egy nagy görbedésü kanyarulatot mutat; Apponyi, ki nem beszél Ghyczy után s más nap sokkal kevesebbet mond, mint Bartal és Zsedényi megelőző nyilatkozataik után itélve, akkor mondott volna; Bartal, a ki keményebben anfahroltatván mint előre gondolta, visszahúzza sértő szavait; a módositványok, melyek nagy készülettel beadatnak, nagy bátorsággal támogattatnak s nagy vereséggel visszahúzatnak; a párt állását kimutatandó névszerinti szavazás lehetlenné válása e viszszahúzás által; mind egyes fordulatai e kanyarulatnak.

E kétségtelen két tényből közel áll a következtetés, hogy a kormány is, mely a nem parliamentalis kormányok szokása szerint láthatlan, de mely kétségkivül sugalmazza mind a felső-házi többséget mind az alsó-házi kisebbséget, hasonló kanyarúlatot tenni kész.

Valóban feliratunk hódolatteljes hangja mellett is, követelései oly határozottak, hogy arra igen nehéz más, mint határozottan engedő, vagy mindent megtagadó választ adni. Lehet ugyan, hogy társas kormányunk kitalál egy harmadikat is; de az csak látszólag lesz közép út s valóban a tagadás leend.

Ezt azonban ma senki sem hiszi. Sőt már a ministeri névsorok kerengenek. Én — isten bocsássa bűnömet! — nem hiszek azokban. Nem úgy ismerem az ó-konservativ urakat, hogy első, bármily határozott vereségre is feladják a csatát. Az egyik névsor, egészen Apponyi-Majlát-Eszterházy ministeriumot nevez; Február 22-dike után, legalább ily közvetlenűl utána, ez lehetetlen. A másik alapjában ugyanaz, egykét névvel közülünk, mint Eötvös, Lónyai. De lehet-e ezek közt most fusio? nem csak új alakja-e ez ismét a régi gyanusitásnak, hogy Eötvös és Lónyai szivvel Apponyiékhoz tartoznak?

Ismétlem, mesének tartom az egész ministeri kombinácziót. S még is úgy érzem, valaminek történni kell. Deák messzebb ment, mint sem vagy szükség nélkül, vagy siker hite nélkül ment volna. A felség felirati vitánkat folytonos figyelemmel kisérte, s tegnapelőtt még, az udvari estélyen, jól nyilatkozott annak folyamáról. A bécsi ministerek itt vannak, dühösen konferencziáznak, leiratot készitenek, s ministerválsági hireket desavouálnak.

Ma, a februári alkotmány évfordulóján iratott alá, a két ház szine előtt, a két felirat. Holnap fogadja el a felség küldöttségeinket.

XLII.

Február 28.

A felség által a feliratok átnyújtásánál adott válaszok világosságot vetettek a helyzetre, melyet az utóbbi napokban a gyanitások és futó hirek egész szövedéke hálózott vala be.

A főrendeknek adott válasz kiemeli a felső ház „hagyományos hivatását“ mely „a bölcs mérséklet súlyának érvényesitése, a trón szándékainak sikeresitésére.“

A képviselőknek adott válasz „sajnosan emlékszik meg a viták folytán fölmerült azon aggodalmakról, melyek a kivitelnek, a trónbeszédben kijelölt módozataira vonatkoznak.“

Minden arra mutat, hogy a legfelsőbb válaszokban megigért leirat rövid időn kezeinkben lesz. S talán már készen is van.

Minden arra mutat, hogy e leirat egy közelitő lépést sem teend a trónbeszéd kimondott szavaitól feliratainl követelései felé.

Minden arra mutat, hogy épen oly távol állunk a 48-diki törvények, a parliamenti kormány és törvényes megyék restitutiójától, mint feliratunk előtt állottunk.

De minden arra mutat: hogy határozott feliratunk daczára is, a kormány távol van attól, az értekeződések fonalát elszakitani akarni, — sőt egész bonyodalmaink gordiusi csomójának: a közös ügyek kérdésének türelmes bontogatására útasitand.

Hogy ez a leiratban világosan ki lesz fejezve, azt mi hiszszük; de lehetnek a kik már tudják is. Ennek tulajdonitom Deák bizalmas értekezletét, melyet pártja számos tagjaival tartott s melyben szükségét fejté ki, a már régóta szándékolt közös ügyi bizottság haladéktalan megválasztásának.

Deák a szokottnál kedvetlenebb, komorabb volt. Hihetőleg tudja már a mit mi sejtünk. Az első csatát elvesztettük. De erkölcsi előnyünk melyet benne nyertünk, sok tényleges nyereménynyel fölér.

A kormány ismeri erőnket, összetartásunkat, s a szilárd ragaszkodást alkotmányunkhoz. A nemzet ismeri a feltételeket, melyek alatt a kiegyenlités létesülhet.

S ezeknek világossá tételére nagy szükség volt. Fogalom-zavarok uralkodtak, terjesztettek talán szándékosan is, fenn és alant. A felséggel el akarták hitetni, hogy Magyarország minden áron kész békülni, mindent kész engedni, 48-diki törvényeit ellenmondás nélkül revisio alá veti, s talán még a ministerialis kormányzatot is kitörli belőlök. El akarták hitetni, hogy a felség személyes megjelenése s húzamosb múlatása a hódoló magyar nemzet körében bevégzendi a munkát, melyet ők, az octoberi és a mostani opportunitás emberei, magok politikájának diadalra juttatása czéljából, oly bölcsen megkezdettek. — Túlfelől alant, a helyre nem állitott megyékben, néhol fúsio, néhol egészen a régi, néhol egészen új tisztikar, alkotmányos Spiegelfechterei, s provisorius valóság, — táplálékúl szolgált egy épen ellenkező oldalról szított fogalom-zavarnak. Az országban egy hang uralkodott: a kiegyenlités szükséges voltának hangos elismerése. De az ezt ohajtó nemzet nagy tömegéből az ezredik sem tudta volna azt formulázni. Mikép, mily feltételek alatt legyen a kiegyenlités? A nemzet nagy többsége szivesen és teljes bizalommal adta volna ezt, ha kell, egészen a Deák kezébe. De a mily természetes, hogy Deák ily felelőséget a nemzet képviselete nélkül magára nem vehetne, szintoly természetes vagy legalább megérthető, hogy bizonyos oldalról némi aggodalommal nézték Deák látszó közeledését azokhoz, kik a kiegyenlités fonalát ma kezeikben tartják.

A bizalom melyet Deák pártja s közlönyei a kormány iránt, jóhiszemű előlegezéskép nyilvánitottak, azon hitet költé a baloldal némely tagjaiban hogy Deákék megadták magokat ezen embereknek; s ha nem is bizalmatlanságot Deák iránt, de némi félelmet költöttek sokakban, nem lesz-e az országgyülés igen is kész engedő a kiegyezkedésben?

Ha egyebet nem, ennyit mindenesetre nyertünk, feliratunkkal:

Őszintén szóltunk a Felséghez s kimutattuk előtte azon szent köteleztetésünket mely minket törvényeink s alkotmányunk határi közt tartván, erkölcsileg lehetlenné teszi a kalmári lealkuvást azokból. Hivatkoztunk a király jogérzetére, tanácsadói ellenében.

És feliratunk által szóltunk a nemzethez is, s biztositottuk arról, hogy küldői nem fogják föladni nemzeti s alkotmányos létének életföltételeit.

Alea jacta est. A nemzet összes képviselete több joggal mondhatja mint Bartal, első beszédében: „Itt állok. Máskép nem tehetek. Isten engem úgy segéljen. Amen.“

XLIII.

Martius 2.

Nagy pártértekezletünk egyhanguan elfogadta Deák inditványát hogy a közös ügyekre nézve a bizottság rögtön megválasztassék.

Meg kell előznünk vele a leiratot, hogy készségünk a közös ügyek tárgyalására, s arra önszántunkból lépésünk, minden kétségen felül álljon.

S biztositanunk kell, a közös ügyek tárgyalása felé tett e tényleges lépéssel, önmagunkat az ellen, nehogy a leirat kedvezőtlen hatása egy hirtelen csoportosúlható elégületlen többséget oly lépésre találjon ragadni, mely aztán az országgyülés részéről szakitaná el a fonalat s vágná útját a kiegyenlitésnek.

Valóban, oly leirat után minőt most már várhatunk, nem lehetetlen hogy erre is volna kedve sok embernek.

De mi azt hiszszük: oly elevenen kell mindkét részről érezni a méltányos kiegyenlités szükségét, hogy egyik fél sem szivesen veendi magára a felelőséget, annak teljes meghiusulásáért. Részemről kivánom, hogy e felelőség súlya ne minket terheljen. S ha, egy minden jogos követeléseinket megtagadó vagy elodázó leirat után ez alól isten és világ előtt föl lehetnénk is oldva, ne legyünk önnön lelkiismeretünk előtt mig mindent meg nem kisérlettünk az alkotmányunkkal összeférhető kiegyenlités létesitésére.

De úgy beszélek, mintha a leirat már előttünk feküdnék. S pedig csak gyanitások és hirek vannak róla még. Mondják: Belcredi, a birodalom dualismusának törhetlen ellensége, utolsó erőfeszitésig küzdött a külön magyar ministerium ellen. Mondják hogy a magyar kormányférfiak közül leginkább Eszterházy Mór támogatta a lajtántúli államministert. Mondják hogy Majláth és Sennyei mellettünk küzdöttek volna. Sőt Bartal azt mondja, soha sem voltunk ily közel a magyar ministeriumhoz, mint most, mikor attól legtávolabb látszunk állani; azt mondja hogy Belcredi utolsó diadalát nyerte meg s elmondhatja Pyrrhussal, még egy ilyen győzelem — s

tönkre vagyok téve. Ezt mondja Bartal György, bizalmas körökben; de a kiknek mondja sem hiszik el neki.

Elég az hozzá: holnap aláiratik a leirat, s holnap megválasztjuk a közös ügyi bizottságot. Illetőleg annak ötvenkét tagját, mert tizenötöt hozzá majd az erdélyiekből fogunk adni mikor ők is teljes számmal itt lesznek.

Az ötvenkét, most választandó tag arányai fölött is megtörtént a megállapodás. Mindenek előtt beleteszszük a felirati bizottság 30 tagját, hol két jobb oldali, tizenkilencz jobb középi és kilencz balközépi van. Ezekhez adunk 1-et (Zsedényit) a jobb oldalról, 12-őt a jobb középről és 6-ot a balról, bele számitva a szélső balt is, mely Sárközy Józseffel lesz képviselve; s végre két románt és egy szerbet.

A magunk részéről adandó tizenkét név megállapitása ismét a szokott módon történt. Előáll Gorové s felolvassa a tizenkét nevet, kiket, mint mondja, többek megállapodása folytán, a szavazók figyelmébe ajánl. S mint bizalmasan súgja: az öreg úr ezeket akarja. Boldog isten! mily dolgokra használják föl mindig a Deák nagy nevét! No, próbáljon már most valaki egy más névsort késziteni s azt az értekezlet figyelmébe ajánlani: kinevetik. Vagy próbáljon magának más szavazó ivet állitni össze s közölje egy két barátjával: hiában vagdalta a levegőt, kisebbségben marad. Vannak barátink kik mindig ezt teszik; hallgató ellenzéket képeznek a párt inertiájával. Mosolygunk rajtok; soha egy nevet sem fognak kiütni a megkészitett névsorból.

Egy két mozgalmas, jó emberünk, hogy könynyitsen mindnyájunkon, elkésziti a névsort. Talán meg is mutatja Deáknak. Nincs kifogás ellene. S az értekezletben igy adják közre a névsort: ezeket akarja Deák. Meglátjátok, hogy ugyan az a nehány név fog ezentúl is, minden bizottságban ismétlődni. Mi a következtetés belőle? — hogy az országgyülésen van egy nehány ember a ki mindenre alkalmas; a többi pedig nem alkalmas épen semmire, legfölebb arra a nehányra szavazni, változhatlan hűséggel. S pedig vannak e mindenre képes egyének közt bizony, kik alig képesek valamire: mint szavazati névsorokat késziteni, melyekből becses magukat soha ki nem felejtik; és viszont vannak ama semmire sem képesek közt, kik egyre másra mégis csak képeseknek találtatnának, ha valaki érdemesnek találná megpróbálni.

Nem beszél Cicero pro domo sua, ne féljetek. Lesz alkalmam majd máskor birálat alá venni az 52-ős névsort. S neveket fogok kimutatni melyeket más megnevezendőkkel igen jól lehetett volna helyettesiteni.

XLIV.

Martius 3.

Reggel egyszerre hire terjedt, hogy a leirat ma nemcsak aláiraték, hanem le is küldetett, s a délelőtti ülésben fel is fog olvastatni. Nagy sürrés, forrás volt s mindenki feszült kiváncsisággal várta a nagy fontosságu okmányt, melynek tartalma és szelleme iránt különben alig volt már valaki kétségben.

Két inditvány nyújtaték be az ülés elején. Eötvösé, 30-ad magával, a házszabályok, kivált az igazolásra vonatkozók átvizsgálása iránt. És Perczel Istváné a közös ügyi bizottság tárgyalásainak nyilvánossága iránt.

Beadtuk szavazatainkat a közös ügyi bizottságra.

Az elnök jelenté hogy a leirat Ő felsége által szokott módon az ország primásának kézbesittetvén, ma fog hozzánk fölbontás végett át küldetni s először is az alsó-házban felolvastatni. S mig az megérkeznék az ülést felfüggeszti.

Délben megérkezett a felső ház egyik jegyzője Szlávy főispán, a lepecsételt leirattal, s azt a ház asztalára letette.

*

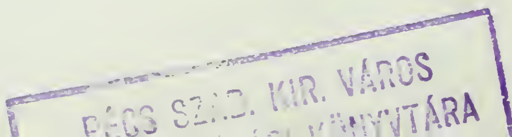
* *

Sehol a világon nem juthatna eszébe senkinek, ilyes jegyzetekért a kiadót tenni felelőssé, mint e lapok kiadójával történt. Sőt miután a szerző maga is minden személyes bántástól gondosan őrizkedik s csak is a nyilvános pálya emberét veszi birálat alá, különös hogy épen azok, kik a szabad vélemény-nyilvánitás jogát magokra nézve leghangosabban követelik, legkevésbé tudnak türelmesek lenni mások hasonló joga iránt.

A szerző czélszerűnek látta névtelenűl adni ki e füzeteket; s ettől, az országgyülés tartama alatt nem is akar eltérni. Utóbb, lehet, megnevezendi magát. De független nyilatkozhatása könnyebbitése végett jobbnak s igy a mű érdekében állónak véli addig a névtelenséget. Igyekezni fog azonban rajzaiban, melyek ha nem mellőzik is egészen a gúny fegyverét, de minden áron élczeskedni nem akarnak, — ezután is tisztelettel viseltetni a személyiség és a magánélet jogai s szentsége iránt; s ha ez ellen vétett, vagy véteni fogna, — az egészen akaratlanúl esett vagy esnék.

De annyit kénytelen nyilvánitani, ismételni, hogy mind azért a mit mond, helyest vagy helytelent, tetszőt vagy nem tetszőt a felelőség egyedül csak őt illeti; senki mást; **legkevésbbé pedig a kiadót,** ki e jegyzetekre, azok egész szellemére és egyes tételeire, épen semmi befolyást nem gyakorolt; **sőt sok elfoglaltatása közepette azokat kéziratban el sem olvashatta,** megbizván a szerzőben, hogy ha itéleteiben tévedhet is, olyat semmi esetre nem irand, mi a közerkölcsiségnek árthatna, s minek közrebocsátásáért egyedül lehetne valamely kiadót felelőssé tenni.

M. 1520.

Értelemzavaró sajtóhibák.

I. Füzet.

13. lap	20. sor	rugik	olv.	ugrik
21. „	17. „	Deákpárt:	„	Deák-párti,
46. „	al. 3. „	érzékü	„	értékü
49. „	5. „	vezérczikkel	„	vezérczikkek

II. Füzet.

98. lap	al. 2. sor	34	olv.	43
99. „	3. „	30	„	40
101. „	16. „	jobb oldal	„	jobb közép.
140. „	15. „	azon	„	azonban
146. „	4. „	-ról	„	-tól

5493

Ráth Mór kiadásában megjelent:

VÖRÖSMARTY

MINDEN MUNKÁI.

Rendezi és jegyzetekkel kíséri

GYULAY PÁL.

12: 8-adrétü diszesen kiállitott kötet, 270 nyomtatott ív. Vörösmarty aczélba metszett arczképével.

Ára füzve 14 frt. Csinosan kötve 20 frt.; Pompás diszkötésben 24 frt.

Tartalom: I. II. kötet: Életirás Gyulay Páltól Lyrai költemények: köztük kiadatlanok. III. IV. kötet: Epikai költemények. V—IX. kötet: Drámai költemények; köztük Shakespeare: „Julius Caesar“ és „Lear király“ remekeinek forditásai. X. kötet: Beszélyek. XI. XII. kötet. Vegyes művek: nyelv, irodalom, dramaturgia: kiadatlanok, töredékek, levelek Minden egyes kötet végén: jegyzetek és variánsok

A nagy költő műveinek ezen első teljes kiadásából, mely ily terjedelemben és ily diszszel aligha fog valaha ismét nyomatni, egyes kötetek külön nem árultatnak. Az összes 12 kötet ára 14 frtra igen jutányosan van szabva, mert 270 nyolczadrétü ívnek bolti ára szépirodalmi műveknél rendesen 27 forint szokott lenni.

 Külön kiadásokban kaphatók:

Vörösmarty minden költeményei.

Diszkiadás 4 kötetben.

Ára füzve 5 frt. Szépen kötve 7 frt. 50 kr. Pompás diszkötésben 9 frt.

Ezen négy kötet tartalmazza a lyrai, vegyes, és epikai költeményeket, melyek még eddig külön soha sem voltak kaphatók; 5 forintért tehát most már mindenki megszerezheti Vörösmarty műveinek legszebb gyöngyeit: az összes költeményeket.

Vörösmarty életrajza.

Irta *Gyulai Pál.*

Ára: 1 frt. 60 kr

Bátran állithatjuk, hogy e nemben ily jeles mű még a magyar irodalomban nem jelent meg. Különösen figyelmeztetjük reá Vörösmarty régiebb kiadásainak tulajdonosait.

Bécsben, nyomatott Holzhausen Adolfnál.

Kéri Miklós.

EGY KÉPVISELŐ

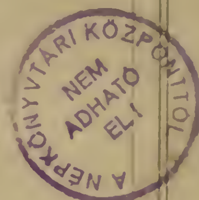
NAPLÓ-JEGYZETEI

AZ 1865. DECZEMBER 10-KÉN MEGNYILT

ORSZÁGGYÜLÉS

ALATT

III. 1866. MÁJ. 20 — DEC. 15.

209

PEST, 1867.
KIADJA RÁTH MÓR.

SzEK duplum

Nyomda-hibák.

233. lap	17.	sor:	pártnál	helyett olv.	pontnál
237. „	5.	„	indokolhatott	„ „	indokoltatott
243. „	16.	„	eszményekben	„ „	eseményekben
253. „	7, 8.	„	demokratia	„ „	demokratai
268 „	1.	„	magyar románok	„ „	magyarománok
272. „	legalsó	„	laissex	„ „	laissez
276. „	31.	„	előbbi	„ „	utóbbi
279. „	4.	„	talál	„ „	találja

Második ülés-szak.

22. lap	14.	sor:	mosolyoktól	helyett olv	mosolytól.
37. „	10.	„	érzetvén	„ „	értetvén
63. „	23.	„	sietek	„ „	tietek

XLV.

Pest, május 20.

Soká haboztam: folytassam-e napló-jegyzeteim közrebocsátását?

Az utolsó lap, melylyel a második füzetet bezártam, a martius 3-diki jegyzet, azon időpont midőn az e napról kelt kegyelmes királyi leiratot a felsőház jegyzője az alsó-ház asztalára leteszi, több tekintetben alkalmasnak látszott közleményeim félbenszakitására.

Nem úgy végződnék-e ott kis művecském mint egy jó novella, a legérdekfeszitőbb pontnál, de melyről mindenki tudja mi következik utána — ? egy végrendelet felbontásával, mely a természetes örököst kitagadja, vagy más ily meglepőséggel, mely azonban senki előtt sem váratlan. Mindig barátja voltam a műformák iránti tiszteletnek; s a félbeszakitás novellaisága megvallom nem a legutolsó érv volt, melylyel magamat rávenni igyekeztem, hogy jegyzeteimet örökre abba hagyjam.

Ámbár, az igazat megvallva, nem ez volt az egyetlen s nem is a legfőbb tekintet, mely azt tanácsolta. A martius 3-diki legmagasb leirat egyszerre más alakot adott országgyülésünknek. Rendkivüli op-

timismus, majdnem mondhatnám, bárgyuan gyermekes könnyenhivőség kellett volna hogy le ne tegyünk reményeinkről az országgyülés eredményes volta iránt mindaddig, mig a jelen kormány áll az ügyek élén; arról pedig hogy kormányváltozásra legkisebb kinézés sincs, épen e leirat kellett hogy minden ép-agyút meggyőzzön. A leirat felbontása perczétől kezdve az országgyülés egy taposó-malom belsejéhez lett hasonló. S kinek volna kedve a taposó malom egyhangu üzelméről naplót vezetni?

Nem tagadom el, hogy egészen subjectiv okok is tanácsolták jegyzeteim kiadásának felfüggesztését. Nem mondhatnám hogy a két első füzet egészen hatástalan maradt volna; de hatása némely irányban oly nemű volt, mi egy kissé elvehette kedvemet a folytatástól. Névtelenségemet nem őrizhettem meg oly makacsúl még legközelebbi barátim iránt is, hogy egy némely „érdekelt“ fél szintoly makacsúl ne interpellálgasson úton-útfélen egy s más kimondott nézetemért, többnyire — természetesen — épen az őt illető személyes megjegyzésekért. Névtelenségem, megvallom, kezdetben arra volt irányozva, hogy az iró személye titokban maradván, annál fesztelenebbűl nyilatkozhassék, s e czél elérése végett szabadosnak véltem itt ott ártatlanúl félre is vezetni az olvasó figyelmét, értetik — csak is személyemre, soha sem nézeteim és politikai álláspontomra, annál kevésbé a tényekre nézve. De naplójegyzeteim első füzetének megjelenése után csakhamar meg kelle győződnöm, hogy törekvésem sikertelen maradt; az embereknek sokkal jobb orruk van e tekintetben, mintsem őket ily ártatlan fogásokkal meg lehetne csalni. Névtelenségem czélja ettől fogva csak az lehetett, hogy ha

kilétem mindenki előtt tudva volna is, alkalmatlan interpellatiók-, vagy szelidebb és mérgesebb megtámadásoktól legalább ment maradhassak. Az embereknek lehetne annyi fogalmuk az irodalmi illemről, hogy azt — ki magát megnevezni nem akarja, megnevezni nem illik s ki bármi okból névtelenül lép föl, nem azért teszi, hogy mindennap szemtől szembe kérjenek tőle oly dolgokat számon, miket nem vallott nyiltan magáéinak. Önként értetik, hogy névtelenül hazudnia, ferditnie, rágalmaznia nem szabad, hanem tartozik az irodalmi nyelv, hang, illem és szabadság korlátai közt maradnia.

Én tehát e második reményemben is megcsalódtam. S bár eddig megjelent közleményeim sokak helyeslő, sokak megrovó itéletével (Lob und Tadel muss ja sein!) találkozásuk mellett is semmi nagyobb kellemetlenséget fejemre nem vontak, mégis, nem csoda ha a záporžó megszólitásokat és interpellatiókat parirozni végre megúntam. S pedig, azon okoknak, melyekből ilyes röpiratoknál, mik a személyiségekkel gyakran, sőt szakadatlanul érintkeznek, a névtelenséget szükségesnek tartom, tarthatlanságáról még az eddigi tapasztalások sem győzhettek meg. Választanom kelle tehát: vagy letenni tollamat s félbeszakitni a nélkül hogy bezárnám e naplójegyzeteket; vagy folytatni őket az eddigi névtelenséggel, mely az ál-orrhoz hasonló, melynek viselőjét mindenki ismeri, de mely annak mégis jogot ad azt állitnia hogy — álczában jelent meg a maszk-bál sürgő vásárában.

Látod, szives olvasó, hogy hosszu habozás után végre is az utóbbi vagy-ra határoztam el magamat.

Csak hogy elhatározásom most már némi ne-

hézséggel jár. Előbbi jegyzeteim utolsója, azaz martius 3-dika után még csak kevés ideig, körülbelől a második felirat elfogadásáig folytattam közvetlen naplói feljegyzéseimet. Azóta, csaknem két hó leforgása alatt, egy két emlékeztető soron kivül semmi sem áll rendelkezésemre. Napló alakban pedig nem „napló-jegyzeteket“ adni nem akarok. Az általam kezdettől fogva használt formának megvannak előnyei és hátrányai. Hátránya, hogy mindig a nap benyomásait adván, magasabb nézpontokra, egy lefolyásban levő ügy teljes áttekintésére alig emelkedhetik; előnye épen a napi benyomások közvetlensége, frisesége, őszintesége. Ha később akarja magát naplóalakba önteni, elveszti előnyét s önként elfogadja hátrányait. Pedig hátránya anélkül is nem egyszer emelkedik túlnyomó érvényre előnyei fölött. Egy példa, magából művemből, eléggé megvilágositja ezt. Országgyülésünk kezdetén, tagadhatlanúl, némi feszültség uralkodott a Deák-párt és Ghyczy—Tiszáék között, mely olykor-olykor éles szakadássá válni fenyegetőzött. E feszültséget naplóm, mint napló, csak nagyon is hiven és őszintén jelzette az első füzetben. De mire az első füzet megjelent, a békesség jóformán megvolt s az akkori hangulattól a napló meglehetősen elütött. Mit tehetett róla, hogy a két testvér-közép oly hamar megértette egymást; ő hű tükre volt a napnak, de egyik nap nem hasonlit a másikhoz. Hát még ha ma, május végén akarná a márcziusi és aprilisi dátumokat biggyeszteni homlokára? bizony, nem volna jó dolga.

Azon még meglevő nehány napi jegyzetet azért, melyek a felséges leiratot követett napok authentikus szülöttei, változatlanúl adom; a későbbiekről pe-

dig szabadon választandó alakba füzendem jegyzeteimet, észrevételeimet; igyekezni fogok tárgylagosabb szempontokra is emelkedni; de igyekezni mindenek fölött, ha már a napló közvetlenségét elejtettem is, az emlékirat őszinteségétől és nyiltságától legkevesebbet sem tágitani.

XLVI.

Martius 4-dikén.

A ki az utóbbi héten, rendre rendre, napról napra el nem vesztette még reményeit a kedvező és gyors fordulat iránt, tegnap eléggé kiábrándúlhatott. Mint a gazda, ha nem veszi észre, hogy a tikkasztó forróság, mely fokozatosan fonnyasztja növényzetét, egyszersmind a jégverést késziti elő, mely aztán egyszerre tönkre teszi azt. Akkor összecsapja kezét s elámulva, némán, segélytelenül áll a csapással szemben.

Minket az utóbbi napok eléggé előkészitettek, bár nagyon hirtelen, a történendőkre. Deák február 22-diki beszéde után egyszerre erősen hittük a múlhatlanul bekövetkezendő fordulatot; s okunk volt hinni hogy az országgyülés eloszlatásának és a felelős kormány kineveztetésének alternativái közül az első semmi esetre sem fog bekövetkezni. Reményeink úgy szólva egy éjszaka alatt, hirtelen keltek s indultak szárba. De ép oly hamar forrázódtak is le. Hallottuk hogy a felirat a legfelsőbb helyen nem tett kedvező hatást; s hogy a fejedelem magos bizalmát biró nem felelős kormányférfiak, kik ellen tulajdonkép feliratunk éle fordult, a kedvezőtlen benyomást

legjobb tehetségök szerint igyekeztek élénkiteni: kit lepne meg? Nem most érezzük először hogy ők, — hinni akarjuk a legjobb meggyőződésből — saját ó-conservativ álláspontjaik mellett küzdenek, mi persze úgy hasonlit a személyes hivatali helyzetök melletti küzdéshez, mint egyik tojás a másikhoz. S hallottuk, hogy a felség tanácsában a tulsó elem, Belcredi gróf befolyása, még kevésbé hajlandó engedékenységet tanácsolni a magyar föliratok irányában, mint ők (Majláthék) is. Jobb reményeink magos agiója, mint egy börzei szédelgés, alig tartotta magát egy-két huszonnégy óráig. De első meggyőződésünkben, hogy az országgyülés intractabilisnak nyilvánittatni s egyszerüen eloszlattatni, a 61-diki mód szerint nem fog, e fordulat sem ingatott meg.

S legutóbbi napló-jegyzeteim, ha majdnem lázas szaggatottsággal is, de egészen hiven tükrözték vissza a képviselők köreiben a közelebbi napok alatt lábrakapott nézeteket és hangulatot.

A tegnapi nap minden oldalra igazolta sejtelmeinket: sem miniszteriumot, sem eloszlató parancsot nem kaptunk. A föliratunkra adott legkegyelmesebb leirat nem ad meg semmit, de bár sokat megtagad, nem mond utolsó szót semmire.

Azonban igen korán volna még e minden tekintetben nevezetes okmányt, bár egész tartozó tisztelettel, bonczolás alá venni. Ma elég a tegnapi nap hű képét vázolni, ellesni az első benyomásokat a két házban s házon kivül.

Ott hagytam el, gondolom elég drámailag, hogy a felső ház jegyzője a bepecsételt leiratot a képviselő-ház elnökének kezébe letette. „Ő felségének kegyelmes királyi leirata fog felolvastatni“ — mond az

elnök, oly komolyan mint a percz és tárgy követeli; de a mint a mi derék öregünk mély érczü hangjával a kisebb fontosságu dolgokat is jelzeni mindig szokta. Tóth Vilmos, a ház zavartalan mély csöndje közepette olvas.

Engedje meg a történet komor-redőjü múzsája, hogy egy pillanatot vessek e szeliden komoly arczra, a lángoló haj s szakál köritette halvány-rózsás arczszinre, az értelmes magos homlokra, erélyesen hajtott sas orra, kissé nagy de nemesen metszett szájra. Jegyzőink legszorgalmasbika ez, Tóth Vilmos, ki minden ülésben helyén van, alig felváltva valakitől, majd jegyzőkönyvet vezet, majd a szólókat jegyzi, majd szavazatokat számit, mindig éber, mindig munkás, a nélkül hogy valaha hideg vagy gépies lenne; jegyző, a jegyzők szokott betegsége nélkül. Tolla szabatos, rövid, hajlékony. Néha, ritkán, szól is s ilyenkor azt hiszszük: még jobban beszél mint ir. Különben e jelességben jegyző-társai közül Csengery Imre még felülmúlja s Joannovich is osztozik vele. Valóban, a képviselő-ház büszke lehet jegyzőire.

Nem tudom hogy történt, a leirat fölolvasása alatt, pedig egy szavát sem vesztettem el, gondoltam ezeket is; s olvasóm, ki úgy sem most akarja tőlem hallani a fontos okmány tartalmát, megbocsátja e kitérést. Vagy ha tetszik vegye olybá mint hogy mást beszél Bodóné . . . .

A leirat felolvasása alatt oly csönd foglalta el a termet, hogy valóban a légydöngés is meghallatszott volna. A nemzet képviselőinek mély és ingathatlan tisztelete a nemzet fejedelme iránt nem engedhette volna meg hogy a feliratunkban fölterjesztett s általunk teljes mértékben jogosaknak tartott kivánalmaink

megtagadása vagy visszautasitása fölötti még oly nagy kedvetlenségnek is hangos és közvetlen kifejezést adjunk. Arra pedig, hogy örvendő lelkesedésben riadozzunk, bizony kevés okot szolgáltatott magyar kormányférfiaink fogalmazványa. A méltóságos felső tábla, melyet a higgadtság és mérséklet elemének szoktak rendesen tartani, ezúttal úgy látszik könynyebben hagyta magát lelkesülésre ragadtatni. A leirat elején mindjárt azon hely, mely „az érdek- és védelmi közösség eszméjét" a főrendek külön föliratára hivatkozással s annak helyeslésével emeli ki, — valamint a leirat zárszavai is riadó tetszés-zajt idéztek elé.

Mi, mert vissza kell térnem az alsó-házi benyomásokhoz, a mily nagy csöndben hallgattuk végig a leirat fölolvasását, oly csöndben lépdeltünk le is a múzeum széles lépcsőzetén. Talán ha öt-hat nappal hamarább s annálfogva egészen váratlanul sőt ellenkező reményeink virágában lep meg a leirat, hatása — a hirtelen kiábrándulás keservében — élénkebb, metszőbb leendett. Nem lett volna fájdalmasabb, mint igy volt, leforrázott reményeink bús tarlója fölött merengtünkben. Klauzál egy keserüen tréfás szava tökéletesen illustrálja a helyzetet s hangulatunkat. Képviselőtársaink egyike, pap egyszersmind, nehány napig otthon volt s épen az ülés kezdetére érkezett be. — „Te ugyan jókor jöttél vissza" — mondá neki lejöttünkben valaki. „Tegnap akartam bejőni", felelé az, „de prédikácziós halottam volt s csak ma jöhettem". — Az öreg Klauzál, ki e rövid párbeszédet hallgatta, méla bús hangjával szólt közbe: „Itt is halottunk van, mondá, — de ebből nem lett prédikácziós".

XLVII.

Martius 6.

Vihar egy pohár vizben.

Irtam volt, hogy martius 1-i értekezletünkben (az Europában) a közös ügyi nagy bizottság számarányai és nevei fölött állapodtunk meg, s a jobb oldalról a 30-as bizottságban is benn volt Apponyi és Bartal mellé még egyet, Zsedényit, véltük fölveendőnek. Ezt, valami hirlapi tudósitásból vagy tán csak mendemondából, a jobb oldal némely tagjai úgy értették, mintha Gorove, ki egy szűkebb tanácskozmány ama megállapodásait a teljes tanácskozmány elé terjesztette, úgy adta volna elé mintha Zsedényit maga a jobb oldal terjesztette volna elé mint saját jelöltjét; s a tegnapelőtti „Magyar világ"-ban élesen sőt bántólag támadják meg Gorovét, adja urát kitől vett a jobb oldal részéről ily megállapodásra nézve megbizást. A megtámadás oly hangu volt, mintha valóságos kihivás akarna lenni. S ismerve Gorove férfias és lovagias jellemét, de tudva más felől saját fülünk hallomásából hogy az ellene intézett megtámadás merő alaptalan félreértésből eredt, némi kiváncsisággal néztünk felelete elébe. A mai „Pesti Napló" hozza azt; azaz tulajdonkép ő egyenes feleletre nem is méltatva az esetlen megtámadást, csak a lap által nyilvánittatja, hogy ő Zsedényit nem mint a jobb oldal saját, hanem mint a magunk pártjának a jobb részről i jelöltjét terjesztette elé; a mi úgy is volt. Sajátságosabb Zsedényi fontoskodása e kis ügyben, ki azt egész politikai hitvallás tételére, politikai

múltjára s „megfutott pályájára“ hivatkozásra használja fel, úgy mutatva be magát nagy örömünk- és épületünkre, mint ki a helyhatóságok és a közös ügyek kérdésében s mellékesen tán másokban is, „alkalmasint inkább a jobb középpel mint a jobb oldallal fog szavazni“.

Sokkal fontosabb tárgy felett kelt az a másik kis vihar, mely a mai ülést egy pillanatra izgalomban tartotta, de tárgya fontosságához nem arányló csekély véget ért; majdnem azt mondhatnám, hogy szinte nevetségesen orra bukott.

Az eset ez. A közös ügyi nevezetes bizottság (illetőleg annak 52 magyarországi tagja) meg van választva. A szélső bal azonban hihetőleg attól tart, hogy ezek ötvenketten, vagy az erdélyiekkel majd hatvanheten, nagy titokban (!) oly valamit találnak főzni a mi elvesztené a hazát. Inditványozzák azért, Perczel István az inditvány benyujtója, hogy a közös ügyi bizottság ülései, a tárgy rendkivüli fontosságát tekintve, a képviselőkre nézve nyilvánosak legyenek. Az inditvány mellett ugyan nyomosabb érvet felhozni nem birnak, mint a mit a szélső bal egyik tagja felhoz, ki nem csak szükségesnek, de igazságosnak is tartja, hogy minden képviselő egyenes forrásból tudja meg azt, minek felelőssége őt is terheli. Mintha valamely bizottsági munkálat, mielőtt a ház által elfogadtatnék, felelősséggel terhelné a ház többi tagjait! — Azonban a „nyilvánosság“ azon szavak közé tartozik, melyek az alkotmányosság szótárában méltán foglalják el a legelső helyeket; mélyebben nem tekintve a dolgot, nem véve tekintetbe a bizottsági tárgyalás — és nyilvánosság csaknem összeférhetlen voltát, egyszerüen s in thesi egy nyilvánossági indit-

vány ellen szavazni sok ember erkölcsi bátorságát meghaladhatná. Ezúttal azonban hiába tartottunk volna ilyes bátortalanságtól. A szélső balt kivéve a ház minden árnyalataiból emelkedett szó a bizottság nyilvánossága ellen. A ház feszült vitorlákkal benne volt a vitatkozásban, mikor Nyáry, a házrendre hivatkozva egyszerre fordulatot adott a dolognak. Minden inditvány iránt a 35. §. szerint előbb el kell határozni, akarja-e azt a ház egyátalában tárgyalni, vagy nem? Ő tehát inditványozza, tüzessék ki ez első kérdésül.

Bizony, e magában sikerült fogásra ezúttal nem volt szükség. Teljes igazsága volt Kállay Ödönnek, hogy e kérdés tényleg már eldöntetett, a ház javában benne levén már az érdemleges tárgyalásban; s még a mivel Deák mentette is Nyáry késő felszólalását, hogy t. i. ő mindjárt feliratta magát, de csak most került reá a sor, mások levén előtte fölirva, alig állhatná ki egészen a kritikát, mert hisz „a házrendre hivatkozónak mindig van joga szólni", — mire maga Nyáry is hivatkozott az általa félbeszakitni szándékolt Zsedényi ellenében, de ezzel is elkésve, mert Zsedényi már megkezdte volt beszédét, s az is házszabály hogy „a szólót beszédében megszakitani nem szabad". Végre is Nyáry inditványa, Deák s Tisza Kálmán által támogatva, elfogadtatott, a tárgyalni akarás iránti kérdés kitüzetett s a ház roppant többsége által ki lőn mondva hogy a „nyilvánossági inditványt tárgyalni nem akarjuk".

Részemről Perczel inditványát határozottan elvetendőnek tartottam; s látni való volt hogy a ház nagy többsége azt elvetendette; de ohajtottam volna, hogy az ne igy történjék. Mert mellőzve, hogy a

„nem akarjuk tárgyalni“ akkor mondatott ki, mikor már egy fél óra óta tényleg tárgyaltuk, mikor már maga Deák is érdemileg szólt volt az inditványhoz, — azt hiszem: a nem tárgyalásnak csak ott van helye, hol a tárgyalás maga eszélytelen volna, vagy valamely veszélylyel járna. Itt, ellenkezőleg, a nézetek tisztázását vonta volna maga után; s a nyilvánosság ürügye alá bújt viszketeg vagy gyanusitás földeritését eredményezvén, sokkal több hasznot mint kárt, nevezetesen az országgyülés többségének a közvélemény előtti igazolását is eredményezte vala. Hiszem, hogy erre szükségünk nincs; de nem hiszem, hogy egy ilyen „tárgyalni sem akarom“-féle határozatot, mi az angol parliamentben mindennapi, de nálunk szokatlan, épen ily kérdésben, mint a mindenki előtt tetsző és fontos nyilvánossági kérdés, a roszakarat vagy túlzás hátrányunkra ki ne zsákmányolhatna. Nézetem szerint nem kellett volna a kérdés vitatásától egy órácskát sajnálni, a felhozott s még felhozható érveket egyenként meg kellett volna czáfolni s akkor a megvitatott inditványt elvetni. Oly helyzetben mint a mienk, meg nem szilárdult politikai viszonyok s ki nem fejlődött parliamenti élet közepette, nem kellene soha feledni hogy az ily eljárások veszélyes előzmények lehetnek, miket saját eljárásainkból egy más többség majd ellenünk is fog fordithatni.

Denique Nyáry inditványa győzött s a nagyra duzzadni igérkező vita, mint a hirtelen kiszúrt hólyag, egyszerre lelohadt.

Mig ezek benn folytak, az ülés kezdetén beadott szavazatainkat künn egy bizottság összeszámitotta, s meg lőn választva azon kilencz tag, kikre a leirat

előleges tárgyalása, illetőleg új fölirati javaslat készitése bizatik. Kilencz tag, azaz egy s még nyolcz.

XLVIII.

Martius 9.

Még a bécsi lapok, mit mondok, még a bécsi centralista lapok is elismerik, hogy a leirat meglehetősen éles ellentétben áll — a magyar országgyülés fölirataival? nem, de a magyar kormánypárt országgyülési magatartásával is, s meglehetősen desavouálja azon reményeket, melyekre épen ezen magatartás feljogosithatta az alsó-házi többséget. „Az utóbbi he-„tekben nagyon sok történt, mondja egyik lap, a mi „az alkudozások első phasisának egészen más „kimenetelére hagyott következtetni. Ő „felségének utóbbi Pestre útazása óta minden hir „azon hitre jogositott, hogy a magyar országgyülés „ohajtásai a teljesedés küszöbén állanak. Hozzá já-„rultak a jobb oldali szónokok nyilatkozatai, melye-„ket némileg a kormány nézeteinek lehetett venni. „Ki hitte volna hogy a válasz olyan lesz, minőt a „leiratban olvasunk? Az expositio után egé-„szen másnemü cselekvény következett, „mint a minőt, abból itélve, vártak. Nem „tudni, miből kelljen magyarázni ezen eredményt: „valjon elejétől fogva ez volt-e a kormány nézete, „vagy pedig abban rögtöni változás történt?“ *)

Részemről az alsó-ház fölirati vitája alkalmával eléggé kifejeztem mit tartok a kormány-férfiak s kor-

---

*) Ostdeutsche Post, 1866. martius 6-kán.

mány-szónokok, főleg a magának Janusi arczával kétszeres fontosságot szerezni törekvő Bartal György politikai magatartása felől. De abban igazat kell adnom a kárörvendő Ostdeutsche Postnak, hogy ily expositio után más nemü cselekvényt lehetett várni! Mit mondok? a leirat nem csak azon hireken maradt alúl miket a bécsi lap szerint a birodalmi fővárosban, s nálunk is széltiben árultak, — nem csak a Bartal s Apponyi és egyéb pártfeleik nyilatkozatai által felköltött legszerényebb várakozáson, — hanem valódi visszalépést képez magától az országgyülést megnyitott legmagosabb trónbeszédtől is! Csak egymás mellé kell állitani a két okmányt, hogy ez első tekintetre kitünjék. A trónbeszéd határozottan és egyenes nyiltsággal elveti a jogvesztés elméletét s alkotmányos uton kivánja olyas revisióját a 48-diki törvényeknek, mely azokat a birodalom közösségével s az uralkodó tekintélyével jobb összehangzásba hozza. A leirat tényleg ismét a jogvesztési elmélet terén áll, midőn egyes törvényeket nevez, melyek lehetetlenek, s melyekre ő felsége előre, revisio és alkotmányos megvitatás nélkül kimondja hogy azokba soha sem fogna megnyugodhatni. A trónbeszéd elismerte hogy a 48-diki törvények „alaki törvényessége kifogás alá nem eshetik“; a kegyelmes leirat pedig azon törvények alaki törvényességét a legerősebben vonja kétségbe, midőn ama sokszor emlegetett és sokszor megczáfolt vagy megerőtlenitett érvet hozza föl ismét, hogy „azok világrenditő viszonyok nyomása alatt keletkezvén, a rögtönzés jellegét viselik magukon“.

Ha volt valaha jogosult várakozás: az volt, melyet a trónbeszéd ébresztett a szerencsés kiegyenlités iránt. Mert ha úgy tekintettük a magos trónbeszédet

mint a fejedelem alkotmányos érzetének s elveinek kifejezését, abban elég olyat találhattunk mi a mindkét részről ohajtott kiegyenlitésnek alapul szolgálhasson. Ha mint pusztán kiindulási pontot a köztünk meginduló transactióban, a dolog természete szerint azt kelle várnunk, hogy az abban nyilatkozó engedékenység, jogos előterjesztéseink folytán még tovább menend, mig elérendi vagy legalább megközelitendi alapos kivánatainkat.

Valjon azon kormányférfiaknak, kik mind a trónbeszédet mind a martius 3-diki okmányt fogalmazták, az volt-e czéljok az elsővel, hogy túlságos reményeket ébreszszenek, s a másodikkal, hogy azokat meghiusitsák? Nem ismerték-e saját kifejezéseik horderejét — s megijedve az igen is jó hatástól, siettek összébb vonni a vitorlákat? Megsokallva az ország által nekik nagylelküen előlegezett csaknem feltétlen bizalmat s megvetve, elvszerüleg talán, a misera plebs rokonszenvét, igyekeztek egy tollvonással kevélyen visszautasitani a népszerüséget? Mind e kérdésekre semmi valószinüség nem hagy igennel felelni. A megoldás kulcsát más, sokkal közelebb fekvő helyen kell keresnünk.

A trónbeszéd a mily határozott volt a kiindulási pont megjelölésében, a mily nyilt őszinteséggel fejezte ki a fejedelem bizalmát és jóakaratát, ép oly ruganyos volt a revisióra vonatkozó kifejezésekben. Ruganyos kifejezések előnye: hogy az illető utógondolatokat rejthet bő redőik alá, melyeket ha szükség elővon s azt mondhatja, ime i n n e n húzom elő; de ruganyos kifejezések veszélye, hogy az optimismus és bizalom többet olvas ki belőlök mint sejtetni is szándék volt s igy akaratlanul és ártatlanul is, in-

dokolatlan magyarázatok és remények ábrándjába esik, melyekből mikor kevesebbre ébred mint a menynyit jogosan is várhatott, a két fél szakadása sokkal élesebb mint egyikök is akarta volna. A trónbeszéd fogalmazói kétségkivül azt remélték hogy az országgyülés könnyen bele megy a revisió kétes kimenetelü munkájába, örülve hogy valamit nyerhet a semmiből, s valamit megmenthet a sokból; telivér negyvenhetes érzületök, magokból indulva ki, ezt a nemzet érzületének is vélte. Az alsó-ház hatalmas fölirata, sőt maga a felső-házé is meggyőzhette hogy roszul számitottak — s visszalépésök világos kifejezése a leirat lőn. Kétségtelen hogy nemcsak a fejedelmet, ki őszintén ohajtotta a kiegyenlitést s kinek arra oly alapot jelöltek lehetőnek mely csakhamar lehetlennek bizonyult, — nem csak a nemzetet, mely bizalommal fordult feléjök hogy törvényeit visszaállitandják s Jósuéi lesznek az ősi s megint új hazában, — hanem önmagukat is elámitották. A két első csak bűn, — de a harmadik oly politikai polczon már hiba!

Nem tudom gondolhatták-e a leiratot készitő kormányférfiak, hogy az kielégitse az országgyülést? Föliratunk szabatos kijelentései s határozott hangja után ezt alig lehet hinni. Az alsó-házban magok a kormány szónokai is felelős miniszteriumot emlegettek; a felső-ház külön feliratával jóformán csak azt, bár kissé halványabban, mondta mint mi. Az egész országban az egy Pesti Hirnökön kivül egy szó sem emelkedik a negyvenhetes álláspontok mellett, az pedig ugyancsak szegény separatum votum . . . S ily egyhangusága mellett az őszinte meggyőződésnek, ily bátortalan simulékonysága mellett az ellenkező, de nyiltan szólni nem merő vágyaknak a kormány ily

leirattal vélne megfelelhetni az ország kivánatainak? Képzelhetlen.

Mert ha az 1848. II. és III. törvényczikkek ellen, melyek elseje tulajdonkép egy esetre alkottatott, második pedig azon törvények gyöngyét s nemzetünk szemefényét képezi, fölhozott vagy inkább csak mellékesen érintett nehézségeket mellőzzük is; ha a nemzetőrségről szóló XXIV. t.-czikkért semmit sem aggódunk is; ha a megyékről s helyhatóságokról szóló törvényczikkek azonnali életbe léptetése ellen felhozott „lehetetlenségi“ érvet, Patay Istvánnal, egy egyszerü „próbálja meg!“ szóval teljesen megczáfolhatónak mondjuk; — de azon egy sor, mely a IV. t. cz. azon határozmányára, mely szerint az országgyülést a költségvetés megállapitása előtt feloszlatni nem lehet, egyenesen kimondja a „non possumus“t: ez egy sor elég meggyőzni mindenkit, hogy kanczelláriánkban vagy minden alkotmányos érzék hiányzik, — vagy nincs őszinte szándék a kiegyenlitésre.

Hisz, az érintett határozmány nélkül az alkotmány maga illusorius, biztositéka nincs. Ha az országgyülést, mielőtt a költségvetést megállapitotta s tehát az adót megszavazta volna, el lehet oszlatni, természetesen az állam pénz nélkül nem lehetvén, alkotmánytalan úton adót lehet kivetni, s ha netalán megtagadtatnék, katonával exequáltatni, — akkor köszönöm én ezt a derék alkotmányt. A nemzet minden, még legjogosabb kivánata ellen is kész az ultima ratio: az országgyülés eloszlatása; s ha ismét összehivják s újra nem enged, ismét eloszlatása. Bismarck szomszéd igy kormányoz már évek óta s a példa, úgy látszik, tetszetős. És az országgyülések eloszlatása, új választások megrendelése s eszközlése,

mennyi olyas kormány-actióval jár, mi a mesterséges többség-csinálás épen nem válogatós eszközeivel a nemzetet egyrészben insultálja, másrészben demoralisálja s ott a hol még az alkotmányos intézmények teljesen megállapodva, a közérzület egészen meghiggadva nincs, végre magának az alkotmányos érzetnek gyökerében aláásásával végződhetik.

Az alkotmánynak s annak hogy a nemzet jogos és kellőleg kifejezett kivánalmai érvényesüljenek, különböző biztositékai lehetnek. Angliában a király egy törvényjavaslatot kétszer visszavethet, harmadszor a királyi megerősités nem tagadható meg. A régi lengyel királyságban sokáig fenn volt a veto veszélyes joga. A magyar alkotmány, mig a parliamenti kormány eszméjét nem ismerte a világ, a koronázásban és az inaugurale diplomában kereste biztositékát. Ez a biztositék a fejedelem szentséges személyében s királyi jellemében gyökerezett. De azon dönthetlen elv, hogy a király nem kormányoz, hanem uralkodik, mi más szóval azt teszi hogy a felség nem, csak kormánya felelős, más nemü biztositékot követel. S a parliamenti kormányzat ezt a mi IV. t. czikkünk ama határozványában nyújtja legegyszerübben. A nervus rerum gerendarum nélkül kormányozni nem lehet; azt egyedül az országgyülés szavazhatja meg alkotmányosan; s annak megszavazása előtt a netalán nem tetsző képviseletet haza küldeni nem lehet; — ez oly logikai sor, melyből egy tagot sem lehet kivenni, melyet megtámadni lehetetlen; s melyre mégis azt mondja a leirat: „ebbe soha meg nem nyúgodhatnánk!“

A kegyelmes királyi leirat mindazáltal ily tagadólagos tartalma mellett is, semmit végkép meg nem

tagad; s midőn a jogfolytonosság értelmezését a jelen viszonyok közt oly szűkre szoritja, miszerint „annak gyakorlati alkalmazása csak abban lehetséges, „hogy a törvények változtatása egyedül a törvény„hozás jogosult tényezői közreműködése mellett esz„közlendő országgyülési megállapodások alapján tör„ténjék“ — ebben magában oly elvet ismer el, mely gyakorlati alkalmazásában épen ellenkezőre mehet ki mint a leiratban előrebocsátottak, mert hiszen feltehető, hogy a törvényhozás egyik tényezője valamely törvény változtatásába nem fogna beleegyezni, mikor az természetesen törvény marad s annálfogva foganatositandó. S épen ez a leirat achill-sarka: e nagy horderejü alkotmányos elv kimondása, melyből az egész pánczélos vitézt ki lehet forgatni minden erejéből.

Gondolom, ebben nem is lesz hiány.

XLIX.

Martius 13.

A kilenczes bizottság készen van a felirati javaslattal s az pár nap alatt a képviselő-ház elébe fog terjesztetni. Tudni való hogy ez is Deák műve. Most is mint rendesen, csak Csengery segélyével élt annak elkészitésében. Érdekes tudni, mikép készülnek e remekművek, melyek egy agyból ugornak minervakészen, teljes fegyverzettel elő, de melyekben egy egész ország nézetei, ohajtása, érzülete sőt sejtelmei vannak kifejezve. Deák keveset formuláz maga, kezében a tollal; karszékében ül, vagy jő megy szobájában, hol törvény-

könyvei stb. mindenfelé kinyitva állanak, ha valaminek — mit óriás emlékezőtehetségében megtalált, de nagyobb biztosság végett irva is szeret látni, — még egyszer után akar nézni; igy mond tollba legtöbbet. Néha azonban, ritkábban, csak eszméit mondja el s azok fonalán siklik végig, és a formulázást Csengeryre bizza; mert, bár tollba néha másnak is mond, de formulázást az egy Csengeryn kivül nem tudom hogy bizna másra. Vele sokszor értekezik, eszmét cserél, vitatkozik, hány-vet, s megállapodván: Csengery épen úgy benne van eszméiben mint ő maga. S hogy a legkitünőbb formulázó azt mondani sem kell. A Szalay Pesti Hirlapja óta, melyet utóbb egészen ő vett át, ez országosan elismert dolog.

Igy készült a Lustkandl elleni értekezés legnagyobb részben. Csengery akkor mindennap Deáknál töltötte az estét s három-négy órát dolgoztak együtt a mondott módon. Igy készült most a második fölirat is; s bár az elsőnél alig egy negyedrésznyivel mondják rövidebbnek, mégis elkészült jóformán két nap alatt. Úgy hallatszott elébb, hogy Deák nem is akarja maga irni, hanem csak némely nézeteit terjesztendi elé a kilenczes bizottságban s az egészet aztán arra, illetőleg annak előadójára Csengeryre fogja bizni. De nem úgy történt. Deáknál ketten irták. S a mű dicsőségében (mert nem kételkedem hogy dicsőséges az) Csengery is osztozik a nagy mesterrel.

Az új államokmány tartalmáról ma ennyit tudok (de egészen biztos forrásból). A közösügyekre tüzetesen ki nem terjeszkedve csak annyit mond, hogy azokat már tárgyalás alá vettük. Az egyes törvények ellen fölhozott nehézségek közül tüzetesebben csak a

törvényhatóságok helyreállitásának kérdését tárgyalja, a többieket röviden de diadalmasan czáfolja meg. A fölirat fősúlya azonban a jogfolytonosság elméleti s gyakorlati magyarázatán fekszik, mely a leirat ide vonatkozó részét egészen megerőtleniti s a tényleges jogfolytonosságot igen is lehetőnek s mulhatlanul szükségesnek bizonyitja be.

Hogy a föliratot a képviselő-ház egész terjedelmében elfogadja, az semmi kétséget sem szenved. De igen valószinü, hogy nem vita nélkül. A két szél erősen fegyverkezik ellene. Apponyiék nem akarnak feliratot, hanem egyszerüen azt, mit a parliamentek nyelvén indokolt napirendre térésnek neveznek. A napi-rend, természetesen, a közös ügyek: s ők azt akarják, fejezze ki a képviselő-ház határozatilag, hogy aggodalmai ugyan a kegyelmes leirat által eloszlatva nincsenek, de hiszi hogy a közös ügyek tárgyalása és azok érdemében fölterjesztendő javaslatai által neki sikerülend a felség aggodalmait eloszlatni; s azért haladéktalanul neki kezd a leiratban is sürgetett közösügyi tárgyalásoknak, melyre már meg is választotta bizottságát. — A szélső bal „kis de bátor had“-a pedig, hihetőleg azon föltevésből hogy Deák fölirata nem lesz elég „paprikás“ — maga készit föliratot, mely — mint rebesgetik — Kállay Ödön tollából kerül ki, s mely ha csakugyan világosságra jövend, hiszem hogy nem fog a derék magyar fűszer szine és szaga nélkül szűkölködni.

Nincs-e a sorsnak valami tréfás iróniája abban, hogy Apponyiék lettek a határozatisták s Kállay Ödönék, nem a többség által sodorva, hanem proprio motu magok fogalmaznak föliratot? Ugyancsak sarkon fordult Kakasvár, mint a népmesében, 61 óta!

Még kevésbé valószinü, hogy föliratunkat a felső-ház is vita nélkül, sőt kétes, hogy egyátalában is elfogadja. Beszélik pedig hogy a méltóságos főrendek röstellve az első feliratnál elkövetett eljárásukat, mely lényegileg mindenesetre fiascot csinált, most azzal akarják helyrehozni a hibát, hogy második feliratunkat egyhangulag s felkiáltással teszik magokévá. Credat Judaeus Apella. Azon magos testület, melyben a kormánypárt annyi eleme s az ó-conservativ politika, sőt ha kell (a hivatalnok-főispányokban) az absolutismus annyi támasza található, nem fog ily nagylelkü concessiót tenni. S ha enged, mindenesetre vontatva fog engedni hogy engedékenységét annál becsesb szinben tüntesse föl. A másik versiót, mely hallatszik, valószinűbbnek tartom. Ez abban áll, hogy a felső-ház némely tagjai, kik örökké szabadelvüség hirében állásuk daczára is minap a külön fölirat mellett küzdöttek, most a másik párt hű harczosaitól magok veendik át azt a zászlót, melyre a képviselő-ház föliratának elfogadása van fölirva. Mondják, hogy Wenkheim Béla, a népszerű békési főispán, kinek minapi magatartásán mindenki fájdalmasan ütközött meg, bizalmas körben most a képviselő-házzal- együtt tartás mellett nyilatkozott.

L.

Martius 14.

Igazán tartalmas ülés. Két nevezetes okmány terjesztetett a ház elé. A leiratra készült fölirati javaslat; és a horvát tartománygyülés átirata, melyben

országgyülésünket értesiti, hogy a horvát-magyar viszonyok rendezése végett kiküldendő regnicolaris választmányba részéről már megválasztotta a tizenkét tagot, kik, mihelyt tőlünk is hasonlóról értesülnek, azonnal meg fognak jelenni Pesten.

A fölirati javaslat tehát előttünk fekszik.

Mikor az első föliratról, s visszatekintőleg Deák egyéb államiratairól szóltam, azt hittem, újat és többet nem mondhatnék már. De Deák minden iratában ez a csodálatos, hogy mikor a megelőzőkben a tárgyat kimeritni s a remekség netovábbját elérni látszott: minden utóbbiban még többet s még jobbat bir mondani, a kérdést valamely adott új oldalról ismét egészen újan deriti föl s előbbi culminatiópontját mindig meghaladja.

Im ennek bizonysága az, mi a jelen fölirat főtárgyát képezi: a jogfolytonosság kimeritő magyarázata. A jogfolytonosság behatólag volt tárgyalva már az első föliratban; a leirat nem mellőzhette el, felelni az ott mondottakra, s midőn azt elvileg nem tagadhatja, oly értelmezést ad annak, mely egy nagy jogelvet mond ki, illetőleg ismer el, s mégis a jelen sajátságos körülmények között a gyakorlati alkalmazás lehetőségét kétségbe vonja. Deák nagy erővel s diadalmas következetességgel mutatja ki, hogy épen ez elismert elvből indulva ki, az ily megszoritott értelmezés tarthatlan, sőt a gyakorlati alkalmazás megtagadásának nincs is tulajdonképi értelme. A leirat veszélyes petitio-principiit foglal tulajdonkép magában. Mert midőn elismeri hogy a törvényt csak a törvényhozás mind két tényezőjének szabályszerü közreműködésével lehet megváltoztatni, s igy egyiknek bele nem egyezése lehetlenné tenné a változtatást.

előre már eltörlötteknek feltételezi az egyik félnek nem tetsző törvényeket és mintegy követeli hogy azok eltörlésébe a másik fél is beleegyezzék. S ha nem egyeznék, hol leszünk? a dolog természete szerint azt a törvényt végre is hatályba kellene tenni, vagy ott maradni a hol ma vagyunk — az alkotmányon kivül.

Mielőtt még a leiratnak a jogfolytonosságot illető, s általam is minap idézett szavai czáfolatára menne a felirati javaslat, az ellenében páratlan ügyességgel választja a legszerencsésebb álláspontot. Nem csak a kérdésbe vont 48-diki törvények vannak, úgymond, tényleg fölfüggesztve, hanem régibb, sem alakilag sem anyagilag kétségbe nem vont minden törvényeink s egész alkotmányunk; sőt fölfüggesztve a trónkövetkezés elmaradhatlan feltétele: a koronázási hitlevél gyakorlata is. Mily egyszerű, közelfekvő — s czáfolhatatlan érv. A Kolumbus tojása. S ezekkel a csodálatos tojásokkal a Deák zsebe mindig tele van. Ezekben áll az ő rendkivüli ereje.

A jogfolytonosság magyarázata is, a mily egyszerü s minden elméleti pöffeszkedés nélküli, ép oly ellenmondhatlanul meggyőző is; a történeti példák, melyekre a leirat akar hivatkozni, ép oly hatalmasan segitő viz a mi malmunkra.

De van különösen egy hely a fölirat e részében, mi még Deák államiratai közt is felül nem múlt magosságban áll, a felelet azon pontra hol a kegyelmes leirat az uralkodó személyes vallásos érzelmeire hivatkozik s azokban egyfelől érvet keres a felesleges eskü ellen (mit egy mindjárt megváltoztatandó s általa úgy is meg nem tartható törvényre

tenne) másfelől biztositékot kiván nyújtani az ország alkotmányos kormányoztatása iránt.

Soha kényesebb s egyuttal fontosabb tárgy több finomsággal s egyúttal erővel tárgyalva nem volt; soha gyöngédebb alakban azon erős és hajthatlan emberi igazság, mely a koronás főkkel szemben is követeli érvényét, kifejezve nem volt. E hely, Deák föliratainak eszmekoronájában kétségtelenül a legszebb gyémánt. Tolla itt majdnem egy költői kedély gyöngédségével van meglágyitva, a nélkül hogy ereje biztosságából legkevesebbet is vesztene. Mikor a felolvasás (melyet ezúttal is Csengery teljesitett az értő ama virtuozitásával, kinek az előadott darab második sorban sajátjává vált) e ponthoz ért, csaknem elfojtott lélekzettel hallgattuk, alig hihetve hogy e pontot máskép mint vagy gyöngén vagy bántólag tárgyalni lehessen. S mikor végére ért, nem csoda hogy a ház kitörő lelkesedése tetőpontját érte el.

Sok embernek, még a házban s pártunkban is feltünt, hogy midőn az első felirati vita alkalmával a kormánypárt némely szónokai s különösen Apponyi, a rögtöni restitutió ellen legerősebb érvül a 61-diki megyék abnormis helyzetét ragadva meg, abból átalában a helyhatóságok alkotmányos visszaállitását a XVI. és XVII. törvényczikkek revisiója előtt lehetetlennek és eszélytelennek állitotta, ez első tekintetre némi erővel birónak látszó érvet Deák csak mellékesen s úgyszólva tagadólag czáfolta meg, azt mondván hogy abból mert 61-ben, félig-meddig viszszahelyzett megyékkel, s mellettök alkotmányellenes közegekkel, az eredmény kielégitő nem volt, épen nem következik hogy teljesen visszaállitott alkotmányos kormányzattal is ugyanaz legyen az eredmény.

A kérdés tényleges oldala, hogy t. i. a 48-diki megye visszaállitható, s meg is fér az alkotmányos felelős kormányzattal, minek bebizonyitását Apponyiék követelték, de bebizonyitható voltát egyenesen tagadták is, minél fogva nyilván mondták hogy e pontban Deák által megczáfolva nincsenek, annál kevésbé meggyőzve, a kérdés ez oldala mondom, akkor — szándékosan-e vagy esetleg, — mellőzve maradt.

A leirat most fölvette a kormánypárt ez érvét s magokra az idézett törvényczikkekre hivatkozott, melyek önmagokat ideigleneseknek vallják s a megye-rendszer végleges szabályozását a legközelebbi törvényhozás egyik sürgető feladatául tüzték ki. A jelen föliratban Deák e pontra is tüzetesen, és bátran mondhatjuk, diadalmasan felel meg s ma már alig mondhatná Apponyi, hogy nem érzi magát meggyőzve. Vagy a 48-diki megyékre való történelmi hivatkozás sem győzhette meg az ellenkező nézetet, melyek a ministeri kormányzattal együtt, bár a legveszélyesebb s háborgosabb időben is, több hónapon át a legjobban megállottak—? oly kormány alatt természetesen, mely a nemzet bizodalmát teljes mértékben birta . . . .

Egy kis pont van még a fölirati javaslatban, mely a leggyöngédebb szivből ered s egyszerüségében testi és szellemi szervezetünk azon műszeréhez szól, hol a könnyek önkénytelenül képződnek. A politikai elitéltek s számüzöttekre vonatkozó pont ez. „Vegye, úgymond, Fölséged kegyelmesen tekintetbe, hogy a szenvedőnek minden órája kinos, s engedje reménylenünk, hogy a mit kérő szavunk Fölségedtől kieszközölni gyenge volt, azt saját atyai szivének sugallata mielőbb valósitani fogja“.

Oh, ha a diplomatiai iratok szivtől szivhez egyenesen szólhatnának, s nem kellene — mielőtt a fejedelmek szivéhez jutnak — egy hideg kormány közegén menniök át! . . . .

A fölirat befejezése határozott, egyszerü, de meleg és meghatott s megható hangon van irva. A felség személyéhez szól s tőle akar orvoslást várni. E hang, ez irány teszi Deák feliratait, s köztök e mostanit is, oly különbözőkké a közönséges államiratoktól. A komoly, erős, ostromolhatlan tartalom rendkivüli gyöngéd és szivszerü alakba van öntve. Soha nem nyújtottak hamisitlanabb bort szebb és önbecsübb pohárban.

A történet úgy akarta, hogy épen ma, midőn e dicső fölirati javaslat felolvastatott, nyilvánuljon Deák iránt a nemzeti bizalom, bár csak egy kis pontról, de az egész ország által osztva s visszhangozva. A nagykunsági Kis-Ujszállás csekély jelentőségü, de hazafias érzelmü polgári körének emlékiratát értem; mely épen tegnap érkezett átadás végett a ház elnökéhez s melyet az öreg úr szerencsésen megválasztott pillanatban épen akkor nyújtott át az ünnepelt hazafinak, mikor az egész ház az imént fölolvasott felirat varázshatása alatt állott. Szerencsésen választott pillanat mondom, mert bár tiszteletünk és ragaszkodásunk Deák iránt nem keres napokat magának s nem változik a napokkal, máskor, a tárgyalások közönséges folyamában aligha helyén lett volna a megtisztelő emlék ily nyilvános átadása. Deák ismeretes igénytelenségével most is kifogást tett ellene, s mintán maga is meglepetve a megtörténtet nem történtté nem tehette, legalább annyit követelt, hogy az egész mintegy zárt ülésben történt-

nek tekintessék. De a ház Deákkal együtt az elnököt is éltette s ezzel helyeslését mondá ki nem épen szabályos, de azért rendén levő eljárására.

LI.

Martius 15.

Uram, ments meg ügyetlen barátaimtól, inkább hogynem mint leggonoszabb ellenségeimtől.

E régi mondást ugyan ismételheti szegény Siklósy, kinek Besze János által megvizsgált választási ügye szintén a tegnapi ülésben került napi rendre.

Besze kiment, visszajött; azt mondja jött, látott és győzött. Hogy ne! bátorsága most is az a régi, melylyel egykor ama hires definitiót adta mely szerint az ágyu semmi egyéb mint egy nagy puska. Rendezői talentuma nem kisebb a hadvezérinél, melyről hajdan Schlick oly magos bizonyitványt adott volt ki egyik hadi bulletinjében, az általa visszanyomott magyar seregről szóltában, eképen: „General Bőse, der den Rückzug deckte, oder wenigstens decken sollte". — És Besze most sem hazudtolta meg régi jó hirét. Halljuk magát — hiszen ki adhatna illetékesebb tudósitást saját viselt dolgairól, mint ő maga? — s értsük meg belőle, mint dolgozott éjjel nappal; mint járt faluról falura; mint tartott dicsőbbnél dicsőbb speecheket a néphez; mint térdeltette az esküvőket s tartatta föl három újjokat s vezényelte hogy na most mindjárt megesketi s mikor látta hogy készek eskünni, mint engedte el nekik az esküt; s ezer meg ezer ily badarságot, a leg-

hősiesebb, fenyegetőbb és nagyszerűbb bramarbas pofával, az elmaradhatatlan stentor-hang jerikói trombitájának kiséretében.

Elejétől fogva sajátságos ügy volt ez a Siklósyé! Mert valljuk meg, hogy még Beszénél is többet ártott neki másik barátja s főagense, Miksich. Ez a kapa-kasza kerülő fölvett a Siklósy melletti korteskedésre két ezer forintot; holott egy krajczárra sem lett volna szükség, Siklósynak óriási többsége levén. Annál nagyobb szüksége volt azonban a pénzre — Miksichnek. Ő tehát a kétezer forint legnagyobb részét zsebre dugta, s hogy vele mégis beszámolhasson: maga ütötte a legnagyobb lármát, hogy ő igy etet, úgy itat, igy költ, úgy korteskedik; mig nem csak a mohácsi választó-kerület és Baranya vármegye, hanem ország-világ tele lett vele. Nem költött ő el kétszáz forintot sem, de azzal oly barnumi reclamot tudott csapni mint más ember tizezerrel sem. Mit bánta ő hogy a választók demoralizáltatnak, a választás viciáltatik, Siklósy megsemmisittetik, — neki megmaradt másfél ezer forint tiszta profit.

Igy Siklósy, méltó büntetésül hogy ügyét ily emberre bizta, s nevével ily játékot űzni engedett, de egyébiránt világos többsége daczára, áldozata lett a közönséges morál s politikai tiszta kéz követelményeinek. Megbélyegezte a főkortese; s a Gnadenstosst megadta neki a vizsgálója; két jó barátja ölte meg. Miksich korteskedéseiért el kellett rendelni a vizsgálatot. Besze ügyetlen védelme elkerülhetlenné tette a megsemmisitést.

Ez a képviselő-ház tárgyalásai közt a legnagyobb tragikomédia.

LII.

Martius 18.

A lapok, kivált a bécsiek, a fölirati javaslat bonczolgatásával vannak tele. Mindenik a maga módja szerint. Azok melyek a leirat által oly kellemesen voltak meglepve, némi fitymálással szólnak emerről, s előkeresik a 61-diki ismeretes szójárást, hogy az csak jogi és nem politikai mű, prokátori, nem államférfiui irat. Hagyján. Egynémelyik, s velök egyetértőleg a mi kedves Magyar Világunk is, nem lát újabb stadiumot országgyülési tárgyalásainkra nézve e második föliratban. Hogy is? hisz ez most is csak az első fölirat alapján áll! nem mond semmi újat, legalább nem egyebet, mint az mondott, s mindenek fölött nem azt, mit a M. V. várna. Szerintök hát e fölirat egyszerü jogi óvástétel, mely meg nem akasztja a (főleg közösügyi) tárgyalásokat; sőt (szerintök) érdemleges feleletet sem ad a leirat, mert (mindig szerintök) az érdemleges felelet majd csak a közösügyi előterjesztmény lesz. Igy szerintök tulajdonkép felesleges is e fölirat, jobb lett volna az óvást egyszerüen jegyzőkönyvbe tenni s tovább menni. — Tudjuk, értjük. — De bezzeg, ha országgyülésünk felelet nélkül hagyná a leiratot, emez új stadiumot alkotna tárgyalásainkban, s mi az ilyen új stadiumot nem szeretjük, inkább megmaradunk, Bécs és Pest kormánylapjai engedelmével régi stadiumunkon.

A felirati javaslat tárgyalása egyébiránt holnapra van kitüzve. Országgyülésünk addig kisebbszerü, bár részben nagy horderejü dolgokkal foglal-

kozott. Ilyen a nemzetiségi kérdésre kiküldendő bizottság iránt benyújtott két rendbeli inditvány.

Az első fölirat részletes tárgyalása alkalmával már aggasztólag kezdte a nemzetiségi kérdés föl-fölütögetni fejét — Stratimirovics, Hodosiu és Borlea képviselők mindent elkövettek, hogy e kisértő rémkérdést, — az ő agyukban kisért tudniillik — a felirati vitába mintegy becsempészszék s igy azt csak per tangentem kedvök szerint oldassák meg. Mi azonban teljességgel nem akart több rendbeli próbájukra is sikerülni.

A különböző nemzetiségü képviselők külön tömbekben folyvást konferencziáznak. S hogy azokban olykor-olykor mily eszmék merülhetnek föl s érlelődnek, elég világosan sejtetik egyes tagjaiknak részint szándékos, részint elejtett nyilatkozatai. Nem csak az egy politikai nemzetet tagadják a „nemzetiségek“ e nagy bajnokai, hanem szent István koronájának területi épsége s oszthatlansága sem oly szent előttök, mihez könnyedén s szivesen hozzá ne nyúlnának.

Adjuk meg nekik, az oláhokat illeti első sorban e dicsőség. Természetes, van jó és rosz román szerintök. Gozsdu persze rosz román; mert tiszteli tán a magyar államot, nemzetet és törvényt. Remélem Popovics Zs. is az, legalább mint baloldali férfiuról azt hiszem áll a fölvilágosultság azon magoslatán hol az eszméket tisztázni képes lehet*). Babes, Hodosiu, Borlea, — óh, ezek a jó román eszményképének

*) Későbbi jegyzet. E remény a nemzetiségi kérdésre nézve aligha csalódáson nem alapul. Popovich is a nemzetiségek „túlkövetelő“ bajnokai közé látszik tartozni.

megtestesülései. Ha Axentie közöttük volna, vezérük is volna e vitéz férfiúban. Sajnos, épen most jő a hir, hogy választása azért lett érvénytelen, mert tisztelt választói nem tudván kimondani jelöltjük nevét, 30—40 variatióju czifránál czifrább nevek alatt adták be szavazataikat s igy a szavazatok tényleg sok felé oszolván szét, átalános többség ki nem került. Kár, mert mily szép dolog lett volna Magyarország (és Erdély) képviselőinek egy széket ülni Axentie Szeveruval, az egykori tribunnal, kinek arcza füsttől barna s keze vértől csepeg . . . . De térjünk vissza román képviselő-társainkra. Ők folyvást konferencziáznak s ezt jól teszik; eszméiknek sok tisztázásra van még szüksége. Vajha a jobb meggyőződések jutnának köztök érvényre. Van pedig, el kell ismernünk, erre is elég elem közöttük. Gozsdut már említettem. Faur, Maniu, Joannovics ismeretesek. A fiatal Mihályi Péter s a szelid kis Véghső Gellért is minden jóra hajlandó volna. Papp Zsiga és Wlád alkotmányosságáért ugyan nem sokat adnék, de talán ők sem oly dühös magyarfalók, mint a fölebb említett három. Csakhogy az emberek oly gyöngék, hogy a szájas és merész kisebbséget uralkodni s vezérkedni hagyják. A túlzó nézetek ragadják az erőtlenebbeket; s kivált a nemzetiségi igények, melyeknek háta mögött, állitólag, százezrek vagy épen milliók állanak, némileg feszélyezik a mérsékeltebb nézetüeket, hogy ama túlzó és valósulhatlan ábrándok ellen, a józan ész és politika fegyvereivel föllépni se merjenek, nehogy nemzetök hűtlen fiainak tartassanak. Sőt tudnánk nevezni, és pedig igen előkelő magyar képviselőt is, ki román választóinak igéreteket tett a nemzetiségeknek adandó engedmények

iránt s igy magát e kérdésben némileg lekötötte nekik. Lehetetlen, hogy e kötelezés, magyar létére is ne nyűgözze majdan. S mennyivel inkább ott, a kinek társai majd vádlólag, majd gúnyosan, majd gyanusitva, majd fenyegetőleg súgják vagy kiáltják fülébe: hiszen te román volnál — s mégis? . . . Et tu mi fili!

Külön csoportulatot alkotnak a szerbek. S úgy tetszik nekem, vagy szellemök jobb, alkotmányosabb, vagy vezetőik higgadtabbak s óvatosabbak, mint az oláhokéi. Stratimirovics, 48-adiki szereplésénél fogva, egyik legkiválóbb alak közöttök. Külsején alig látszik meg az egykori katona, vagy épen vezér. Tartása inkább hanyag, legalább legère, hangja alig érthetően halk, arcza hideg, a lelkesülés tüze lobogása nélkül. De kétszeri föllépése az első fölirati vita alkalmával, egy-egy alig észrevehető subtilis pártnál, megmutatta hogy a volt tábornok nem alszik s előőrseit jókor kiállitotta még hajnal előtt. Hogy követjelölti programmja daczára, igényei túl fognak menni a kielégithetőség határain, azt már sejteni lehet minapi beszédeiből. Mind azáltal szelidebb alakba öltözteti azokat mint román barátink. Mennyi hatása lesz fajrokonaira, még ezután fog elválni. Ugy látszik, Miletics, Milutinovics, Manojlovics egészen más emberek mintsem befolyása alá adnák magokat. Miletics, a szerkesztő és iró, bozontos tatárfejével s tüzes, olykor indulatos előadásával, mit némileg annak tulajdonitok, mert nehezen birja magát megértetni, középúton jár s egész önállóan; tehetségeinél fogva leginkább van hivatva, hogy a szerb elem képviselői közt vezér szerepet játszék, de egyénisége aligha termett ily szerepre. Dimitrievics, a ház derék jegyzője,

s a legalkotmányosb érzelmü mindnyája közt, szelidebb egyéniség mintsem egy párt vagy töredék vezéri helyét foglalhatná el, kivált ha az merészebb útakon akar járni.

Ruthén, ha jól tudom, három van közöttünk. Dobrzánszky, kire felesleges volna több szót vesztegetni; Markos végetlenül tüzes, csaknem szélső, baloldali, de egyébiránt sok kérdésben helyes nézetekkel s helyén álló erélylyel biró, és Szilágyi István, szelid igénytelen ifju, ki úgy hiszem nem fog tulzó követelésekkel sem rosz vért sem meddő vitákat idézni elő.

E három nemzetiség az, melylyel, mint a mumussal szokták ijesztgetni a magyar politikát, ha az elég gyermekes volna megijedni a rémlátók sopánkodásaitól. Másik kathegoriába jőnek a tótok, németek s erdélyi szászok.

Ez utóbbiak képviselői még most adogatják be választási jegyzőkönyveiket. Az elsők, kik közülök megjelentek, a két brassói követ, a derék Bömches bácsi s a fiatal Trauschenfels, mindkettő őszinte unió barát, voltak. Schmidt Konrád, a comes ur ezúttal nem jő; a Rannicher-Zimmermann párt férfiai még nem érkeztek meg; hir szerint egyszerre akarnak mintegy tüntetéssel (14-en!) megjelenni a képviselőházban. Nem illenék, bár jól ismerjük eddigi politikai magatartásukat, addig szólani felőlök. A magyarországi németek a leghazafiasb szellemüek, idegen ajku honfitársaink között; ez már régóta ismeretes tény. Tótjaink ellen sincs ezúttal semmi panaszunk. Ezúttal mondjuk, mert bizony ők nem egyszer s csak a közelmúltban is, sok tért engedtek magok közt a panszláv törekvéseknek és izgatásoknak. Például hoz-

hatjuk föl a Hurbán féle katonai és egyházi hadjáratokat. Most azonban közülök olyanok is, kik nem rég még telivér panszlávok voltak, úgy látszik meglehetősen kijózanodtak mámorukból s eszökre tértek. A felvidéki (tót) képviselők legnagyobb része, sőt tán kivétel nélkül, a legjobb szellemü. Kubicza áll élükön, ki megpróbált hazafias jellem. Stefanidesz most nagyon tüzes magyar, mondják nem volt mindig ilyen, de nem csalódom, hogy méltán bizhatunk benne. A derék Justh és Madocsányi régi, próbált vitézek, tüzben edzett aczél, valódi magyarok.

Körülbelől ezen elemekből állanak képviselő házunkban a „külön nemzetiségek". S most, midőn második föliratunkban ismételve ki vannak fejtve és néhány nap mulva a király elébe terjesztve, közjogi követelményeink, közeledik az idő, midőn az országgyülés belkérdéseinkre forditandja összes figyelmét, s egyidejüleg a „közös ügyi" bizottsággal, szintén bizottságilag készitendi elő minden fontosabb belügyre nézve az anyagokat, nézeteket s majdan törvényjavaslatokat. E belkérdések közt, ez időszerint alig van fontosabb s egyszersmind kényesebb, mint a nemzetiségi. A kor uralkodó irányai közt egy sincs hatalmasabb mint a nemzetiségek vérrokonsága által előidézett villanydelejes folyam. Száz esztendővel ezelőtt alig ismerték e hatalmas motorát a mai politikának és még lehető államalakulásnak; s meglehet száz év mulva szintugy nem fogják érteni a tüzet, sőt dühöt melylyel az itt-ott kezeltetett, mint mi nem értjük azon érzelmeket, melyek a keresztesháborúk árját szülék. De hogy most a nemzetiségi eszme végetlen horderejü Európában s hogy valóságos életkérdés Magyarországon, azt senki sem tagadhatja.

Országgyülésünknek azért, mely — ha jó idő lesz reá — mindenféle zilált viszonyainkba rendet akar s van hivatva hozni, e fontos kérdésre mindjárt első sorban ki kell terjesztenie figyelmét. Az 1861-diki országgyülés is mélyen érezte s elismerte már e szükséget s bizottságot nevezett volt ki, mely a főbb vonásokban az elvek megállapitásaig, el is készült munkálatával. A bizottság kisebbsége a többség munkálata által ki nem elégitett idegen elemek részéről, Wlád Alajos és Popovich Zsigmond, mindketten most is képviselő-társaink, nyújtottak volt be külön véleményt. Az országgyülés csakhamar bekövetkezett eloszlatása miatt azonban a beadott jelentések nem is tárgyaltathattak s az ügy akkor függőben maradt.

Több izben volt már szó köreinkben, s Deák által a január 22-diki nagy konferencziában formuláztatott is, melyek legyenek azon tárgyak, melyek előkészitésére külön bizottságok alakittassanak. A nemzetiség természetesen ezek közt nem utolsó helyet foglal el. S a martius 15-ki ülésben egyszerre két inditvány adatott be, a nemzetiségi bizottság kiküldése iránt. Egyiket, hosszabban indokolva Popovich-Desseanu János (nem Popovich Zsigmond, kit már több izben emlitettem) nyújtja be. Ez, bár csak egy névvel aláirva, úgy látszik az oláh képviselők konferencziáiban készült s általok élesen fog támogattatni.

A másik inditványnak, melyet a felső megyékbeli tót vidékek összes képviselői, a magyarok is aláirtak, s melyet mindnyájok nevében Kubicza Pál szavatolt, röviden ez a története. Az emlitett képviselők már e hó 8-dikán értekezletre jöttek össze Kubiczánál, ki közöttök ily inditvány benyujtását javaslatba tette. Többek részéről azonban azon ellenvetés

tétetvén, hogy a nemzetiségi kérdést, épen a magyar szellemü tótság részéről bolygatni nagyon helytelen volna; tegyék ezt azok, kik államjogi helyzetöken netalán változtatni akarnak. Mig másrészről épen a tótság jószellemüségével indokolhatott annak czélszerűsége, hogy az inditvány e részről történjék. A két ellenkező nézet ekkor nem jöhetett megállapodásra. A közelebbi napokban azonban több izben tartván értekezletet, végre az inditvány benyujtása iránt megegyeztek, s azt 15-én, a P.-Desseanuéval egyszerre, be is nyujtották.

A ház azt, hogy a nemzetiség ügyében bizottság küldessék ki, természetesen elfogadta. De most még sem a bizottság tagjainak számát, sem a választás idejét meghatározni időszerünek nem látta. A nemzetiségi kérdés, ha a legfőbbek egyike is, épen nem az egyedüli a haladékot nem szenvedő elintézendők közt. Egyéb belkérdéseink szintoly fontosak. S azért sokkal célszerűbb együttesen venni tekintetbe mind azon tárgyakat, melyekre bizottságok leszneк kinevezendők; s mivel e bizottságoknak a felölelendő munka-anyag tömérdekségéhez képest kétségkivül feles számu tagokkal is kellend birniok, sokkal czélszerűbb leend, mint Deák inditványára a ház el is fogadta, addig halasztani az ez iránti rendelkezést, mikor egyszerre a szükséges bizottságok mindenike iránt fognak határozhatni. Deák, a fölirati javaslat tárgyalása után összetes inditványt teend e különböző bizottságok iránt.

LIII.

Martius 20.

A német népmesék kedvencz figurája az a bűvös csizma, melylyel hét mértföldet lép a ki lábára húzhatta. Ilyen Siebenmeilenstiefel volt ma a mi lábunkon is; egy ülésben átmentünk a feliraton és pedig mind az átalános (és pedig ugyancsak eseménydús), mind a részletes tárgyaláson. A ház, mintha talpa alatt égett volna a föld, sietett a végzésre; s szembetünő volt mily roszul esik a többségnek, hogy egy — bár nem tekintélytelen, de ezúttal igazán csak kötelőzködő kisebbség miatt (s mily aránytalan kisebbség!) meghiusittatott azon szándéka, hogy a második föliratot egyhangu fölkiáltással fogadja el.

Merő kötelőzködésnek mondám eljárásukat; kemény vád, mert kizárja a valódi és erős — s azért tévedéseikben is tiszteletreméltó meggyőződéseket — s azért igazolnom szükség azt. Igazolja maga az esemény egyszerű eléadása.

A fölirat felolvastatott s végén, mintegy varázsütésre fölugrott az igen nagy többség; mit mondok? alig tizenöt-húsz tag hijján az egész ház. Elfogadjuk, elfogadjuk — kiáltók mindnyájan. Az elfogadás már ekkor bevégzett ténynek lett volna tekinthető. De ha a szélső jobb azon nehány tagja, ki velünk föl nem állott, meggyőződése ellen valónak tartá a föliratot, akár elveire melyeket nem oszthat, akár átalában fölirati alakjára melyet időszerűtlennek tart: — isten mentsen hogy vitatási jogukat tagadni vagy őket véleményök nyilt és szabad kimondásától el-

zárni akarnám. Lelkesült fölkiáltásaink még el sem hangzottak: — midőn az „ellenzék“ rettenthetlen gladiátora a kis Bartal már fönállt és szót kérve, integetve, vigyorgott az elnök felé, ki épen enunciálni akarta a roppant többség határozatát. Bartal hát szólt; a fölirat ellen szólt, mert Dimitrievics jegyző, kinél a fölirat elleni szónokok jegyeztették magokat (a fölirat mellettiek Tóth Vilmosnál), mint ilyet szólitotta őt szólásra s ő azt elfogadva, szólt. Tehát a fölirat ellen szólt. Ezt ugyan jó volt tudni; mert beszédében, az ő szokása szerint, ugyanannyi volt a leirat ellen is. Mivel több izben nem csak maga, hanem elvbaráti s pártja nevében is szólott, — kik helyenként ugyan „helyes“-elték is beszédét — a beállt öt percznyi szünet alatt húszan a többségből névszerinti szavazást kivántak.

Figyelmet kérek, mert most tünik ki, mi a szélső jobb meggyőződése — s mi kivált Bartalnak annyiszor hánytorgatott politikai nagy bátorsága —? A meggyőződés embere, ha kisebbségben van is, hiszi hogy igaza van, és nem röstell szemtől szembe állni a többség ellenébe. E tisztelt urak visszariadtak a nyilvános szavazástól. Hárman négyen is fölszólaltak s bizonyitgatták hogy a szavazásra nincsen semmi szükség, mert hiszen ők nem a fölirat ellen beszélnek, csak a körüli nézeteiket mondják el a dolgok jelen stadiumán. Ők nem akarják gátolni a fölirat fölküldését (no azt bajos is volna!), nem is ellenzik az abban fejtegetett nézeteket; csak azon igénytelen véleményüket akarták kifejezni hogy a leiratra átalában nem tartottak volna föliratot szükségesnek, csak a ház aggodalmainak jegyzőkönyvi kifejezését.

Ime, a meggyőződés! ime a politikai bátorság! A fölirat tárgyalásánál a mellett és ellen szólók számára két iv van kitéve; az ellen ivre Bartal és Zichy Nándor gróf föliratják magokat. Bartal ellenbeszédében folyvást elvbarátira hivatkozik; elvbaráti folyvást tapsolnak neki; mikor az egész ház feláll, ők Apponyi gróftól Széchenyi Béla grófig ülve maradnak; s mikor mi névszerinti szavazást kivánunk — nem akarnak szavazni, szabadkoznak, — Babarczy kesereg, Ürményi sofismákkal áll elé. Végre Deák megmagyarázza hogy igen is, van jog névszerinti szavazást követelni, — a névszerinti szavazás megtörténik s oh hallatlan, Bartal és elvbaráti — igen-nel szavaznak!

Itélje meg ez eljárást akárki s találjon benne egy csöpp férfiasságot s egy szikra következetességet!

Volt pedig düh, kapkodás a párt egynémely tüzesebb tagja részéről; szidták a szavazást kérőket stb. Én nem voltam, mondhatom, közöttük. De nem volt-e igazuk? s nem volt-e eljárásuk szükséges? mert mi volt egyéb mint ügyes parirozása a Bartal arra irányzott manöverének: hogy a fölirat elfogadásának dicső egyhangusága megzavartassék s igy a fölirat maga veszitsen súlyából? A névszerinti szavazás követelése tulajdonkép azt czélozta egyenesen, hogy ugorjék ki a bokorból — nem a nyúl, hanem az „elvbarátok“ tömbje; hadd lássa meg ország világ: kik és hányan vannak ők? — de ennél jobbat ért el, biztositotta a föliratnak az egyhangu elfogadtatást, nem levén senki ki nem-mel merjen szavazni! Persze ez eredmény nem a szavazást kérők érdeme, hanem a tisztelt elvbarátoké.

De vessünk egy futó pillantást a Bartal György

beszédére, mely sor szerint harmadik, és sok időre bizonyosan utolsó is. Mert ha a ház ma gyorsan haladt munkájában, bizony Bartal György is felkötötte a hét mértföld-lépő sarut, — hogy azzal nem csak a nagy távolságot, hanem magát is — lejárja.

Mondám már, hogy beszédében szintannyi vagy több volt a leirat ellen, mint a fölirat ellen. Azzal is kezdte, hogy ő a leiratot akarja taglalni. Már kérdem: ki készitette e kegyelmes leiratot? Nem azon kormány-e, melylyel hogy solidaritásban van, nemcsak mindnyájan tudjuk, de maga is, előbbi beszédeiben több izben kimondotta; s kormányférfiunak, kormánypárt vezérszónokának illik-e, lehet-e kegyelmes leiratot, melyet ők készitettek s melyhez a fejedelem aláirását az ő tanácsaik nyerték meg, ily módon birálni? Mi egyéb ez, mint captatio benevolentiae a többség irányában? mi egyéb, mint mesterkélt takargatása azon ellenkező érveknek, melyekkel mindjárt a föliratnak megy neki, a leirat után? Ha a többségnek egy kissé több belátása nem volna, mint hogy ily eljárást jóba vegyen!

No de ne legyünk türelmetlenek! Bartal elmondta a mit mondhatott, a leirat ellen; neki a leirat nem tetszik, őt az nem csak meg nem nyugtatta, de sőt némileg növelte az ő és elvbarátai aggályait! S most már következik a fölirat birálata. Mily birálat! Szeretném, miután a házban e beszédre semmi megjegyzés nem tétetett, itt mondani reá egy némit. De ki birna Bartal burkolt eszméinek magvához, elég szabatossággal, hogy ferdités vádja ne érje, behatolni?

Első megtámadását a fölirat azon pontja ellen intézte, mely kimutatja hogy a jogfolytonosság elvi

elismerésével a nemzet meg nem elégedhetik. Czáfolata abból áll, hogy emlékeztet, mennyi idő, türelem, hősies kitartás és küzdelem kivántatott, mig ennyire mentünk, hogy a jogfolytonosság elvileg elismertessék. Szép indokolás, hogy tehát még annyit várjunk és türjünk, mig az üres szóból tett s az irott malasztból valóság lesz. Mert jőjön akárki és mutassa ki, hogy egy elvi elismerés, tettleges foganatositás nélkül, mennyivel több a semminél? s mit tesz a „nyilt és tartaléktalan elismerés" melynek igen is van tartaléka, mert valóban semmit, még a kétségbe nem vonhatót sem bocsátja ki markából egynémely aggályos vagy kétséges pontért!

Második ellenérve azon lovagol, hogy hiszen mi is csak „partialis restitutiot" sürgetünk, s igy csak egy hajszállal vagyunk jobbak nála és elvbarátinál. Honnan vette, hogy mi nem teljes visszahelyezést kivánunk: nem tudom; ha csak azon kifejezéséből válaszföliratainknak, hogy „politikai lehetetlenséget nem kivánunk" — mert ha van is köztünk egy kettő, ki egyéni véleményeként Csonka ministeriumot, vagy ez amaz közvetitő javaslatot emleget, fölirataink azt hiszem elég határozottan szólnak. Lám, ki hitte volna! nem csak Madarásznak és Pataynak, — Bartalnak is igen kevés, a mit követelünk.

A forradalom s legyőzetése gyöngédtelen fölemlegetésétől Bartal jelen beszéde sem maradhatott ment. Most arra útalt, hogy ha mindjárt forradalom után annyit ajánlottak volna mint most: a nemzet valyon fogta volna-e annak elfogadását az előleges restitutiótól föltételezni? — Mit tett volna akkor a nemzet, nem tudom. Mindent vesztve, leveretése setét és kétségbe ejtő pillanataiban mikép fogadta volna a leg-

kisebb sugárt is mely eltemetett multja kriptájából csillant volna felé . . . ki mondhatná meg? De anynyit tudok, hogy Bartal György az első, ki az elkényszeredett, kétségbeesett lépések netaláni elhamarkodásaiból az eszély és megfontolás logikáját akarná elvonni, és hogy egy önérzetére s jövője iránti törhetlen bizodalmára, oly óriási lesujtó csapások után ismét fölébredt nemzetet arra emlékeztetni, hogy csüggedt és erőhagyott helyzete is volt, semmivel sem gyöngédebb, mint a nyomorából ismét kivergődöttnek azt hányni szemére: bezzeg volt oly idő, mikor a száraz kenyérhéj is jól fogott volna! Hogy a viszszaemlékezések e kikeresett gyöngédségeire (harmadszor bizonyitja!) közülünk csak azon Bartal György képes, ki maga is tevékeny szerepet játszott azon eszményekben, melyekkel most oly gúnyolódva játszadoz! — Dehogy gúnyolódva! hisz ugyan azon lélekzet alatt „a nemzeti szabadság nagy harczának" nevezi a forradalmat! — A mese satyrja jutt eszembe. Ma is van a ki ugyanazon szájból egyszerre tud fújni hideget és meleget!

De elég! Bartal, a lépcső-fokokon ma ismét leebb szállott a közbecsülésben. Tehetségeit, szépen indult pályáját, országos nagy népszerüségét, magos jövőjét ki ne sajnálná! Ez alkotmányos küzdelemben, azt hiszem, senki sem vesztett annyit mint ő!

Ma a fölirat, a tegnapi jegyzőkönyvvel meghitelesittetett és végleg megállapitva, a méltóságos főrendeknek, egy Deák által fogalmazott végzéssel átküldetni határoztatott. A végzésben ki van mondva, hogy a képviselő-ház örömmel venné, ha e föliratot

a főrendekkel együtt terjeszthetné fel Ő Felségéhez. Meglátjuk, teljesül-e?

Ma adta be inditványát Deák egy tizenkét tagu bizottság választása iránt, mely tervet készitsen arról, hány, és minő bizottságok választassanak az országgyülés előtt álló teendők tekintetéből.

Az országgyülés ezzel ugy látszik tevékenységének egy új stadiumába lép. Mivel föliratunkra, akár hozzájárul a felső-ház akár nem, valószinüleg leirat következni nem fog, — a nyilvános tárgyalásokat egy időre a bizottsági munkálkodások váltandják föl. Első sorban minden esetre a közösügyi nagy bizottságé, de utána s mellette a többieké is . . . .

LIV.

. . . .

Eddig terjednek naplójegyzeteim.

Nem csoda, hogy mintegy magoktól abba maradtak, mint a homokba elvesző forrás szétszivárgó patakja. Országgyülési életünk utolsó nevezetes mozzanata a második fölirat volt.

Egy darabig még annak utó-izével táplálkoztunk; aztán fölvitték, átadták, válasz nem következett reá, s az országgyülés sokáig csaknem teljes tétlenségbe látszott merülve. Látszott mondom, mert a bizottsági munkálatok, következetes lassusággal ugyan, de csakugyan haladtak, s a sima fölszin alatt volt egy kis élet.

Most naplójegyzeteim Emlékirat - alak és modorban folytatására határozván el magamat, ott kell fölvennem emlékezéseim fonalát, a hol elejtettem volt; s mindenek előtt második föliratunkhoz kell visszatérnem. E kis czikket annak köztünk nyilatkozott utóhangjainak szentelem, a következőben pedig egy futó pillantást vetek föliratunknak felső-házi tárgyalására.

Mig a bécsi lapok, előbb mint a fölirati javaslat a ház asztalára került volna, igyekeztek annak tartalmát, legalább főbb pontjai vázlatában közölni, s mihelyt a javaslat kész volt, azonnal éles birálat alá vették, addig a mi lapjaink, s nevezetesen az egyesült jobb- és bal-közép két közlönye, a „Pesti Napló“ és a „Hon“ annyira tartózkodók voltak, hogy mig az alsó-ház tárgyalását be nem fejezte, egyátalában nem nyilatkoztak e fontos államiratról. Bár mily szép és dicsérendő tulajdonnak tartom a diskretiót, lapjaink e mély hallgatását még sem helyeselhetem. Szerkesztőik, mint képviselők, ama nagy párt tagjai s e minőségükben hihetőleg pártfegyelmi szempontból hallgattak. De a sajtó felül áll ily korlátolt szempontokon; s a sajtó jogáról lemondani, a képviselői állás épen nem elég ok. A sajtónak feladata tisztázni az eszméket s irányozni a közvéleményt. Ez esetben égető szükség nem volt rá. A fölirati javaslat iránt tisztában volt a közvélemény. A bécsi lapokra legjobb felelet az leendett mit a képviselő-ház elfogadó végzése adandott. Mind igaz, — de az elvet nem helyeslem s tagadom hogy a sajtónak, ha hivatásának meg akar felelni, joga volna lemondani azon jogáról, hogy minden fölmerülő fontos mozzanatot irányadólag vitasson meg.

Azt hiszem igy értette Böszörményi is, ama „bátor nyilatkozatát“, mely a Pesti Naplóban, két erős czikkben oly szigorún s annyi gúnynyal volt czáfolva. Részemről az alapeszmében igazat adok Böszörményinek; de sem ki nem fejtette, sem helyén nem alkalmazta, sem tényekkel nem igazolta rohamát. Az egész sajtóra s oly átalánosságban mondott kárhoztató itéletet, hogy az úgy nem csak nem áll, de nevetségessé is válik. De az igaz, hogy a sajtó, midőn a legfontosabb kérdésekben is hallgat, nem teljesiti kötelességét.

A fölirati vita végeztével s midőn a fölirat már el volt fogadva, nyilatkozott felőle két pártlapunk, érdemlegesen. A „Magyar Világ“ előbb már tárgyalta volt a feliratot s kimondá róla, saját pártszempontjából egészen indokolt nézetét, hogy az „új stadiumot nem jelöl az országgyülési tárgyalásokban“; szerinte új stadium a leirat után már csak az lehetvén, midőn a közösügyi munkálatokat fölterjesztendjük.

A „Pesti Napló“-ban Andrássy Gyula és — o — (Szentkirályi Mór); a „Hon“-ban Tisza Kálmán és Jókai nyilatkoztak tüzetesen a második föliratról. Részint annak fontosságát és horderejét emelik ki, részint az ellenpártok megtámadásai ellenében igazolják országgyülésünk ez újabb nyilatkozványát.

Andrássy Gyula és Tisza Kálmán czikkei, el nem mondott beszédek. Ők kétség kivül készen tartották magokat azon esetre is, ha a második fölirati javaslat fölött is olyas vita találna keletkezni, minőnek az elsőnél tanúi valánk. Ez eset azonban nem következett be; s beszédeiket most hirlapi czikk alakjában adják világ elé.

Andrássy különösen a leirat czáfolatával foglalkozik

s annak mind jogi mind czélszerüségi szempontból erős birálatát adja; részletekre nem terjeszkedve, mint a fölirat maga, mely e tekintetben teljesleg elégséges, hanem átalános szempontokból. Bármennyire szeretjük Andrássyt beszélni hallani, e magvas és szépen irt czikket olvasni még jobban szerettük. Tiszát ellenben inkább óhajtjuk a szószéken látni, mint az irodalom terén. Nem született irónak. Nincs sem verve-je, sem elegantiája; eszméi nehezen füződnek sorba, kifejezései nem szerencsések, egész irálya nehézkes is, közönséges is. Hogy szónoknak sokkal kedvesebb, annak okát részint alakja és hangja elégiai hatásában, részint abban találjuk, hogy inkább tűzbe jő beszéd közben mint a tollal kezében s szelleme rendes ridegsége inkább megolvad a szó elevensége, mint a csöndes eszmélkedés által.

Szentkirályi T á j é k o z á s a, két terjedelmes czikk vagy inkább összeállitott töredékek, melyek többnyire szintén a leirat birálatával foglalkoznak. Ez elme sajátságos voltáról tesznek újabb bizonyságot. Mintha csak beszélni hallanók. Látszólag külön álló, s egymás mellé csak lazán sorozott töredékek, de melyek jobban megnézve valódi egészet alkotnak. A mozaik egyes szines kövekből áll, de szoros összeverődése egy sima talajjá s egybeillő összerakása bámulatos műtárgygyá teszi. Szentkirályi logikája nem a hosszu és fokozatos deductiókban tündöklik, hanem a hasonlóknak és ellentéteseknek csodálatos összeállitásában, melyből végre ki nem mondva is kikerekedik a mit be akar bizonyitani. — Jókai is töredékesen adja eszméit gyakran; s azok is szinesek, meglepők gyakran, de nem a mozaik tömörségével, hanem a kaleidoskop phantastikus szeszélyes-

ségével fűzi őket össze. Nem a logika erős oldala, hanem a képzelődés.

A Magyar Világ zokon vette, hogy a képviselőház legelőkelőbb tagjai a kegyelmes leirat és a föliráti javaslat feletti vitát a házban elutasitották s a napi sajtóban vették föl. A Pesti Napló azonban oly élesen jelölte ki ez eljárás okait, hogy a M. V.-nak és pártjának elment a kedve minden további kérdezősködéstől. Azért kerülték, úgymond, a discussiót a házban, mert a leirat felelős kormányt kilátásba nem helyezvén, nem akarták a jelen kormány helyzetét még nehezitni vagy épen tarthatlanná tenni, az ott kétségkivül napfényre jövendett igen kemény nyilatkozatok által; kerülték továbbá, mert feleslegesnek tarták oly töredékkel szemben a nagyobb vitát, melynek sem a nemzetben sem a kormányban valami nyomatékos támasza nincs s egyiket sem látszik képviselni tulajdonkép; s még feleslegesebbnek oly párttal szemben mely megtámadja a feliratot s egyszersmind elfogadja.

Valóban, alig lehet valami szegényebbet és precariusabbat képzelni, mint a jobb oldal egyrészének s organumainak állását a fölirati rövid tárgyalás után, melyet ők idéztek elé s nem tudni miért, mi czélból és kinézéssel, de annál kézzel foghatóbb hogy — minő eredménynyel.

LV.

Az alsó-ház második válasz-fölirata a felső-házban april 16-kán került tárgyalás alá; s három napi erős vita után, 18-kán csak négy szavazat többségével lőn elfogadva.

Minket e csaknem körömszakadtig vitt küzdelem s e csekély többség a 61-ki első fölirat alsó-házi vitájára emlékeztet. Igy küzdött akkor is a határozati párt a fölirat ellen, majdnem az utolsó emberig s helyen-helyen elkeseredett csatát; és mikor szavazásra került a dolog, mindenki tudja hogy a határozati párt ha nem is nagy de határozott többségben volt, de önként átengedte, három szavazat parányi többségével a győzelmet a felirati pártnak. Czélja volt lefolytatni a harczot ország-világ előtt, megmutatni erejét, mely a föliratiakkal (számban legalább) nagyon is mérkőzhetett — de nem vállalni el a döntvény felelőségét, s az úgy is csaknem bizonyos bukás vádját.

Ki hiszi el, hogy a főrendeknél a négy szavazat valódi többséget képvisel s a dolog nem csak igy volt kicsinálva? A mily nagy tüzzel és erélylyel küzdött a kormány-párt, az első támadó: Czirákyval s az utolsó bekoronázó: Sennyei tárnokmesterrel élén, ha szándéka: elvettetni az alsó-házi föliratot, csakugyan egészen komoly lett volna, — mi könnyebb mint a huszonkilencz előjegyzett szónokkal (kik harmadnap elállottak) még három napig húzni a vitát s azalatt öt vagy tiz szolgálatra kész mágnást behivatni a vidékről? Ha szándékuk komoly, kétségkivül

nem engedik a szavazást a vita harmadik napján. még ha a tovább nyújtással bizonytalan is a siker. mert hogy most a bukás bizonyos volt, ha megszámlálták a fejeket, — azt pedig ily fontos kérdésben bizonyosan nem mulasztották el, — jól tudhatták. A hosszu és erős vita tehát némileg Spiegelfechterei volt; mi egyébiránt épen nem akar vád lenni magában, mert a politika megengedi, sokszor követeli az ily politikai tüntetéseket. A 61-diki példát helyeselnünk kell. s a 66-diki is igazolható ugyanazon alapon. Osztjuk-e a kiindulási pontokat: más kérdés; nem osztjuk ott sem. itt még kevésbé; de a taktika helyes és sikerült.

A felső-házi kormány-párt czélja volt megmutatni, hogy bár az alsó-házban csak kevés szó emelkedett a kormány védelmére az eljárását kárhoztató fölirat ellen, s bár az a kevés szó is torkon rekedt a szavazáskor, a kormány késedelmes politikája azért nem szűkölködik minden támogatás nélkül: biztató jelenséget mutatni föl a kormánynak s törekvéseinek; és birálat alá venni a 48-diki törvények elveit, kivált a felelős és parliamenti kormány intézményét, melyet az alsó-házban még a kormány emberei sem mertek elvileg s egyenesen megtámadni. de a törvényhozás e másik tényezője a mostani kollegiális kormány szempontjaiból szeret fölfogni; kikiáltani, szemben a 48-diki elvekhez szilárdul ragaszkodó nagy nemzeti többséggel, hogy a nemzet úgynevezett „színe-java“ (aristokratia = a legjobbak uralma), nagy részben legalább, ma is ellenzi azokat, mint ellenezte nagy tevékenységgel 48 előtt, s hallgatva 48-ban is. Ez volt a felső-házi vita czélja; s a kormánynak kétségkivül nem kis előny, ily erős

gyámolitással dicsekedhetnie, a született törvényhozók soraiból. De végig vinni a játékot, elejteni valósággal a föliratot — erre nem volt elég politikai bátorság.

Mert mi történt volna akkor? Az alsó-ház kétségkivül ragaszkodik föliratához az utolsó betűig. De miután ez már nem a trónbeszédre adott amaz első válasz-fölirat, melyet mindkét ház külön-külön is adhat, hanem — abnormis helyzetünkben — egy neme már a dietalis tractatusnak, melyet a két ház közös egyetértésével terjeszthetni föl csak: — a képviselőház kétségkivül minden további feleselés nélkül egy határozattal letette volna a föliratot; a felelősséget a nemzet ki nem elégitett jogos kivánataiért azokra háritván, kik a nemzet képviselete és a fejedelem közé ékelték magokat s meggátolták hogy amaz ehhez szólhasson. Ily felelősséget a nemzet kiáltó közvéleménye ellenében elvállalni, — nem jól mondtuk hogy a bátorság hiányzott, mert ez nem bátorság, ez vakmerőség lett volna, ehhez junkeri elbizakodottság kivántatott volna, s felsőházunknak dicséretére szolgál, — mit meg kell adnunk, ha politikai nézeteit nem osztjuk is, — hogy többsége sokkal józanabb, helyzetét a nemzet nagy összeségével szemben sokkal jobban fölfogja, mintsem ily junkeri vakmerőségre vetemedhetnék.

Tagadhatatlan, hogy a felső-házi háromnapi vita több tekintetben érdekes volt. E magos tanácskozó testület, mely jellem, képzettség, politikai mult és meggyőződések tekintetében talán még nagyobb változatosságot s különbözőbb fokozatokat bir fölmutatni mint maga az oly tarka képviselő-ház, már ezért is végtelenül érdekes látmányt nyujt. A szó etymo-

logiai értelmében is valódi aristocrata után tán egy üres fejü s még üresebb keblü felfuvalkodott dandy, egy szabadelvü demokrata mágnás után egy csökönyös maradár, — vagy akár marodeur. egy nemes törekvésü s ezerszeri csalódása után is nemes hevét el nem vesztett régi bajnok után egy lófuttatási vagy csolnakegyleti babérjaival vagy épen legázolási bravourjaival „fenn-levő" junker következik szólani; egyik szónok gondolkodása s tanulmányai, külföldi és itthoni szemlélődése és tapasztalásai eredményeit tárja elénk, fenkölt eszméket fenkölt alakban; a másik sem gondolkozni, sem beszélni, még anyanyelvét sem tudja, s szerencse ha annyi esze volt hogy ezt belátva — legalább titkára által készittette szónoklatát s nem saját idétlenségeit tálalja előnkbe; ez valódi államférfiui szempontokat keres s talál, az alantabb niveaun áll a kávéházi politikusoknál s csak szókat pattogtat; ez mindent elkövet hogy saját multja következetlenségeit igazolja s vagy a nemes önfeláldozás trágikai palástjába, vagy — ki hinné? — egy harlequin tarka ruhájába búvik s még a csörgő sipkától sem riad vissza! — A főpapság egy külön kathegoriát képez a tarkaságban. Az ige magos sáfárai közt a mai felső-házban alig van egy-kettő a ki csak meglehetősen is tudna beszélni. Oly szónokok, mint Lonovics és Haynald, mit mondok, olyanok alig vannak, kik méltók volnának e kettőnek sólyáját megoldani. Forgács, czimz. püspök a legjobb szónok közöttök. S ő is mennyivel hátrább áll nem csak Haynaldnál tüzben, lélekben, ihletben és finomságban, hanem Lonovicsnál is classicitásban. Különben inkább ezzel mint a volt erdélyi püspökkel lehet összehasonlitani. Vannak aztán a püspöki

karban (természetesen csak a felső-házi szónoki szereplésre vonatkozólag szólhatunk) oly semmit mondó laposságok mint Simor püspöké s oly özönviz előtti bornirtságok mint Papp-Szilágyié!!

A felső-házi viták érdekessége azonban nem csupán e tarkaságban áll. Valódi belértékkel is bir az nem kis mértékben. Részünkről, minden democratia hajlamaink mellett is, önkénytelen tisztelettel viseltetünk a mult jog-czime iránt; e nemét a tiszteletnek nevezzük kegyeletnek. A magyar nemzet multjában a legszebb lapok azok, melyekre a magyar aristokratia sajátkezüleg jegyezte föl halhatatlan érdemeit, olykor áldozatait. Az ősök lége vesz körül a felső-házban; s ha e lég kriptai fuvallatot csap is arczunkra néha, nagy és szent emlékek fuvalma is jő vele. És ha a mai felső-ház nem mindenben, s különösen az áldozatkészségben, az önfeledésben nem méltó is egészen őseihez: ki volna oly igaztalan, hogy ezt egészen n e k i k rója föl bűnül? nem a kor, nem az előre ment s készségöket már kimeritett áldozatok, nem elvesztett befolyásuk sajnálata hozza-e azt magával? Legyünk igazságosak.

És végre van e körben elég, a mi maga-magában is tiszteletet gerjeszt. Egynehány alak, a kire nem lehet nagy elismerés nélkül tekinteni, egynehány, a kik az ellenkező érzületet is, egy vagy más szempontból, csaknem hódolatra kényszeritik.

Az első napi vitából b. Wenkheim és gr. Cziráky, a két inditvány-tevő, és gr. Nádasdy Lipót s gr. Széchen Antal emelkedett ki, felül a közönséges szinvonalon.

Wenkheimon, hogy az első fölirati vitánál a külön fölirat mellett harczolt, mindenki méltán csodál-

kozott. E lovagias főúr szabadelvü multjával följogositott az ellenkező várakozásra. S annál sujtóbb volt a közvélemény itélete váratlan — a mellett indokolatlan magatartásáért. Érezte-e a sujtó itéletet s idején megfordult? vagy jobb meggyőződése belső ösztönéből tette? elég hogy hibáját, — s kinek nincsenek politikai hibái! — fényesen helyre hozta most. Ki nem ismeri a népszerü békési főispánt: a magyar sport, a barátság és lovagiasság, a köz- és magányélet hősét s kedvenczét? Őszülő hajjal is szép s megragadó jelenség. edzett aczélos alak. valódi férfi s valódi gavallér, mint mindig. Élénken emlékezünk az első toasztra a kaszino Széchenyi billikomából. mely az általa fölhivott nagy és komoly némaságon át az egész országra kihangzott. Talán a minapi benyomás kellemetlensége zavarólag hat vissza mostani beszédére; de a nemzetnek tudni kell méltányosnak lenni s egy hű fiának egyszeri tévedését csak is tévedésnek véve, nem szabad hűtlenségnek magyaráznia.

Az ellen-inditványt, a fölirat félretételére. Cziráky gróf tette. Fehérmegye 61-diki főispánja, ki akkor megyéjében csaknem politikai túlzásai által lett oly népszerü s a felső-házban a határozati párt által eredeti szerkezetéből kivetkőztetett felirat elfogadására tette volt az inditványt: — ma egy telivér 47-es. egy miniszterium és parlamentarismus-ellenes beszéddel lep meg! Senki sem tagadja Cziráky gróf fényes tehetségeit. Hisz a legellenkezőbb irányok szolgálatában tudta azokat hasznositani s kitüntetni. E görbült derék, mintha csak az udvarias hajlongásban görbült volna meg. e mindig mosolygva fölfelé tekintő arcz. mintha csak a hatalom polczán ülőknek kedveskedném. s ez érvekből és bizonyité-

kokból ki nem fogyó szó-készség, mintha mindenre tudna igazolást találni, — egy igazi diplomata képét tárják előnkbe.

A ki Nádasdy Lipótot, Komárommegye örökös főispánját s gazdagabb főuraink egyikét, nagy egyszerűségében, csaknem szigoru arczvonásaival s igénytelen modorával először látja, alig hinné hogy nem egyszerü demokrata áll előtte. Beszéde is olyan mint maga: egyszerű, határozott, külsőleg csaknem rideg, de benn eszmék s érzelmek kincseit rejtő. A nagy úr feszességéből ép oly kevés van egész lényén, mint a bőség vagy pazarság kéjenczének sybaritai vonásaiból. Beszéde mindazáltal felemelő, sőt elragadó hatással van hallgatóira. Nem csak mert a meggyőződés ereje szól belőle, hanem ama rejtett tűz csap ki néha-néha szavaiból, mely az elnyomott nagy érzések sajátja, melyek minél jogosultabbak, annál türelmesebbek, de önkénytelenül annál lángolóbbak is.

Egészen ellentéte Széchen Antal gróf, az egykori miniszter, a februári pátens aláirója. Diplomata minden ízében. Az emberek különféle minőségeiket a szerint szokták classifikálni, mihez a mint nagyobb hivatást vagy kedvet éreznek. Előbb születtem, szokás mondani, embernek mint ez vagy ama felekezet, vallás, nemzet stb. tagjának. Ha Széchen gróftól megkérdenők, ő nem mondhatna mást mint hogy mindenek előtt — diplomatának született; előbb mint magyarnak vagy katholikusnak, előbb mint embernek. Akaratlanul legalább maga is e következtetésre vitt azon nyilatkozatai által, melyekkel igazolni törekedett, miért irta alá a februári pátenst, mely ellenkezett meggyőződésével, politikai multjával, hazája törvényeivel s javával, sőt tulajdonkép uralko-

dója legbensőbb óhajtásaival is. Mert a diplomatia akkor mind ezen szent tekintetek mellőzését követelte; s gróf Széchenben mind e sokszoros jogczimek együtt véve sem birtak annyi súlylyal, hogy az ellenkezőt tudták volna tanácsolni. — Ez egy vonás elég az ember jellemzésére. Ismételjük, gróf Széchen diplomata minden izében. S nem kell-e lenni ily embereknek is?

A második nap szónokai közül mindenek előtt Szögyényit emeljük ki. E nap hőse, ellenvéleménye daczára is, kétségkivül ő volt. Nem a minden belső szózat ellenére is engedelmes diplomata szolgálat-készsége, annál kevésbé egy az embert lenéző s csak az urat tisztelő és önmagát bálványozó porosz junker szenvedhetlensége, nem, e bántó elemekből Szögyényi alakján, egyéniségén, szónoklatán még egy vonás sincs. E kis tömör alak, e komolyan nyájas arcz, e mindig pörge kis bajusz, erős s még is szelid vonások, e finom modor s eszmedus beszéd, minden a magos miveltségü urat és férfiut mutatja benne. Ő szolgált, de nem mint hivatalnok; engedelmeskedett, de nem mint szolga; s tudott ellenmondani is, de nem mint makacs ellenszegülő. E nemes royalistát, kinek royalismusa specifice magyar-törvényszerü, nem tudnók nem becsülni. Beszédében, érveket az alsó-ház fölirata s magatartása ellen, nem álokoskodásokban, még kevésbé a történelem elferditésében, hanem saját meggyőződésében keres. S a meggyőződés, ha magát érvényesitni akarja és tudja, még tévedéseiben is tiszteletre méltó. Ő egyébiránt, leszámitva a beszéd beindulásának vontatott s nehézkes voltát, jeles majdnem ragyogó szónok. Egyike a felső-ház igen kevés jó-beszélőinek. Mert jegyezzük meg mellesleg,

hogy boldog a ki e három nap alatt tartott beszédeket lapokból olvasta el, nyugodtan, jól construálva, nyelv és kiejtési hibák, előadási akadozások s esetlenségek nélkül, és nem közvetlenül kapkodta le a méltóságos és nagyméltóságu urak ajkairól. Szögyéni, ismétlem, a kevés kivételek egyike.

Báró Vay Miklós változatos életének legutóbbi jelenete, maga is egy tarka, változatos látvány-kép. Közrendü házaknál szokásban volt régen, husz-huszonöt féle minden szinü ruha darabjaiból, koczkánként, igen csinos paplant, vagy ágytakarót állitani össze. Nem csak hogy semmibe sem került, hanem igen kedves és drága emléket is idézett vissza. Itt a menyasszony ruha egy rózsaszin darabja mosolygott, egy téli kelme setétzöld koczkája mellett; ott az első bál mousseline-emléke lebbent meg, a korán eltemetett kis gyermek kedves piros szoknyájának egy darabkája mellett; itt fekete gyász-szövetet vettek zöld, kék vagy lilaszin, tarka virágos vagy egyszinü világos kelmék körül. Az egész egy szeszélyesen berendezett kis virágkerthez hasonló, melyben apró táblák tarkállnak, különböző szinü virág-csoportozatokkal. Szeszélyes, de érdekes. Szegény anyám nagyon szerette az ily takarókat. Kár, hogy ő excellentiája, az egykori szabadelvü aztán konservativ felsőházi tag, az egykori korona-őr s forradalmi kormánybiztos, az egykori államfogoly s udvari kanczellár, az egykori alsó-házi képviselő s kálvinista főgondnok.... stb. stb.... mostani felső-házi beszédét nem hallhatta szegény jó anyám: tarka koczkás paplanainak, e mesterműveknek, melyekről hires volt, egyik legsikerültebbike terült volna el előtte. E majd enyelgő hang a legkomolyabb sőt legszomorúbb emlékek ár-

nyában, majd az önvád metsző gúnyja az önigazolás mohó kapkodásával keverve, majd elemző fejtegetések, sarcastikus, néha csaknem pórias pattogások kiséretében, mind ehez a viselt nagyméltóságok emléke, a most is daliás egykor gyönyörü alak bája... oly csodálatos vegyület, mely fájdalmasan kaczagtat meg s mosolyogva nyomaszt. Brutust látjuk-e, ki elcseréli arczát hogy egy nagy boszú s egy nagy terv rejtőzzenek bárgyusága alatt? vagy épen Triboulet-t, ki bohócz is tud lenni vérző szivvel s élczel sötét, vigasztalan embergyülöletből? vagy csak egy könynyelmü histriot kinél semmi sem komoly s minden saját nagy mulatságára és mások mulattatására van számitva? ki tudná! — Nagy igazságok rejlenek-e e politikai tréfák alatt, vagy megforditva a komoly dolgok vannak-e oda vonva a politikai szenvtelenség elpalástolására? .... nem tudom, részemről, eldönteni.

Nem csalódom, hogy idősb Kákay Aranyos (persze hogy idősb mint 61-ben volt, de fájdalom nem tehetségben és elme-erőben, hanem csak politikai jellem (?) tekintetében fejlettebb) e beszédet persifflálta „Ujabb fény és árnyképei“ felső-házi részének utolsó czikkelyében, Márki Kákay czime alatt. Szomoru látmány a politikai czynismus azon neme, mely önmagát állitja teljes meztelenségében pellengérre; de ha Kákaynak magának nincs kifogása ellene, nekünk annál kevesebb, s ezt leszámitva, szatirája csakugyan sikerült. Mindenesetre legjobb része könyvének; mint egy gyüjtő focusa annak, mert minden elméssége — mely a vastag könyvben igen is szétoszlik, — ebbe van összpontositva s egyszersmind nem csak a kigúnyolt Nm. szónoknak legmaróbb carrikaturája, ha-

nem — önmagának is legtalálóbb foto-(és auto-) grafiája.

Lám, báró Splényi Henrik, s még inkább gróf Haller Sándor, sem riadnak vissza a kissé drastikusabb modortól, melylyel részben komoly, részben humoros beszédeiket átszövik. Azt hiszem, a humor sem a törvényhozó sem átalában a szónok méltóságával nem ellenkezik. Sőt a gúny s maga a persifflage, szabados és erős fegyverek a vitatkozó kezében. Az említett két felső-házi szónok ezt diadalmasan bebizonyitotta. De azt is hiszem, hogy nem csak a törvényhozónak, hanem átalában az embernek méltóságával is ellenkezik a gúnyt önmaga ellen, és pedig nem játszilag, hanem vesékig metszőleg forditani, mint bizonyos értelemben b. Vay Miklós is, sokkal inkább azonban Kákay A. tette. De ez utóbbi most csak annyiban tartozik rám, mint a Nm. felső-házi szónok sarkában levő mefistói árny.

A felső-házi vita harmadik napján, a méltóságos főrendek egész alsó-házi türelmetlenséggel követelték a vita berekesztését s a szavazást. Mert hiába van az embernek hét, kilencz vagy épen tizenegy gombú koronája, s hiába emelkedett oly magosra a pőbelből, hogy még gyülései hirdetését sem szenvedi az utczasarkokra mindenféle komédia czédula (s alsóházi ülés-hirdetés) közé ragasztatni, — denique még is csak húsból s csontból van, s ereiben vér foly, ha bár egy árnyalattal kékebb is mint a másoké. A zaj nagy volt s csak a „fidone!" — kényes istensége őrzötte, hogy a mi canaille-szerü „Eláll!"-unk nem hangzott. 29 szónok volt még fölirva. Hanem azok csakugyan elállottak. A ház elnöke, a Tárnokmester kért szót.

Báró Sennyei a legsajátosabb alakok egyike; senki se mehetne el mellette, hogy vissza ne forduljon utána; s a ki egyszer látta el nem feledi többé. Magos, szikár alak, sovány, szintelen, szikár arcz; görbe, csaknem behajló orr; rövidlátó, összeszoritott szemek, melyek egyikéről soha sem esik le az odaszoritott csiptető-üveg; egy szőke és aristocraticus Pálfy Albert; ez azon férfiu külseje, ki jelenleg Magyarország beligazgatásának élén áll, s leszámitva, hogy helyzete törvény- és alkotmány ellenes, magos polczára mind magos tehetségei, mind nemes jelleme által teljesen méltó. Politikai pályája nem sok megitélési pontot nyújt a nyilvánosságnak, de megrovásra sem ad alkalmat. Negyvennyolczban egyszer szólott, még fiatalon, de már higgadtan azonban szabad és törvényes szellemben. Az absolutismus és centralisatio súlyos évei után, az alkotmány felé visszatérés első stadiumai őt a törvényes kiegyenlités meleg óhajtói s közvetitői között találták; és pedig elvtársai között ő volt az, ki Deák és pártja nézeteihez mindig legközelebb állt. Midőn Majláthtal együtt a kormányra lépett, úgy tekintettük őt, mint törekvéseink egyik legfőbb gyámolitóját a király tanácsában. Mindig hittük, hogy bár az átmeneti korszakban alkotmány-ellenes helyzetet vállalt, őszinte barátja a parliamenti kormányzatnak; s mig Majláth nyakig begombolt egyéniség, ki nyájasabb modora mellett is, senkit szivébe pillantani nem enged, meg voltunk győződve, hogy a komor sőt rideg külsőjü Sennyei, melegebb barátja ügyünknek s valódibb részvéttel kiséri alkotmányos küzdelmeinket . . . . . Hónapok teltek el azóta, s várakozásainkat semmi, egy lépés, egy tény sem igazolta. Alkotmányunk

igéret-földéhez messzebb vagyunk ma, mint Deczemberben, messzebb mint Septemberben. Ki az oka? Mi voltunk türelmetlenek, túlzók, követelők, mohók, mint 61-ben? tettünk meggondolatlan lépéseket? zavarogtunk, hetvenkedtünk, ellenszegültünk? Ily vádakat a legkajánabb rosz akarat sem foghatna a 65—66-diki Magyarországra. Vagy igazságtalan, jogtalan, politikailag lehetetlen dolgokat követelt az országgyülés? e vádat, mely a kormány-részéről emeltetik igen is, csak magok föliratai̇nk czáfolhatják meg. Vagy végre, kormányunknak nem akaratán múlt, hogy még eddig mit sem tett alkotmányunk visszaállitására? De hisz ez a legnagyobb tehetetlenségi bizonyitvány, s oly emberek kik a felség bizalmával birnak, kiknek kezében a hatalom van, ilyesmit be nem vallhatnak.

Sennyei beszéde a felső-ház april 18-diki ülésében, nem csak a felső-házi ülés-szaknak volt hasonlithatlanul legjelesebb nyilatkozata, hanem Deák föliratain s azokra vonatkozó beszédein kivül, tagadhatlanul legfontosabb mozzanata eddigelő az egész országgyülésnek. Szónoki emelkedettségben, az eszmék s kifejezések választékosságában, az okoskodás és gondolatmenet egyöntetüségében s az előadás nemes finomságában, a felső-házban senki, az alsó-házban is csak igen kevés szónok versenyezhet vele. Nyilatkozatának, e személyes tulajdonokon kivül, elfoglalt állása kölcsönzött különös fontosságot. Rendkivül sokat tett a helyzet megvilágitására. Megnyugtatólag szólt saját- s a kormány czélzatairól és érzületéről. De minél inkább akarunk feltétlen hitelt adni e megnyugtatásnak, annál inkább bele-esünk a másik, szintoly keserves dilemmába. Tehát e jóakaratu, alkot-

mányos érzelmü kormány, az általa fölismert s oly mélyen érzett nehézségekkel szemben, három-negyed év alatt semmit, épen semmit nem tehetett! Az országgyülés összehivatott, — nyilatkozásra tér adatott, nyilatkozott — és meg nem hallgattatott! Valyon mi tanácsokat adhatott a kormány a fejedelemnek? meghallgattattak-e tanácsai? vagy nem s mégis helyén van? melyiket akarja hogy inkább higyjük felőle? — A tárnok-mester, maga s a kormány nevében teljes komolysággal nyilvánitja, hogy távolról sem gondolnak egy collegiális kormányzat s dikasteriumok ismét megörökitésére; s három negyed év alatt még egy árva „Csonka ministeriumot" — mit mondok, még csak felelő államtitkárokat sem birtak kieszközölni; még mindig csak Bartallal vagyunk, ki majd a kormány-, majd maga nevében szól a képviselőházban, de ki ott tulajdonkép csak pinczehelyi választói-, s nem a kormány küldötte. — Vagy ha ministerium nem lehet, nem lehetnének-e a kormánynak kezdeményezései a közösügyekben s másokban, hogy tanúi legyenek komoly és tevékeny törekvésének a kiegyenlités felé? . . . De semmi, semmi.

Ily tények ellenében oly kitünő államférfi legkomolyabb nyilatkozatai s oly remek beszéd, mint Sennyeié is elvesztik minden, de minden erejöket.

LVI.

Az országgyülés második föliratára nem jött válasz. A felség, midőn azt a két ház elnökeitől átvette, kegyelmesen igérte hogy figyelembe veendi, de

egyszersmind elvárja, hogy az országgyülés megnyugtató választ a legfelsőbb aggodalmakra — a fenforgó vitás kérdésekbeni munkálataiban adjon. Utalt tehát, első rendben. a közös ügyek kérdésében munkálkodó választmány előterjesztéseire, s átalában mind azon tárgyakra, melyek — mint pl. a nemzetiségi, megyei stb. kérdések, — a 48-diki törvények revisióját vagy az újonan megszilárditandó állapotokat érintik. E naptól fogva tehát országgyülésünk némely kisebb érdekü igazolási s egyéb tárgyakon kivül, nem tett egyebet mint megválasztá s útba inditá különféle bizottságait, melyek közül a közös ügyi és a horvát-ügyi, mint legsürgetőbbek s gyakorlatilag fontosabbak, már-már elkészülnek munkálataikkal, mig a többiek inkább csak szervezkedtek, sorrendet s egyéb előmunkálatokat készitettek, anyagot gyüjtöttek stb. A bizottsági dolgokról külön fejezetben akarván szólni, az országgyülés két havi (april és májusi) életéből meg akarom érinteni azt az egy-két érdekesebb ülést, melynek tárgyait egészen mellőzendőnek s a köz-érdekeletlenség álló-tavába mindenestől beejtendőnek még sem tartom.

A mint az erdélyiek napról napra érkeztek, a múzeumi szük teremben nem fértünk már. Elkészült nagy késóre az országház s végre átmehettünk és megtarthattuk benne első ülésünket. E nap a véletlen (mert senki által nem keresett) találkozásu omenek napja volt. April 14-dike vala, s szombat nap, mert a kalendarium épen 17 év mulva ismétli a hét napjait a hó ugyanazon napjain. A háznak a jelen ülésszakban XLIX-dik ülése vala. És mondja valaki, hogy nincsenek klassikai hajlamaink! a régi népek a nagy- vagy gyász-emlékü napokat áldozatokkal

ünnepelték meg. Báró Babarczy és báró Baldácsi voltak e nap áldozatai. A ház mindkettő választási ügyében vizsgálatot rendelt volt; s ügyöknek e nap kelle eldöntetniök.

Baldácsié vesztegetési eset volt, a legnagyobb mérvü s egész czynismussal üzött. Ehez járult a legbotrányosabb körülmény, mi valaha képviselői testületet felboszantott — a kiküldött vizsgáló megvesztegetésének ügyetlen kisérlete. A megsemmisités vita nélkül, egyhanguan történt.

Annál nagyobb volt a vita Babarczy ügyében. A szélső jobb nagy erőfeszitéssel küzdött mellette. Sőt egy-pár olyan is, ki köztünk ül, részt vett a védő harczban. Pedig az ügy igazán olyan volt, hogy csak a legnagyobb pártszellemtől vezérelve lehetett oltalmazni. De erre most már nem térek vissza, csak egy komikus intermezzót emlitek föl. Keglevics István gróf, a szélső jobb egyik fiatal csatárja, ez ülésben ragyogó bizonyságát adta parliamenti modorának. A napló bizonyitja, hogy ez ügyben, kisebb nagyobb beszédet épen tizet tartott; e közül hármat már a végzés kimondása után; hiába kiabált a ház, hiába utasitotta rendre az elnök, hiába húzták ülésébe vissza saját szomszédai; ő csak nem engedte elhallgattatni magát, hanem egyre beszélt, mint a kis Benoiton Fánfán, mikor a lóversenyről oly eleven kedélyben jő haza. Némelyek már kiáltották, hogy ki kell vezetni, de az elnök szelidsége mégis megőrizte a házat e kellemetlenségtől.

April 16-kán az erdélyiek számára föntartott második alelnöki s hatodik jegyzői helyek töltettek be. Zeyk Károly, a csaknem egyértelmüleg megválasztott

alelnök, Erdély kitünő politikai kapaczitásainak egyik legkitünőbbike. Kora ifjuságától kezdve a szabadelvü alkotmányos párt hive, ki az elvhűséget alapos tanulmányokkal, s a kitartó erélyt szelid érzülettel párositja. Szikár magos termete, csontos, szellemdús arcza, mélyen fekvő szelid tüzü szemei, s mindenek fölött szivhez szóló édes csengésü hangja, végetlenül rokonszenvessé teszik föllépését. Azon ritka emberek közé tartozik, kik a bővebb ismeretség által folyvást nyernek. Politikai míveltség és higgadtság tekintetében csak kevés van a házban hozzá hasonló. — Ócsvay Ferencz, kolozsvári jogtanár s az utóbbi kolozsvári országgyülés föliratának jótollu szerkesztője, derék és velős, alapos tudományu ember. Mint jegyző világos, de végetlenül hosszadalmas; csaknem naplót csinál a jegyzőkönyvből s a mit két sorban el lehetett volna intézni, negyvenre szélesíti ki; példa reá a Vörösmarty-szobor ügyében föltett jegyzőkönyve.

Az igazolási kérdések közül emlitést érdemel még Décsey Lászlóé, mely a szélső (s részben a közép) bal minden erőlködése daczára csakugyan megsemmisittetett; s daczára még azon valóban példátlan anomaliának, hogy még az igazoló bizottság előadója is, a maga által előadott bizottsági vélemény ellen beszélt.

Nagy vitát költött s soká igen kétes kimenetelünek látszott a gr. Czebrián-féle választás. A vizsgálatból, szerintem, kiviláglott a legnagyobb mérvü hivatalnoki pressio, a minek csak a ház ez ülésszak alatt tanuja volt. Tények egész csoportja bizonyitotta a megye-kormányzat rendszeres befolyását e választásra. Mindazáltal a bizottság igazolást véleményezett. A házban ez ügy élénk mozgást idézett elő.

Kivétel nélkül minden lutheránus ellene szavazott (s szólottak is többen) az ellenjelölt Kubinyi F. miatt. A baloldal hasonlóan, részint Kubinyiért, részint a szerintök jobb-oldali érzelmü Czebrián iránti ellenszenvből. Kétségkivül e forrásból eredhetett a Ráday L. gróf igazolhatlan s valóban bántó kitörése is, midőn kétszer, mert az elnöki rendreutasitás után is ismételve, s egész elkeseredéssel mondá, hogy ha Cz. igazoltatik, nincs egyéb hátra, mint Babarczyt diadalmenettel hozni vissza a házba. — Pedig mind erre nem volt szükség. Czebrián választását teljes objectivitással meg lehetett volna semmisítni; s ha a ház minden oldalról azzal jár el, hihetőleg meg is semmisittetett volna. De a ballal szemben a jobb, s a lutheránusokkal szemben a más felekezetüek, s a Kubinyi-barátok ellen a vele nem rokonszenvezők szintén követték a jó példát, s Czebrián, golyózás útján, 126 szóval 121 ellen, és igy csak öt szótöbbséggel igazoltatott.

Az új országház tereme maga is adott elég bajt. A terem rosz akustikája, túlságos tágassága, a székek helytelen elrendezése (s csodálhatnók-e ha még tizennyi hibája volna, hiszen Ürményi volt az épittető bizottmány vezértagja s Ybl tervébe és minden rendezésbe ő mártotta bele szerencsétlen újját!) — mindez azon kellemes eredményre juttatott hogy a házban — semmit sem lehetett hallani. Próbáltuk, zártüléseztünk, mentünk ide, mentünk oda, — hiába: csak a legtökélyesebb csendben (azt pedig 450 magyartól kivánni sem lehet!) s akkor is csak részletesen lehet a beszélők legnagyobb részét megérteni. Visszamentünk üléseinkkel ismét a múzeumba; a terem hátterében levő fülkét, mely a hangot elnyelte

s hol az elnöki és jegyzői emelvény van, befalazták. De még ez igen keveset segitett a bajon. Szó volt a terem padlatának nehány lábnyival fölebb emeléséről, miáltal az ür eszeveszett magossága kevesbednék; szó a székek félkörbe elhelyezéséről, a terem hosszusági oldalának közepére helyezendő elnöki szék iránt. De mindez sok időt s költséget venne igénybe s még sem segitene a bajon gyökeresen. A főhiba, mely miatt e terem jó hangzásu nem lehet, a tömérdek hangot elnyelő mély karzatokban van. S mig vagy ezek elfalazva és a terembe berúgó karzatokkal helyettesitve nem lesznek, vagy a tisztelt ház egér-csöndben (mäuschenstill) hallgatni nem tud: addig e terem nem lesz egyéb mint egy újabb költséges emléke a szakértetlen pénzvesztegetésnek.

LVII.

A második fölirat elfogadtatván, a képviselőház a bizottságok megalakitására tért át, hogy azok kezébe tegye le további munkálkodása egyes ágait.

Martius 22-kén adattak be a szavazatok a horvátügyi országos bizottságba részünkről választandó nyolc tagra; valamint a Deák által inditványozott bizottságszervezési bizottság tizenkét tagjára. A szavazatok összeszámittatván, eredményök a martius 24-ki ülésben lőn kijelentve.

A horvátügy, az ország kisebb közös ügye, tárgyalásaink egyik fontosabbika. Tudva van hogy a horvát országgyülés, melyből a tulajdonképi unio-

párt, az ott úgy nevezett magyar románok visszavonultak, tizenkét tagot küldött ki kebeléből, kik egy-két közvetitő hajlamu tagon kivül (köztök Dr. Suhaj) mind az elkülönző párt képviselői. Magyarország az ezekhez adandó ugyanoly számu tagokat, a régi szokásos arányban, és pedig négyet a felső-, nyolczat az alsó-házból ad. A felső-ház megválasztotta már tagjait. A mieink, a tárgy fontosságához képest a ház legkitünőbb tagjaiból: Deák, b. Eötvös, Somsich, gr. Mikó, Ghiczy, gr. Andrássy, Csengery, Siskovich. (Ez utóbbi, valamint a főrendiek közül Jankovich L. somogyi főispán, beszéli a horvát nyelvet). Az igy minden részről megalakult huszonnégy tagu bizottság april 21-kén tartá első formális ülését, melyben gróf Majláth Antal közakarattal elnöknek, előadóknak pedig magyar részről Csengery Antal, horvát részről Perkovác János lőnek megválasztva. Ma, midőn ezeket irom, (junius 19-kén) ez országos küldöttség bevégezte már müködését. A horvátok haza mentek hogy a végleges megállapodásra nem jutott pontokról, s majd mind ilyen, országgyülésöknek jelentést tegyenek. A miénknek hihetőleg e napokban fog szintén jelentés tétetni. De jó forrásból vagyunk értesülve, hogy az eredmény épen nem mondható kielégitőnek. Horvátország autonomiája iránt, saját belügyeiben, a megegyezés bizonyosnak mondható. De a területi kérdésben, mely czim alatt ők Fiume s a Muraköz Horvátországhoz csatoltatását követelik, lehetetlen lesz engednünk. Szintoly kevéssé remélhető az egyetértés az anya- és leány-országot közösen érdeklő törvényhozási ügyek miképeni elintézésére nézve, mikre a horvátok szintén teljesithetlen követelésekkel állottak elő. S mindezt be-

koronázza még az, hogy a közös budgetből aránytalan részben kivánnák országos költségeiket fedeztetni: akarván önállóságot s tőlünk várván annak költségei fedezését.

A tizenkettes bizottság, melyben Deák mellett a balközépről Tiszát, Nyáryt, Bónist, a jobb középről nehány kitünőséget s egy pár középszerüséget találunk, april 12-kén adta be jelentését, mely szerint mindenek előtt három bizottság volna megválasztandó: u. m. a házszabályok átvizsgálására, (illetőleg újonan dolgozására) 35 tag; a nemzetiségi ügyre 40 tag; és az erdélyi unió kérdés részleteinek kidolgozására szintén 40 tag. E három bizottságnak a ház által szabadon s minden előleges ohajtási nyilatkozatok nélkül történendő megválasztása után szólitsa föl a ház minden tagját, nyilatkozzék, a még hátralevő öt nagy bizottság közül, a tárgy iránti érdeklődése vagy speciális tanulmányainál fogva melyikbe vagy melyekbe óhajtana beválasztatni? E később megalakitandó bizottságok: 1. a törvényhatósági s községi szervezetet; 2. a codificatiot; 3. a közgazdasági és anyagi érdekeket; 4. a vallás és közoktatás ügyét; 5. az országos közintézeteket illetnék. Ohajtandó, hogy a ház minden tagja, a bizottságok egyikében vagy másikában, a ki akar többekben is, benn legyen; s természetes hogy ez iránt mindenkinek ohajtása, nyilatkozata szerint, lehetőleg tekintetbe vétessék.

A bizottság e javaslata az april 21-diki ülésben került tárgyalás alá. Az egész munkálat ellenmondás nélkül fogadtatott volna el, csupán a nemzetiségi bizottságra nézve adtak be a románok tizennégyen, köztük Faur, Maniu, Mihályi is, de Gozsdu és Joan-

novich nem, egy pótjavaslatot, mely szerint e bizottságba a különböző nemzetiségek számarányához képest választassanak a tagok. Valjon az országban vagy a házban levő számarányhoz képest, nem volt megmondva, de értetik hogy az első. S valjon a pl. tisztán oláh terület magyar ajku képviselője, minő sok van, elfogadtatnék-e a nemzetiségi urak által oláhnak, szintén nem volt megmondva, de értetik hogy nem. E valóban erőszakos inditvány, mely némelyek foga fehérét nagyon is kimutatta, hosszas és némely inditványozók részéről nagyon is ingerült vitát idézett elő. Hodosiu, Babes, Borlea kemény rohamokat intéznek a ház ellen, mely a nemzetiségeket mellőzi, s választásaiban egy-két r o s z-románnal ki-kiszúrja szemöket; Medán plane Schmerling mellett tör láncsát a magyar képviselő-ház közepette (!) De Gozsdu, Dimitrievich, Kubicza, különböző nemzetiségek részéről erélyesen tiltakoznak az eljárás ellen. Az utóbbi kivált a szeg fejére tapintott, midőn nyilván megmondá, hogy ez uraknak a nemzetiségi kérdés a létra, melyen emelkedni akarnak. A javaslat aláirói közül némely szelidebbek, mint Maniu, mentegetik annak czélzatát s szellemét. Végre a ház, két óra hosszant tartott erős vita után a pótinditványt elveté.

De csakhamar alkalma volt megmutatni méltányosságát, midőn — a nemzetiség nehéz kérdésének valódi szabadelvü és megnyugtató megoldását czélozván, — e bizottságot úgy választá meg hogy abban mindenik nemzetiség k e l l ő l e g képviselve legyen. A bizottság tizenkilencz magyar és huszonegy különböző nemzetiségü s ajku tagot számlál; és még a magyar tagokban is tekintet volt olyakra, kik más

ajku vidékeket képviselnek, pl. hogy mást ne emlitsünk: gróf Kún Gotthárd, gróf Bethlen Sándor oláh választó kerületek képviselői.

E szavazás eredménye, a házszabályi és erdélyi unió bizottságokéval együtt, az april 28-diki ülésben lőn bejelentve.

A többi öt bizottságra a jelentkezési ivek kitétetvén, miután tetszése szerint azokra magát mindenki bejegyezte, egy megállható combinatio összeállitása végett a tizenkettesnek kiadatván, annak munkálata alapján, illetőleg annak névről névre elfogadásával, május 12-kén a legtöbbnyire nyomatott szavazativek beadattak, s az öt népes bizottság is ezzel meg lőn választva.

Mielőtt mind e bizottságok eddigi munkálkodására (mely a legtöbbeknél még csak a kezdet kezdetén van) egy futó pillantást vetnék; egy előleges megjegyzést kell a választások módjára nézve tennem. a mivel különben is adós vagyok némileg, ha jól emlékszem, mart. 2-dikai naplójegyzetemből.

Midőn a Deák-párt külön a balközéptől szervezkedett, egy névsor lőn bemutatva, ha jól emlékezem 18—20 névvel, azokat tartalmazó, kik a párt elismert vezérével folytonos közvetlen érintkezésben legyenek s a kisebb klubbok és a vezér közt közvetitőkül szolgáljanak. Az intézkedés magában véve jó. De hogy még e tizennyolcz tagot sem választhatta maga a párt, hanem a névsor készen adatott elébe, az nem jó. A párt zöme ez első elvétett (vagy nagyon is szándékos) lépéssel, minden befolyásból ki lőn zárva; mert ezentúl ezen 18 ember az egyes klubbokban mindent mint kész megállapodást úgy adott elé. Hogy Deák körül azok legyenek, kiket ő

különben is személyes baráti s legközelebbi környezete közé számit, az természetes; s a párt minden tagja sokkal jobban tiszteli s szereti Deákot, mintsem kész ne lett volna bárkit, kit ő kijelöl, a 18-ba, e generalstab-ba beválasztani. Akkor lett volna értelme annak, minek igy nincs, hogy egyének, kikben a pártnak semmi bizodalma, kiket a párt többsége alig ismer, ott figurálnak. Exempla sunt odiosa.

A klubbok megalakultak. Vitattatott-e meg bennök csak egy kérdés? történt-e csak egy névsor megállapitására előleges értekezés vagy épen szavazás? sőt közöltetett-e a párt teendője vagy követendő magatartása más mint ordre-du-jour alakjában? — Soká épen nem. Mikor aztán a békétlenség mind hangosb kezde lenni, a képviselő naplójegyzetei szót is adtak annak, mikor kisebb nagyobb körökben már csaknem desorganisatiói törekvések mutatkoztak, mikor az eleinte népes clubbok mind látogatlanabbá váltak s végre 40—50-ből alig 5—6 tag ment feléjök is: kezdték észrevenni az illető urak hogy „valami rothadt van Dániában" — s egy-két árva névsort, pro forma, a clubbok elébe terjesztettek. De ez is abban maradt. Ennyi concessio kevésnek látszott.

A névsor-késztités egész dühvé vált. Annyira ment, hogy még a megválasztott népes bizottságokba is, ha alválasztmány kellett, kész névsorok hozattak fel. Öt-hat, néha két-három tag, kit erre senki sem bizott meg, összeült, megcsinálta a kis névsort, felhozta s meglett. 30—40—60 emberről sem tették fel, hogy maga kebeléből, maga eszén, 5—6—15 tagot ki tudjon választani egyenes és szabad szavazással. Egy tevékeny és bátor kisebbség mindig uralkodik a többség inertiáján vagy laissex-aller-ján s azért az

ily fogások mindig, de mindig sikerültek. E sorok irója önmagát gúnyoló szégyennel vallja be, soha egy szavazatán se törte a fejét, szavazott mint a többi. A ki nála gyermetegebb volt önállósága jó hiszemében, szavazott máskép s maga maradt szavazatával. Sokan soha sem szavaztak; némelyek fehér papirokat löktek be.

Természetes hogy ily módon készült szavazatoknál némely nevek minduntalan ismétlődnek. S az ország azt kérdi: hogy van ez? Azt nem fogja kérdeni persze, miért van Deák minden főbb bizottságban; ő a lelke mindennek, neki ott kell lenni, neki egy szava, érvben s hatásban, több a többiekénél együtt. Azt is természetesnek fogja találni, hogy Deák mellett mindig ott találja Tiszát, Ghiczyt vagy Nyáryt, vagy mindhármat, tehetségeik s pártárnyalati viszonyuk ezt igazolja. Hogy oly kitünő tehetségek, mint Andrássy, Eötvös, Szentkirályi, vagy Somsich és Apponyi, a két utóbbi némileg árnyalatot is képezve, gyakran előforduljanak szintén természetes. Azt is tudja mindenki, miért van Csengery mindig Deák oldalán: mert jobb keze, mert eszméinek leghivebb kifejezője s mert Cs. sehol sincs ok nélkül, egymaga annyit dolgozik mint Deákon kivül az egész országgyülés; bámulatos a mennyit ez az ember ért, a mennyit bir s a mennyit tesz; a hazának munkásabb fia s a háznak munkásabb tagja nincs nála; hitelintézet, akadémia, gazdasági egylet, irodalom, országgyülés mind sokat köszönnek neki, egyenként is alig valakinek többet, összesen senkinek; megannyi tere s megannyi emléke fáradhatlan munkálkodásának.

Igen, e nehány emberről mindenki tudja, miért

ismétlődik neve annyi bizottsági névsorban. De vannak emberek, derék emberek kétségkivül, kik ily sokoldaluságra s ennyi kitüntetésre még sem tarthatnak számot. Exempla sunt odiosa, ismét mondhatom, de adós vagyok csak egy pár példával. Igy például — de mégis! Engedje el az olvasó a neveket. Inkább fusson végig szemeivel maga a bizottsági lajstromokon; s a leggyakrabban előforduló nevek közül könynyen találand nyolczat-tizet, kikről nem fogja érteni: miért vannak ott s itt s mindenütt. Ismétlem, derék emberek; egy vagy más dologhoz értenek is kétségkivül. De tán magok sem arrogálják hogy mindenhez egyaránt értenek; hogy mélyen és alaposan tanulmányozták birodalmi s közjogi kérdéseinket szintúgy, mint a horvát-, mint az erdélyi kérdést, mint a közoktatás ügyet, mint a vasutak és a múzeumok ügyét! Minden tisztelettel viseltetünk ezen igen derék urak iránt; de valjon egyik vagy másik, — pl. csak a közösügyi bizottságban is, nem lehetett volna-e egyik vagy másikukat pl. Kerkapolyi Károlylyal, Mocsáry Lajossal, Csengery Imrével, Fülep Lipóttal, Horváth Lajossal, Sulyok Mórral, Vadnay Lajossal .... s még egynehány mással kiket megnevezhetnénk, helyettesiteni? Nincs-e közöttük olyan, kit benne találunk a felirati bizottságban, a kérvényiben, a közösügyiben a tizenkettesben, a vallásügyiben, az erdélyi unió-ügyiben, a közgazdaságiban ...... igen is, ugyanazon egy egyént ezek mindenikében, s még azonkivül a legtöbbnek albizottságaiban is, hova igazán csak a speciális szakférfiakat kell vala beválasztani. Két föltétel közül egyik áll: ezen úr vagy universális ember s feje legalább is konversa-

tions-lexicon, miről azonban senki sem tud; vagy — vagy — igen jó szavazati lajstrom készitő.

De ne immoráljunk tovább ez izetlen tárgyon. Csak még két tényt jegyezzünk föl. Egyik, hogy a Deák-párt kebeléből egy „Függetlenek Clubbja“ kezd kiválni, mely a napokban már alakulás küszöbén állt, s b. Vay Lajosnál szervezkedett, és egyedül ez okból, mert szavazó gépekké válni sérti jobb érzelmét. Másik hogy a junius 14-kén tartott nagy Deák-párti értekezleten is emelkedett a párt zömének e képtelen mellőzése miatt egy erélyes hang, mely kétségkivül csak azért hallgattatott agyon, mivel akkor más égetőbb tárgy volt szőnyegen; de mely — ha még élünk — legközelebbről bizonyosan érvényesitendi magát. Annyi már is hallatszik, hogy a nagyon is indokolt köz-panasz következtében s nagyobb szakadás megelőzése végett — gyakrabban fognak teljes értekezletek tartatni, hol az emberek legalább kibeszélhetik magokat.

Egyébiránt, rájövünk végre, ott volt elhibázva a dolog, mikor Deák-köri helyiségünket, az úgy is csak fictiosus egyesülés kedvéért megosztottuk . . . .

A bizottságok legnagyobb részének munkálkodása eddigelé csak annyira terjed, hogy kebelökből alválasztmányt küldtek ki, mely az egész munkálkodás sorrendjét, mint egy előleges átnézetét elkészitette, legfölebb az eként szükséges albizottságok, az egyes főtárgyak szerint megalakultak. Igy oszlott pl. a közgazdasági s anyagi érdeki bizottság négy albizottságra: a mező-gazdaságira, ipar- és kereskedésire,

a pénz-, bank- és hitelintézetire, végre a közlekedésügyire. Igy a közintézetek bizottsága szintén négyre, melyek egyenként a m. tud. akademiát, a ludoviceumot, a nemzeti és erdélyi múzeumot, végre a pesti és kolozsvári nemzeti szinházakat illetőleg készitnek munkálatokat. Az erdélyi unió-bizottság tizenöt tagot küldött ki maga kebeléből az egész munkálat tervezése- s elkészitésére. Úgy a megye- s hatósági huszonkilencz tagot. A codificatiói bizottság, az eredeti tervben is megjelölt külön ágak szerint szintén számos albizottságokra oszlott fel. Látni való hogy itt nem csak munkaerő van, de oly helyes munkafelosztás is, melylyel nagy eredményeket lehetend fölmutatni, csak jó idő legyen reá! Mert dolgozni azon reményben, hogy munkánknak eredménye leend, mi dicső, mi kedvkoltő! De dolgozni sikertelenül, dolgozni a por és moly számára: kinek volna kedve!

Két bizottságról mondhatom már (a horvátügyin kivül melyről fönebb már szólottam), hogy abban legalább elvi megállapodások történtek, melyekről röviden szólanom kell. A közösügyi nagy bizottság és az mely a házszabályok átdolgozására küldetett ki.

A közösügyi nagy bizottság mindenekelőtt öt tagot küldött ki kebeléből a tárgyalási sorrend kidolgozására. Ez első kérdésül azt tűzte ki valjon egyszerre részletes törvényjavaslat készittessék-e vagy csak az átalános elvek állapittassanak meg, csak ha ezek a korona és országgyülés által elfogadtattak, következzék a részletes kidolgozás. E kérdés, természetesen az előbbi értelemben döntetett el, nehogy már az elveken fennakadás történvén, merőben haszontalan munkát tegyenek.

A sorrend többi pontjai ezek voltak:

2. és 3. A közös ügyek átalános és egyenkénti részletes meghatározása. 4. A megelőző kölcsönös megegyezésre szükséges előleges lépések. 5. A közös ügyek tárgyalási módja s a kölcsönös érintkezés (delegatiók). 6. A fönebbiek eldöntése után szükségessé válandó törvény-módositások kérdése. 7. Az oktoberi dipl. és febr. pátens el nem fogadhatásának okai. E két utóbbi pont csak a többiek tárgyalásának bevégezte és országgyülési elfogadása utánra tüzetett ki.

A 2. és 3. pontra nézve 15-ös albizottság küldetett ki. Később, midőn a plenumban jelentést tettek arról, hogy a 3. pont tárgyalása mind untalan szükségessé teszi az 5. pontnak is a tanácskozás körébe vonását, fölhatalmaztattak hogy együttesen mind három pontot tárgyalják.

Látni való hogy e három ponton dől el, s e tizenöt férfiu kezébe lőn tulajdonkép letéve Magyarország életkérdéseinek legfontosabbika; az, melyben egy elvétett tollvonás, talán Magyarország függetlenségét törülheti el. De ott van Deák, ott vannak mellette az alkotmányosság legkitünőbb hősei, Andrássy, Ghiczy, Tisza, Nyáry, Csengery, Kemény, Mikó.

A bizottság tárgyalásai a tagok discretiójára vannak bizva, s igy ha azt a keveset mit felőle tudunk jó forrásból meritjük is, a teljes felelősséget már csak töredékessége miatt is bajos érte vállalni.

A 2. és 3. pont fölött, bár sok vitatkozással, meglett a közmegállapodás. Hogy Tiszáék kevesebb közösügyet akartak ismerni és szűkebb határok közé szoritani, mint Deák, mondani sem kell. Oppositiójok természete hozza magával. A körvonalozás végre,

a kölcsönös capacitatiók után a nélkül történhetett meg, hogy valamely kérdést szavazásra kellett volna bocsátani és igy mindenik fél megnyugvásával. Az 5. pont fölötti vita azonban még be sincs fejezve; de már hallatszik, hogy e részben a 15-ös kebelében is egyeztethetlen divergentiák vannak, melyek egyesitése alig remélhető. Deák egészen külön két ministeriumot akar, Lajtán innen és Lajtán túl, a közös ügyekre nézve pedig közös ministeriumot és országgyülési delegatiókat, egyenlő számban mindkét részről, melyek előbb külön tanácskozzanak, azután csupán szavazni összejőjjenek s minden kérdésben egyéni szavazat többségével határozzanak. Felelősek legyenek országgyüléseiknek, talán évenkénti újra választás által. Látni való, hogy ez egészen alkotmányos eljárás. A balközép férfiai azonban irtóznak a delegatióktól. Azt mondják, nem akarunk évenként rendszeresen hazaárulókat csinálni; és pedig két értelemben, vagy valódiakat, mert vesztegetésnek s mindennemű alkotmányellenes befolyásoknak és kisértéseknek volnának végetlenül kitéve, csakhogy a tulsó oldal nehány szavazat-többségre vergődhessék; vagy, ha valóban nem volnának is azok, mindig gyanusittatnának a rettenetes névvel. Nekik hát a delegatiók alkotmányos formája helyett jobban tetszik egy sokkal absolutistikusabb szagu, de melyben szerintök több a garantia: legyen a közös ügyek élén két magyar s két német minister a császár-király oldala mellett s ennek elnöklete alatt tanácskozzanak. Arról, miben megállapodnak, a két magyar a magyar országgyülésnek felelős. A miben a két fél megállapodni nem tud: azt döntse el a király szava, s az általa el nem fogadott nézet ajánlói

csak óvást jelenthessenek be, a mivel magukat országgyülésük előtt igazolhassák. — Nem kezeskedem, hogy e nézetet jól fogtam föl; de ha jól: az csupán a király személyében talál garantiáját; ez pedig — absolutizmus. Im, ide vezetik a legszabadelvűbb embereket a tagadólagos rögeszmék! Delegatio nem kell; de máskép megoldani a dolgot nem lehet; legyen hát igy!

Még april végén terjedt volt hire, hogy a kormány a közös ügyek bizottságába fele*lő*, nem fele*lős* államtitkárokat küldend, kik aztán az országgyülés előtt is a kormány hivatalos képviselői legyenek. Ez ugyan kevés lett volna; kevesebb a Zichy Antal csonka ministeriumánál is. De azért ez sem lett meg!! . . . . .

A házszabályok átdolgozására kiküldött bizottság főfigyelmét igen helyesen és természetesen az igazolás módjára s menetére terjesztette ki. Jelen országgyülésünk bőven megmutatta hogy a teljes ház biráskodása az igazolásokban gyakorlatiatlan, igazságtalan, következetlenségekre vezető, pártszellemet tápláló stb. stb. Elfogadtatott azért az angol parliamenti igazolás-mód elve, a választott biróság általi. Az eljárás főbb pontjai is megállapittatván, a junius 15-kén tartott ülésben a részletes kidolgozás albizottságra hagyatott. Azonkivül javaslatok tétettek a tanácskozási rendre stb.

LVIII.

A bölcs de kérlelhetlen gondviselés úgy akarta hogy jelen országgyülésünk politikai életének egyik legfőbb, mondhatni döntő mozzanatához a kezdő szá-

lakat egy zártülésben s a közgazdaság és anyagi érdekek bizottságának üléseiben kell keresnünk. A bölcs de kérlelhetlen gondviselés, mely hazánkat az előre ment inséges esztendők után most egy mindeniknél inségesebbel sújtolni látta jónak.

A májusi késő fagyok s arra következett aszály hamar felköltötte a képviselő-ház figyelmét s a nép inségének lehető enyhitésére forditotta azt. Junius 2-kán zárt tanácskozmány kéretett. Azért zárt, mert előre lehetett tartani, a mi fájdalom be is következett, hogy bizonyos oldalról a nép insége a politikai kérdésekkel fog kapcsolatba hozatni s az isten csapása mint egy politikai tőke fog kizsákmányoltatni. Több rendbeli inditványok tétettek: bizottság kiküldése iránt, mely jelentést tegyen a kár mérvei és terjedelméről s a segitség módjairól. Deák, bölcs előrelátással már ekkor figyelmeztetett, hogy csak oly módokról van szó, melyek a jelen helyzetben levő országgyülés hatáskörét túl nem haladják. Azonban fölállt Tisza, s oly keserűséggel és szenvedélylyel, minőt a jelen országgyülésen tán egyszer sem mutatott, vádolja a kormányt, kiterjeszkedik a küszöbön álló háborura s a magyar ifjak idegen csatatérre elhurczoltatására, nyomatékozza, hogy az inség alkalmából alkotmányunk visszaállitását követelőleg kell sürgetnünk, különben az inséges népen nem segithetvén. Utána ugyanazt, csakhogy sokkal roszabbúl, ismétli Madarász. A baloldal két árnyalatának vezérei ismét egy kalap alatt. Deák összevonta nagy szemöldeit s homlokán egy sötét vihar gyülekezett, melynek első villámai apró tüzes szemeiből mindjárt kilövellettek. „Ha valaki, úgymond, ezeket hallaná s mitsem tudna országgyülésünk eddigi folyamáról,

azt hinné hogy fél év óta összedugott kezekkel ülünk itt és elvett alkotmányunk visszaállitását nem követeltük, nem sürgettük. Azok miket imént hallottam, e vádat, e gyanusitást foglalják magokban. De én visszautasitom azt. Azt hiszem, az országgyülés megtette kötelességét s két fölirata erélyesebben és nyomatékosabban követelte vissza az alkotmányt, mint azok az újabb frázisok miket hallottunk". Tisza és Madarász hallgattak. Ghyczy sem kelt védelmökre. Csak Keglevich Béla igyekezte szavaikat, szerényen, jobbra magyarázni. — A vihar magva el volt vetve.

A ház az anyagi érdekek és közgazdaság bizottságának adta ki az ügyet, mely kebeléből albizottságot nevezett ki. Ez, a kellő adatok összegyüjtése végett, a kormány közegei mellőzésével, az országos és vidéki gazdasági egyletekhez fordult. A közben pedig fölirást inditványozott Ő felségéhez, s annak szövegét a teljes bizottság elébe terjesztette. A bizottság üléseiben ez éles vitát idézett elé.

A szövegben ez volt az eszmemenet: „Ha alkotmányunk helyre volna állitva, ha felelős ministeriumunk s megyéink volnának, tudnánk intézkedni magunk. Ezek nem levén még helyreállitva, nem marad fön egyéb mint felségedet kérni hogy királyi hatalmával intézkedjék; kijelentvén hogy, ha a rendkivüli vész rendkivüli eszközöket igényelne, azokhoz országgyülésünk, törvény és alkotmány határai közt, s a felség egyenes felszólitására, kész segédkezeket nyújtani".

A bal férfiait e következtetés nem elégitette ki. Szerintök az adott előzményből nem az következik, hogy ő felsége kir. hatalmával tegyen, hanem az, hogy állitsa vissza alkotmányunkat, hogy mi tehes-

sünk. Különösen megütközés köve volt a „királyi hatalmával“ kifejezés. Mert, ha ez alatt a koronázott magyar király alkotmányos hatalmát értjük, ilyen most nem levén, nem mond semmit; ha absolut hatalmat, akkor nem nyughatnak belé. — A positió melyet elfoglaltak, látszólag nagyon erős. Pedig van neki egy gyönge, több mint gyönge oldala. Az inségen való segitést feltételhez köti: alkotmányunk helyreállitásához; s ha az, két föliratunk sürgetéseire vissza nem állitva, ez incidensből sem állittatnék vissza (a mi pedig bizonyos) — akkor nem kellene a segély? Egy függő politikai kérdésért, mely előbb utóbb meg fog és pedig jól fog megoldatni, egy kétségbe nem vonható elvért, százezreket inségben hagynánk?

A vita azonban oly erős és szenvedélyes volt, hogy a kölcsönös kapaczitáczió nem használván: a kérdés szavazással döntetett el. A többség a javaslat szövegét elfogadta. Az eddig egyesült Deák-Ghiczy párt szakadása indikálva volt. A jobb- és bal-közép eredeti természetes állását látszott ismét elfoglalni, amaz a valódi közepet, ez a baloldalt. A szélső bal hét férfia újjongott örömében: az egész Tisza-Ghiczy-párt átment hozzájok.

Szerencsére, a fejedelem, hirül vevén a fenyegető inséget, királyi hatalmával azonnal megkezdte az intézkedést s az iránt az ismeretes kéziratot intézte Majláth főkanczellárhoz.

Deák, a bekövetkező szakadást látva s azt még most is elháritani akarva, azon egyszerü de nagy horderejü közvetitések egyikét gondolta ki, melyek csak az ő agyában teremnek; a Kolumbus tojások egyikét ismét. Miután, ugymond, azt mit föliratunk-

ban kérni akartunk, ő felsége proprio motu már megtette, tegyük le az egész föliratot s hozzunk csak végzést, mely ugyanazokat, miket a fölirati szöveg, foglalja magában. Az eszme tetszett a bal férfiainak is; hogy föl ne irjunk, megnyugtatni látszott szivöket, mely a fölirással nem tudta megegyeztetni jogi követeléseink elhallgatását, de a határozati alak által semmit sem vélt veszélyeztetni. Deák megkészitette inditványa szövegét, mely a javasolt fölirástól leginkább csak alakjában különbözött, közölte Ghiczyvel és Nyáryval, kik azt el is fogadták.

Az ügy junius 11-kén jött a ház elébe. Felolvastatván az anyagi érd. bizottságának jelentése s fölirási javaslata, Deák benyujtá s fölolvasta inditványát, a hozandó végzés iránt. A fölirathoz pedig Halász Bódi egy kisebb fontosságu és ügyetlenül szerkesztett módositványán kivül, Kállay Ödön, a szélső bal egyik „hét magyar"-ja adott be módositványt, mely jó formán azokat foglalta magában miket a balközép férfiai a bizottságban fejtegettek volt. A balközép szószólója tehát — Kállay Ödön lőn.

Az inditvány s módositványok kinyomatván, 13-dikán kezdődött meg az átalános vita, melynek e kérdés körül kelle forognia: fölirat intéztessék-e az inségügyben a felséghez, vagy csak határozat hozassék. Kállay Ödön már módositványa benyújtásakor kijelentette, hogy az ügy épen nem olyan, melyet bárminemü speculatióra lehetne s szabadna fölhasználni. Én istenem, mi volt az egész tárgyalás, a bal mindkét részén egyéb, mint a legkoczkáztatóbb politikai speculatió! Ha valaki a házba lép s egy óráig hallgatja a vitát, azt hiszi itt csak közjogi

kérdések és politikai elméletek tárgyaltatnak, világért sem az inségügy .... De tartsuk vissza még egy kissé saját nézetünk nyilvánitását.

A szélső bal, összes hadseregét, hét vagy kilencz fejt, kiállitotta Deák végzési inditványa s a bizottság fölirati javaslata ellen. Beszédeik szólnak magokért s az ország ismeri már azokat. A politikai éretlenség kiáltó bizonyitványai; nevetséges erőlködések, leplezett és leplezetlen gyanusitások, a hazafiság monopolizálása s roszul fedezett rohamok Deák politikája és személye ellen; azután balga elméletek a moratoriumról, az adóelengedésről, a dohánymonopol rögtöni megszüntetéséről, az öngyilkossági esetekről s isten tudná még mi mindenről nem! Nem lehet csodálni, hogy a ház annyira elveszté türelmét e szélmalom harczok közepette, hogy egy izben a házszabályokra utalni akaró Kállayt ki sem akarta hallgatni s csak Deák higgadtsága és nemeslelküsége menté meg a házat egy szabálytalan lépéstől.

A balközép kitünőségeiből első nap csak Nyáry szólott; minden föntartás nélkül Deák mellett. Másodnap, a vita legutolsó stadiumában szólt Tisza, s elfogadván elvileg a határozati inditványt, a részletes tárgyalásra némi módositványokat jelentett be, letevén azokat egyszersmind a ház asztalára. Utána Bónizs, Ivánka, Ghiczy, kik eddig halogatták a szólást, mindnyájan Tisza föntartásaival fogadták el a határozatot.

Átsiklok a részleteken. Csak emlitem Deák remek beszédét az első nap, mely után a vitát be lehetett s be kellett volna rekeszteni, mert több mondani való nem maradt fön és többet mondani eszélytelenség s politikai bűn volt; Andrássy Gyula remek

czáfoló beszédét Madarász erőtlenségei s értetlenségei ellen, Apponyi opportunus de épen nem alkotmányellenes nyilatkozatát s reá Ghiczynek némileg igaztalan, mindenesetre helyén kivüli de oly remek előadással tartott válaszát, mely az egész ülésszak legkitünőbb beszédei közé tartozik, s nagy kiszámitással, csaknem szinészi hatásvadászattal, rendkivüli szónoki erővel oda volt irányozva, hogy a balközepet Tisza álláspontja körül csoportositva, a jobb középoszladozó soraiból is recrutákat nyerjen a nagyon népszerü és tetszetős felfogásnak.

Állapodjunk meg egy pillanatra. Ghiczy és Nyáry nem adhattak be módositványt perfidia nélkül, mert ők előre elfogadták Deák inditványát midőn azt velök bizalmasan közlé. Tisza e körülmény által nem volt kötve. Ő hát benyújtja és ezek hozzájárulnak. Mit itéljünk ez eljárás őszinteségéről, férfiasságáról, politikai becsületességéről? Az egész átalános vita alatt Deák mellett szónokolnak; s a végén kipattan a Tisza-féle módositvány Deák ellen. S mi e módositvány? lényegileg ugyanaz mit Tisza a zárt ülésben felhozott volt, de Deák kemény felszólalására elhallgatott vele; ugyanaz melyet pártfelei, Ghiczy, Nyáry, Ivánka Imre a bizottságban vitattak; ugyanaz végre a mi Kállay Ödön módositványa. Mit mondok; hisz Tisza úgynevezett módositványa tulajdonkép nem is módositvány, hanem elleninditvány; mert módositvány minden nyelvtani és politikai szótár szerint annyit tesz: elfogadni a szöveget egészében, lényegében, s egyes — inkább vagy kevésbé fontos részletekre nézve tenni, változtatásokat, melyek az egész szerkezettel megférnek. Tisza elfogadja Deák szerkezetéből a bevezetést, semmi többet, a helyzet

constatirozását: a hozandó végzést magát egészen elveti s helyette ellenkezőt javall. Illik-e ily eljárás politikai férfiuhoz? illik-e Deák soi-disant pártfeléhez. hisz ők mondják magokat a valódi Deák-pártnak, mi szerintök Apponyisták vagyunk .... Illik-e ez azon Tiszához, kit Deák ez országgyülés alatt annyira kedvelt, megkülönböztetett, úgyszólván fiának fogadott ....? — But Brutus is an honorable man.

Tisza tehát az asztalra tette módositványát. Oda lökte az Éris almáját az eddig egyesült nagy párt két része közé. Mi láttuk, vagy legalább látni véltük az elrejtett czélzatot. Az következő volt: egy mellékes és pedig igen plausibilis kérdésnél megoszlatni a szoros Deák-pártot s annak szabadelvűbb elemeit magukhoz vonni; a különben is roszul fegyelmezett, roszul szervezett s elégületlen pártban ily szakadás előidézése nem látszott lehetetlennek. Lehetett távolabbi czél is. Forszirozni a kormányt. Mire? az alkotmány helyreállitására? Oh nem; azt fölteszem rólok hogy ezt magok sem hitték; mondták is hogy nem hiszik. Hanem forszirozni az országgyülés eloszlatására, mely, ha sikerül nekik többséget csinálni, mulhatlanul s rögtön bekövetkezett volna. Némely baloldaliaknak pedig, bizonyos eshetőségek bekövetkezésére, mindenesetre ohajtandóbb, hogy a nemzet törvényhozása ne üljön együtt ....

A veszély tehát pártunkra, sőt az egész országgyülésre nézve fenyegető volt. Ezt átlátta, ezt érezte egyszerre mindenki. A szélső bal újjongva üdvözölte új hiveit, vezéreit. Részünkről, kitünőbb vezértagjaink egyike, ülés után mindjárt barátságosan felszólitotta Tiszát, módositványa visszavételére; elébe adván

Deák bizonyos s méltó neheztelését; (Deák nem volt jelen s tán még nem is tudta mi történt) a bekövetkezendő szakadást, s a még nagyobb veszélyü következményeket. Tisza hajthatlan volt, becsületügynek nevezte módositványát s kimondá hogy azt semmi esetre sem vonandja vissza. Semmi esetre?....

Gyorsan kellett cselekedni. Délután 6 órára nagy értekezletre hivatott az egész Deák-párt az Európába. Mintegy 160-an jelentünk meg. Számbavettük magunkat. Körülbelől 20 egyénre még a távollevők közül is bizton számithattunk. Sőt számithattunk e kérdésben Apponyiékra is, s ez ismét mintegy 30 szavazat. Igy bizonyos többségünk volt. Határozottan és egyértelmüleg kimondatott, hogy fölfogjuk a kérdés egész jelentőségét, annak távolabbi czélzatait s horderejét, nyiltan pártkérdést csinálunk belőle s Deák szerkezetéből nem engedünk törülni egy betűt sem. A lelkesedés és elhatározottság nagy volt. A párt e reá irányzott csapás előtt ismét teljes mértékben összeszedte magát. Elfeledte benső sérelmeit s mint egy férfiu állott imádott vezére mellett. Fölmerült kisebb módositványok önként visszavonattak. — Elhatároztatott egyszersmind, hogy a vitát nem keresendjük s ha a bal nem provokál reá, egyszerüen szavazni vagyunk készek, ha igen: nem térünk ki előle. Elhatároztatott végre, hogy névszerinti szavazást követelendünk. Az országgyülésnek, a választókerületeknek, az országnak — ismerni kell embereit. Tudni kell végre, kik erőszakolnak ily, t i s z t á n e m b e r i s é g i k é r d é s b e n is, politikai speculatióból, lehetetlenitő akadályokat ügyünk fejlődése s megoldása elébe; tudni kell végre, kik azok a képviselő-házban, kik az egész nemzet bevallott bölcs

vezérét igazán követik: kik nem csak nevezik magokat Deák pártjának, hanem a valódi Deák-pártot alkotják.

Ugyanakkor a balközép is tartott értekezletet a Tigrisben. Megállapodásukat homály fedi; csak anynyit tudunk felőle, hogy a párt egy része nagy szorongásba esett a Deáktóli nyilvános szakadás miatt. Még akkor csak sejtették, hogy mi névszerinti szavazást követelendünk. Reggel, ülés előtt, ez már bizonyos és köztudomásu volt. Tiz óra közeledett. Tiszáék egy mellékterembe vonultak s kérték az elnököt várjon egy kissé az ülés megnyitásával. Nagy volt a megdöbbenés közöttök. Állitólag többen nyilvánitották: hogy a névszerinti szavazásnál kénytelenek volnának Deákkal szavazni, mert választásukkor erre kötelezték magokat s úgyszólván ily feltétellel választattak meg. (Fölállással szavazásnál csak elcsúszott volna az a kis szószegés ...... nemde?)

Az ülés végre, háromnegyed tizenegyre megnyilt. Deák inditványa felolvastatott. Az elnök megnyitotta a részletes tárgyalást. Tisza Kálmán emelkedett föl. Halványabb, kedvetlenebb és epésebb kinézésü volt a szokottnál. „Legszorosabb értelemben vett elvbarátai“ kivánatára, úgymond, a jó békesség okáért vissza veszi inditványát. Egy gyönge és kétes éljen jutalmazá csak e nagy önfeláldozást. Pártfeleinek nem tetszett a visszavonulás szégyene; mi nem bántuk volna már a harczot, mely végre tisztázza helyzetünket, s kimutassa nagy többségünket, mely ez országgyülésre, minden eshetőségek közt biztositva van.

Igy lett semmivé e nagy horderőre számitott.

de kicsinyesen meghiusult módositvány. A két napi vita azonban nem veszély nélkül vonult el az országgyülés fölött. Mert kimutatta mennyi még nálunk a politikai éretlenség, mely a helyzettel nem tud számot vetni s az önzés, mely előtt nem az a fő, hogy a czél el legyen érve, hanem hogy az ő módja szerint legyen az, akár elérve, akár, — mit bánja ő! — veszélyeztetve.

S ha holnap az országgyülést eloszlatják; ha az országot, a bekövetkezhető válságokra egyetlen törvényes testülete nélkül hagyják, — ki lesz az oka?

De nagy kárt okoztunk specifice az inségügynek is. A kormány czélja volt, okulva a 63-ki tapasztalatokon, az inségügyet kivenni a hivatalnoki kezelés és elkezelés alól s kerületenként és megyénként, független, népszerü férfiakra bizni azt. Fog-e most már, a képviselő-házban mondottak után, valaki vállalkozni erre? Kinek lesz kedve bele nyúlni a tálba, melybe beleköptek? — Az ily munka áldozattal jár, sok bajjal, fáradsággal, felelőséggel, gyanusitással . . . talán inkább biztatni kellett volna reá az embereket, mint elriasztani tőle!

LIX.

Junius 20.

Bezárom itt Naplójegyzeteim első, de tán nem utolsó kötetét. Nem irok hozzá utóiratot, bár gyöngeségeit menteni s érettök bocsánatot kérni nem volna felesleges. Jó szándékom, őszinteségem, s hi-

báimnak önkéntes elismerése ..... ezek legyenek mentségeim.

Az utolsó napok története a Deák-pártnak is nagy tanuságot szolgáltat, ha ugyan erre még lesz szükség.

A pártot szervezni kell; és jól szervezni. Oligarchiai szervezetét el kell ejteni s valódi democratiai alapra fektetni. Fölhasználni minden erőt s kellő megvitatással erősiteni a megállapodásokat. Mig a mostani állapotban leszünk — egy őrzetlen pillanat határoz a pártnak, azzal együtt az országgyülésnek — s eshetőleg az országnak sorsa fölött.

Caveant consules ......

EGY KÉPVISELŐ

NAPLÓ-JEGYZETEI

AZ 1865. DECZEMBER 10-KÉN

MEGNYILT

ORSZÁGGYÜLÉS

ALATT.

MÁSODIK ÜLÉS-SZAK.

PEST, 1867.
KIADJA RÁTH MÓR.

I.

K . . . . November 10.

A junius 24-kén (a custozzai győzelem napján) kelt királyi leirattal az országgyülés elnapoltatott. Az elnapolás nyilván kimondott s valóban is létező egyetlen oka a háboru volt. Csak hogy a közt a mint kimondatott s a mint létezett mégis volt valami különbség. A leirat csak annyit mondott, hogy a fegyverek csörgése közben, törvényhozói müködést folytatni nem lehet. A fejedelem egész gondját a hadsereg s a csatatérek veszik igénybe. A háboruval s annak forgandó esélyeivel szükségkép együtt járó izgatottság, remény, félelem, feszültség a nemzetet is jobban elfoglalja, mintsem képviselői higgadtan tanácskozhassanak a belszervezet kérdései fölött s dolgozhassanak a béke müvén. S ebben, el kell ismerni, mind sok igazság is fekszik.

De valamit nem mondott meg a leirat.

Ausztria, bár két ellenségtől vette föl a keztyüt, bizonyos volt győzelméről. Arról, hogy az olasz kérdés vég megoldásához közelg s az nem lehet más mint Velencze átadása, alig lehetett ugyan kételkedni; de a franczia császártól tettleg (mint 1859-ben) nem segitett, — s köztudomásilag épen nem jó katona olasz ellenében, ha a döntő győzelem nem is, de a

katonai becsület megtartása bizonyos volt. Legfölebb arra lehetett számítni, hogy az olaszok a tengeren fognak előnyöket vívni ki szárazi veszteségeikért, s ha átalában véve hátrányban lesznek, Napoleon mérlegbe vetendi értök befolyását, később — ha épen szükség — Brennus-kardját is. Sokkal bizonyosabbnak látszott a győzelem a poroszokon. Ha Benedek dicsekedéseit, ki egyszerre, egy früstökre felfalni igérkezett a poroszokat, nem épen hittük is, a végeredményben senki sem kétkedett. Katonai kapaczitások (akár mint szépitik utólagosan) bebizonyitották, számokkal, stratégiával, és minden lehető esélyek számbavételével, hogy a poroszok veresége bizonyos. Poroszország felosztásáról eredeti elemeire, teljes visszaszoritásáról minden németországi befolyástól, s vég-megaláztatásáról mint kétséget sem szenvedő bizonyos dolgokról beszéltek.

S ha Velenczét, mely évek óta nyüg már Ausztriának, mitől becsülettel megszabadulni megfizethetlen szerencse volna, elveszitjük is, mondá magának a kormány, befolyásunk Németországra oly döntő, oly nagymérvü kárpótlás lesz, mely a birodalom jövőjét egyszerre és örökre biztosítja, Ausztriának oly kitartó szivóssággal űzött német politikáját igazolja s fényes sikerrel koronázza meg, s a széthuzó nemzeti érdekek és követeléseket (első rendben a magyarokéit) a nagy német-ausztriai fölény által háttérbe szoritja, elhallgattatja.

Magyarországot különösen balsejtelmek szorongathatták im e kinézésekkel szemben. Az alkotmányviszály tulajdonkép egy lépéssel sem jutott megoldásához közelebb 1861 óta. Ha a hangban, melylyek felülről szólanak van is változás, a lényegben

nincs semmi. A márczius 3-diki leirat ha nem tagad is épen annyit, mint a 61-diki leiratok, de nem ad meg többet egy hajszállal sem. Majláthtal úgy nem lehetett megalkunni mint Forgácscsal; Belcredivel mint Schmerlinggel. Nincs tehát komoly szándék Magyarország törvényes kielégitésére. S ime kiüt a háboru, mely Ausztriát nagy győzelmekkel s végeredményül: hagyományos német politikája megerősödésével biztatja. Jó alkalom elnapolni a külön jogait követelő országgyülést, s ez — az első győzelem napján meg is történik. Ha minden nem csal s a háboru csakugyan nagy szerencsével fejeztetik be, — mi természetesebb: mint hogy a diadalmas hadvezérek adják meg a politika irányát? S azt mondják ő Felségének: „minek volna kielégiteni a népeket; vagy épen a táblabiró és prókátor politikusokat? Egy jó hadsereg minden bajon segit! S itt vagyunk mi" — És mi természetesebb, mint hogy az ilyes, tényekre hivatkozó okoskodás kedvet találjon . . . ?

Valóban, legelőrelátóbb politikusaink is ily balsejtelmeket tápláltak midőn eloszlánk. Egyik azt mondá: értünkre nem lesz több országgyülés. Másik egy katonai kormányzat, vagy legalább egy schmerlingi provizorium komor kinézéseihez készitgeté magát. Jót, hazánkra nézve, senki sem várt — s a háboru sikere esetében alig is várhatott. Mily borzasztóan anomál helyzet: fiaink küzdenek a harcz téreken, ezerek véreznek a birodalom földe s határiért — és lehető győzelmeiket ugy kell tekintenünk, mint a melyek ismét egy tizeddel vagy többel is visszavetik hazánk jogos igényeinek kielégittetését. De azt, a mi pedig oly természetes, egy belsejében zilált és

ki nem elégitett birodalom vereségét a harczmezőn, senki sem merte reméleni.

Igy oszlottunk szét.

A harczi események tudva vannak mindenki előtt s nem is tartoznak napló-jegyzeteink keretébe. Bekövetkeztek az északi harcztér borzasztó vereségei, melyeket a custozzai és lissai győzelmek nem birtak egyensúlyozni. Velencze s a tartomány átadása; s a kiszorittatás a német szövetségből. Az olasz kérdés megoldatott, a győztes Ausztria hátrányára s a megvert Ausztria kilépni kényszerült a német Bundból, melyben vezérszerepre vágyott vala. A hadsereg elvesztette a dicsőség nimbuszát s a félelmesség kétes becsü tekintélyét.

Magyarország kibékitésének szüksége érezhetőbb lett mint valaha — s végre fenn is beismertetett. Augustusban a magyar ministerium kinevezése, az ország követelményeinek megadása, az országgyülési többség (a Deákpárt) álláspontjának alapul vételével, oly valószinünek látszott, hogy már csak napok kérdése volt. Deák Bécsbe hivatott. Felelete, melyet azon kérdésre adott, mit kelljen tenni, egyszerüségében s egyenességében mindent kimeritett. Az ország szólt, ismételve szólt, fölirataiban; többet most sem kiván, kevesebbel most sem elégedhetik meg. Ez volt egész válasza. S midőn kérdék: ki volna azon egyéniség, kivel a kormány-alakitás iránt tárgyalásokba kellene bocsátkozni? — Andrássy Gyulára útalt. Azzal vasútra ült s visszatért szentlászlói magányába.

Hetekig folytak az alkudozások Andrássy Gyulával, az országgyülési többség kijelölt minister-elnökével, a mennyiben alkudozásoknak lehet nevezni az oly tárgyalásokat, melyekben az egyik fél nem

alkuszik, hanem kimondott követeléseihez változatlanul ragaszkodva, csak azok elfogadása esetében nyilatkozik késznek az egyességre. A kérdések, melyek körül e hosszu, de eredményre nem vezetett tárgyalások forogtak, két nemüek: a dolog és személyek, vagy inkább pártárnyalatok kérdései.

A dologra nézve, miután úgy Deák, mint Andrássy, a teljes restitutiót követelő föliratok alapján állottak, gyakorlatilag tulajdonkép a közösügyi kérdésen fordult meg a dolog. A közösügyi nagy (67-es) bizottság tizenötös alválasztmánya, épen az országgyülés utolsó napjaiban készült el munkálatával; Deák müve az, támogatva még tiz tag által, — melylyel szemben, a négy baloldali tag (Ghyczy, Tisza. Nyáry, Ivánka) kisebbségi külön véleményt adtak. Mind két dolgozat kinyomatván közönség elébe került. Tudni való, hogy az alválasztmány munkálata a nagy bizottságban s az után a házban is többséget nyer vala, ha az elnapolás az egész procedurát félbe nem szakitja. Deák munkálata azért, bár még hivatalosan nem tárgyaltatott, ugy vala tekinthető mint az országgyülési többség programmja e főfontosságu ügyben. Andrássy azért, az emlitett tárgyalásokban egészen e munkálat alapjára állott, s az általa alakitandó ministerium programmjául fogadván el azt, annak keresztülvitelét tüzte ki ministeriuma föladatául, mely — ha a parlamentben megnyeri a többséget — a birodalom belkérdéseit ez alapon fogja megoldani. Ő tehát csak ezen föltétel alatt nyilatkozott késznek ministerium alkotására, ha kormánya teljesen ezt vehetendi programmúl, ha ez a birodalmi kormány által is tartalék nélkül elfogadtatik, s a közösügyek rendezésére, Lajtán innen és Lajtán túl, egyaránt kor-

mányi programmúl álland. Sok ide és oda beszélés, futkosás, tervezés és egyezkedés után — az eredmény csak az lett, hogy gr. Andrássy ajánlatai s föltételei nem fogadtattak el.

De bármily nehezen hajlanék is a Lajtán túli kormány a had- és pénzügy kérdéseinek olyas megoldására, minő a Deák-féle munkálatban körvonalozva van, az eredménytelenségnek nem ez volt egyetlen s talán nem is legközelebb fekvő oka. A miniszterium megalkotásának személyi- vagy jobban mondva pártárnyalati kérdései szintoly nehézségeket görditettek a megegyezés elébe. A jelenlegi magyar kormányférfiak fuziót kivántak a miniszterium személyeinek megválogatásában és pedig a legfontosabb helyeket: a király személye melletti miniszterséget Majláthnak, a belügyet Sennyeinek akarták. Gr. Andrássy egyátalában nem akart a fuzióra ráállani. Jól tudta, hogy ha valaha, most kell oly miniszterium, melyet egy lélek, egy meggyőződés kössön össze. Annyira bonyolúlt kérdéseinkben, oly zilált viszonyainkban, nem csak a működés teljes összhangzata — hanem az ország bizalma általi támogattatás szempontjából is erre van szükség. Azon férfiak, kikhez kormányra léptökkor oly roppant bizalommal fordult a nemzet, s kik e bizalmat a Nibelung-kincshez hasonlónak vélve, melyből akármennyit lehet költeni soha sincs hija, azt azzal fizették meg, hogy egy év alatt semmit sem tettek s a nemzetet orránál fogva hurczolták; azon férfiak, kik a trónbeszéd után az országgyülés válaszföliratára egy márczius 3-diki leiratot birtak kieszközölni, — most képesek volnának népszerűtlenné tenni bármely parlamenti kormányt, mely őket kebelébe fölvenné. Aztán, ha

elfogadnák is, (kedves szójárásuk szerint: elvileg) kiindulási pontúl a tizenötös alválasztmány közös ügyi munkálatát: annak sine qua non-ját, a valódi parlamentáris felelős kormányzatot soha teljes őszinteséggel magokévá nem tennék s igy már a törvényhozási alkalmazásban, azután a gyakorlati életbeli kivitelben ezer árnyalatban fognának eltérni a kormány többi részétől s ezzel a meghasonlás magvát már kezdettől fogva bevinnék a kabinetbe. Ily veszélynek magát az annyi nehézség közt alakuló ministeriumot önként kitenni, Andrássy Gyula nem akarta, nem akarhatta.

Hajlandóbb lett volna a balközép vezértagjaival alkotni coalitionális ministeriumot, s pl. Ghiczy, Tisza, Nyáry közül egyet vagy kettőt fölvenni kormányába. E férfiakkal az országgyülés egész első ülésszaka alatt együtt működött a Deák-párt. Elválás csak a közös ügyi tárgyalásoknál kezdett mutatkozni; de ok volt hinni, hogy velök az eltérési pontokra nézve nem lesz lehetetlen compromissumra lépni. Mondják, hogy e coalitiói eszme első felemlitésekor maga ő Felsége sem mutatkozott idegennek annak elfogadásától, mert az által a kabinetben hozandó megállapodásoknak teljes biztossággal lehetett volna a képviselő-ház roppant többségét igérni. Csakhamar azonban e remény hiunak vagy legalább bizonytalannak mutatkozott. A hirlapi czikkek, melyeket Ghiczy és Tisza a közösügyi többségi s kisebbségi dolgozatok fölött (melyekre mindjárt visszatérek) közzé tettek, meggyőztek mindenkit, miszerint az országgyülési nagy középpárt két árnyalatát nem csak súlyos véleménykülönbségek, hanem némi személyes bizalmatlanság is választja el egymástól. Az első ma-

gyar felelős ministerium heterogén elemeinek emléke, mint egy siralmas Banquo-árny lépett közbe.

A hetekig folytatott tanácskozmányok végre sem vezettek sikerre. Majláthék nem csak az egész tért nem voltak hajlandók átadni, sőt a legfontosabb helyeket akarták megtartani, személyeiknek s politikájoknak. Andrássy csak tisztán Deák-párti kabinettel nyilatkozott késznek: felelőséget vállalni a sikerért, nevezetesen az első lépésért, a tizenötös többségi munkálat keresztül viteléért az országgyülésen. A két egyezkedő felet végetlen köz választá el most is; s a Königgrätz által meghazudtolt politika férfiai épen úgy ragaszkodtak ahoz most is, mint magokéhoz azok, kiknek az események váratlan fordulata igazat adott vala.

Ez alatt az országgyülés egybehivását, a ministeriumi hirekkel párhuzamosan, folyvást emlegették: majd augustus végére, majd september közepére, majd más — mindig tovább tolt — határidőre igérték azt. Az egybehivás mulhatlannak, s hogy az rövid időn meglesz: valószinünek látszott. Tudni való volt hogy az országgyülés első s legfontosabb teendője lesz: bevégezni a megkezdett munkát s megállapodásokra jutni a közös ügyi kérdésben. A két munkálat azóta bejárta az országot; mindenütt gondolkodás, töprengés, vitatkozás tárgya volt. Az eszmék, bár lassanként s nehézkesen, fejlődtek, a vélemények tömbeződtek, mikből végre a közvéleménynek kell kikristályosúlnia. Azért csak természetesnek s helyesnek találhatjuk, hogy az országgyülés valószinü közeledésével a roppant fontosságu tárgy a napi sajtó útján szóba hozatott s terjedelmes és beható fejtegetések tárgyává lett. A Deák-párt s köz-

lönye a „Pesti Napló“, mely a tizenötös alválasztmányi többség munkálatát ismerte magáénak. tiszteletreméltó tapintatossággal a másik félre bizta a vita megkezdését. A többség munkálata mellett állván. tizenegy szavazattal négy ellen, s a siker hasonló arányainak reményével továbbra is, nem tartotta szükségesnek vagy lovagiasnak támadólag lépni föl a kisebbségi munkálat ellen. Természetes volt, hogy a kisebbség férfiai kezdjék meg a vitát, igazolni a közvélemény előtt azon kényszerűséget, hogy „separatum votumot“ adjanak be; kifejteni eltérő meggyőződéseik okait; s föltüntetni saját tervezetök előnyeit a többségé fölött. Párt-közlönyük a „Hon“, egymásután adta a balközép két vezérférfiának, Tisza Kálmánnak és Ghiczy Kálmánnak terjedelmes czikk sorozatait.

A Deák-párt még hallgatott. Bizonyosan nem azért, mintha e két, különben igen kitünő férfiu fejtegetéseire nem birt volna felelni.

Nem sokára azonban, magában a párt közlönyében, a párt két vezére csodálatos módon túlszárnyaltatott. Kúnágotai (álnév, mely a „Pesti Hirnök“-ben a megye-rendszer mellett erősen kardoskodó czikksorozatok alatt is több izben megjelent) s utána mások, kisebb vagy nagyobb tekintélyek és nevezetességek, végre maga a szerkesztőség (sőt maga a szerkesztő, Jókai) nagy szaporasággal s erélylyel küldözték szét a világba egymásután egész seregét azon czikkeknek, melyek a jogfeladás és jogpazarlás súlyos vádjaival nem épen csak a Deák-féle munkálatot illetik, hanem sokrészben a négy tag által aláirt, s azok kettőjétől a „Hon“-ban is erélyesen védelmezett elaboratumot is, némileg ugyanazon ana-

thema alá vetik. Tiszának és Ghiczynek saját pártközlönyüktől, egy ideig legalább, csaknem oly erős ostrom-tüzet kellett kiállaniok, mint Deáknak s párthiveinek.

Részemről e különös tüneményen csak is pártfegyelmi szempontból csodálkozom. Ha Deák munkálata sok elme előtt nem látszott s látszik még ma is kielégitőnek, (mert oly roppant fontosságu s szövevényes, még soha nem rendezett viszonyoknak első teljes és nagymérvü rendezése még a legnagyobb állambölcs agyából sem ugorhatik egyszerre oly Minerva-készen elő, hogy pajzsával minden támadást felfoghasson s láncsájával visszaverhessen, mert ily viszonyokat véglegesen csak az élet és gyakorlat rendezend s sok kételyre csak a tapasztalás adhat, kisérletek után, mindenkire nézve kielégitő megoldást) — ha, mondom, Deák munkálata nem elégített ki mindenkit teljesen, kétségtelen: hogy Ghiczyéké még kevésbé dicsekhetik azzal. És épen a szabadelvü eszmék és alkotmányos formák szigoru barátainál legkevésbé találhatott tetszésre oly javaslat, mely utolsó instantiájában mindig az absolutistikus megoldás (vagy inkább ketté vágás) Nagysándori kardjával fenyeget. Különös tévedése a jeles és belátó elméknek (mert ki tagadná meg e tulajdonokat Ghiczy és Tisza Kálmántól?) hogy midőn Deák javaslata által hazánk önállóságát veszélyeztetve lenni vélik, az ellen oly óvszerhez folyamodnak, mely magát az alkotmányosságot ezerszer inkább veszélyezteti; s midőn az, mit Deák javall, nem nyújt nekik elég alkotmányos biztositékot, egy absolutistikus megoldáshoz menekülnek. Nem csodálom azért, hogy gondolkodó, sőt csak ösztönszerü tapintattal biró em-

bert is, tartozzék bármelyik párthoz. Ghiczyék javaslata még kevésbé nyugtat meg, mint Deáké. S ismétlem, csak pártfegyelmi szempontból tartom különösnek, de egyszersmind nagyon komikusnak is, hogy maga a „Hon", s a balközépi párt, közösügyi nagy hadjáratában, egyenlő mértékkel mér mind a két javaslatnak.

Kossúth mondta volt hires „Feleletében", hogy könyv (A kelet népe) ellen szintén könyvvel kell felelnie. Én sem akarnék hirlapi czikkek ellen könyvvel, vagy bár csak ily igénytelen röpirattal is hadjáratot indítni. Nem is a vitatás czélja e lapoknak; csak a tények és a benyomások konstatálása. S annyi igaz, hogy az ország közvéleménye, ha Ghiczyék munkálatában valami alkotmányosabbat, függetlenebbet vagy szabadelvűebbet keresett Deákénál, nagyon csalódott. S szintoly nagyon ők, ha kisebbségben maradván a pártok arányait képviselő bizottságban, munkálatukkal a nemzet közvéleményére véltek apellálhatni. Állásuk e tekintetben sajátságosan prekárius. Fenn nem fogadhatják el javaslatukat, a körvonalozás miatt; a képviselő-házban nem, kivihetlenségeért; s a nemzet közvéleménye elveti azt a megoldás absolut formáiért. Sem ég, sem föld nem veheti be. A szélső jobb nem transigál velök; a szélső bal előtt ők is oly (majd azt irám: hazaárulók, de félek, még más szájában is, e rettenetes és igaztalan kifejezéstől) csak oly jog-pazarlók mint Deák. Ennek pártja megmarad saját álláspontján; s most saját pártjok megtagadja vagy elhagyja s túlszárnyalja őket. Ki ne akarna e helyzettől, ha becsülettel teheti, menekülni?

Körülbelül igy álltak a nézetek s a közvélemény lassu és még habozó alakulása, midőn végre az or-

szággyülés, fölszabadulván a háboru, habozás és kholera, hármas kontumácziája alól, november 19-kére, négy és fél hónapi szünetelés után, ismét összehivatott.

II.

Pest, november 17.

A kik tudják mily nemesen s mily tökéletes korrektséggel folytatta Andrássy a bécsi egyezkedéseket, ha ehez még a bécsi (s a mostani magyar) kormányt ismerik, nem fognak csodálkozni hogy amaz egyezkedések sikertelenek maradtak. Andrássy nem alkudozott s azzal a neki sajátosan kiváló gentlemanike, soha egy perczig is magát el nem feledő, higgadtságából ki nem lépő, de határozott s nemes modorával, mely mindig nyiltan kimondja legutolsó gondolatát is (ellenkezőleg az európai diplomatia hagyományos szokásaival) de nyiltságával soha sem sért s soha sem ingerel, és ama testestől lelkestől magyar, alkotmányos és hajthatlan szellemmel, mely a Deák-párt e második szemefényét oly jól jellemzi, — e modorral, e jellemmel, mondom, nem is alkudhatott. Úgy jött ki a vitából, a mint bele ment; tisztán, határozottan s elvhiven.

De épen azért, mert az egyezkedések ily emberrel sem vezettek sikerre, senki sem hihette, hogy az országgyülési tárgyalások hosszu és tekervényes lombikján több tiszta szesz szűrődhessék le számunkra. Hogy a kormánynak, hogy azon magyar férfiaknak, kik jelenleg a hatalom birtokában vannak

s a fejedelem tanácsában ülnek és tán személyes bizalmát élvezik, nem czéljok a magyar országgyülés jogos kivánatait teljesiteni, arról Andrássy közbenjárásának sikertelensége meggyőzött mindenkit. S hogy az országgyülés julius 5-ke után hajlandóbb legyen engedni abból, mit azelőtt jogosan vélt követhetni — s követelt mindig, az erős absolut hatalommal szemben is, a siker reménye nélkül is, csak hazafiui kötelességből, — ezt ki tarthatta valószinünek? Az országgyülésnek a kholera ürügyén való halogatásán mindenki mosolygott; végre bekövetkezett összehivásán mindenki sohajtott. Nem hiszem hogy lett volna sok ember a hazában, ki az ily előzmények után összehivott országgyülési új ülés-szakhoz sok eredmény reményét kötötte volna. A kormány mozdulatlansága vagy habozása még a háboru s békekötés után is, mindenkire a konok elszánás hatását tette, mintha mondanák: nem engedünk most sem, s ha Ausztriának meg kellene is semmisülnie, — akkor sem.

Mily hangulatot költhetett e merev ellenállás az országban, könnyű volna elgondolni, ha tanúi nem lettünk volna is. A tizenötös bizottság munkálata kimondotta az utolsó szót, melynél tovább, multtal és jövővel lelkiismeretes számot vetve, egy lépéssel sem mehet. S ha a kormány erre sem hajlandó, ha még egy Königgrätzet vár, hogy e türelmes, ez engedékeny, e mindig méltányos nemzetnek jogos kivánatait, melyek csak önálló létele mozdithatlan határaig terjednek, megadja: akkor világos, hogy a nemzetnek sem marad hátra egyéb, mint beburkolni magát ismét a hallgatás és passivitás palástjába. Úgy látszott, a Deák-pártnak s átalában a mérsékelt de sza-

badelvü s csupán törvényes iránynak a legközelebbi jövőben nincs többé szerepe. Ily kormánynyal szemben az országgyülés alig tehet mást mint megállani azon ponton, melyre eljutott.

A Deák-párt jól érezte ezt. S egyszerre a „Pesti Napló“, az országgyülés egybehivásának pillanataiban, a párt visszalépését kezdette pengetni. A párt és organuma egy perczig sem tétovázott a közösügyi javaslat támogatása iránti elhatározásában, ha arra nézve a kivihetőségnek csak némi reménye mutatkozik; de kitenni magát a szabadelvü testvér-párt ostromának, nem egy kivihető javaslatért, hanem azon kormányért, mely tőle sokkal távolabb áll mint eme testvér-párt, arra ugyan nem volt semmi kedve. Mikor konstituálni kell: akkor oly párt mint Deáké helyén van; s a törvényalkotás munkájában részt venni, ha kisebbség volna, sem vonakodnék soha; de két merev tagadás között a sikertelen közvetités áldatlan szerepét játszani és pedig azon fél érdekében, mely azt tagadja mi pártunknak is a legszentebb — ezt tenni nem fogja soha. Nem akarja hogy uj variánsokat szolgáltasson a régi meséhez: a majom számára égő parázsból gesztenyéket kapargató macskáról. Tudta jól, hogy a közösügyi javaslatok részleteinél, többé kevésbé lényeges különbségek vannak közte és a balközép közt; és azok harczát, ha kell s ideje van, végig vivni épen nem vonakodnék. De szemben egy semmit tenni nem akaró kormánynyal, nem maradt más választása, mint a merev tagadás terére lépni vagy visszavonulni az actiótól. A helyzet hasonlitni látszott a 61-dikihez; a processusnak is annak kelle lenni. Akkor is, az első föliratban, a Deák-párt őrizkedett még a fonal elszakitásá-

tól; a másodikban arra kényszerült már maga is. Most sem akará hogy ez legyen első lépése, — azért nem mondá közlönyében, hogy a balközéppel egyesül; megelégedett azzal, hogy eláll az actiótól. A többit a jövőnek — s annak hagyta fel, milyenek lesznek a kormány első lépései s nyilatkozatai; lesz-e a megnyitáskor átalában leirat s milyen lesz?

Körülbelől csak ennyi volt értelme a „Pesti Napló" nyilatkozatainak, melyeket, országgyülés nem levén, a párt vezetőinek egyedül lehető nyilatkozatai gyanánt kelle vennünk. Nézetünk szerint azonban e nyilatkozatok balramagyaráztattak (mikre egyébiránt egy-két elejtett szó adhatott is némi okot) midőn úgy lőnek értelmezve, mintha a Deák-pártnak kisebbségben maradástól kellene félni azon esetre is, ha a közösügyi javaslatok (az alválasztmányi többségé és kisebbségé) annak rendi szerint fognának tárgyaltatni az országgyülésen. Világért sem! A Deák-párt csak akkor maradhatott volna kisebbségben, ha egyezkedéseiben tovább ment volna mint a hazafisággal megegyeztethető, ha a kormány merev tagadása irányában ő mégis előzékeny s hajlékony akart volna lenni, ha közösügyi javaslatát nem felelős kormány mellett is forszirozni akarta volna, — egy szóval: ha megszünt volna alkotmányos, szabadelvü, a jog terén álló, röviden — ha megszünt volna Deák-párt lenni. Minderről azonban szó sem volt, szó sem lehetett. Csak arról: a Deák-párt, mely az országgyülés első szakában vezette (mint többség) az országgyülést az actio terén, e tért nem tarthatja meg tovább a kormány mozdulatlansága miatt, s azért első lesz mely visszalép az actiótól. Ez a kis csalódás, vagy félreértés volt a dologban. De ez nem

maradt egészen következmények nélkül; az országban sokhelyt azt hitték s a baloldal azt hitte, hogy mert a Deák-párt saját többsége iránt desperál, övék a többség a Deák-párttal szemben. Lehet hogy Lajtán túl s nevezetesen Bécsben is ugyanezt hitték; s akkor a többségben maradó baloldal számára bizonyosan kész lesz egy az országgyülést eloszlató rescriptum.

Szóval fenn és alant a közösügyi Deák-féle javaslat kisebbségben maradását kezdték valószinünek tartani — holott a Deák-párt nem javaslatát féltette, s legkevésbé a négy aláiróétól, hanem kétségbeesett átalában az iránt hogy az országgyülés eredményre vezessen, vagy bár tárgyalásokba is bocsátkozhassék. Deák maga, midőn négy vagy öt nappal ezelőtt Pestre érkezett, testileg is ugyan szenvedő, de kedélyében is egészen levert volt. Osztotta hiveinek aggodalmait.

Holnapután ez aggályok megerősitést, vagy czáfolatot nyernek. De e perczben még csak annyit tudunk hogy leirat lesz, s hogy az már meg is van állapitva és valószinüleg ma nyeri meg a legfelsőbb helybenhagyást és aláirást. Tartalmáról nem tudunk semmit, alig sejtünk valamit. A kormánykörök ezúttal jól megőrizték a titkot. Legalább az ellenkező versiók, melyek a dologról hirként kerengnek, azt mutatják. A bécsi lapok egyfelől azt irják: hogy had- és pénzügy birodalmi egysége s az államadósságok megoszthatlansága most is egész merevséggel van követelve; mig másfelől Sennyei bizalmasan úgy nyilatkozott (állitólag) hogy a leirat annyi közeledést foglal magában a magyar országgyülés fölirataiban kifejtett álláspontokhoz, hogy ő részéről majdnem fél

ily nagy engedékenység felelőségének súlyától. Mi azonban nem félünk, hogy ő excellentiáik, mig a korona tanácsában ülnek, oly valamit tegyenek vagy javasoljanak a mi „igen sok“ volna.

III.

November 19.

Tegnap az elnök tudósittaték, hogy ma 12 órára hirdessen gyülést, mivel a képviselő-ház ülését a méltóságos főrendekének kell egy félórával megelőznie — mert a kegyelmes királyi leirat a főrendi tábla elnökének kezében van.

Tizenkét óra előtt kevéssel a képviselő-ház minden csarnoka s tereme zajgott az újonan érkezők s egymást üdvözlők zajától. Az elnök tegnap még attól félt, hogy határozat-képes számmal sem lesznek a képviselők. Legtöbben csak tegnap érkeztek. De ma már a legtávolabb lakókon (pl. az erdélyieken) kivül igen kevesen hiányzanak. A találkozás perczeiben megszünt minden emlékezés a véleménykülönbségekre, melyek utóbbi elválásunkkor s azóta a hirlapi viták terén meglehetősen éles ellentétbe kezdtek már állitani s a képviselő-ház egy órára legalább ismét visszanyerte azon patriarchális arczkifejezést, mely azt egy nagy családnak, vagy legalább jó barátok gyülekezetének tünteti fel. Különösen a két közép férfiai, mielőtt tán a következő órában útaik elválnának egymástól, szivélyesen szoritottak kezet egymással.

Végre Deák megjelent s átmenve a sorokon

osztatlan és riadó éljenekkel üdvözöltetett. Ő most is a nemzet gondviselés-adta embere s kik a közösügyek kérdésében szemben állanak vele, azok is, tán egy-két kivétellel, önkénytelenül is meghajolnak személyiségének óriási fölénye előtt s nem tagadják meg tőle a tisztelet és szeretet adóját.

Az elnök elfoglalta helyét s csöngetyűje helyeinkre intett. Lelkes kis beszéddel nyitotta meg az új ülés-szakot, s beszéde a szó teljes értelmében osztatlan helyesléssel fogadtatott. Az országgyülés meg nem változott feladatát mondá ki: mely nem egyéb mint törvényeink s alkotmányunk tettleges helyreállitását eszközölni. Azoknak, kik a Deák-pártot újabb időben azzal szeretik gyanusitani, hogy czélja s iránya a kiegyenlités à tout prix, a felelet itt van, ha nem az elnök nyilatkozatában, ki párthoz nem tartozhatik (bár tudva van, hogy ha nem az elnöki székben, Deák mellett ülne) de mindenesetre a helyeslésben, melylyel e nyilatkozatot a Deák-párt is fogadta. Igen, mi — mint a nemzet nagy többsége, — ohajtjuk a kiegyenlitést, mert hisszük hogy az nem csak a birodalomra nézve életszükség, hanem hazánkra nézve is fölötte kivánatos; de mint a nemzet, csak oly kiegyenlitést akarunk s fogadunk el, melynek hazánk alkotmánya s függetlensége nem alárendelve, hanem épen elérendő czélul elébe tűzve van.

Azután a háznak az elnapolás ideje alatt szenvedett veszteségeiről, halottairól emlékezett meg s köztök Klauzál sirjára egy egyszerü de szintoly szép koszorút tűzött.

Az új ülés-szak meg volt nyitva.

Most a felső-ház egyik jegyzője jelent meg a ház asztala előtt s bemutatá és átnyujtá ő felségé-

nek november 17-kén kelt kegyelmes királyi leiratát, melyet Tóth Vilmos olvasott fel a ház ünnepélyes csöndje közepette, melyet csak perczenként szakitott meg egy halk moraj, mint távoli vizesés zúgása.

Korán volna még, s igazságtalan is lehetne, egy hallás után itélni meg a legújabb leiratot. De hogy az átalában rosz hatást idézett elő a házban, tagadhatatlan. Az előzmények után igen jót alig várhattunk, sőt talán ennél roszabbra is készen kelle tartani magunkat; mégis olyan az emberi természet, hogy gondolatai s reményeiben a jobbnak is helyet ad, talán indokolatlanúl is; és a rosz bekövetkezése perczében annyit legalább hajlandó mondani: ezt még sem vártam volna, — ha várni elég oka volt is. Részemről e helyzetben vagyok e pillanatban. De némelyek mondják, hogy a leirat rejtett kincseket is tartalmaz. Szivesen felfüggesztem véleményem kimondását felőle, mig figyelmesebben olvashatom át. Lesz elég alkalom részletes itéletet ejteni róla, a házban bekövetkezendő tárgyalása alkalmával is.

Tegnap voltam Deáknál. Én igen kevéssé szeretek visszaélni szives látásával, s nem tartozom azok közé, kik ez egyszerü, fénytelen hatalmasság udvarát képezik. De az érkező képviselők legnagyobb része, s a Deák-párt tagjai mind kötelességöknek ismerik bemutatni magokat nála, s mint az egykori újoncz, legalább annyit mondani, kapitány uram, jelentem alássan — berukkoltam.

Derültebbnek találtam mint a minő Pestre érkeztekor (hallom) volt; egészsége jobb s vele kedélye nyájassága is visszatért. Az öreg úr arcza és

kedve barometer nekünk, reményeink s kinézéseink iránt. Emlékszem mily komor, csaknem mogorva volt az inségügyi vita alkalmával s közvetlenül az elnapolás előtt. Mily kevés volt reménye, mily setétek voltak kinézései s mint fájt nagy szive, a meg nem hallgatott hazáért!

Tények, fájdalom, most sem indokolják derültebb kedvét. De a nagy szellemek előérzete miért ne vonhata borús napokban is mosolyt arczaikra, mielőtt valaki még láthatná a hajnal derültének egy sugarát is, másutt — mint homlokukra vetődve, a még sötét láthatár alól. Nekem oly jól esett e becsületes, nemes, bizalom és tiszteletgerjesztő arczot, szelid mosolyoktól szegve látni ismét — s azon meggyőződéssel jöttem el tőle: hogy mig Deák él s bölcsesége virraszt és egyenessége vezérel, nincs végkép elveszve minden.

IV.

November 25.

Ideje már a jelen ülés-szak életkérdéséről, a pártalakulásokról szólanom. Életkérdésnek mondom, mert hihetőleg ezen ülés-szak alatt fognak tárgyaltatni azon kérdések, melyek az eddig együtt tartó két nagy szabadelvü pártot megoszlatják s melyeknek mikénti megoldása épen a két párt megalakulásától s azon arányoktól függ, melyekben egymáshoz állani fognak.

Sokan, mint már emlitők, valószinünek tartották, hogy a szoros értelemben vett Deák-párt ezúttal kisebbségben fog lenni a Ghiczy-Tisza-párttal szemben. E vé-

leményt támogatni lehetett az országszerte határozottan roszabbra fordult hangulattal, mit az költött föl s táplált, hogy e kormány, még a szenvedett iszonyu vereségek után sem akarja hallani a tizenkettedik óra ütését „s nem akarja“ az evangeliom szerint „eszébe venni azokat, melyek békességére valók volnának“. S lehetett támogatni azzal, hogy a felső körökben, mint az Andrássyékkal oly hosszan és sikeretlenül folytatott értekeződések eléggé bebizonyitották, a tizenötös alválasztmány terve sem tartatik kielégitőnek vagy elfogadhatónak, sőt az — amaz értekeződések félbeszakitásával immár határozottan visszavetettnek látszik, holott a nemzet érzi, tudja, vallja, hogy az már a legszélső határ, melyen túl egy lépéssel sem mehet. Ha tehát a kormányt s a nemzetnek mérsékelt-szabadelvü nagy részét is áthidalhatlan köz választja el egymástól, — akkor az mit tavaly az egész nemzet óhajtott is, remélt is, t. i. a becsületes kiegyenlités lehetetlenné vált; s a Deák-pártnak, mely ez irányban vezette vala az actiót, le kell mondania arról, hogy azt ezúttal is elérhesse. A kormány, melynek becsületes törekvéseit a kiegyenlités nehéz munkájában, szivesen támogatta volna türelmével, elnézésével, — nem támogatta semmivel, egy közeledő lépéssel sem a párt becsületes törekvését; s ha ez mégis megmarad az előbb elfoglalt téren, félő: hogy a sysiphusi kő görgetésébe belefáradt nemzet fog elfordulni tőle.

S mivel a „Pesti Napló“ ismeretes nyilatkozatai daczára, melyeket fenn ijesztésnek, a baloldalon a bizonyos kisebbségben maradás tisztességes takarodójának hittek, holott nem voltak egyebek mint őszinte kijelentései a visszalépés készségének az actio teré-

ről, ha a kormány tovább is csökönösséggel lehetetleniti a kiegyenlitést, — mivel, mondom, e nyilatkozatok őszintesége sem fenn sem alant teljes hitelre (épen váratlanságuknál fogva) nem talált, mindenki hajlandó volt hinni a Deák-párt kisebbségét. Hajlandó mondom, mert Lajtán túli barátink épen oly kevéssé ohajtották a Magyarországot kielégitő becsületes kiegyenlitést, mint itt benn, a baloldalnak legalább egy nevezetes része nem akart (a változott körülmények közt s a szenvedett nagy vereségek után) átalában semmi kiegyenlitést; és igy a kettő közt középen álló tömör Deák-párt egyiknek úgy mint a másiknak útjában állott volna.

Senki sem tudhatta a mult ülés-szak alatti pártok egyesei mely nézet-árnyalatokhoz fognak csatlakozni. Kivált az akkori jobb- és bal-közép embereiről nem. Mert a szélső jobb alig létezhetett tovább mint párt a nemzet nagy közvéleményével szemben, s vagy magát egészen semlegesen viselni vagy Deákhoz csatlakozni kényszerült; mig a szélső bal az események által vérszemre kapva, jobban tömörülhetett erős kis dandárrá s magvát képezhette a balközép vérmesebbjeiből hozzájok csatlakozandóknak. De a mult ülés-szak alatt egész az inségügyi vitáig egyesülve volt nagy közép-párt elválasztó vonalai annyira egybe folytak, hogy ha most színt kell vallani: senki sem tudhatta a két árnyalat összefolyó határvonalai hol fognak elválni, s legalább ötven-hatvan ember volt, kikről előre nem lehetett megmondani, a kettő közt lebegtökből mely irányba fognak esni. Sok, a ki még a multkor nem birta volna elhatározni magát, most elhatározhatta. Az inségügyi vitában az utolsó perczben, a szavazás előtt visszavont indit-

vány függőben hagyta e kétes személyi kérdéseket; akkor kétségkivül azért, mert megoldásuk a bal hátrányára üthetett volna ki; de szintoly valószinünek látszott, hogy Königgrätz után e megoldás annak előnyére fogna kiütni. S minél inkább hajlanék a szélsőségek felé a balközép nagy tömbje, annál valószinűbb volt, hogy a szélső bal erősbült dandárja, bizonyos pontokban, egyesülni fogna azzal, kivált ha sikerülne azon akadályt, melyet közéjök a tizenötös bizottság kisebbségi munkálata görditett, elháritani; mert tudva van, hogy a Kállay-Madarász-Böszörményi töredék ezt épen úgy abhorrescálja, mint a többségi tervezetet, de tudva az is, hogy a négy aláiró maga is, ha becsülettel teheti, szivesen recedál juniusi dolgozatától novemberben.

Igy álltak a constellatiók, midőn az országgyülés megnyitása előtt pár nappal a már gyülekezni kezdő képviselők között a társalgó-kör fölújitásának szüksége szóba jött.

Mikép alakult volt a mult évben az előbb tervezett Deák-kör helyett Tiszáék kivánatára az átalános s minden pártárnyalatot magában foglaló képviselői kör, tudva van. A háznagy, kinek az ily dolgok félhivatalosan teendői közé tartoznak, meg akarta inditni vagy már meg is inditotta az aláirási ivet a hasonló kör alakitására. De alig volt nehány aláirója még a Deák-pártból, midőn azt a Tisza-Ghiczy-párt embereivel is közölve, ezek által figyelmeztetve lőn, hogy ne siessen még a dologgal, a képviselők nagy része még nem érkezett meg, s ők (a balközép) magokra nézve talán máskép fognak intézkedni. Az iv félretétetett s maga Deák azt mondta, várjunk hát vele.

Nem szükség titkolni, mi is éreztük azt, hogy

a pártok határozottabb alakulásának s élesebb elválásának ideje közeleg; de mert élénk emlékünkben van, mily rosznéven vették ők taval pártalakulásunk kezdeményeit, akartuk hogy most ne mi adjunk erre okot s ne mi tegyük az első lépést. Deák finom tapintata megérezte hogy várnunk kell vele.

19-kén, hétfőn, megnyittatott az országgyülés ez új szaka. 20-kán, kedden, a Tigrisben értekezletre gyültek össze a tigrisiek. E külön értekezletek a mult ülés-szakban az egyesülés ideje alatt is napirenden voltak, mert bár közös társalgó-körben egyesülve, pártfegyelmi s csoportozati tekintetben akkor is külön voltunk, s nevezetesen a szavazási kérdéseket mindig előbb külön döntöttük el s úgy hoztuk megegyezés útján összhangzásba. Ez tehát még magában nem volt sem elválási tény, sem egyátalában új mozzanat. A tigrisi értekezletben mintegy 80—90 tag jelent meg, de még sok képviselő nem érkezett Pestre, sok az első lépésekről még nem volt értesülve, sok még tán nem határozhatta el magát — s igy e szám véglegesnek alig volt tekinthető. Az áll, hogy ez első összejövetelen az előbbi Deák-pártból csak egy vagy talán kettő jelent meg. Mindazáltal több jelentkező reményében, vagy átalában a szakadás szükségének érzetében már ekkor határozottan kimondatott, hogy a párt a tavalyi közös képviselői kör helyett külön baloldali kört alakitand társalgási helyül; s a helyiségről és egyéb szükségesekről intézkedés küldöttségre bizatott.

A végzés 21-dikén reggel a „Hon"-ban, mely ettől fogva a párt értekezleteinek hivatalos közlönye s mint ilyen valódi történeti forrásúl szolgál, közöltetett is. S ezzel konstatálva van, hogy a két párt

közötti szakadásra az első döntő lépést épen azok tették, kik most egy éve oly igen aprehendálták, nem azt hogy mi hasonlót akartunk tenni, hanem azt, hogy kaszinónkat azon Deák-ról akartuk nevezni, kinek akkor magok is hiveinek vallották magokat, sőt nem egyszer mondák ellenünkben, vagy legalább egy részünk ellenében, hogy „ők a valódi Deák-párt“.

A Deák-párt értekezlete épen 21-kére volt kitüzve s helyisége a hagyományos Európa. Mintegy 160-an jöttünk össze. S mivel reánk nézve is állott az, hogy sok képviselő még nem érkezett Pestre, sok még nem lehetett értesitve vagy nem határozhatta el magát szint vallani, e számmal egyszerre el volt döntve a többség kérdése. A Deák-párt ismét határozott többségben lesz a Ghiczy-Tisza-párt, sőt az egész baloldal ellenében.

Deák maga is jelen volt. Tegnap még nem volt szándéka eljőni. Távol akarta tartani magát a pártalakulási mozdulatoktól. Ő tudta hogy nevünk Deák-párt és Deák-kör lesz, amaz a parlamentben, emez a társas-életben, s nem akart még annyira szerénytelen lenni is, hogy e nevek fölvételénél, melyeket meg nem gátolhatott, jelen legyen. De előtte való estve többen azon elhatározásban állapodtak meg, hogy mihelyt a párt megalakul s magát megkereszteli, első dolga legyen Deákot küldöttségileg hini meg kebelébe. S az öreg úr az ily tüntetést még kevésbé szenvedhetvén, jobbnak látta egyszerüen megjelenni körünkben.

Az elnöki szék üresen állott. Azelőtt Klauzál szokta volt azt elfoglalni, de az ő mély, édes csengésü hangjának méla estharangja nem kondul meg többé földi fülek hallatára. A hang, mely majd negyven

éven át híven jelenté a haza örömét, búját, törekvéseit s küzdelmeit, s csak a forradalom viharos süvöltésében némult vala el, hogy a 61-ben újra kezdődő alkotmányos élet szürkületén újra fölzendüljön magánya bokrából, most örökre elhallgatott. A hollóból hattyúvá fehérült alak örökre elröpült.

Helyét közfelkiáltásra Szentkirályi foglalta el, ki még nehány meleg szót szentelve elődé emlékezetének, megnyitotta a Deák-párt tanácskozmányát.

A pártszervezkedés módja s a párt-kör megalakitása volt a tárgy.

Az elsőre nézve csak egy vélemény uralkodott a pártban. A mult ülés-szaki szervezet, mely osztályonkénti — nem tanácskozáson hanem mot d'ordre átvételén alapult, senkit sem elégitett ki, legfölebb azon nehány embert, ki akkor mindent tett, de kik magok is átlátták, hogy ez többé úgy nem maradhat, a párt erős közérzületével szemben. Osztályonkénti összejövetelek helyett az egész párt gyakoribb értekezlete, valódi értekezlete minden fölmerülendő kérdés esetében, vitatásai s a vezérére mindenesetre hallgató többség eldöntései, a szavazások közakarattal s mindenki befolyásával leendő megállapitása, szóval az eddigi aristokratikus szervezet helyett merőben demokratikus, — ez közóhajtás, sőt előre elismert döntvény volt már.

A külön társalgó kör, clubb vagy kaszinó ellen csak egy szó emelkedett, Dettrich Zsigmondé, ki mindig szeret szólani s mindig szeret közvetitéseket keresni; ki eleget akarna tenni mindenkinek, s fejér is fekete is szeretne lenni egyszerre, ki a templomra úgy szeretné (az egykori lutheránus úr szerint) föltenni a keresztet, hogy „catholici videant et calvinistae ne animadvertent“ — ki

tavaly Deák-párti létére elébb a „Magyar Világ“-ban azután a „Hon“-ban czikkezett a különböző pártárnyalatok egyesülése mellett. Most is a barátság érdekében szólalt föl s hogy a házban jogosult pártkülönbségeket ne vigyük át a magány-életbe (nem is!) és társadalmilag maradjunk együtt. Ha a baloldal elhatározta is már hogy tőlünk külön vál s maga alkot clubbot, miről azonban ő mitsem tud (talán nem olvasta az azon reggeli „Hon“t?) mi kisértsük meg az együtt-maradást; kérjük meg őket küldöttségileg, méltóztassanak velünk maradni s jőjenek ismét (kétségkivül nem Deák-körbe, mert kedvökért e nekik nem tetsző nevezetről megint le kellene mondanunk) hanem egy péle-mèle „képviselői kaszinóba“.

Ellenében többen, s kivált Eötvös szépen fejtegette a szorosabb párt-alakulás szükségét s azt, hogy a mint tavaly voltunk, közös clubbunk jó társalgási kör volt, de politikai jelentőséggel teljességgel nem birhatott, már pedig a mint az elválasztó pontokhoz közeledünk, mindinkább ilyenre van szükségünk.

Maga Deák is szükségesnek látta ezt hangsúlyozni. Sőt tovább ment; s épen a magánéleti barátság és jó viszonyok fentarthatása egyedüli módjának mondotta azt, hogy politikai érintkezésünket ellenvéleményü barátinkkal csak a nyilvános küzdtérre szoritsuk, s a magán-életben és társalgásban egészen közönyös tért keressünk, mely a politikai discussiókat teljesen kizárja. Példái, melyekre hivatkozott, igen érdekesek. Testvérét, Antalt hozta föl, ki bár a haladás embere, de sok tekintetben a régibb kor gyermeke is volt és sokallta vagy korainak tartotta. 1830 táján, midőn az alkotmányos küzdelmek meg-

indultak, azon eszméket és azon lépéseket, melyeket ő, Ferencz, szükségesnek s elutasithatlanoknak vélt. Mindkettő a meggyőződések embere volt. Kezdetben mindjárt soká és tüzetesen megvitatták magok között a fenforgó kérdések mindenikét egyenként s összesen. És mihelyt meggyőződtek hogy mindkettő egyaránt erősen áll saját álláspontján, többé a kérdést soha sem feszegették s tovább is azon jó és példás testvérek maradtak, kiket a testvéri szeretet és egyetértés példányaiul ismert s emlegetett a világ. Minden dolguk közös és osztatlan volt; politikájok különböző. Mig e példát meghatottan hallgattuk, a másik mit felhozott, átalános derültséget idézett elő. A jelenlevő Zsedényire hivatkozott, kivel 47 előtt, a pozsonyi országgyüléseken évekig szemben állt s az alkotmányos küzdelem ama nagy harczait vivta. A magán-életben mindig jó barátok voltak, mert köztük a politika hallgatólagos közmegegyezéssel „ne nyúlj hozzám" vala, s törhetlen szabályul ismerék a fölött nem csak nem vitatkozni, de azt soha sem is emliteni. Tanuságos észrevétel attól, kinek életeleme a közügy volt s a nemzet legfőbb érdekeinek küzdelme. S valjon lehetne-e, mondá Deák, e szabályt, mely a társadalmi jó viszonynak sine qua non-ja, megtartani egy közös klubban, melyről a politikai szinezetet egészen letörülni lehetetlen volna, határozott politikai szinezetet adni neki még sem szabadna, mihelyt az a képviselők közös klubbja akarna lenni?

A vita el volt döntve, a nélkül hogy a kényesebb érvekre sort keriteni szükség is legyen. Mert nem lehetett volna-e mondani, hogy miután a baloldal már határozott a különválásra nézve, megkérdezésünk nélkül, sajátságos megalázkodás volna a

többségtől, őket egyesülésre kérni föl, s koczkáztatni a visszautasittatást.

Egy közös országgyülési kaszinó eszméje azonban, mely a főrendeket is magában foglalná és semmi pártszinezettel nem birna, szintén fölhozatván, nem ejtetett el. Fog-e azonban létesülni, más kérdés. Azt hiszem Dettrich nem lesz az elsők között az evégre nyitott aláirási iven.

Ez a két párt megalakulásának rövid története. Egy szót még elnevezésökről. Az egyik magát baloldalnak nevezi s magába foglalja a volt balközépet és a szélső balt; bizonyos tekintetben a balközép olvadt bele a szélső balba, látszik magáévá tenni ennek politikáját (mi később fog tán jobban kitünni); elnevezése mindenesetre jó, mert vezérei legalább is hárman levén, Ghiczy, Tisza és Kállay, természetes, hogy egyszerüen a szokott parlamentáris kifejezéshez tartja magát. A másik ezt nem teheti, nem nevezheti magát a szokott értelemben jobboldalnak. Nem kormánypárt: a kormánynyal épen úgy ellenzékben van mint amaz. Helyzetünk oly abnormis, hogy egyszerre két ellenzéki pártunk van, a mi rendes alkotmányos viszonyok között hallatlan volna, nálunk azonban természetes. A volt jobb oldal sem olvadt bele a jobb középbe. Apponyi, Bartal, Zichy Jenő, Széchenyi Béla, Hedry stb. nincsenek köztünk. A jobb közép most is csak jobb közép*). Mivel azonban jobb

*) Tisza Kálmánnak. Te, tisztelt barátom, a „Hon"-ban azt állitod, hogy e jegyzetek a Deák-pártot jobb oldalnak nevezik. E sorok irója e tekintetben oly kényes volt, hogy midőn egyszer tollhibából megtörtént (a 101. lap 16. sorában) azt a sajtó hibák közt gondosan még azon (II.) füzetben kijavitotta s

oldal, Apponyiék teljes megsemmisülésével nincs is, középnek magát sehogy sem nevezheti. Szerencsére nekünk csak egy vezérünk van, s a tulsó oldal embarras-de-richesse-e minket nem nyügöz. Azért nevezzük magunkat egyszerüen Deák-pártnak s oly nevünk van, mely egész határozott programm: a törvény és alkotmány, a szabadelvüség és mérsékeltség a pragmatica sanctio és 1848 programmja.

V.

November 28.

A Deák-kör új helyiségében, az Európában, igen jól találjuk magunkat. Tavaly csak egy nagy, setét, nyomott gőzkörü termünk volt; most 6—7 szoba, melyek ketteje valóságos terem, áll rendelkezésünkre. Ablakaink a Dunára néznek, s egész helyiségünk nagy kényelemmel, majdnem fényesen van berendezve. Az sem látszik meg, mintha, csak pártunkra szoritkozván, megfogytunk volna. Mindig több ember van együtt, mint a mig mindnyájan egy helyre jártunk. Fesztelenebbül, szabadabban érezzük magunkat, s a politikai társalgás is fesztelenebbül, szabadabban foly. Egy politikáju emberek vannak együtt, kik tartalék nélkül fejtegethetik egymás közt nézeteiket, a nélkül, hogy sértékenységtől kellene tartaniok. A ki elvonulva akar egy vagy más barátjával

---

alig hiszi hogy más helyen megtörténhetett volna. Igy e vád kissé könnyelmüen van ellenébe vetve. Mert a sajtó-hibák jegyzéke is a könyvhöz tartozik!

beszélgetni, akárhány kényelmes és otthonos szögletet talál, hová kiváncsiság vagy épen gyanakodás nem kiséri. Rendesen nagyobb tömbek verődnek össze egy-egy szófa vagy karszék-csoportozatban, s a politika vagy napi kérdések és események hangosan tárgyaltatnak.

Deák rendesen minden este köztünk van, s vagy egész kör gyül körülötte, melyet majd kellemes adomáival s mindig sikerült élczeivel mulattat, miket a pillanat alkalmából merit, vagy egy-két barátjával halkabban beszélget a helyzetről, bécsi hirek s fordulatokról, a magosabb politikai kombinácziókról, vagy a wisth és piquet asztalaihoz ül s maga soha nem játszva, éles szemmel kiséri vagy igazgatja olykor a játékot, vagy a zongora körül ülő csoporthoz csatlakozik s egyik vagy másik játékát, vagy Tóth Vilmos szépen csengő énekét (mert műélv nélkül sem szűkölködünk) hallgatja a többivel.

Deák arcza a legigazabban mutató barometrum. Ha sűrü szemöldét összevonja s éles, átható tekintetéből villámok lövellnek, tudjuk, hogy nem kedve szerint ment valami. Ha nyájas ajkán pajkos mosoly dévajkodik s szép szemében derü mosolyog, ha homlokán elsimulnak a redők s egyenlően szivja, nem rágcsálva szivarát, mindnyájunk arcza fölvidul, nem csak mert őt vidáman látni jól esik szivünknek, hanem mert tudjuk hogy mindez jó jele az időnek. Sokszor mondták politikai ellenfeleink, hogy mi rabszolgái vagyunk Deák szemeinek, hogy gondolkozni sem tudunk vagy nem merünk ellene, hogy ő közöttünk a szemhunyorító Zeüsz, cuncta supercilio movens. Nem védelmezem magamat vagy pártunkat e kicsinylő vád ellen. Tudom én jól mi az önálló-

ság, mi a vélemény-szabadság; de azt is tudom mi egy nagy egyéniség befolyása környezetére. Tudom mi az a csodálatos varázs, melyet egy nagy elme az elmékre, egy magos sziv a szivekre, egy hasonlithatlan kedély a kedélyekre gyakorol. Természetes, hogy e befolyást jogosultnak csak azok ismerik el, kik amaz elmét saját elméjök főirányában vezéröknek fogadták, s kik szivök és kedélyökben megtalálják azon húrokat, melyek az övéinek felelnek. Mondták azt is, hogy Deák nem türi az ellenmondást. Csodálom, honnan vehették ezt épen azok, kik legjobban tudják, mennyiszer engedett nekik is, jó szivéből vagy a jó békesség okáért. Néha, ama kedvetlen perczekben, élesebben utasit vissza, vagy egy szóval vág ketté egy s más ellennyilatkozatot, minek a ki mondta sem akar nagy fontosságot tulajdonitani. De soha, még csak a leghalkabb erkölcsi nyomással sem kényszeritett senkit hogy mellette maradjon, s egyes elvkérdésben vagy egész politika választásában mindig fönhagyta mindenkinek az egyéni elhatározás teljes szabadságát. Nem mondta-e ki csak a minap is pártalakitó értekezletünkben, még talán tulságos szabadelvüséggel, e teljes szabadság elvét? nem oldotta-e föl mindenkire nézve, kire az nyügöző volna, a pártfegyelem minden visszaható köteleztetését?

Miért hát mégis e vád ellene, e kicsinylés hivei iránt? — Megmondjam? A kisebb szellemek versenyezni akarása s versenyezni nem birása vele. A soha senkire rá nem tolt tekintély elleni föltámadás azoktól, kik e nekik is önkénytelenül parancsoló tekintélyt csak azért sem akarják elismerni, mert Shakespeare Ciceroja szerint „semmi jónak nem barát-

jai, mi mástól származott". Hogy ők Ghiczytől vagy Tiszától nem függenek úgy mint mi Deáktól, azt megengedem. De oka nem az ő nagyobb függetlenségökben van, hanem mert vezéreik egyike sem Deák. Minden összehasonlitás nélkül legyen mondva, valjon pl. Kossúthnak nem lennének-e jobban rabszolgái, mint valaha valaki Deáknak? Nem esküinnének-e a mester szavára inkább, nem félnének-e egy lábtoppanásától vagy egy szemöldök-ránditásától inkább? — Ismétlem, minden összehasonlitás nélkül mondom a vezéreket illetőleg, csak „lelkiismereti kérdésül" ez önállósági vitézek számára.

Igen, mi, miután Deák politikáját nagy vonásaiban s egészében magunkénak vallottuk, miután őt vezérünknek minden habozás nélkül elismertük, tudni akarjuk minden egyes, részletes kérdésben az ő véleményét, mielőtt magunkét végleg megállapitanók. Mert negyvenéves politikai pályája, melyen egy visszalépés, egy letérés sincs, mint annyiakén kik most túlmennek rajta, elég okot ad nekünk: bizni bölcseségében s hazafiságában. S mind addig, mig ő eddigi útján halad, — s kinek van joga gyanusitani hogy ahoz hűtelen lesz? — vele menendünk. Ő is ember, igaz; ő is csalódhatik, ő is elgyöngülhet, ő is megeshetik. Ha ez lesz, s az emberek akkor is nevére fognak esküinni: szóljatok. De mig ő hű és nagy, ha mi addig hivek vagyunk hozzá, ne bántsatok.

VI.

A már megalakult Deák-párt első értekezlete a leirattal szemben követendő eljárást illette.

A leirat, mondám, első benyomásakor, igen rosz hatást gyakorolt. Czélját, úgy látszik, eltévesztette. Első hallásra senki sem fedezi föl benne azon közeledést, mely pedig benne van. Nem szelid és nyájas hangot keresünk mi benne, hisz e nélkül sem a trónbeszéd, sőt a márczius harmadiki leirat sem szűkölködött. Egyik sem mennydörgött, egyik sem tagadott (az utóbbi nehány pontjait kivéve) az előbbi merevséggel; de egyik sem tett, a pragmatica sanctio elvi elismerésén kivül, valódi közeledő lépést a föliratainkban kifejtett álláspontokhoz. A 48-diki törvényeket mindenik több kevesebb courtoisie-val lehetetlennek mondta s előleges revisiójukat sürgette a restitutio előtt. A ministeri felelőség elvét egyik mint a másik elvetette. S utolsó bilanxa mindkettőnek az volt: ti mindent — én semmit.

A november 17-ki leiratról nem lehet ugyanezt mondani. Ha egy igen is békülékeny barátomnak, ki mindjárt a leirat felolvasásakor azt mondotta: „soha még az austriai kormány ennyi concessiót Magyarországnak nem tett“ — azt feleltem is hirtelen: „én mindebben semmi concessiót nem látok s nekem concessiók nem is kellenek“ — de annyit mindjárt átláttam, hogy a baloldal egyik legkitünőbb tagjának azon ellenvetése, hogy „abban, ha a fejedelem fentartja magának hogy a 48-diki törvények elleni aggodalmait majdan ministeriuma által előter-

jeszsze, minden fön van tartva" — nem áll, mert hiszen épen mi kivántuk, mi sürgettük ezt, hogy lehető aggodalmait majd a restitutio után, törvényes felelős kormánya által maga módján előterjesztheti.

S itt van épen az óriási különbség a jelen leirat és az előbbi között. Itt a revisio a restitutio után van sorozva; s ki tagadná hogy bármely restituált törvényt mindig lehet, bár melyik félnek, az initiativa kétségtelen jogán revideálni, illetőleg revideáltatni, önként érzetvén, hogy a másik fél beleegyezése is megkivántatik reá, hogy régi törvény helyett új, fenálló helyett felállitandó tétessék. Sőt ki tagadná, nem elismerte-e maga törvényhozásunk több izben, hogy a 48-diki törvények nem egy pontjának revideáltatni, módosittatni s kiegészittetni szükség? —

A leirat ama pontjában nyilván el van ismerve a felelős kormányzat elve, mi a trónbeszédben még igen aggodalmasnak volt feltüntetve, a márcziusi leiratban pedig még jobban körülnyirbálva. Sőt a mit mi, mint ohajtást és kivánalmat előbb föliratainkban, mint minden rendezkedés mulhatlan alapját utóbb a tizenötös bizottság munkálatában kifejeztünk: a lajtántúli országok felelős kormányzata is, ki van már mondva e leiratban, miről azelőtt szó sem volt.

Im, ennyivel jobb a jelen leirat az eddigi diplomáknál, manifestumoknál és leiratoknál. De nagyitó üveggel kell keresni, mig benne az ember ezeket megtalálja. Ha valódi diplomata, okiratot szerkeszt, melyben jó és rosz dolgokat akar elmondani, úgy csinálja azt, hogy a jó mindjárt szembeszökjék, a rosz pedig elburkolva, czukorba bekandlirozva, s mint egy kibuvó ajtó háttérbe állitva legyen. Itt

megforditva történt. Ezt a jót alig találja meg az ember a leiratban. Mintha a fogalmazó félt volna hogy a méltóságos főrendek (vagy tán önmaga) gyöngéd érzelmeit meg találja sérteni, úgy elrejtette, úgy eltushirozta mind ezt. Annál jobban előtérbe állitotta azt a mi ennyi megbocsáthatlan engedékenység fölött megvigasztalhatja szivét, a mi ismét helyreállitja a jó és rosz azon egyensúlyát, mely egy leiratban elengedhetlen. No hiszen kirivólag s első pillanatra ugyan szembeötlőleg van odaállitva minden mi még most is jogaink tagadását vagy legalább megszoritását czélozza. Az már pontokra van szedve, hogy újjainkra számlálhassuk s nehogy valamikép elfeledhessük. Példátlan formahibával egy még nem diplomatikus okmánynak egy nem csak föl nem terjesztett, de még a ház elébe sem adott, de még a ház teljes bizottságában sem tárgyalt munkálatnak, a tizenötös alválasztmány többségi munkálatának birálatába bocsátkozik. Csak az hiányzik hogy nem tárgyalja egyúttal a kisebbségi tervezetet is, vagy egyik s másik hirlapi czikket, pl. a Kunágotaiét*).

Konferencziánk tehát összejött hogy a leirattal szemben követendő magatartása s eljárása iránt a pártnak értekezzék. Az elnök megnyitotta a tanácskozmányt, megnevezte a tárgyat s felhivta nyilatkozásra a jelenlevőket. — „Halljuk Deákot!“ hangzék minden oldalról. S az öreg ur a terem hátteréből, hol nehány barátjával ülni szokott, előlépett, egy-

*) Egyébiránt jól látjuk benne a (nem sikerült) fogást: becsempészni a közösügyi munkálatot már jelen stadiumán a tárgyalásba: s észrevétlenül és öntudatlanúl belehúzni az országgyülést a tulajdonképi dietalis tractatusok teljes folyamába — a restitutio előtt!

szerü köpenyegébe burkolva s szemeivel és tiltó kézmozdulatával kérve a jelenlevőket hagyjanak föl a kiléptére fölharsogott éljenzéssel. És szólt. Fiat lux et lux facta est. A leiratnak, úgymond, két részét különböztetni meg; azt mely második föliratunkra válaszol s jogfolytonossági követeléseinket tárgyalja: és azt, mely a 15-ös alválasztmány munkálatáról szól. Az elsőt illetőleg, a jelen leirat sokkal jobb a márcziusinál. Sok elvet elismer, mit az még tagadott. De azért épenséggel nem kielégitő. Mi nem elvi elismerést, mi tettleges helyreállitását kivántuk teljes alkotmányunknak s e kivánattól ma sem lépünk vissza. Szükséges tehát, hogy e tekintetben követelményeinket újra föliratilag terjeszszük Ő felsége elébe, röviden, hivatkozással az előbbi föliratainkban bőven kifejtettekre és indokoltakra. Mi a leirat másik részét illeti, az egy oly munkálatról szól, mely a ház elébe sincsen terjesztve, melyről azt sem tudjuk jelen alakjában fog-e a ház asztalára kerülni, vagy talán a 67-es teljes bizottság által módositva. Erre nézve tehát föliratunkban csak annyit mondhatunk, hogy a ház a leirat ide vonatkozó pontjainak érdemleges tárgyalásába csak akkor bocsátkozik, ha a 67-es bizottság, melyet márczius elsején küldött ki, bevégzendette föladatát s a ház elébe terjesztendette a közös ügyi munkálatot; mikor is azzal együtt, a leirat ide tartozó pontjai is kellő figyelembe fognak vétetni.

A helyeslés zajának lecsillapultával Dettrich (toujours Dettrich) szólt saját aggodalmairól. Ohajtotta volna az alkotmány helyreállitása előtt a 67-es bizottság műküdését is fölfüggeszteni, mert a további munkálkodás sikamlós térre vezethet s jogföladás szinét viselheti, ha nem épen az is.

Deák, a némelyek szerint ellenmondást nem tűrő Deák, szeliden s meggyőzőleg felelt. Igyekszem, úgymond, megnyugtatni a tisztelt társ fölmerült aggodalmát. Inditványom szerint a ház, midőn a 67-es bizottság további munkálkodását nem függeszti föl, nem tesz egyebet, mint fentartja előbbi határozatát, melyet a márcziusi leirat után is fentartott. S valamint a bizottsági munkálkodás akkor nem volt jogföladás, úgy nem az most is. Nincs semmi ok miért a ház eddig fenállt végzésén módositani kellene; helyzetünk a koronával szemben nem fordult roszabbra, sem kétségbeejtőbbé nem vált.

Még gróf Teleki Domokos beszélt státusférfiui szempontokból az osztrák és német politika irányairól; eszesen, de kevéssé a fenforgó tárgyhoz tartozólag. Szavai elhangzottak. A kérdést Deák egy beszéde nem csak eldöntötte súlyával, hanem egészen megvilágitotta s meggyőzött mindenkit, hogy azt máskép eldönteni nem is lehetne. Két pont közt csak egy egyenes vonal van; s ha a geometra azt kijegyezte, a világ minden geometrája sem bir másikat húzni helyette.

Ugyane napokban tartotta a baloldal is tanácskozmányait a leirat fölött. Ők is feliratot akarnak, mely követelje és sürgesse alkotmányunk haladéktalan teljes visszaállitását. De ők Dettrich politikáját követik (vagy ez az övéket) s a 67-es bizottság munkálkodását fölfüggesztetni kivánják a restitutióig. Van okuk reá. A szélső bal tagjai soha sem akarták e bizottságot; nem is szavaztak megalakitásakor; ők következetesen nem ismernek közös ügyet; és „non entia non habent praedicata". A közép bal azonban elismerte a közös ügyeket; mert az hogy

Ghiczy e veszedelmes szót, „közös ügy“ soha sem bocsátja ki a száján, hanem „közösen érdeklő viszonyokat“ mond helyette. zúg-prókátori sophistikának jó lehet, de oly eminenter logikus főhez mint Ghiczy nem méltó szőrszálhasogatás, mert a ki a kettő között lényeges fogalmi — annál inkább gyakorlati különbséget tudna fölfedezni, annak csakugyan jobb föloldó üveggel kellene birnia mint Herschellé, mely a ködfoltokat egyes csillagaikra szedi szét. Közös ügyek vagy közösen érdeklő viszonyok, — ők azok létezését elismerték s a megoldásra meg is tették kisérletöket az ismeretes kisebbségi munkálatban. Épen ez az ő bajuk. Dolgozatukat megkészitették, aláirták. ki van nyomatva. A közvélemény azon része, mely Deákkal tart, s ez a legnagyobb, elveti a négyes dolgozatot s azon munkák közé sorozza, melyek akkor születnek, mikor valaki jobbat, erősebbet, szabadelvűbbet akar csinálni mint más, csak azért is, — s roszabbat, gyöngébbet és kevésbé szabadelvűt csinál. mert ha a kiindulási pontokat elismerte, nem is csinálhat mást. A közvélemény azon része pedig, mely igazán nem akar közös ügyet ismerni, legalább is oly rosznak tartja munkájokat mint a Deákét. Semmi részen sem arattak vele dicsőséget, még egy kis helybenhagyást sem. Aztán ezt ők a háboru előtt csinálták. Most a háboru után vagyunk, mely szerintök megváltoztatta a helyzetet. Akkori munkálatukat ma már magok sem helyeslik. De a nyilvánosságnak átadott nyilatkozattól nyilván visszalépni még sem oly könnyü és dicsélyes dolog a politikusnak. Igaz, hogy minden embernek kötelessége ha hibázott (s ki ne hibázhatnék?) és azt beismeri, nyiltan elismerni: hibáztam. Emberben ez erény sőt kötelesség;

de a politikai *vezér* azt koczkáztatja vele, hogy azt mondják neki: „te igen derék ember vagy, nemeslelkü és önmegtagadó vagy, de a politikában nem mehetünk utánad, mert nem elég meggondolással vezettél s nehány hét mulva magadnak kelle bevallanod, hogy nem jó úton vezettél; azért isten veled". E helyzetben legeszélyesebb: visszalépni a kezdeménytől becsülettel, de nem ismerni el hogy visszaléptünk; nem menni tovább a hibás uton, mert ez lelkiismeretlen dolog volna, hanem lehetlenné tenni annak folytatását; elvonni a substratumot a tárgyalás alól.

Alig csalódom midőn azt mondom, hogy a kisebbségi munkálat készitői s aláiróiban sokkal több hazafiság és sokkal több nemes becsvágy van, mintsem az abban jelölt úton tovább mehetnének s azt pontról pontra vitatni akarnák, mit abból azóta magok is tarthatlannak láttak be; de nem volt elég erkölcsi és politikai bátorságuk keresztül húzni egy tollvonással, mit nehány hó előtt más körülmények közt készitettek. És ezért szivesen csatlakoztak azokhoz, kik ma több erélylyel készek ismételni, mit akkor inkább csak hallgatólag nyilvánitottak: nincs közös ügy, nem kell közösügyi bizottság. Mert hogy itt nem a szélső bal csatlakozott a közép-balhoz, hanem ez amahoz, bizonyitani sem kell.

Tanácskozmányaikról érdemlegesen alig tudhatok valamit. A „Hon", hivatalos közlönyük, csak annyit mond: folytattatott az eszmecsere a leirat fölött. Egy két szó, vagy jelenet mindössze mi kiszivárgott. Arról sem állhatok jót, s azért bocsánat, ha valótlant irok. Jót csak arról állok, hogy magam nem komponáltam.

Mondják. hogy a mintegy 90—100 tagból álló

értekezletekben két megkülönböztethető vélemény-árnyalat mutatkozik. A 20—25-nyi volt szélső bal 45—50-re szaporodott. A kik a balközép eddigi magatartása felé hajolnak, ma már az egész pártnak csak hasonfelét alkotják. Ezek a fonal megszakitására még nem egészen készek s ezt tán ki is fogják fejezni a nyilvános vita alkalmával. Igy hát az ország (illetőleg a képviselők) pártszinezet változása nem — mint előre gondolták sokan — a jobb és balközép, hanem a bal és szélső bal arányainak változásában történt csak.

Mondják, hogy Ghiczy egyik nyilatkozatában tagadta volna a közös ügyek lételét; mi ellen azonban Bónis, mondják, határozottan felszóllalt. „A közös ügyeket a 48-diki törvények, 61-diki és 65-diki föliratok elismerték; mi is mind ezekhez csatlakoztunk; azokat tagadnunk nem lehet". Sőt egyik versio szerint még többet is mondott.

A balközép és a Deák-párt összesen mintegy 3—4 tagot cserélt ki minden részről. Tőlünk tudtomra Beliczai, Thury Gergely és Makrai mentek át. A két utóbbi erdélyi; s ha valakin csodálkozni lehet, hogy a szakitás vagy koczkáztatás politikájához csatlakozik és nem látja hova vezethet az, bizonyára az erdélyi emberen lehet, ki tán egy kártyán mindent elveszithet. Sapienti sat. Rebesgették hogy Stefanidesz is átment volna, s nem is csodálnám, ha tekintem a házban mikép viseli magát a mi és a bal szónokainak beszédei alatt; azonban még sem valósult; érzelmei úgy látszik oda vonják, valami mégis itt tartja. Tőlök ellenben hozzánk gr. Ráday Gedeon, Madocsányi Pál, Ónossy Mátyás és a két Bánó jött át. Mindenesetre többet nyertünk mint vesztettünk.

VII.

Deczember 1.

A leirat nyilvános tárgyalására a tegnapelőtti nap tüzetett ki. S két inditvány adaték be: Tisza Kálmáné és Deák Ferenczé. Mi a kettő között a különbség, az előbbi czikkben már bőven volt érintve. Ez alkalommal egyik sem támogatta beszéddel inditványát. Mindkettő csak egyszerüen tette le azt a ház asztalára s tárgyalásuk megkezdésére deczember 1-seje tüzetett ki.

A nyilvános tárgyalást ma meg is kezdette a ház. Tiz szónok beszélt. De nekem nem czélom ezúttal minden szónokot még egyszer egész hosszaságában az olvasó elé vezetni. Beszédeiket olvasta a napi lapokból, melyekkel füzetkém gyorsaságban nem versenyezhet; magokat ismeri. Csak futó észrevételeket teszek inkább s az egy vagy más tekintetből feltünőbb jelenségeket vagy egy s más fontos, érdekes vagy mulatságos mozzanatot érintek.

Az első szó az első inditvány benyujtóját, Tisza Kálmánt illette. Azt hiszem soha sem beszélt oly gyöngén s oly hatástalanul mint ma. Rideg szónoki egyénisége, mely polemiái közben rendesen föl szokott melegülni, ma ridegebb volt a szokottnál. Mintha fázott volna s sem tárgyában, sem szivében nem talált egy kis szikrát, mely magát fölhevitse, hallgatóit gyújtsa. Első szónok levén nem czáfolhatott senkit, ő pedig abban legerősebb, abban egyedül erős. Fejtegetni kevésbé képes, mert sem nagy eszméi sem magos áttekintései nincsenek, az ékesen szólás roha-

mos vehementiája is hiányzik benne, mely ellenállhatlanúl ragadjon magával; modora szakadozott, logikája a részletek kivitelében, de nem az összefüzésben remekel s szenvedélyét, mely hamu alatt szomorkodó zsarátnak, föl kell kavarni valakinek, hogy szikráit, nagy ritkán villámait szórja. Mindez ma hiányzott neki. S mintha a meggyőződés ellenállhatlan ereje is hiányzott volna; nem abban mi politikájának nagy vonásait s egész hátterét alkotja, mert Tisza Kálmán az erős meggyőződések embere, — hanem abban a mi a mai kérdést s az abban Deákétól eltérő út helyességét az egészszel összekapcsolja. Mintha bonczoló agyában azt kérdezte volna önmagától: jól van-e igy? nem ámitom-e magamat? helyes-e, czélszerü-e, következetes-e a mit teszek? Kétségkivül igenlő feleletet kapott magától e kérdésekre; de az igen hátterében ott maradtak a kételyek s nem engedték lelkét eltelni, szivét földagadni a meggyőződés ama teljességétől, mely kisebb tehetséget is képes szónokká tenni s melynek hiánya ma Tiszának nem csak hallgatóit, hanem önmagát is hidegen hagyta.

Deák nem kelt föl inditványa mellett. Joga volna kétszer szólni, egyszer előre, másodszor az utolsó szót. Ezúttal megelégedett ez utóbbival s csak Eötvöst bocsátotta előre, a tárgyalásnak részünkről való megkezdésére. Hogy Eötvös tele van eszmékkel, combinátiókkal (melyek nem mindig gyakorlatiak) hogy érzés, kedély, költőiség gazdag forrása a mit ir, a mit beszél mindig: ezt tudja mindenki. Hogy a német politika kedvencz tárgya neki, az sem titok az olvasó előtt. De az sem, hogy a mily szép, sőt megragadó (ha egyes germanismusoknak a nyelve-

zetben megbocsátunk) olvasni őt, sokszor oly fájdalmas hallgatni. Eszméivel, sőt azok menetével és öszszefüggésével is egészen tisztában van, de nehezen találja a szót, a kifejezést, fel-felakad a szófüzésben s mondatszerkesztésben, ismétli a mit elkezdett s még ki nem kerekitett, néha csaknem nyögve szüli meg gondolatai méhéből a beszédet. A hallgatót mind ez fárasztja, az ember sajnálja, egész részvéttel szánja a szónokot, kinek oly nehezére esik gondolatai kifejezése. De végre is a hallgató, ki már gyakran hallotta őt, megszokja s nem sajnálja és nem félti többé. Attól kezdve aztán máskép tünik föl előtte a beszélő Eötvös. Ugy tetszik mintha koponyája fedelét s szive boritékát levéve látná; s látná az agyban a gondolat kerekeit, melyek kissé csikorogva, zörögve, de nagy erővel, nagy igyekezettel és nagy sikerrel működnek, forognak, zakatolnak, a mint nagy, néha aránytalanul is nagy súlyokat csigáznak, csavarnak, de végre is sikerül nekik; s látná a szivben azt a forrongó, zubogó kis üstöt, mely a felső gépezetet a kellő hőmérséklettel s erővel látja el, mely alól a tűz egy percre sem alszik ki. Nézzétek e kis embert, a mint a középen áll, kezével, fejével, nyelvével, egész testével egyszerre mozog, mint az óralapon egyszerre mozog az óra-, percz- és másod-percz mutató — mig benn az óramű rejtekben dolgozik az óránál, de szemmel láthatólag Eötvösnél. Ma mind ez — az előadás kinos nehézkessége s a gépezet munkájának szemmelláthatósága még fokozottabb mértékben tünt föl mint rendesen. A tömeg azt mondja: Eötvös soha sem beszélt nehézkesebbben mint ma; én azt mondom: a szellemi gépezet ritkán dolgozott jobban mint ma.

Utóbb mondá, hogy e napokban hosszasan beszélt e tárgyról Tisza Kálmánnal. S e beszélgetés után elképzelte magában, miket fog mondani Tisza; és azok ellen késziteтte érveit. Tisza azonban más dolgokat beszélt, s a készletet félre kelle tenni és a gépezetnek meg kelle parancsolni hogy újat készitsen, a mire már csak mindnyájunk szeme láttára volt idő.

Horváth Boldizsár a mult ülés-szakban egyszer sem beszélt, ha csak valamely igazolási vagy egyéb kis fontosságu ügyben közbe nem szólott, mire nem emlékszünk. E kitünő jogtudóst és kitünő szónokot sajnosan nélkülöztük a két első fölirati vitában. Ma ő is megszólalt és pedig második helyen a mieink közül. A mai nap szónoki oroszlánrésze kétségkivül az övé. Beszéde előre készitettnek látszott s ez volt egyetlen hibája. Olvasni igy szeretjük e szabatos, hibátlan stylt, e teljesen kivitt képek-, hasonlatok- és okoskodásokat; de a szónokban jobb szeretnénk némi pongyolaságot vagy inkább könnyedséget. A csupa rögtönzés ritkán sikerülhet; de a szavakig terjedő előkészülés bizonyos feszt ad legtöbb esetben a szónoklatnak. Ezt leszámitva Horváth Boldizsár mai szónoklata a legszebbek és leghatályosabbak egyike volt mit ez évben hallottunk. Kezdettől végig eszmedús és nagy szónoki erővel tartva, mely egy perczig sem lankadott. Egy pár fordulat megdöbbentő s megrázó hatásu. A szakitási politikának mind rugóiról, mind következményeiről lerántotta a leplet s nagy és jogosult emphasisissal dobta szembe a kérdést: quid tunc? Egy tekintetben mondhatnók: sokra ment. A baloldal szónokai sem e vitában sem a mult ülés-szakiakban, sem a beadott Tisza-féle indit-

ványban, nem adtak egyenes okot reá hogy szakitási politikával vádoltathassanak. Igaz. De valjon midőn egy politikát a maga egészében biráluk, csak a kimondott vagy megtett lépéseket szabad-e birálnunk, vagy a következéseket is, melyekre vezet? Azt nem szabad mondani: ti szakitani akartok, mert ez a szándék gyanusitása volna; de azt szabad: politikátok szakitásra vezet, ha akaratlanul is, következményeiben. Én nem örültem, hogy Horváth ezt kimondta, de tagadom hogy azt kimondani joga ne lett volna. A baloldal felzúdulásából azonban látom, hogy szavai a szándékok gyanusitására magyaráztattak s erős visszautasitásokat fognak magok után vonni. Bónis mondá többi közt Deáknak: ezt vissza fogom utasitani; de nem fogok ugyanazon hibába esni, melyet Horváthban megrovok; ha ő minket, politikánkért, szakadási *) törekvéssel vádol, én nem foglak titeket azzal vádolni hogy a Reichsráthba akartok bemenni". — De itéljen akárki s akármint Horváth beszédéről, mennyiben illik az a baloldalra s mennyiben intéztetett az ellen, — egyet nem fog tagadni: hogy magos politikai szempontokra emelkedett, nagy erővel és bátorsággal tárgyalta Ausztria jövőjének s bekövetkezhető felbomlásának és az esetben reánk váró sorsnak kérdéseit, mindenek fölött pedig magvas és hatalmas szónoklatot adott, minővel gazdáink nem mindennap vendégelnek meg. Hangja kissé rekedt vagy orrhang, de az előadás hevében előre nem is sejtett erőre emelkedik, s az ellenmondáskor szilárd és csaknem

*) Szakitás (t. i. a fonalé) nem szakadás (t. i. Ausztriától).

kihivó daczot képes kifejezni. A „Pesti Napló“ rózsá-ja illatát, szinét, — s töviseit egyaránt éreztette. Részünkről még Szentkirályi beszélt kitünő logikával, éles és mardosó élczczel s egy párszor valóban a juvenáli szatira erős invectiváival. Ismeritek őt, ma is az volt, mint rendesen.

Keglevich Béla gróf túlpongyola s kevéssé öszszefüggő mondatait, Tisza László nagyon is érzékeny, s egy fellengző táblabiró toasztjaira emlékeztető speechét mellőzhetem. Simonyi Lajos báró nemes, higgadt, gentlemanlike szónok, kiben az erély sem hiányzik. Ónossy Mátyás helyes beszéde elveszett a baloldal zajában, honnan beszélt, mert egykori elvbaráti azzal demonstráltak ellene hogy folyvást csoportosan tolúltak kifelé. Ghyczy Ignátz röviden, Vadnay Lajos elég hoszszan nyilatkozott, mindkettő értelmesen, de nagyobb hatás nélkül.

Tiz szónok végzette dolgát. Fel van még irva a két részről legalább hatvan!

VIII.

December 5.

Vasárnap esett közbe. Legalább harmincz ember beszédet irt. Magam is firkáltam valamit. S ma is bánom, hogy elállottam — és bennem maradtak hatalmas és senki által el nem mondott érveim. Csupa boszankodásból e jegyzetek olvasóit is megfosztom azok hallásának gyönyörétől. Igényelhet-e többet az olvasó, mint a tisztelt ház? S ha a ház a legnagyobb áldozatot igényelte: hogy elálljak, az olvasó ne elégednék-e meg ugyanazzal?

A másodnapi tárgyalás (Decz. 3-kán) igen szintelenül kezdődött. Podmaniczky Frigyes báró erőteljes hangon s szónoki modorban elmondott beszédében az általok követett politika mellett nem hozhatott fel egyéb érvet mint hogy „ő, részéről, csak oly kiegyenlitésben nyugszik meg, mely Magyarország jövőjét minden tekintetben biztositja“ (mintha mi könyebben kielégithetők volnánk e tekintetben!) Csengery Imre eszmedús, de kissé táblabirói beszédét, csaknem kálvinista predikáczió lejtésü modorossága tette unalmassá, mit csak német vers-szavalása frissitett föl kissé; mind két inditványtól eltérő véleményét pedig nem igyekezett külön módositvány beadásával érvényesiteni (talán a felirati szöveg részletes tárgyalásakor teendi); Tisza Lajos azt mondja, hogy szemüveggel sem képes a leiratban közeledést fedezni föl (próbálja meg szabad szemmel!); Szász Károly csengő beszéde csak azzal válik ki a többi közül, hogy szorosan a tárgyról beszél; Tóth Lőrinczé pedig azzal, hogy beszél, de rebus omnibus et quibusdam aliis; Ráday László gróf egy sikerült élczes hasonlattal (a kath. requiemről) s nehány pattogó frázissal bonifikálja hallgatóit obligát baloldali beszéde unalmaiért; mig végre a lankadó figyelmet Ghyczy Kálmán és Somsich Pál beszédeik, s a kettőt egymástól elválasztó zajos intermezzo rázza föl bólingatásaiból.

Pedig ama két kitünő elme egyike sem ragyogott legteljesebb fényében. Egyes sikerült momentumaik voltak, tökélyes egészet egyik sem adott. Ghyczy is hidegebb volt a szokottnál. Elemzései a sophistikába vágtak. Érveket nem mondott. Meggyőzni épen nem tudott. Szenvtelen, nyugodt alakja, mint

egy sphinx állt előttünk, melytől hiába kérjük a megoldó igét. Szónoki hangja, mely pl. az inségügyben az elégia lágyságáig rezgett, Apponyi ellen pedig a vád erélyével zúgott vala, ma egy magát minden áron védni kénytelen alpörös plaidoyer-jét hangoztatta. Ez erős logikus ,érezte, hogy a logika által ellenmondhatlanul meg van verve, de mintsem kegyelemre megadja magát, oly érvet keresett, mely tulajdonkép soha sem lehet érv, mert a kedély dolga, az elfáradt, elcsüggedt remény s megcsalt várakozás érvét, mely mig subjectiv igazolását objectiv érvényre nem emeli annak bebizonyitásával: hogy minden lehető segélyeszközt kimeritett már s nem marad fön egyéb az egy halálnál, 'szóval mig catói tett nem pecsétli meg, érvül nem szolgálhat. Beszédét pártfelei olykor tapsokkal kisérék, de a valódi lelkesülés azon melege nélkül, melyet a mult ülésszakban nehányszor felköltött vala.

Somsich sem volt ma oly elegans, mint szokott lenni. Pongyolán kezdte, azon oda nem tartozó s épen nem rhetori kijelentéssel, hogy beszédének fele készült, fele rögtönzött lesz. Az első rész kerek volt magában, a második helyenként erős polemiai éllel és sikerült vágásokkal birt; de az egész összesen, bár az e napi beszédek közt kétségkivül legjobb, még sem tartozott a kifogástalan beszédek közé. Ghyczynek egy-pár sophismáját letörte, de magának sem volt oly hegye mint méltán várhattuk.

Mondtam, hogy a két beszéd közé egy lármás intermezzo ékelte be magát. Horváth Boldizsár kért szót személyes megtámadás miatt. A baloldal riadva kiáltá: nincs személyes megtámadás, s nem akarta kihallgatni. Megpróbálta majorizálni a majoritást.

Hisz ez mindig sikerülhet; száz ember, sőt húsz ember, ha akar oly lármát csaphat, hogy senki sem beszélhet. Méltányos-e ez? más kérdés. S végre is, Tisza és Keglevich B. minden tiltakozása daczára áll az, hogy valakinek csak el kell dönteni: mi a személyes kérdés, mi nem? és e valaki, akármit mondjunk, sem lehet más mint végre is a többség. A többség egyébiránt mindig türelmesb s méltányosabb szokott lenni, legalább nálunk, mint a kisebbség; teheti is, ereje érzetében; de a kisebbségnek sem kellene kihivni a többség oroszlánkörmeit. S valyon volt-e oka Horváthnak szót kérni? Személye, persze, nem támadtatott meg; de szavai félremagyaráztattak vagy félreértettek, s gyanusitási szándékkal vádoltatott. Ezt a személyes sértés tág értelmezése alá be szoktuk foglalni. Emlékezzék a baloldal, mikor a múlt ülésszakban Ghyczy, sokkal kevésbé személyes kérdésben, hosszasan ripostirozott Somsichnak. Hosszasabban mint most Horváth, ki ellen azt az elméletet is föltalálták: hogy a megtámadottnak joga csak addig terjed mig kimondja; hibáztam, vagy félreértettem, — de hogy ez utóbbit beszédéből okadatolja: arra már nem.

S legszebb a dologban az, hogy másnap a Hon, a legártatlanabb arczczal panaszkodott: mily türelmetlen a többség. Igy irják a historiát minálunk!

A vita harmadik napja (deczember 4.) lankadtabb volt. Mindkét részről egykét argumentum szerepel; mindig ugyanazok. Egyik felől a remények csüggedtek, a türelem fonala szakadoz, a jogfolytonosság elve sikamlós térre rándul; másik felől a kö-

vetkezetesség a ház előbbi határozatának fentartását követeli, a bizottsági tárgyalás nem törvényhozás, de annál hasznosabb előmunkálat. A mi a vita szélesen és magosan duzzadó árján ezeken kivül fölmerül, legyen szép vagy unalmas, alapos vagy légbeépitett, nem tartozik a dologhoz.

Azért ma ismét kilencz ember beszél, mert az utolsó baloldali szónok Madarász úgy kihuzza, hogy a megfelelő cserepárra nem kerül sor. Ezuttal, ha nem is az érvek, de a szónoklat diadalma a baloldalé. Köztünk Zsarnay Imre bizonyitja gyakorlatilag, hogy tous les genres sont bons, hors l' ennuyeux; kezdvén a historiát I. Ferdinándon és ministerein, s mutatva, hogy lehet a tisztes magistra vitaet kiállhatatlanul unalmas personává tenni, unalmasabbá bármely vén gouvernante-nál; Joannovich szépen és jól beszél, de nem mond ujat; Hollán Ernő zajban mondja el csöndre s figyelemre érdemes beszédét; csak Tóth Vilmos édesen csengő hangja, megnyerő modora, elegans előadása s precziz rövidsége nyeri meg a házat a mindenki előtt kedves egyéniségnek, ki ujjá tudja tenni a más alakban már hallottakat is, s lelkesen és meggyőződéstelien nyilatkozik mestere mellett.

Túl felől Bobory esetlen dühöngései (melyek kivülről hallgatva a folyósóról, épen ugy veszik ki magokat mintha odabenn valami rabot vallatnának, ki egy-egy darabig fogai közt mormog, s közbeközbe nagyokat rikolt) — és Nikolics gyorsan lepergetett hatástalan beszéde után a baloldal három jó szónoka következik. Kállay Ödön, ki erélyesen, himezetlenül s férfiasan mondja el véleményét melyet teljességgel nem osztunk, de meggyőződése őszinte-

ségét s átgondoltságát látva, szivesen tiszteljük. Kemény dolgokat beszél, de nem badarságokat mint előtte s utána Bobory, Csiky, Csanády, Szilády, és nem sért oly vakmerően mint ezek némelyike. Várady Gábor, Jókain kivül legrokonszenvesebb alakja s legkedvesebb szónoka a baloldalnak. Elégiai hangja s alakja mindenkit megragad. Beszéde simán és következetesen szokott folyni; ma azonban, szokása ellenére, egy pár vastag hibát követett el! Egyik szavával azt mondja: a képviselők nem csinálják a közvéleményt, hanem kifejezik azt; s másik szavában azzal fenyeget „lehet hogy itt e házban tiétek a többség — de ott künn, az országban — longus post me ordo est idem petentium", — ott a többség miénk.

Mily következetlenség, mily ellenmondás e két szava közt, egy lélekzet vétel alatt! főleg pedig mily veszedelmes tan az utóbbi! Hogyan? a jelen képviselő ház tehát nem képviseli a nemzetet? s padairól az utczára, sorai ellen a népre kell hivatkozni? Ezt még akkor sem merte tán a „törpének" nevezett minoritás mondani, mikor 48-ban a magyar katonaság német lábon tartásáról volt szó. Ezt most sem mondja Kállay sem; s miután Török János évek óta mondja, most ugyanezt a szelid és meggondoló, a szabadelvü és alkotmányos érzelmü Váradynak kell kimondani!! két fajta ember hivatkozhatik a törvényhozó test ellen igy a népre: a kisebbségben maradt minister, ki uj választásokat akar elrendelni, és a forradalmat akaró demagóg. Tudom én, hogy ily hivatkozás a franczia kamarában is történt, X. Károly, sőt Lajos Filep alatt is; de különböztessünk: az a választási törvények ellen volt intézve, melyek a

valódi választó-képesek kilencz tizedét kizárták a választási jogból, s a képviselő testület, a 40 millió franczia helyett, egy pár tiz ezer embernek volt képviselője. Várady Gábor nem választási törvényeink ellen intézte rohamát, azok ellen a jelen pillanatban azt hiszem semmi kifogása: ő a többségnek, összesen s egyenkint vetette szemére, hogy nem jól képviseli választói közvéleményét. Méltó lett volna, hogy rendre utasittassék.

Még nagyobb dolgokat mondott s ezuttal valóban nagy hatást is tett Madarász Jósef. Ellenei és baráti egyaránt meg voltak lepve szónoklatának erejétől, mert soha őt még halandó ember igy beszélni nem hallotta. Benső összefüggést, magosb eszmemenetet vagy emelkedett áttekintést e beszédében is hiába keresnénk; s azért olvasva nem is tesz oly nagy hatást. De ő nem is parlamenti hanem nép-szónok, par excellence, s mint ilyen végetlen magasságban áll Berzenczey László vagy Besze János fölött. Nyelve könnyü, erőltetés nélküli; durván festett de hatályos virágokkal mint a szinfal-festvény; erélyes, fordulatokban gazdag. Izlése nem kényes, de egészséges. Érti mindenek fölött azt a mesterséget: perczig sem hagyni, hogy hallgatói figyelme lankadjon; mihelyt ahoz közeledik, azonnal felfrissiti egy tüzes diatribebel, egy durva élczczel, egy nevettető adomával. Mesterileg adta mostani beszédében is a kő alá szorult kigyó meséjét; ámbár aligha volt czélzata a róka-kanczellárnak osztani benne a legszebb szerepet, mikor az egész beszéd épen a kormány jelenlegi férfiai — s első sorban a kanczellár ellen volt intézve: és aztán annyiban sem találó a mese, mert ama bizonyos kő alá, a kigyóval együtt fájdalom mi is

oda vagyunk, fél lábunkkal legalább szorulva s nem oly könnyen állhatnánk csak ugy fütyörészve odább, mint a mese becsületes embere. Még különösebb, a mint Madarász a kormányt a Deák párttal összezavarja, vagy azonositja, amannak bűneiért ezt teszi felelőssé, s vádló kérdéseit majd egyikhez, majd másikhoz intézi. Csak igy megmagyarázható azon mulatságos qui pro quo, hogy midőn nagy stentorral kérdi a kormányférfiaktól: ismerik-e hazánk sarkalatos törvényeit? s felvilágositották-e azokról a fejedelmet? — egy Deákpárti képviselő, ki épen nem érzi hivatásának a kormány helyett felelni, jó lélekkel közbe szólott: igen is, ismerjük; igen is fölvilágositottuk, feliratainkban; — mert azt hitte, a szónok még most is a Deák pártot faggatja.

(Töredék egy el nem mondott beszédből, vagy el nem mondott töredék egy beszédből.) A baloldal nagy ostentatióval kérdi, majd hivatalos közlönyében majd szónoklataiban: mivel indokolhatja a ház, hogy a 67-es bizottság működését nem függeszti fel? — Engem az indokolás, megvallom, legkevésbé sem aggaszt. Azt tartom, azt soha sem kell tovább indokolni, ha a ház megmarad előbbi határozata mellett, mert mikor a határozatot hozta, kétségkivül indokolva volt az; de bezzeg indokolni kellene, ha a ház valamely határozatát megváltoztatni akarná. Actori incumbit proba. S nem mi, hanem a tisztelt baloldal tartozik az indokolással, melylyel, eddig legalább, még adós maradt.

A vita negyedik napján (deczember 5.) az érvekből egészen kimerült tanácskozás s a ház figyelme egyaránt, folyvást lankadóban van. Még Beszének sikerül Várady emlitett ellenmondását fényesen leleplezni s megczáfolni, és Bobory tartalmatlan megkülönböztetését az ügy és érdek között, nem szavakkal és érvekkel — hanem komikus tagjártatással, a ház homéri kaczaja közepette, kivetni a nyeregből, melyben különben is gyöngén ült. Szaplonczay dörgő siralma, Perczel Béla csinos és szelid beszéde, Dettrich hányódásai a két ellenkező part (és párt) között, Csiky Sándor pandur-hadnagyi expectoratiói — elvesznek, elhangzanak az átalános zajban. Halász Boldizsár azonban átalános megindulást költ magvasságáról ismeretes szónoklata által. Mert a mint nevét kiáltja a jegyző s ő bölcs homlokával és összeszoritott ajkaival föláll, föláll vele az egész ház is, és tömegesen tódul — a buffet-be, hol igen jó sonka van, szulczczal, és kitünő sherry; Halász Boldizsár pedig, kétségkivül azon való méltó haragjában, hogy valaki őt Horváth Boldizsárral konfundálta, könyörtelenül és drákói szigorral elmond minden törvényt, mely valaha, valamely tárgyban hozatott, egyet sem hagyva ki az egész Corpus Jurisból (fölteszszük, mert nem hallottuk).

Végre ismét egy szónok, ki a tárgyhoz szól; mindenki méltó bámulata kiséri, mint valami rococot, mert nálunk mindenről szokás beszélni, csak a tárgyról nem. Bonis Samu, a 48 előtti korszak egyik tiszteletre méltó alakja, egyik leglogikusabb s legvilágosabb fő a baloldalon; nyers kissé, de nem bántó. Ő mondott legtöbbet Tisza inditványa mellett, valamennyie között.

Németh Károly volt az első, ki a ház kifogyott türelmének engedve — elállt. Köszönet neki a jó példa-adásért, bár szivesen elengedtünk volna helyette mindkét részről öt-hat szónokot inkább. Világos fő s okos beszédet vártunk tőle. Fájdalom, hogy példája nem talál átalános követésre. Gál János még nem teheti, hogy a status adósságokat, különböző czimeik szerint, krajczárokig el ne számolja s fejben össze ne adja és ki ne vonja. Ragályi Ferdinánd sem akar megkimélni tigris-szive s oroszlányfeje erélyes megmegrázásától. Hosszu hosszan felegyenesedik s azt mondja: tisztelt ház, rövid leszek; be is váltja szavát s helyesen is beszél. Perczel István és Gajzágó Salamon a két oldalról gyors és tüzes rohamokat intéznek az ellenséges sánczokra, be is vesznek egyet kettőt s diadallal visszavonulnak; Szilády Áron bibliai hermeneütikával mulattatja a házat s kimondja, mint örök igazságot ama fontos politikai axiomát: kása nem étel; (még szerencse, hogy a paralell-passust elhallgatta, mert Tóth Kálmán, Tóth Vilmos, s egyéb tótok kétség kivül személyes megjegyzésre kértek volna szót és legalább tizennyolcz czáfolatot kellett volna végig hallgatnunk); végre bezárja a sort Ách Károly, a nemzetiségek igen tárgyszerü czirógatásával — azzal kapja minden ember a kalapját s siet a jól kiérdemelt ebédhez.

IX.

Deczember 7.

Az ötnapos vita be van fejezve.

Az ötödik nap (deczember 6.) reggelén a türelem utolsó forrásai is ki vannak merülve. Azonban e napnak volt fentartva még Patay István komikus nyilatkozata, hogy ha eddig föl nem lett volna irva, most föliratná magát; Bernáth Zsigmond sajátságos elmélete a morál és politika összeférhetlenségéről, mely szerint tehát pl. a ház, mely esztendő óta politikát űz nyilvános immoralitás bűnében lélegzik; Bethlen Gábor gróf uj theoriája, melylyel Gál Jánosnak*) megtiltja, hogy Erdély érdekeiről beszéljen, miután nem Erdélynek, hanem csak Udvarhelyszék egyik választó kerületének küldötte, s igy ad analogiam, Deák Ferencznek sem lehetne egész Magyarország érdekéken és nevében szót emelni s feliratokat késziteni; Bánó Miklós czifra szóhalmazai; Bartal György közcsodálkozást gerjesztő — mert csak három perczig tartó — beszéde; Tóth Kálmán rövid, lelkes s a Bolond Miska és a költő iránti tiszteletből a kimerült háztól is teljes figyelemmel végig hallgatott dictiója stb. stb. — mindenek fölött pedig Csanády Sándor határozott kijelentése, hogy a 15-ös alválasztmány többsége s in specie Deák Ferencz feladta Magyarország törvényes jogait s alkotmányát.

---

*) Kinek tulajdonkép köszönheti, az ellene beadott petitio daczára igazoltatását. De ez nem tartozik ide, csak jellemző vonás.

Mind ez az utolsó napnak volt fentartva. S mikor már torkig voltunk: jelentették a folyosón és a büffet-ben, hogy a vita be van végezve — s a sor a két inditványozón van. Mindenki elfoglalta helyét.

Tisza Kálmán semmi ujabb érvvel nem támogatta inditványát. Polemizált némely állitások ellen. Ha jól emlékszem: Horváth Boldizsárt, Somsich Pált és Szász Károlyt tisztelte meg a részletesebb czáfolattal és saját felei közül Madarászt tartotta szükségesnek desavouálni. Mindenesetre jobban beszélt mint először. A polemia az ő eleme s fölmelegült kissé, mint a fejtegetésben nem. Szép és igaz volt azonban beszédében az, mit kimondani a köznapi felfogással szemben nemes, erkölcsi bátorság is, hogy a politikai következetesség nem mindig ugyanazon lépések ismétlésében, hanem ugyan azon végczélnak minden körülmények között kitartó és egyenes követésében áll. Valami nagy hatást azonban most sem csinált s átalános viszhangot csak azon ohajtása tett, melylyel beszédét bezárta: „vajha ő csalódjék inkább, mint a ház többsége“ — mit mi is, vele együtt, sziviünkből kivánunk.

Deák, ki inditványa támogatására az első szóról lemondott, az utolsót fentartotta magának. Nem czáfolta azonban egyenként az ellenfél szónokait, inkább collectiv vette bonczolás alá érveiket. Mind az-által Ghyczy ellen volt kiválólag intézve beszédének azon része, mely a remény és türelem kifáradása s az utolsó csüggedés ellen szólott s mely a szívből és észből egyaránt meritett szónoklatok legmagosabb magoslatán áll; s Várady ellen (több baloldali szónokkal együtt) a közvélemény alakulásának s vezetésének remek kifejtése. De tetőpontra hágott beszé-

dének hatása, midőn Csanády Sándor vakmerő vádját utasította vissza. Megható és megrázó volt egyszersmind. A ház nagy többsége, sokan a baloldalról is, fölemelkedtek, taps és éljen harsogott s kitörő lelkesedés tűze közben a meghatottság kitörő könnyei folytak. A magyar képviselő-ház, egyszer és másszor lélekemelő jeleneteknek volt tanuja; azok közé tartozott ez is.

A Deákpárt, a balközép, a szélső bal, maga részéről mindenik, 20 tag aláirásával inditványt adott be a névszerinti szavazás végett. Egyik, vétségből, mindkét inditványra kérte a névszerinti szavazást; de aláirói attól, a Tiszáéra megtörténvén már, szivesen elállottak.

Az eredmény tudva van.

Tisza inditványára 107 szavazat esett. Ellene 226.

Deák inditványa felállással, több mint két-harmadnyi többséggel lőn elfogadva.

Ma a fölirati 15-ös bizottságra adtuk be szavazatainkat. Igen természetesen, a baloldalról is, a kik szavaztak, csak az elfogadott inditvány pártolóira adták szavazataikat.

A bizottmány Deákból s még 14 pártjabeli tagból áll.

X.

Tant de bruit pour une omelette.

Vígjáték versekben és prózában, dialogokban és dialogok nélkül.

1.

Szélső balekek kara.

Első félkar.

Hiába biztunk!
Nincsen többségünk!
A Deák-párt kétszer
Felülmúl. Végünk!
Azt mondtuk otthon
Többségünk lesz meg,
Agyon-szavazzuk
Deák Ferenczet!
Jaj mit tegyünk?
Hová legyünk?

Második félkar.

Hogy nincs többségünk
Ezer szerencse!
Mert megijednénk
Mint hatvanegybe!
Moroghatunk igy
Szabadon, mérgesen,
Nem nyom felelőség
Egy latnyi terhe sem.
Ez jó nekünk!
Ez jó nekünk!

Együtt.

Győzni ha már úgy sem lehet,
Nemesen megbukni szép,
Nem kell önnön győzedelmünk
Árnyékától futni szét!
Mi vagyunk a hős vitézek;
Büszke, tömör seregünk.
Le a hazaárulókkal!
Tisztelet — tisztelet — tisztelet nekünk!

Solo-hang (fagót).

Fáklyás-zenét adatok.
Hiszitek?
— Milyet még nem láttatok —,
Gicinek;
Tiszának, meg magamnak,
Nektek is,
Magyaroknak németverő
Nagy istene, most segits!

Mind.

Éljen! Éljünk!

2.

Fillinger-kávéház. Diákok, ifjak; kellnerek, markőrök. Nagy zaj és füst. Sürgés forgás.

1. ifju. Csapj föl.

2. ifju. Az apám deák-párti, nem merek.

1. ifju. Eb apád. Ne gondolj vele. Most van egyszer alkalmad borsot törni az orra alá. Függetlenség jelszavam. Ő Deák, te diák! Itt az aláirási iv.

2. ifju (fejét vakarja). Egy garasom sincs.

1. ifju. Nem is kell. A költségek fedezve vannak már!

2. ifju. Pajtás! sietek vagyok! (aláir).

Dal.

Mérgelődik a professor,
Kis Kautz!
Fáklyavivők, csak azért is,
Queraus!

Mit nekünk pap, rector, dékán!
A bal éljen, ugy-e hékám?

3.

Egyetemi folyosó. Egy csoport ifju összedugja a fejét. Más két ifju elmegy mellettök.

Egyik. Kerüld őket mint a bélpoklost! Deákpártiak!

Másik. Hah! (elmennek).

4.

Monológ. Két hete dolgozunk, s még sem tudtunk semmit létrehozni. A fáklyák meg vannak véve — s nincs a ki vigye. Nagy az ellenzék. Mit tegyünk? — A Vidacs gyárához kell folyamodnunk erősitő csapatokért. Hah! fiatalság! nem szégyenlitek ezt, ti, hazám reményei?

5.

Kritikus (magában). Mindent értek; csak egyet nem: hogy lehet fiatal embereknek oly rideg beszédekre lelkesülni, mint Ghyczyé vagy Tiszáé? A fiatalságnak sokat meg lehet bocsátni: de ezt nem!

6.

Solo-hang (fagót).

Fiuk! Ismeritek jelszavamat:
„hunczfut a n—“. Ez elég! Itt a percz.
Ne féljetek. Fáklya van quantum satis. Legyen a
ki tartsa. Emlékezzetek jelszavamra.

Mind. Éljen!

7.

Falragasz a Fillingerben. (Történeti okmány, hiteles másolatban).

„Tisztelt ifjuság! Az országgyülési baloldal *véleménye ünnepélyes igazolására* rendezendő fáklyásmenet a mai napon, esteli 7 órakor indul meg. Mi azon kéréssel tétetik közzé, hogy Buda-Pest ifjusága e czélból minél nagyobb számmal legyen szives a Sebestyén-téri Fillinger kávéházban megjelenni, mint hol *fáklyák kiosztandók* s a menet megindulandó lészen.

Pesten, 1866. decz. 6.

A választmány".

8.

Fáklyás-menet. Vezeti két baloldali képviselő; egy televér- és egy fertály-mágnás. Kiáltások: „Éljen Ghiczy! Éljen Patay! Éljen Tisza! Éljen Vidacs! Éljen a bal-asztal! Éljen Kossuth! Éljen Madarász!

A hatvani utcza egyik kétemeletes házában a második emeleten számüzetésből nem rég hazatért család. Hat esztendős kis lány kéri, emeljék fel az ablakhoz, hadd lásson ő is valamit. Fölemelik. Nini — látott ő ilyet Olaszországban; esteli temetést, fáklya-menettel. Ezt ott úgy hivják: misericordia.

Kis lány. Papám, ugy-é ez a misericordia?

Apa. Az ám, kis leánykám.

9.

Egy jogász (nevét, várakozása ellenére, hatodnapra elfeledte a história). Tisztelt Baloldal! Nagy

férfiak! A házban megbuktatok! De tietek a közvélemény! Ezt mi mondjuk, kik bár most kezdjük még tanulni a jogot (nagyrészt a Fillingerben) és minorennisek levén még választók sem vagyunk, de mint született politikusok, hivatva érezzük magunkat az országgyülés döntvényeit superarbitrirozni. „Longus post me ordo est idem petentium“ — mondá egy nagy szónokotok. Mi megértők hivatkozását — s itt vagyunk, igazságot szolgáltatni nektek az utczán!

1. vezér-szónok. A magyar ember született politikus; úgy van. S azért büszkének érzem magamat önök hódolatát elfogadhatni, habár csecsemők volnának is. Maradjanak meg tovább is ez úton! Köszönöm, társaim nevében is, lelkes nyilatkozataikat. Éljen a haza!

2. vezér-szónok. Csatlakozom az előttem szóló minden szavához. Éljen a haza!

(Egy bécsi lap azt mondja: Ghiczy beszédében nem az érdekes, a mit mondott, hanem a mit nem mondott. Valjon mit érthet alatta? Talán hogy azt kell vala mondania: „Barátim, nem értenek önök ehez; menjenek haza, tanuljanak, úgy még valaha használhatnak a hazának!“ —

Teleki József 48-ban, mikor ablakánál az országgyülés egybehivatását sürgettük, kinyitotta ablakát s ily speechet tartott: „Az országgyülés egybehivatása iránt már megtettem a kötelességem-parancsolta lépéseket. Takarodjanak haza“. Három napig, igaz, népszerütlen volt. Egyéb baj nem érte).

10.

Nagy fölindulás a városon. Fáklyás-zenét Deáknak! Az Europának! Tizezer fáklyát! Teljes kivilágitást! Óriási nappali menetet 100 ezer emberrel!

Öreg úr (neszét veszi a készülődéseknek). Ugyan ne tulajdonitsatok apróságoknak oly nagy fontosságot. Ne vigyétek utczára a politikát. Jobb ha a pénzt valami jótékony czélra adják.

(Egyszerre vége van mindennek.)

XI.

Deczember 10.

Hirek Bécsből. Jók és roszak. Úgy látszik a legfelsőbb körökben maig sincs megállapodás. A minden és a semmi két véglete közt fluctuálnak. Egyik versio a franczia-osztrák szövetség létesülését a magyarok jogos kivánatainak teljes megadásával hozza összeköttetésbe; másik, ama szövetséget oly feltételekhez kapcsolja, melyek még a magyar korona integritását is megsértik, Erdélynek a Dunafejedelemségekhez csatolásával. Egy versio szerint ismét Albrecht főherczeg befolyása került felül — s az Rainer főherczeg és Schmerling centralisatióját vonná maga után.

Egyik hir szerint az országgyülési viták s a Deák-párt szilárd magatartása fenn a legjobb benyomást tette; e párt kezébe teljes bizalommal le lehet tenni a kiegyenlités ügyét. Másik szerint ellenkezőleg a Deák-párt nyilatkozatai ép oly visszatetszést

szültek mint a baloldaléi, sőt az egész párt-szakadás csak kicsinált komédia, kiosztott szerep, s Deák és Tisza ha szembenéznek, elnevetik magokat mint a római augurok. (Meg kell adni, hogy csalódásig jól adták szerepeiket; s a ki nincs oly jól értesitve mint a bécsi Presse, megesküdném hogy komolyan beszélnek!)

Kiváncsi volnál tudni szives olvasóm, kerengenek-e már ministeri listák a Deák-körben. Sajnálom hogy kiváncsiságodat ki nem elégithetem; nem valamely szabad-kőmüvesi borzalmas titoktartási eskü miatt, hanem mert — még nincs ilyes névsor. Nem is beszél azon eshetőségről senki.

Hazudok mégis. Egy pontról beszéltek. Mondották, hogy a király oldala melletti ministerül Majláth volna legfelsőbb helyen kiszemelve. De azt is mondhatom, hogy egy Deák-párti ministerium s annak lehető elnöke Andrássy Gyula, egyátalában sem hajlandó semmi fusióra, legkevésbé pedig arra, hogy épen ama legfontosabb helyet engedje át az ó-conservativ urak egyikének, ki ott mindazt mi Pesten történik, ellensúlyozhatná. Arra a helyre igaz, oly ember kell, kit születés, felső körökben forgottság, nyelv- és diplomatiai ismeret, s kedves és bevehető alakban megjelenő határozottság jellemeznek; de egyszersmind olyan, ki testestől lelkestől magyar, alkotmányos érzelmü és Deák-párti. Hol veszszük ez embert, ha nem Andrássy Gyula maga lesz, kiben mind e tulajdonok együtt vannak, kit az Úr Isten maga is oda teremtett. De ki lesz akkor a premier? Deák teljességgel nem akar lenni. Egy év alatt megölne a hivatal, mondja mindig. Aztán ő bizonyos tekintetben felül is van már azon, mondjuk mi. S mégis

úgy kell lenni. Nem lehet máskép, neki meg kell tenni azt az áldozatot, — nem, hogy egy év alatt meghaljon, isten mentsen! hanem azt, mi jól megnézve nem is áldozat. Mert ha ő ministerelnök, tárcza nélkül, ez azt teszi: mindennap három vagy négy órát veletek szivarozom s beszélgetek; irányzom s vezetem a ministerium összes politikáját. — Ha pedig nem minister-elnök, akkor nyakán ül egész nap minden minister, tanácsot kérd tőle, faggatja s terheli. Mig ő az országgyülésben ül s ha fejét egyszer megrázza, minden ministerium lehull — addig nem lehet más ministerium mint az, melyet ő vezet közvetlenül.

Lám, kedves olvasó, mégis egy kis ministeri kombináczio kerekedett ki. De légy meggyőződve, hogy ezentúl nincs is semmi. S talán ebből sincs semmi — mert hiszen még azt sem tudjuk lesz-e ministerium egyátalában, s ha lesz: Majláth-Sennyei vagy Deák-Andrássy ministerium lesz-e?

XII.

December 12.

A tizenötös bizottság, azaz Deák s Csengery két nap elkészitette a föliratot. Harmadnap megállapittatott s tegnap már a ház elébe terjesztetett.

Mit mondjak Deák tollának ez újabb remekművéről?

Ötödször ismételni ugyanazon tárgyat, ugyanazon fölirati alakban, s mégis valamely új oldalról mutatni fel, majdnem lehetetlennek látszik. De oly

elme és oly lélek előtt mint Deáké, ez sem volt lehetetlen. Ő ugyanazon tárgyra mindannyiszor reá nyomta a helyzet és saját akkori lelkiállapota kettős bélyegét. Objectivitása ép oly nagy föliirataiban, mint subjectivitása. S e subjectivitás is objectivvá válik az által, mert az egész nemzet collectiv egyéniségének teljes s mindent magába foglaló kinyomata.

A jelen föliratban is megvan az új vonás, mi, ily mértékben legalább még egyikben sem volt meg s mit a jelen helyzet tesz szükségessé. E vonást én a kérés azon rábeszélő erejében látom, mely e föliratnak ellenmondhatlan, ellenállhatlan erőt kölcsönöz. Mint Jákob, mikor az istennel küzdött, kifáradva ezt mondá: „nem bocsátlak el addig, mig meg nem áldasz“ — úgy Deák, az öt év óta tartó birkózás ez utolsó órájában.

Olvassátok e föliratot — s tegyétek magatokat annak helyébe kihez intézve van; és mondjátok meg, ha eddig haboztatok volna, ha eddig birodalmatok s annak többi részei, — és Magyarország között érdekkülönbséget láttatok volna, mely nem engedett ez utóbbira hallgatnotok: nem győzne-e meg e fölirat? tudnátok-e ellenállani sürgetéseinek, kérő, rábeszélő, intő szavainak?

Egyet mindenesetre teljesen világosságra hozott a fölirat: hogy a Magyarországgal való kibéküllésnek tovább már nem halasztható sine qua non-ja alkotmányunk tényleges helyreállitása; s a kormánynak választani kell e kettő között: vagy megadni követeléseinket, vagy abban hagyni a kiegyenlités kisérleteit. Ott fenn két dolgot mindig összetévesztenek: az alkotmány helyreállitását, mely nem alkunem dietális tractatusok tárgya, hanem szabatos jog,

illetőleg kötelesség; és a további teendőket a netalán szükséges törvénymódositások vagy új törvények hozása iránt, melyek ismét csak akkor lehetők, ha az elsőnek már elég van téve. Erre pedig itt van már az utolsó óra.

Az utolsó óra!

S ha a válasz most is üres kézzel jő vissza — akkor én is azt mondom: haza mehetünk.

XIII.

December 15.

A fölirat tárgyalását, a szabályszerü három nap lelkiismeretes megtartásával mára tüzte ki a ház. Mindkét oldal tanácskozmányt tartott követendő magatartása iránt. A mienk természetesen nem lehetett más, mint elfogadni azt en-blocque; mindazáltal tért kelle nyitni a nyilatkozásra ha valakinek akár lényegi, akár stylaris kifogása vagy aggodalma volna. Nem volt senkinek s annálfogva értekezletünk csak öt perczig tartott. A baloldal azt végezte: nyilvánitják hogy a föliratnak a jogfolytonosságra vonatkozó részét teljesen magokévá teszik; de mivel a további (bizottsági) müködésre vonatkozó részt magokévá nem tehetik, ezzel szemben helyzetöket igen röviden constatálni fogják; az egyszer eldöntött kérdést azonban új vita tárgyává tenni nem akarják (nem is lehetne!) s azért sem ellenjavaslatot sem módositványokat beadni nem fognak.

Mind ez ma igy is történt. Tisza röviden és szárazon elmondta a mit kellett; s azzal a részletes

tárgyalás megkezdődött. Ezen is, egy szó vita nélkül keresztül eshettünk volna, ha nem volna már nálunk elmaradhatlan szükség: a nemzeti kérdést minden alkalommal, akár van helyén s napi renden, akár nincs, fölbolygatni s fenekestől fölkavarni.

Először Miletics tartott hosszu beszédet, melyben új federált államot kiván az ezeréves magyar ország helyére. Őt szétmorzsolta Deák. Csodálja, hogy épen azon képviselő, ki mindenek előtt az alkotmány tényleges helyreállitását követeli s addig még bizottságilag sem akar működni, most mindenekelőtt oly nemzetiségi politikát követel, mely a magyar alkotmány helyére egészen más alkotmányt, szent István birodalma helyére egy új állam-szövetséget akarna tenni.

Került a sor Stratimirovichra, kinek beszédéből ugyan halandó ember egy hangot sem értett, de módositványa az lett volna, hogy „magyar nemzet“ helyett „az országban élő nemzetek“ lennének teendők. Ismerjük e dolgot az előbbi fölirati vitákból. Gozsdu később akarta módositani e módositványt, hogy a „magyar nemzet“ helyett „hazánk“ tétessék; s ezt, ha eredetileg igy lett volna fogalmazva, aggodalom nélkül alá is irtuk volna; de most már módositani csak tendentiose lehetne, kivált miután (mint Szentkirályi szépen kifejezé) e módositvány háta mögött állanak azon indokolások, melyek Hodosiu, Mocsonyi, Borlea, Milutinovich, Popovich-Desseanu, Dobrzánszky és Vlád barátink által hogy mikép hozattak fel, elég neveiket emlitenem. Megfelelt nekik túl-hevesen s némi ostentatiójával magyar érzelmének Stefanidesz, de annál alaposabban Kerkápolyi és Markos. A módositvány roppant többséggel elvettetett.

Egy körülményt nem hagyhatok érintetlenül e három óra hosszant tartott vitában: a baloldal hallgatását. Kötelességük lett volna legalább egyik fejök (Ghiczy, Tisza, Nyáry) által nekik is nyilatkozni. Ők közelebbről nagyon szeretik legyezgetni a nemzetiségeket; azért-e hogy szabadelvűbbnek láttassanak a Deák-pártnál, vagy azért mert e szivben schmerlingiánus elemek jobb hely hiányában a baloldalon foglalnak helyet — nem tudom. Tisza minapi inditványa s az azt támogató beszédek nagy része a nemzetiségek kielégitését jónak látta hangsúlyozni. Most világossá kellett volna legalább egy nyilatkozat által tenniök, hogy igen is akarják kielégiteni s megnyugtatni a nemzetiségeket, de nem ily tulzó és állam-ellenes követelődzéseiket. Ők azonban hallgattak: közülök az egy Markos szólt, ő sem mint baloldali, hanem mint nemzetiség s igen helyesen, okosan, szépen.

XIV.

Isten veled, kedves olvasóm. Nem akartam a szerencsétlen 13-as számnál állni meg, midőn tőled (s e téren tán örökre!) búcsút veszek.

Igen, tán örökre.

Mert ha föliratunknak most sem lesz sikere: országgyülésünk igen rövid ideig fog tartani, s te meg fogod bocsátani nekem, ha egy év előtti nagy reményeink teljes kiábrándulásának szomoru katastrófját nem irom meg!

Nyomatott Bécsben, Holzhausen Adolfnál.

RÁTH MÓR kiadásában megjelent:

A magyar királyi szék

betöltése, és a pragmatica sanctió története.

Irta Salamon Ferencz.

Diszes nagy 8-r. Ára: 2 frt.

Tartalom: I. A Királyi szék az Árpád ház alatt. II. Az Anjoui ház. III. A szabad választási elv tovább fejlődése. IV. A Habsburgi Dynastia Magyarországoni uralkodása első korszaka. V. I-ső Leopold és I-ső József országlása. VI. III-ik Károly, és első lépések a Pragmatica Sanctióra. VII. A Pragmatica Sanctió elfogadása Erdélyben. VIII. Magyarország helyzetéről 1722-ben. IX. A Pragmatica Sanctió elvi elfogadása 1722. június 30 án. X. A Pragmatica Sanctió formulázása az országgyülésen. XI. További részletek és befejezés.

Irodalmunkban eddigelő nem volt megirva a sanctió pragmatica története: csak jogtani fejtegetések voltak róla. Kitünő ugyan gróf Cziráky 1820-ban névtelenül kiadott latin könyve, mely a magyar királyi szék betöltése módjáról nagy avatottsággal értekezik; de fejtegetései a jogtudomány körében maradnak s maga a munka polemicus természetű a korábbi Lustkandl-ek ellen.

Továbbá még kitünőbb nagy hazánkfia Deák közjogi müve, mely tavaly a „Budapesti Szemlé"-ben jelent meg; s melynek egy szép része a sanctió pragmaticát tárgyazza. De az értekezés szintén kiválóan jogtani és nem történelmi. s nem is akart egyéb lenni. Ezenkivül szintén polemicus mű dr. Lustkandl ferde állításainak czáfolatára.

A sanctió pragmatica történetét most veszi az olvasó először kimeritőbben Salamon Ferencztől, ki müvében tüzetesen tárgyalja a magyar nemzetnek századok során át a királyi szék betöltésében követett elveit. Azon elvek nem csupán irott törvényekből s nem is csak jogból vették eredetöket. A nemzetjog szokásaival kézenfogva járt a viszonyok szerinti bölcs rendelkezés. — Szükséges volt a történeti fejlést kimutatni, hogy annál világosabban érthető legyen maga a „Sanctio Pragmatica", melynek körülményei itt oly részletességgel tárgyaltatnak, mind eddig egy történelmi műben sem található. Szerző utóbbira új adatokat használ és állit egybe, s teljes mértékben fölhasználá az 1712., 1715-iki, de különösen az 1723-iki országgyülés kéziratban fennmaradt naplóit.

6

Nyomatott Bécsben, Holzhausen Adolfnál

LIBRARY
AUG 8 1976
UNIVERSITY OF TORONTO

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

DB
941
S89A3
1866
v. 1-3
c.1
ROBA

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 30 19 11 019 6